

КІНДАРНЯ ПІСМЕННИКА

www.kamunikat.org

Mixась Андрасюк

Вуліца Добрай Надзеі

Апавяданні

УДК 821.161.3-31/-32

ББК 84(4Беи)-44

A65

*Бібліятэка Саюза беларускіх пісьменнікаў
“Кнігарня пісьменніка”. Выпуск 7.
Заснаваная ў 2009 годзе.*

Андрасюк, М.

Вуліца Добрай Надзеі: апавяданні / Міхась
Андрасюк. -- Мінск: Медысонт, 2009. — 304 с.
— (Бібліятэка Саюза беларускіх пісьменнікаў
«Кнігарня пісьменніка»; вып. 7.)

ISBN

Новая книга прозы Міхася Андрасюка (беларускага
пісьменніка з Польшчы) знаёміць з мінулым і сучасным
каларытных герояў белавежскіх вёсак і мястэчак. Апа-
вяданням уласцівия метафорычнасць стыля, ласкавая
іронія і псіхалагічны лірызм.

УДК 821.161.3-31/-32

ББК 84(4Беи)-44

ISBN 978-985-6887-80-5

© Міхась Андрасюк, 2010

© ГА «Саюз беларускіх пісьменнікаў», 2010

© Афармленне СТАА «Медысонт», 2010

Граніца

За граніцай лес, а за лесам – рускія. Лес мкне да воблакаў стройнымі бярозамі, цягнецца вальшынай, шуміць соснамі. Абымшэлляя пні знікаюць у зялёной чупрыне малінаў і крапівы. І ў гэтых расchoрных малінах, і ў пякучай крапіве напэўна сядзяць рускія ды, выструніўшы вушы, перасейваюць шум дрэваў, разгортваюць смольныя занавескі сасновых водараў, вылужваюць з ветру чалавечыя слова, а, можа, нават і думкі. Навошта – ніхто не ведае, але дакладна так ёсць. Бо чаму, падступаючы да лясной сцяны, старыя міжвольна сцішваюць голас, саслізгаюцца ў шэпт, а іх старыя жанкі засланяюць вусны далонямі і шыніраць нямымі позіркамі ў густым кустоў?

Часам у святочным застоллі, калі сівая самагонка вострыць словы дакладна так, як рамень вострыць брытву, а асёлка касу, развязваюцца іх языкі. І тады кажуць, што раней, пры іх маладой памяці, усё было іначай – дарогі не ўпіраліся ў калючы дрот, а вольнымі стужкамі праз Высокое, Валкастравец, Амелянец пралягалі за гарызон, на край свету, а можа далей, і ніхто не бачыў тут ні граніцы, ні рускіх.

Дзееці – а іх няшмат тут – слухаючы размовы падпітых мужчынаў, заходзяцца ад смеху, трymаючыся за жываты, прысядаюць на кукішках. Самыя кемлівяя, каму прарочыцца будучыня ў афіцэрах, а нават і варшаўскіх

міністрах, ляціць կулём дадому. Вяртаюцца адтуль з тоўстымі кніжкамі або вялікімі мапамі і, разглядаючы запісаны на паперы парадак свету, тыркаюць іх пад нос старым, здзіўляюцца шчырым дзіцячым здзіўленнем: “Дзядзькі добрыя! Вы што, абалдзелі ці што? Такія краіны, вялікія і магутныя, не бадзяюцца от так сабе, ад няма чаго рабіць, з аднаго кутка свету ў другі. Рускія былі і ёсць усюды, як Бог”.

Сёння ніхто ўжо не ведае, чаму найвялікшай ў свеце імперыя дайшла да маленькай вёсачкі, якую называюць Вялікая Апака і, лізнуўшы задыханым языком стадолу Андрэя Саўчука, не схрумкала яе, не каўтнула, а спынілася, тут якраз размяжоўваючы свет на польскі і рускі?

Калі б запытаць прафесараў-гісторыкаў, вядома, скажуць пра Ялту і Патсдам, пра стомленыя, нявыспаныя вочы генералаў і презідэнтаў, пра доўгія разважанні – над мапай свету і паасонным чалавечым лёсам.

Усё так. Але граніца ляціць стралой ад Такароў, ад Вулькі, Гайкоў, адважна перасякае балоты, лясы і рэкі, і толькі за Вялікай Апакай завіваецца ў калена, на дзіве падобнае да цыбука тытунёвай люлькі Іосіфа Вісарыёнавіча. Абмінуўшы стадолу, выструнъваецца і прамой лініяй збягае ў Белавежскую пушчу. І гэтае калена магічнымі клічамі прыцягвае мяне сюды кожны год. Кажу – “еду ў грыбы”, але гэта няпраўда. Выязджаючы з Варшавы, чую, як шуміць пушча. Пакідаючы за спінай Беласток, уяўляю цёплыя вуліцы Мястэчка. А потым перасякаю іх, не затрымліваючыся, бо прапала тут шмат дарагога, і калі няма магчымасці вярнуць усё, няма таксама сэнсу шукаць паасонныя фрагменты.

Спыняюся на граніцы. Паласа стаіць знаёмым цыбуком, і чарговы раз уяўляю крамлёўскі кабінет, і бачу, як маскоўскімі вуліцамі прагульваецца летнєе сонца, аднікуль у нікуды пераплывае гаманлівая рэчка машын і пешаходаў, але тоўстыя муры паспяхова стрымліваюць і гоман, і спёку. Гаспадар Крамля разглядае вялікую мапу на сцяне, а за тры крокі ззаду пераступае з нагі на нагу ўсхваляваны капітан.

– Опака? Гідэ эта Опака? Что такое там асобэннае, что товарішчам полякам хотіте падаріць? – Іосіф Вісарыёнакі пыхкае люлькай, адыходзіць ад мапы, чорныя вочы ўзіраюцца ў твар капітану Жлуктову. Ад такіх вачэй не схаваецца і па другі бок зямнога паўшар’я, і пад зямлём, і ў вадзе, і ў бяздонным блакіце нябесаў, і капітан хвалюеца яшчэ больш. Губляюцца рускія слова, у халодныя абдымкі крамлёўскіх сценаў прарываеца родны, гомельскі акцэнт.

– Особенного нічого там няма. Маленькая дзярэўня, горка пасярэдзіне, – кажа капітан, а думкі ў галаве пырхаюць спалоханай птушкай: “Ну вось табе, падумае, барані Бог, перадражніваю, наスマхаюся над яго пранонсам”.

Але генералісімус, здаецца, зацікаўлены якраз цалкам іншым.

– Горка і всё? Это какая такая “горка”? Как наш Кавказ? А, можэт, даже выше?! – чорныя вочы надалей казычуць капітанскі твар куслівымі мурашкамі, а вось глас памякчэй, гучыць аксамітным тэмбрам. Аб цеплыні голасу Іосіфа Вісарыёнакі чую нават самы маленькі смургаль у гэтай вялікай краіне, калі раз прынамсі пашчасціла яму завітаць у школу або папрысунічаць на сходзе піянераў. И капітан Жлуктоў, афіцэр, вопытны ў франтавых справах, здагадваеца на ляту: бацька Сталін сёння ў дасканальным настроі. У іншым выпадку, у іншых абставінах на чарговае “Горка і всё?” сказаў бы капітан Жлуктоў звычаёва “Так точна, товарышч Сталін”. А тут ён адзываеца зусім некарэктна:

– Ёсьць яшчэ самагонка ў Апакы, таварыш Сталін.

– Самагонка? Хорошая?

– Вельмі харошая. Добрая, – упэўнена адказвае Жлуктоў. Мабыць, з вуснаў усё яшчэ не вымыўся салодка-горкі, тыднёвай даўнасці прысмак збраджана-га жыта, мабыць, у страйніку тлее пякучым агенчыкам успамін пра Апаку і старога Іванюка...

Ішлі дружынай ад Вулькі, вызначалі граніцу. Жаўнеры цягнулі на спіне драўляныя слупы, лапаты, вінтоўкі. Зброя асабліва – самы неабходны і самы лепшы

інструмент для абсталявання дзяржаўных граніц. Ва ўсялякі час і ва ўсякі месцы нашай планеты.

Капітан крочыў на чале, зазіраў у мапу, час ад часу прыпрынёсі, крэсліў абцасам крыжык на распаленай сонцам зямлі і казаў: «Тут». А жаўнеры забівалі слуп у прызначанае месца. Сонечны дыск узлазіў на найвышэйшы хрыбет летняга неба, калі напнуліся на двор Іванюка. Капітан абцёр пот, глянуў у мапу і, разгартаяучы абцасам курынае лайнно, – чамусыці тут яго было вельмі багата, – паставіў крыжык у прытаптанай траве. Якраз каля пня, на якім Іванюк кляпаў касу.

- Тут, – сказаў капітан і ўздыхнуў з палёгкай...
- Што “тут”? – не зразумеў Іванюк.
- Граніца тут пойдзе, таварыш селянін.
- Граніца? Якая граніца?
- Нармальная, дзяржаўная. Польска-савецкая.
- Ну, як? Між хатай і стадолай граніца? – Іванюк спыніў працу. Глядзеў на капітана і досведам мінулых пакаленняў прадчуваў, што за ваеннымі мундзірамі зноў прыходзіць штосьці чужое, незразумелае, пагрозлівае.

Ухіляючыся ад мужыцкіх вачэй, капітан яшчэ раз паглыбіўся ў таямнічую мапу.

– Та-ак! Складанасць. Жыць будзеш у Савецкім Саюзе, а па сена давядзеца хадзіць у Польшчу. Бо тут не граніца – абцасам, разбітым на ёўрапейскіх дарогах і бездарожжах, паўтарыў крыжык, паглыбіў, замацаваў яго на век вечны.

А Іванюк глядзеў на мундзіры, якія апошнімі гадамі круціліся тут выпадковымі шкельцамі калейдаскопаў, заўсёды складваючыся ў невыпадковыя праблемы.

– Стаміліся? – Ён адклаў касу. – Напэўна, і прагаладаліся?

– Ага, яшчэ як. Савецкі жаўнер заўсёды галодны, – маладзенькі шараговы вышпарыўся наперад іерархаў, заяўляючы неадкладную гатоўнасць да пачастунку. Капітан кінуў злы позірк убок неразумнай фігуры. На вусны выціскаўся франтавы мужчынскі мацюк наконт скупога змесціва савецкіх жаўнерскіх страўнікаў. Аднак

і ягоны, капитанскі, адмаўляючыся ад агульна прынятых вайсковых рэгламентаў, буркануў рэхам забытага сняданку. І капитан абяздолена махнуў рукой:

– З'елі б штось, чаму не.

Палітыкі і дыпламаты, абсеўшы круглыя сталы ў грандыёзных кабінетах, з тысячи позіркаў і жэстаў склашаюць бліскучыя мазаікі, перакідваюцца пустымі словамі або камянеюць у разумным маўчанні. Перакананы ў несмяротнасці, ігнаруючы час, гуляюць у шахматы вечнасці. Просты чалавек крочыць да мэты простымі шляхам. Уладкоўвае пад грушай дубовы стол, запрашае гасцей, стаўляе заткнутую газетай паўтарачку. Просты чалавек ведае цану часу і, не губляючы яго лішне, кажа сваёй жонцы: “Сонька, дай што-небудзь на стол”. А яна заходзіць у кладоўцы ладны кавалак сала і, вокамгненна распальшы печку, рыхтуе на кухні дымячую яечний патэльню.

– А калі б так... – рука Іванюка сіне-зялёнай бутэлькай прычалаля якраз да шклянкі. Ён глядзеў у очы капитану і штосьці перажоўваў у вусах... ці то сала, ці то слова... – А калі б так ад'ехаць крыху ўбок з гэтай граніцай?

– Як убок? Куды?

– Ну, крокаш на сто. Саюзу гэта ж тое, што сабаку муха. Там вунь, за Саўчуковай стадолай паставіць яе....

– Няма такой магчымасці, – капитан кульнуў шклянку, закусіў яечніем, паправіў шкваркай, рукавом абцёр вусны. – Немагчым! – паўтарыў. – Сам бацька Сталін вызначыў. А ягонае слова і полк танкаў не адменіць.

Але Іванюк, мала знёмы з сапраўднымі законамі вялікага свету, верыў, што па агульных законах і канстытуцыях, якія пішуцца пяром чалавечага спачування і шчырасці, кожнаму, нават гэтаму капитану, дазваляецца мяніць лёсы да лепшага без згоды генералаў і іншых начальнікаў. І таму сіне-зялённыя паўтарачкі вытыркаліся з усіх бакоў. Вырываліся раз з левага фланга, другім разам з правага, крочылі цэнтрам. Жоўтыя кускі сала ападалі на стол і, быццам шрапнелі, разрываліся, рассыпаліся асколкамі шкварак. Капітан адчуваў, як даручаны яму

адрэзак граніцы выслізгае з рук. Апошнім сіламі, адбіваючыся ад пякучых салютаў, учатпіўшыся рукамі за дубовы бункер стала, ён усё яшчэ выстойваў пазіцыю:

– Нельга. Граніца – гэта граніца.

І тады Іванюк з сакрэтных сваіх боепрыпасаў вычараў апошні аргумент. Памаленъку, саноўна, бы магутны Т-34, дайшла да стала пузатая бочка мёду. Прыйнілася, прыцэлілася і залатым, салодкім языком ляснула па абаронцах польска-савецкай граніцы.

Першы капітуляваў капітан, затым старшина, а следам за камандзірамі пасыпаліся і шараговыя жаўнеры, якім было, па праўдзе, усё роўна – так і ці іначай вырашыць начальства, абы не канчаўся нечаканы пачастунак.

Часцей за ўсё прычынай капітуляцыі бывае страх. Звычайнай насталгія па сонцы, што заўтра ўзыдзе без нас, шкадаванне жанчын, што ўсміхнуцца каму другому, балючая думка пра ўнукаву, што не прыбягнеть нядзельнай раніцай па цукерку ці пяшчоту. Але ў чалавечым жыцці здаржаўца хвіліны незвычайныя, і тады капітуляцыя нараджается з адвары. Розныя бываюць крыніцы чалавечай адвары. Адны высмоктваюць яе з матчынага малака, другія высысаюць з жытняй самагонкі. Набраўшыся смеласці, чалавек можа змяніць свет і перасячы любую мяжу.

– А чорт з табою, старык. За стадолай Саўчуга, ка-жаш? Што ж, пасадзім там граніцу. Саюз вялікі, а бацька далёка – адкуль яму ведаць.

Потым, змяшаўшы сала з мёдам, дружына салідарным салютам ванітавала за Саўчуковай стадолай. У месца, асвеченнае крывей страўніка, жаўнеры забівалі гранічны слуп.

Ноччу сніліся капітану кашмарныя сны. Высыпаліся з мораку бела-чырвоныя і чырвона-зялёныя слупы. Пераўтвараліся ў салдацікаў, фарміраваліся ў баявы ўзвод, у карны атрад. “Плі!” – голас нябачнага камандзіра выдаўжаўся рэхам выстралаў.

На досвітку ён абудзіўся, абвёў вачыма сцены. Побач на падлозе спачывалі жаўнеры – стомленыя ўчарашнім

днём і вячэрай. “Ага, значыць, у Іванюка і начуем”, – мільганула ў галаве. З іконы глядзеў на капитана Хрыстос. У паўсвятле поранка вочы Хрыста наліваліся сур'ёзным, задуменным позіркам Іосіфа Вісарыёнаўіча.

– Усё мы ведаем, усё мы бачым, – казалі гэтых вочы. І з чатырох куткоў пакоя выпаўзаў страх, акірэчаў капітана, прысаджваўся на грудзі, напіраючы каленямі на стравунік, выціскаў душу высока, да самага горла. Капітан апускаў вейкі, затым адрываў іх, глядзеў у ікону і ўжо бачыў там не сур'ёзны позірк Вісарыёнаўіча, а добрую, сінявокую ўсмешку старога Іванюка.

– Малайчына, хлапец. Абязцанне стрымаў, – сінявокім шэнтам калыхаўся паўэмрочны пакой. У гэтых сініх вачах капитан знаходзіў нешта знаёмае. Пакуль не ведаў што, але думкі міжвольна крылілі ў родныя мясціны. “Бацька... Такія вочы ў майго бацькі. Дакладна”.

– Усё мы ведаем, усё мы бачым, – з першым голасам пераклікаўся другі, і капитану прыпомніліся бай пад Варшавай, і ўсе тыя бомбы і гранаты, што чорнымі ніткамі ў адзін вузел звязваюць жыццё і смерць. Падумаў яшчэ і пра кулі, што прасвісталі побач і, ці не першы раз, пашкадаваў: чаму ж абмінулі ўсе..

За сняданкам капитан азваўся:

– Ведаецце, хлопцы, трэба ўсё-ткі вярнуць граніцу назад...

– Як, назад? – сінія вочы Іванюка зліліся з блакітам паўтарачкі, прыведзенай для канчатковага замацавання ўчарашняй перамогі ў маленъкай вайне за маленъкую тэрыторыю.

– Ну, пакуль што – назад. Праз тыдзень трэба мне ў Москву, пагавару, папрашу. Сталін не воўк, а чалавек, не пакрыгудзіць, – ці сапраўды так, капитан не ведаў і пры думцы пра сустрэчу з найважнейшым у свеце чалавекам сэрца выдаўжала крок, выбіваючы ў грудзях ритм шалёнага марша. Але ўцячы ад блакітных, па-бацькоўску знаёмых вачэй Іванюка таксама не было як. Адтэрміноўваючы проблему, хаваючыся ад яе ў самую вядому і самую бяспечную стадню свядомасці, сказаў:

– А цяпер налі. Добрая твая самагонка, старык...
Так было тыдзень таму. І цяпер, выструніўшыся перад генералісімусам, капітан паўтарае:

– Вельмі харошая самагонка ў Апацы. Сільная. Пячэ. А больш нічога там няма. Можа быць Саюзу гэтая дзярэўня, а можа і не быць....

– Гм. Харошая, кажаш, самагонка. Лучшэ, чэм віно Цынандалі? – Іосіф Вісарыёнавіч усміхаецца, а на памяць прыходзіць маленъкая вініярня ў мястечку Цынандалі. Залажыў яе Аляксандр Чаўчавадзэ, сын першага грузінскага пасла ў царскім Санкт-Пецярбургу.

З віном “Цынандалі” свет пазнаёміўся ў 1894 годзе. Раскрыў рот, пасмакаваў і захапіўся. А дзяцок Сако якраз пачынаў адукацыю ў духоўнай семінарыі, што сваім шляхам раскрывала дзвёры ў паўзмрочныя піунічкі мясцовых айцоў. Таіліся там кадзі, запоўненныя далікатным белым “Напарэулі”, сухім чырвоным, бы кроў горца, “Мукузані”, а самыя сакрэтныя завулкі прыхоўвалі ад нахабнага вока вылузанае грузінскім сонцам з сакавітых шарыкаў “Ркацытэлі” залатое віно “Цынандалі”. А вочы Сако ў той час былі ўжо хуткія і пранізлівия.

З-за гэтага “Цынандалі” ён не закончыў духоўнай семінарыі. Але не шкадаваў. Замест беспрадуктыўнага махання крапілам, сціскаючы ў руках аловак і лінейку, мог дзяліць свет на свой і чужы. Прыкладаў лінейку да вялікай мапы Еўропы, алоўкам вызначаў доўгія граніцы: “Гэта нам, а гэта вам!” Вянчаў народы, даваў ім новыя імёны, а калі хто запіраўся, не гуляючы ў залішнія паніхіды, выпраўляў оптам на іншы свет. І была яму гэтая праца даспадобы і куды больш адпаведнай за традыцыйныя шлюбы, хрысціны і паховіны. Пэўна, таму віно “Цынандалі” лічыў самым лепшым прадуктам у свеце.

А самагонку Іосіф Вісарыёнавіч не любіў.

Вось і зараз – прыкладвае люльку да мапы, можа, пацэліў якраз цыбулем у саломай крытую стадолу Уладзіміра Іванюка, а можа, у маленъкую хатку Сямёна Ляшука, што згорблася па супрацьлеглы бок вуліцы? У

правую руку бярэ аловак. Яшчэ раз зыркае на капитана Жлуктова, яшчэ раз усміхаецца. “Ну, жартаўнік. Кажа – самагонка добрая там. А няхай і застаетца таварышам палякам гэтае дабро. У нас і сваіх майстроў даволі”, – і аб’язджае алоўкам наўкол запоўненага тытунём пузя. Аловак адштурхоўваецца ад цыбука, абмінае, пакідаючы з польскага боку Войнаўку, зігзагам коўзаецца на ўсход, перабягае прыдворны дзядзінец пана Драгабыцкага, выштурхоўваючы ў Савецкі Саюз дворскі сад і гаспадар-чыя будынкі. Рассякае яшчэ напалову Бобінку, адразу за Клякавам вяртаецца ў Белавежскую пушчу. Быццам у кавалак сала паглыбіўшыся, наразае доўгую, дубова-зялёную шкварку і махае яе на заход. Як закуску для апацкай самагонкі.

Калі б летам 1945 людзі маглі кантактавацца паміж сабой шляхам тэлепатыі, першай з вялізнага крамлёўскага кабінета пайшла б інфармацыя ад капитана Жлуктова старому Іванюку. “Бачыш, дзядзька, – перадаў бы капитан. – Маеш, што хацеў. За Саўчуковай стадолай стане граніца”. И Іванюк у гэты момант адкінуў бы преч малаток і сякерку, і з саламянай страхі нырнуў бы ў высокую траву радасным шчупаком.

Але ў 1945 годзе ўсе, нават першага значэння інфармацыі перамяшчаліся тэлефоннымі дратамі, або эфірнымі сцежкамі радыятаграмаў, або стомленымі ад'ютантамі-пастланцамі. И стары Іванюк застаўся там, дзе быў.

Ён сядзеў на страсе і абдзіраў яе з саламяных կулёў. И калі апошні снапок апусціўся на зямлю, прыхапіў ся-керу, пачаў разбураць латы, енткі, кроквы. Глядзеў прытым на панадворак, на гранічны слуп, што сумна тырчаў у палове сцежкі між хатай і стадолай.

А потым Іванюк глянуў на заход. Побач з вёскай Пагулянкай разлёгся шырокі луг. Зараз пасвіліся там каровы, але заўтра або паслязаўтра стане там ягоная хата. Трэба толькі добра намагчыся, разбурыць усё, да фундаментаў, а потым ад'ехаць трыста метраў ад польска-савецкай граніцы і нанова ўзвесці сцены, кроквы, дах.

Па другі бок вуліцы ў водгук Іванюку ляпаў малаток Сямёна Ляшука. Ляшук разбураў стадолу і таксама зірыў на захад, у лугі пад Пагулянкай.

Праз месяц, калі ўжо прыйдзе з Масквы добрая навіна, і Ляшук, і Іванюк складуць свае хаткі назад, на старое месца, а граніца расцягнецца пясчанай стужкай, абвядзенца калючым дротам, застыне сакрэтнай электрычнай сістэмай, запануе тут назаўсёды цішыня, і толькі час ад часу ноччу, калі дзік або аленъ кране яе хвастом безразумнай цікавасці, адгукненца светлымі ракетамі.

Уладзімір

Дзеда Уладзіміра, што старгаваў у савецкага капитана невялікі драбок краіны сваіх беларускіх дзядоў, каб пепераць яго ў краіну сваіх польскіх унukaў, я ніколі не бачыў. Ён выбраўся з нашага свету ў той час, калі точкі на сценах прадвяшчалі ўжо непраўдападобную экспансію чалавечага разуму, але пушчанскія рабчулкі яшчэ кіпелі срэбнай рыбай, людзі нічога не ведалі пра трансплантацыю сэрца і палёты ў космас. Праўда, хвілінай раней выйшлі яны з вялікай вайны, ды што ў тым новага? Вайна заўсёды жыла побач, як блохі і хваробы, кармілася людзьмі, вызначаючы адных у жывыя ахвяры, іншых у мёртвыя героя. Пры тым, якая б ні была, сусветная ці суседская, завяршалася нязменнай цырымоніяй: падзелам вялікіх краін або малых загонаў.

Усё, што ведаю пра дзеда Уладзіміра, дайшло да мяне вакольнымі шляхамі – аповедамі бабкі Сонькі, занатоўкамі ў сшытках майго бацькі Валодзі, хаатычнай мазаікай слоў, падслушаных у дзядзькоў і цётак. Гэта далёка не дасканалыя крыніцы. Усё там дэфармаванае прызмай суб'ектывізму і фільтрамі часу. Але лепшых крыніц у нас не было. Маю тут на ўвазе алейныя позіркі родавых партрэтаў, спічастыя знакі замкаў, рассеянныя ў бязмежжы стагоддзяў, азызлые торсы летапісаў, адзетыя ў мундзіры з цялячай скуры і расстаўленыя вайсковым строем у палацавых бібліятэках. Было толькі мімалётнае слова. На пачатак і на заканчэнне.

Па словах бабкі Сонькі, Уладзімір быў мужчына статны, высокага росту, сінявокі. Блакіт яго вачэй заходзіў

так глыбока, што спалучаўся з сэрцам. Менавіта пра такіх людзей і кажуць, што яны сэрцам глядзяць на свет. А яшчэ з бяздонным блакітам вачэй пераклікалася здзіўленне. Уладзіміра здзіўляла ўсё: усход і заход сонца, вяртанне буслоў з далёкіх краін, кветка рамонка ў траве і халодны лапух на зімовай шыбе. “Ён павінен быў стаць паэтам”, – скажа бабка Сонька. Скажа гэтыя слова на ўсю вечнасць пазней, калі ўжо сяк-так пачне арыентацыца ў лабірынтах літар.

Але ў маладосці, калі наканаванасць, не ўпэўненая ў сваіх сілах, яшчэ паддаецца чалавечым пажаданням або волі выпадку, у свеце дзеда Уладзіміра нічога не ведалі пра паэтаў. У тыя гады іншы быў таксама час – не дазваляў абы-каму закідваць яго ў віртуальныя астрогі камп’ютэраў, закоўваць у цэлуюйдныя калодкі кіно, а потым забаўляцца, соўваочы здарэнні наперад і назад, як мэблю па гасцінным пакой, або, памыліўшыся шляхам, вяртацца да зыходнага пункту і пачынаць новую вандроўку. Кожнай рэчы вызначалася канкрэтнае заданне, а чалавеку – месца.

Таму вось дзед Уладзімір стаў фурманам у двары пана Драгабыцкага. Па буднях звозіў з палёў буракі і снапы жытa, а ў святочныя дні закладаў у брычку Султана і каціў гаспадароў у Кляшчэлі, у касцёл. Конь белы, як выліты з восеніцкай імглы, падрываў капыты, раскідаваў грыву, уступаў у гонку з ветрам. “І будзь тут разумны, і скажы – дзе канчаецца грыва, а дзе пачынаецца вецер”, – здзіўляліся сінія вочы.

Імчаліся праз Войнаўку, Палічну, Курашава, а імпэт здзіраў з галоў мужыцкія шапкі, і мужыкі схіляліся: “Дзень добры, пан! Дзень добры, Султан! Дзень добры, фурман Уладзімір!”

– Малайчына, Уладзімір, – пан Драгабыцкі ўсміхаўся і сяброўскім жэстам ляпаў фурмана па плячы, а калі пространь між дваром і касцёлам удавалася прашмыргнуць за адну гадзіну, частаваў яго сапраўднай цыгарэткай.

Двор стаяў за вёскай, на ўскрайку лесу. Сярод вясковых хат белы будынак выдзяляўся памерамі і фор-

май. Тры сцяны раскрываліся ганкамі, а драўляныя слупы-калонкі трymалі па-над сходамі трохвугольныя дашкі. Паўднёвыя сходы выходзілі ў сад, паўночныя на шырокі дзядзінец, а ўсходнія ў невялікі парк, дзе ліпамі і клёнамі вызначаліся цяністыя алейкі. “Прагуляемся, Сонейка?” – стары пан падстаўляў плячо сваёй старой пані, і яны адыходзілі ў ліпавы цень. Або, прыседзіўши познім пасляпоўднем на ганку, пытаў яе:

– Сонейка, а, можа, мы гарбатку папілі б?

Да ўсіх астатніх пан Драгабыцкі звяртаўся “сэрдэнько”. Такім словамі клікаў свайго сына Стасінка і вітаў гасцей, што час ад часу наведвалі двор, і нават смургали-ваты пастушок, захоплены знянацку ў дворскіх яблынях і грушах, мог спадзівацца на ўспех: “А што ж ты, сэрдэнько, яблыкі падбіраеш, а? А дрэнна так рабіць, і не-прыгожа”. Часам удзел у размове прымала лакіраваная кульба, стаўляючы на спіне пастушка завяршальную крапку. Была гэта аперацыя выключна прафілактычная, каб маладога чалавека, падбадзёранага поспехам у чужым садзе, спакусы не паклікалі ў шлях куды значнейшых злачынстваў – пашынтуць цэнтнер жыта з дворскага свірана, затым авечку з пашы, а можа нават і Султана, які капытамі і грывой заступаўся за гонар двара і толькі панічу Стасінку і фурману Уладзіміру даваўся закладаць у аглоблі.

Па словах бабкі Сонькі, Уладзімір быў найпрыгажэйшым фурманам у свеце, і ўжо па гэтай хаця б прычыне не маглі яны размінуцца. А затым пайшлі на свой хлеб, збудавалі дом, прыкупілі кавалак зямлі, вывелі на свет трох сыноў, і ў такой кампаніі застала іх вайна.

Прывезлі яе на матацыках чатыры немцы, якія раскватараваліся ў Саўчуковай хаце, што на ўскраіне вёскі і, не зачапіўши пальцам за палец, прасядзелі так тыдзень. Гэта нармальна. Хлопцы былі маладыя і стройныя, а іх мундзіры прыгажэйшыя за святочны касцюм пана Драгабыцкага, і ў такіх мундзірах можна, аблакаціўшыся на стол пад грушай, разважаць пра музыку паноў Моцарта і Бетховена або гавэндаць пра вялікія

пачыны старажытных рыцараў, а ў самym горшым выпадку прагулянца матацыклам у поле, зірнуць, як парабкі выбіраюць там бульбу і ці не зашмат яе пакідаюць у зямлі, каб потым, пад покрывам ночы, вярнуцца і завяршыць працу. Але чатыры нямецкія хлопцы не цікавіліся ні музыкай, ні бульбай. З раніцы да поўдня чысцілі свае аўтаматы, хухалі на іх і дзъмухалі, націралі нейкай маззю і глянцевалі суконнымі анучкамі, заўзята, пакуль на карычневых прыкладах не ўзышло вераснёўскае сонца. Адночы вечарам, нават не развітаўшыся з гаспадарамі, у якіх кватараўвалі сем дзён, яны запусцілі маторы і ад'ехалі на заход.

Раніцой з усходу прыйшлі рускія. Іх мундзіры не прыцягвалі вачэй такой беззаганнасцю, як мундзіры чатырох нямецкіх хлопцаў, і рускія, не губляючы лішне час, закасаўшы рукавы, узяліся за справу. На пачатак расстрялялі пана Драгабыцкага, записалі ў калгас ягоную зямлю, кароў і коней. Нават Султана, які ўжо па сваіх конскіх календарах быў старэйшы за свайго пана і спакойна перажоўваў у стайні фураж мінулай славы, залажылі ў плуг і вытурылі ў поле. Старшыней калгаса рускія прызначылі Пашку Лушча, якога мясцовыя клікалі Пашка-Пляшка, бо ў Пашкі ніколі не было сваёй зямлі, затое часу хоць адбаўляй, і ён бавіў гэты час у карчме Ёшкі Блума, распавядаваючы гісторыі пра краіны, дзе ўсе людзі роўныя і аднолькавыя, бы штыкеціны ў плоце, а сваю зямлю не закоўваюць яны ў межы прыватных загонаў. Але зараз Ёшку даручаліся сур'ёзныя абавязкі калгаснага бухгалтара, карчма зачынілася, дык і ў Пашкі паявілася магчымасць старшыняваць калгасам.

Праз паўтара гады, калі ў разгары стаяла лета, неба загудзела самалётамі, з самалётаў выходзілі чорныя ніткі і вогненнымі клубкамі разрываліся на зямлі, пераўтвараючы чыгуначны вузел у Чаромсе ў нікому не патрэбную кучу металалому. Рускія пакінулі ўсе незавершаныя справы і стрымгалоў кінуліся да сябе дамоў, а на танках і матацыклах прыехалі немцы. У параўнанні са сваімі калегамі, якіх бачылі тут раней, гэтыя не выгля-

далі ўжо так элегантна. Мундзіры запыліся ў дарозе, а з аўтаматаў не ўсміхалася сонца. Пэўна таму, апусціўшыся з танкавых вежаў, неадкладна кінуліся шукаць які-небудзь занятак. На пачатак павялі пад расстрэл Ёшку і Пашку. Ёшка плакаў, а Пашку было ўсё адно. Гадзінай раней ён высмактаў паўтарачку самагонкі, і вось зараз, у чым быў абсалютна перакананы, ішоў на спачын, як і штодзень, падтрыманы бяспечнымі рукамі кампаньёнаў.

За танкістамі ў легкавых машинах прыкацілі гедэзы і калгасную зямлю пана Драгабыцкага вярнулі ў гісторычныя межы. Танкі пасунуліся далей на ўсход, пакідаючы асноўныя паўнамоцтвы на руках тоўстага Казіміра Валанцея. Раней ён быў аканомам у двары, а раз раз пераапрануўся ў паліцэйскі мундзір, снаваў з хаты ў хату і казаў: "Яны там гуляюць на матацыклах, а тут усё на маёй галаве. Аднаму дай падводы, другому забяспеч шарварак, а трэціму хоць з-пад зямлі дастань, а знайдзі добрахвотнікаў на працу ў Германію. Аж галава трашчыць". Зімой у пушчы завяліся партызаны, пашыраючы дыяпазон паліцэйскіх абавязкаў на ахову чыгункі, якую вельмі сабе ўпадабалі, час ад часу выпраўляючы ў неба загружаны жалезам эшалон.

Апошні раз матарызаваная німецкая калона наведала вёску гады праз тры, але цяпер, збягаючы з усходу на захад, не затрымлівалася ні на хвіліну. За спінай немцаў пешаком крочылі рускія, ды крочылі так шпарка, што танкам і матацыклам не было часу спыняцца.

Гэтыя рускія таксама нічым не прыпаміналі бачаных раней. Вядома, традыцыйна запусцілі кулью ў натруджаны лоб паліцэйскага Валанцея, які з-за сваёй тлустасці не паспеў зачапіцца за які-небудзь танк або матацыкл, а потым чарнявяя, касавокія жаўнеры аддаліся захапленню. Захапляліся ўсім, чым сустракаў іх мясцовы свет. Щіканнем гадзінніка, курыным яйкам, пчалой, што вяртаецца ў вулей з крошкай мёду на ножках. А калі ў паўзмрочнай стайні адышнырылі Султана, захапіліся дашчэнту, але іначай. Зусім як сустрэчай з добра вядомым суседам або краявідам. У такіх выпадках чалавека

агортвае радасць. Чалавек усміхаецца вачыма і вуснамі, і поўным тварам, і ўсёй постасцю.

— Ах ты, родненькі мой. Ну, давай, пайшлі, — жаўнерская ўсмешка пералілася з твару ў рукі, і далоні пяшчотным жэстам кранулі пасівелую конскую галаву, загортваючы яе ў жоўтыя раменъчыкі аброзі. І Султан не пратэставаў. Ён зусім ужо страціў зрок і, блытаючы капытамі, ішоў, куды скажуць.

Харошая лёшадь. Харошая. Малядэц, — шаптаў у конскае вуха касавокі жаўнер, а ягоныя пальцы няспынна гладзілі конскую грыву і шыло. А як адступілі за стадолу на кроکаў дваццаць, пальцы слізганулі ў кішэню, і бліснула на сонцы крывае лязо сцізорыка, беспамылкова знайшло на конскай шыі патрэбную сабе жылку, і Султан, згінаючы калені, апусціўся ў траву. Кульнуўся на хрыбет, капыты затанчылі, перрабіраючы залатыя струны сонца. Затым, пасечаны на кускі, танчыў у кіпячай вадзе яшчэ двое сутак пад гукі гармоніка і глухія бубны жаўнерскіх страёнікаў.

Дзесьці на заходдзе заядлымі салютамі заходзіліся гарматы, самалёты разбівалі ў пух варшаўскіх паўстанцаў, а паніч Стасінак на гусеніцах нямецкіх танкаў высякаў шабляй апошні раздзел гісторыі роду Драгабыцкіх, і тады ў Іванюкоў нарадзіўся наймалодшы сын, Сашка. Потым з'явіўся ў вёсцы капитан Жлуктоў, а праз колькі месяцаў прыйшлі геадэзы і пасеклі на кавалкі зямлю пана Драгабыцкага. Працэс называўся парцэляцыяй і здзяйсняў сабой акт гістарычнай справядлівасці.

— Бярэм? — спытала Соњка. — Нядрэнны кусок нам даюць. Там у пана Драгабыцкага заўжды найлепшая капуста і буракі выводзіліся.

Уладзімір маўчаў. Ён сядзеў пад яблынкай, прыдбанай з дворскага саду ў вініку маленъкай, асабістай парцэляцыі і бачыў, як пяццю гадамі раней жаўнеры вядуць на расстрэл старога пана. Ідуць праз вёску, мужыкі здымаяюць шапкі і апускаюць вочы ў зямлю, жанчыны пазіраюць з-за штыкецін, крадком выціраючы слёзы, троє савецкія жаўнеры за спінай пана Драгабыцкага пасвістваюць вя-

сёлую песеньку, а пан қрочыць з высока ўзнятай гала-вой, адзначае кожны крок лакіраванай кульбай, а дыя-мантавым позіркам развітваецца са светам і яго малымі проблемамі. Потым, праз груз і попел, Уладзімір бачыў яшчэ, як нямецкія гусеніцы раз'яджаюць паніча Стасін-ка ў чырвоную пляму, і чуў, як намаршыраваўшыся ўдос-таль, усе арміі свету сыходзяць у казармы, з грукатам за-чыняючы за собой дзвёры. З такім грукатам друкующа пасведчанні аб тымчасовай зямной уласнасці.

Адразу пасля заканчэння сяўбы геадэзы вярнуліся. Пад наглядам камісараў-агітатарападлярнікі адмянілі сваю раней-шую працу, спайваючы паасобныя загоны ў адзін бяз-межны арганізм.

– Што тут цяпер будзе? – пыталі мужыкі.

– Тут цяпер будзе калгас. Вялікі Савецкі Саюз зноў ідзе да нас з братэрскай падтримкай і дае прыклад, як добраўпарадковаць зямлю, – вывучанай фразай адказвалі камісары.

– Ну вось, нікуды мы і не дзеліся, – сказала бабка Сонька, агортваючы позіркам доўгія радкі капусты. Дворская зямля раскрылася якраз зялёнымі лісткамі, і яны радасна выбягали да сонца і да людзей для агульна-га карыстання.

Калгас выстаяў год. Прытаіў дыханне да жніва, адгарланіў восень, сяк-так перазімаваў. Напрадвесні раз-валіўся, а вясной людзі выйшлі ў поле шукаць кожны сваю мяжу.

Зямля, загартаваная ў доўгай гісторыі ледавікамі, землятрусамі і шматлікімі сутычкамі з каметамі і астэ-роідамі, і гэты кароткі эксперымент вытрымала, не мірг-нуўшы вокам. Больш пацярпела яе жывая матэрый. У полі асот узяў перамогу над аўсом, а коні, прастаяўшы зіму на поснай сечцы, дайшлі да вясны моцна скарочанай чарадой. Але тады жыхарам маленькай Апакі працягнула руку дапамогі заакіянская імперыя. У выпадку Уладзіміра Іванюка падтримка выявілася чорным, смалістым канём. У гонар ахвяравальнікаў назвалі яго Унрам.

“Якое цікавае жыццё. Раз чалавек на белым кані, другі

раз на чорным”, – здзіўляўся Уладзімір, закладваючы хамут на смалістую шыю Унры.

Загледжаны ў чорную крапку, Уладзімір ішоў за плюгам і думаў: “А калі б так даць каню абсолютную волю, мабыць, пралажыў бы ён скібу аж у сваю далёкую Амерыку? А можа, плюнуў бы на плюг ды праляжаў бы ў цяньку дзень да вечара?”

Часам, калі жаўрукі песняй збівалі з прасторы пах неба і скідалі яго ўніз, спыняў каня і слухаў. Затым схіляўся, набіраў жменю пяску, нюхаў яго. Прыжмурыўшы вочы, чарговы раз трапляў у здзіўленне: “Водар нябёсаў нічым не адрозніваецца ад водару зямлі. Значыць, хто ведае пах зямлі, не заблудзіць і ў небе”.

Аднойчы, калі жаўрукі ашалелі ў бясконцай песні ды цягнулі яе так доўга, пакуль неба поўнасцю не звалілася на поле і лес, а дзед Уладзімір, прысеўшы на кукішкі, насычаў ноздры водарам блакітаў, чорны Унра капытом, магутнейшым за кулак Махамеда Алі, пацэліў яму да-кладна ў патыліцу. Засталося зрабіць адзін крок і ступіць у нябёсы.

– Усе імперыі на тое і ўзнікаюць, каб тутэйшага праваслаўнага мужыка шпарыць з абедзвюх рук па му-хаедах, – сцвердзіла бабка Сонька. – І лепей тро разы прамаўчаць, як тро разы сказаць “так” або “не”.

На тро фурманкі яна загрузіла хатку і сыноў і выправілася ў Мястэчка, дзе раней пасялілася яе малодшая сястра Маруся, што за ваенным часам насіла ў лес партызанам хлеб і маленъку жменьку звычайнай, жаночай радасці. Зараз, заваяваўшы магістраты і іншыя важныя ўстановы, партызаны паклікалі за сабой і яе. Уладкавалі вахшёркай на фабрыцы і кожны год у Дзень перамогі прыхарошвалі яе бліскучым медалём або ордэнам.

– Дом патрабуе жанчыну, а зямля мужчыну. А ў Мястэчку можна жыць і без зямлі. Вось і выжывеш, – разважыла Маруся.

І паехалі.

Мястечка

Над Мястечкам заўсёды стаяў цень пушчы і пах жывіць. Прадмесце выходзіла з дрэў аднапавярховымі домікамі, якія расстаўляліся ўздоўж завулкаў, а крутых, гравейных завулкі, склікаючыся ў пары, у тройкі, выбягали на выкладзенныя камяніямі вулачкі. Не даходзячы да цэнтра, брук перадаваў палачку асфальтаваму палатну галоўнай вуліцы, а драўляныя хаткі саступалі месца шматпавярховым бетонным блокам.

Па адзін бок гэтай асфальтавай стужкі шэрым прамавугольнікам стаяў магістрат, па другі – фабрыка. У сценах магістрату вырашаліся шляхі Мястечка, у фабрычных цэхах прыходзілі на свет сталы і крэслы. Час ад часу нейкі рабочы развітваўся з цікавай блузай і станком і перасяляўся ў магістрат або фабрычны кабінет. Здаралася так, бо мясцовы свет быў вельмі малады, і лёсы людзей пісаліся ад рукі, не зважаючы на рэкамендацыі рэйнайшых пакаленняў, а нават і універсітэцкія дыпломы.

Чалавек вяртаўся дамоў, адчыняў шафу, даставаў адтуль касцюм, падступаў бліжэй да вакна, цаля за цаляй ацэнываючы прыдатнасць старой вопраткі да новага жыцця. Апярэджаючы збянятэжаны позірк шлюбнай жонкі, казаў: “А раніцай пайду не на фабрыку, а ў магістрат. Но я ўжо інспектар”. Або: “Падрыхтуй белую кашулю. З заўтрашняга дня я не за станком, а прыстале, у кабінечке”.

Да поўначы ён вывучаў мудрагелісты шыфр гальштука, а яна прасавала кашулі. Уяўляла прытым вочы бліжэйшай суседкі, калі раніцой у чарзе па хлеб выявіць

для яе шэптам сваю найнавейшую таямніцу: “Ведаеш? У мяне зараз супольная падушка з кіраўніком цэха”. А калі суседка ад хвалявання каўкне сліну і разявіць раптоўна засохлыя вусны, бо першая здагадка, якая прыйдзе на думку, будзе цалкам непрыстойнай, тады вось, не шэптам ужо, а поўным голасам скажа: “Майго вылучылі, ён цяпер кіраўнік цэха”.

Разглядаючы цэнтр Мястэчка, хтось можа здзівіцца адсутнасці ратуши, пышных палацаў, экзатычных паркаў, спярэшчаных фантанамі або тоўсцен'кімі купідонамі. Але здзіўляцца не трэба. Мястэчка яшчэ малодшае за бліжэйшы свет, і не так, здаецца, даўно ў цэнтры яго расла пушча і сюды прыязджалі пастралаць зуброў літоўскі князь або польскі кароль. Потым высеклі дрэвы, уznікла фабрыка, а прыцэліца на буйную звярыну пасунуліся міністры ды ўсялякага калібру дырэктары і сакратары. Но свет мае свае прынцыны і беражэ іх як зрэнку. За кожнай уладай, вызначанай – не мае значэння – Богам ці выбарчым бюлетэнем, крочыць нязменная цяга да дубальтоўкі або штуцара.

Усе першыя жыхары Мястэчка былі сталярамі і на сваёй фабрыцы даставалі з пушчанскіх дрэў пякучы шкіпінар, мэблю, дошкі і дылёўкі – доўгія, жоўтыя, бы грамнічныя свечкі. Такому занятку аддаваліся з панядзелка да суботы. Восеніскім і зімовымі досвіткамі, раней за сонца, чорныя фігуркі людзей высыпаліся з маленькіх домікаў, утыкаліся ў морак завулкаў, каб, давалокшыся да галоўнай вуліцы, выявіцца нанава святлу і свету. А вуліца згартала іх і, падштурхоўваючы стрэлкамі гадзіннікаў, што няўхільна набліжающа да шостай гадзіны, кіравала на раззораны ліхтарамі фабрычны пляц. Перасякалі браму сотнямі. І толькі іх твары, хвілінай раней высечаныя з адной глыбы паўсвятла, заставаліся ананімнымі, крапля ў краплю падобнымі адзін да аднаго. Калі якраз у такі момент Юры Гагарын кружыў у сваёй бліскучай бляшанцы над Зямлём і калі б час дазволіў яму назіраць гэты абрэзок, не магла б яму прыйсці ў галаву іншая думка, чым уяўленне бязмежна-

га сабора, што, прадчуваючы блізкі канец свету, склікае да алтара ўсіх, хто жывы.

А потым, як штодзень падымалася сонца і вандравала з усходу на заход – у дзве гадзіны пасля поўдня фабрычная брама выпускала людзей на вуліцу. Разам з сонечным святлом кожнаму чалавеку вяртаўся свой твар, у кожнага ўзнікалі свае думкі і раскрываліся свае сцежкі. Сямейныя няспешна ішлі дадому, халасцякі зачэпліваліся за бар “Сонейка”, а маладыя і закаханыя ляцелі імклівым крокам настустрach свайму каханню.

Суботнімі надвячоркамі сталяры крочылі ў лазню адмыща ад жывічных водараў. Але лясны водар быў мацнейшы за ўсе лазні свету – уціскаўся пад пазногці, учэпліваўся ў валасы, насычаў скуру, і сёмага дня, у нядзелю, накрываючы яго святочнымі касцюмамі, яны ішлі ў царкоўку або касцёлік згаварыць малітву за спакой і нязменнасць шасці бліжэйшых дзён.

Побач з лазняй стаяў музей. Будынак быў невысокі, але прасторны. Дакладна такія павінны быць музеі пралетарскай рэвалюцыі, ды і ўсе астатнія. У мінуўшчыну трэба заходзіць з пахіленай галавой, вандраваць зізагамі калідораў, у якіх не ведаеш, а толькі здагадваешься, што чакае за чарговым паваротам. Час у музеях не цячэ жывымі струменямі – ён выстаўлены там на агляд паасобнымі, замарожанымі фрагментамі. Найважнейшымі – на думку тых, хто ў дадзены момант валодае светам. У залах гэтага музея ў шкляных вітрынах як доказ пралетарскага паходжання жоўклі партыйныя белеты, агітацыйныя лістоўкі і газеткі Мястэчка. З-за чырвоных сцягоў вытыркаліся барадатыя партрэты. У непарушнай цішыні Ленін з Марксам назіралі, ці не зварочвае са шляху парадак свету, вызначаны іх тоўстымі кніжкамі і канчатковая замацаваны салютам “Аўроры”.

Па суседстве з музеем знаходзіўся Дом партыі. Гэты гмах, які заўсёды зірыў на вуліцу высокімі, чорнымі вокнамі, рабіў уражанне мёртвага, пакінутага самому сабе, і толькі ў першы майскі дзень вокны яго раскрываліся, а вялікі балкон ажываў і запаўняўся гоманам. Мёртвасць

была ўсё-ткі толькі павярхойнай. За тоўстымі сценамі, за густымі заслонамі, праз якія не прафіцца ані святлу, ані слову, вырашаліся справы куды важнейшыя, чым у магістраце. Менавіта тут, пакуль чалавек рабіўся сапраўдным чалавекам, праходзіў ён своеасаблівы каранін. Кандыдаты ў кіраунікі або дырэктары, бы цацачныя салдацікі, доўга круціліся ў тоўстых пальцах сакратароў. Цацкі ўсміхаліся какетлівымі ўсмешкамі, тактоўна пералічвалі заслугі, вышэпівалі ўсе гісторыі свайго жыцця – чыстыя, бы сляза анёла. Дакладна так паводзяць сябе маладыя паненкі, калі створаны ў марах прынц абдорвае іх выпадковай ласкай, і гэтую ласку хочацца ім затрымаць за сабой на ўсё астатнія жыццё. А стомленыя вочы сакратароў, разгледзеўшы дэталёва чалавечыя фігуркі, рабілі баланс усіх “за” і “су-праць”, падводзілі рыску і вырашалі – хто застаецца на стале, а хто ідзе пад стол.

У такі свет заехала аднойчы на трох фурманках Сонька Іванюк. На пляц побач з домікам сястры Марусі разгрузіла сваю хатку, а рукі суседзяў і нават зусім не знаёмых людзей, узамен за добрае слова, хутка паднялі яе на фундаменты. Шмат якія mestачкоўцы былі тады яшчэ малодшымі за сваё Мястэчка і слова “дзякую” кружылася з рук у рукі паўнацэннай манетай.

З першага дня ў Мястэчку дзецямі началі блытацца сцежкі. На пачатку ўсё выглядала няявінна, нават смешна. Малы Антон, адпраўлены ў школу, міжвольна кіраваўся на лес. Высланы ў ларок па хлеб, Коля вяртаўся, сціскаючы ў пальцах жоўты лімон. А наймалодшы, Сашка, зусім забыў дарогу ў даросласць. Праходзілі дні і месяцы, а ён заставаўся ў краіне дзяцінства. Ледзь навучыўшыся хадзіць, пачаў паспяхова набіраць шлях на фабрыку. Абмінаючы чуйны позірк маці, незаўважна вышмыгваў з панадворка. Гравейкамі, маставой, асфальтам дабіраўся да фабрычнай брамы.

– Таксама хачу быць сталяром, – выпінаючы маленькія грудзі, зазіраў у вочы вахцёрам.

– Гадоў праз пятнаццаць, – смяяліся вахцёры. – І не забудзь падрасці!

Аднак Сашка, які ведаў толькі гэту адну сцежку і забыўся на ўсе астатнія, нават на існаванне часу, з'яўляўся ў фабрычнай браме, не чакаючы прызначаны тэрмін. Прыходзіў праз тыдзень, праз месяц.

– Падрос я? – пытаў. – Хачу быць найбольшым стаяром у Мястэчку.

Але і праз год, і праз два гады нязменна гучаў адказ: “А ні халеры не пнешся ты ўверх. Вось дзіва!”. І Сашка смутней. А калі чарговыя пяць гадоў паднялі яго толькі на адзін сантиметр, расплакаўся.

– Не плач! – сказаў вахцёры. – Не можаш быць найбольшым, заставайся найменшым. Найменшых таксама здалёк бачна.

З гэтага дня ў Сашкі завязалася асаблівае сяброўства з кравецкім сантиметрам. Раскладваў яго на поўную даўжыню, прытрымліваў нагой адзін канец, другі працягваў да макаўкі. Працэдура была складаная, а дакладнасць памераў далёкая ад дасканаласці. Аднойчы на касяку кухонных дзвярэй ён паставіў рыску. Падступаў да яе два разы ў дзень – раніцой і вечарам. Примерваўся, поўны хваляванняў і неспакою, а калі аказвалася, што сёння таксама, нават на волас, не перасякаеца запаветны знак, уздыхаў з палёгкай.

– І чаму ж ты не расцемі? – бедавала Сонька. Варыла зёлкі, шаптала над імі таемныя закляці, дом насычаўся лясным пахам, а Сашка надалей заставаўся малы. Зёлкі выліваў крадком за парог, а магічныя слова праходзілі міма, не кранаючы яго, бо закляці спрацоўваюць толькі тады, калі чалавек выходитці ім насустрэч.

Аднойчы, калі Валодзя забыў сваё імя і на сходах чужой хаты прасядзеў да прыщемкаў, пакуль не знялі яго адтуль рукі выпадковых людзей, Сонька спалохалася канчаткова.

– Ну, як цябে завуць? Прыйомні. Гэта ж так звалі твайго бацьку, і твайго дзеда, і дзеда твайго дзеда.

Яна любіла Валодзю мацней за ўсіх сваіх сыноў. Быў найстарэйшы, і ад бацькі, апроч імя, узяў таксама вочы – светла-сінія, кранутыя здзіўленнем і задумай. Але Валодзя нічога не мог прыпомніць.

– Не ведаю. Не ведаю, хто я.

Менавіта ў той дзень чатыры сыны Сонькі пачулі дзіўную гісторыю.

“Калі ўдарыў гром, расшчапляючы на дзве раёнюткія палавіны тысячагадовае дрэва, пачаўся наш свет. Дрэва, узятае на прыцэл вогненнай куляй, было вышэйшым за ўсе астатнія дрэвы, і, быццам міфічная вавілонская вежа, краналася неба. Гэтае дрэва немагчыма прынісаць у якую-небудзь катэгорыю, вядомую сучаснаму чалавеку, бо было яно створанае як першае і апошняе, з адной мэтай – на волю агню. Сухое, жылястое валацно дубіны спляталася там з вальховымі слаямі – ружовымі і сакавітымі. Сталёва-шэрую грандыёзнасць граба перабягалі мяккай, алебастрава-белай фастрыгай ліпавыя ніткі, задуменая хмурнасць елкі хаатычнай асновай перасякалася з ветрагоннай палахлівасцю вярбы. Калі магутны гром пераліўся з аднаго канца пушчы на другі канец і калі развеяўся дым, а прыведзеныя цікавасцю птушкі вярнуліся на суседнія дрэвы, з расшчэпленага пня выйшлі мужчына і жанчына. Мужчыну звалі Валодзем, а жанчыну Сонькай. З іх пачалося нашае Мястэчка і нашая сям'я”.

Такі аповед перадала Сонька Іванюк сынам, сабраўшы іх за кухонным сталом, калі яны пачалі губляць памяць і блытаць сцежкі. Прыдумала яго на ляту, з першага па апошняе слова свядома абмінаючы фізіку, гісторыю і біялогію, бо кожнай сям'і неабходныя свае імёны і свая памяць, і яны важнейшыя за ўсе, пацверджаныя навукай, але чужкыя праўды.

Гісторыю Валодзя занёс на паперу, прыадзеўшы яе ў параўнанні ды эпітэты. Быў такі спытак у клетку на трываласць дзве старонкі, які з таго дня пачаў хутка запаўняцца, бо траплялі туды кожны дзень кожнае слова і думка. Запоўніўшы адзін спытак, працягваў пісаць у наступным. З часам назбіралася іх непраўдападобна шмат, займалі ўсе шуфляды, ляжалі на стале і на паліцах, спускаліся на падлогу, праз кухню і сенцы выходзілі на сходы, на панадворак і далей, у бліжэйшыя вулачкі. Не

ўдавалася іх абмінуць, але можна было па іх ступаць, як па знаёмых слядах.

Лісткі, запісаныя ў першых сыштках, прыпаміналі дрэва, з якога пачалося Мястечка. Двор пана Драгабыцкага пераклікаўся там з маленъкім дамком на граніцы. Чорны амерыканскі конь хадзіў у пары з белым Султанам, савецкі капітан, засеўшы пад грушай, піў чарку з прыгожымі нямецкімі хлопцамі, а ўсе закусвалі яечнай, падсмажанай рукамі Сонькі.

– Пісьменнік ты мой, – усміхалася Сонька, запускаючы пальцы ў светлыя валасы, нахіленыя над сышткам. Але, па праўдзе, яна казытала белагаловы цень Уладзіміра, што нават гэтымі вулачкамі ступаў яе следам, выяўляўся раз майскім воблакам, другі раз срэбным узорам на зімовым акне. І тады першы раз з вуснаў Сонькі зляцела сумнай усмешкай: “Твой бацька павінен быў стаць паэтам”.

Сяк-так замацаваўшыся на новых сцежках, хлопцы пачалі вызначацца на будучыню.

– Я буду міліцыянерам. Міліцыянераў усе баяцца, – сказаў Антон, калі ў пошуках самагонкі іх дом наведалі незнаёмыя мужчыны ў сініх мундзірах. Пайшлі з нічым, бо Сонька ведала закавулкі свайго панадворка лепей за іх, але дзіўны цень страху тоўся ў яе вачах яшчэ некалькі дзён.

– Я таксама хачу быць міліцыянерам, – адгукнуўся Коля.

У доўгія зімовыя вечары марылі, хто кім стане ў дарослым жыцці. Не здагадваючыся пра існаванне магістратаў і дамоў партый, размалёўвалі абрэзкі не менш фантастычныя, чым выведзеныя пэндзлікамі марозу на аконным шкле. А затым раніца спірала ўсё, а новы дзень прыносіў новыя планы.

– Я буду лётчыкам, – над Мястечкам упершыню прагудзеў самалёт, блакіт неба размяжкоўваўся на дзве часткі белай стужкай дыму, Антон суправаджаў яго вачыма, намагаючыся ўявіць свет з вышыні палёту.

– І я таксама буду лётчыкам, – рэхам адаўваўся Коля. Яны былі блізнятны і заўсёды трymаліся разам. Але, калі б

дакладна адсачыць іх сцежку, можна сказаць – вызначаў яе Антон, а Коля ступаў следам. Капіраваў вонратку і прычоску, паўтараў жэсты і позіркі, і калі б чалавек складаўся толькі з жэстаў і вонраткі, раней ці пазней яны зліліся б у адну постасць, у адну асобу, і нат бабка Сонька не змагла б падзяліць іх і кожнаму даць уласнае імя.

Аднак людзей ствараюць перш за ўсё пачуцці. Пачынаеца чалавек з простай радасці, з часам ускладняеца злосцю, затым няневісцю, аж даходзіць да самага незвычайнага – кахання. Можна скапіраваць чужую радасць і паўтарыць чужую няневісць, але з каханнем у кожнага свая гісторыя. Адны знаходзяць яго, а другія ніяк.

У шаснаццаць год Антон закахаўся ў дзяўчыну з суседній вуліцы. Ніякая іншая дзяўчына ў Мястэчку не ўсміхалася прыгажэй за яе і не распушкала прыгажэй валасы на летнім ветры. Усе хадзілі вулачкамі, а гэтая над Мястэчкам крыліла матылём. Так казаў Антон. А Коля глядзеў на дзяўчыну і бачыў звычайныя вочы і звычайныя валасы. “Дзяўчо як дзяўчо”, – абыякава паціскаў плячыма. Блізнячыя сцежкі братоў пачалі разыходзіцца.

Але дзяўчына глядзела на Антона і таксама не знаходзіла ў ім нічога незвычайнага. І ён адступаў у доўгае цярпенне, у балочыя задумы, у самоту, дзе не існуе нічога, апрач уздыханняў і думкі пра небыццё. А калі прычына пакуты з'ехала кудысьці ў свет, Антон пакляўся ніколі ўжо не выстаўляць сябе на здзекі кахання.

“Я таксама ніколі не закахаюся”, – прысягнуў Коля. Але ўсё-такі не змог вярнуцца да брата так блізка, як тады, калі адсачыўшы лёт самалёта, паўтарыў рэхам “і я буду лётчыкам”, а Сашка, трymаючыся ранейшых планаў, адазваўся:

– А я буду сталяром.

– Ты? Сталяром? – скептычна паківаў галавой Антон.

– Курдупляў не бяруць на фабрыку. Хіба што ў цырк.

– Не бяруць курдупляў на фабрыку. Хіба што ў цырк, – пацвердзіў Коля.

Але Сашку такія слова ўжо не краналі. Ён канчаткова

спыніўся ў росце і нават да рыскі на касяку прыстаўляўся не штодзень, а для спакою душы раз на месяц, а потым і раз на паўгода.

— А вось і буду. I не абы-якім, а самым маленъкім на фабрыцы. I найлепшым. A вы ў дупу паляціце, а не ў неба, — надзімаючы губы, адыходзіў, зашываўся ў хлеўчыку, дзе побач з адзіным вакном Сонька адвяла яму месца на маленечкую майстэрню. Быў там у яго маленъкі малаток, долата, абцужкі і бліскучая ручная піла. З аскепкаў драўніны Сашка складаў і кармушки сініцам, і домікі для шпакоў, і мэблю для лялек.

Усе тыя домікі, кармушки і самалёты ў небе Валодзя зачароўваў у літары і запісваў у сшытак.

— Мой ты пісьменнік, — паўтарала Сонька. A калі ў чарговы раз з яе вуснаў сумам зляцела: “Твой бацька павінен быць паэтам”, — з Валодзі выліўся на паперу першы верш. Першы і апошні.

Бо далягляд не стаяў ужо на месцы. Ён пашыраўся, перасякаў чарговыя вуліцы, затым мяжы Мястэчка, і ў сшыткі, і ў дом начальніка новага людзі і аднаго за другім выцягваць хлопцаў у свет. Першым пайшоў на фабрыку Антон, яго следам Коля, а потым Сашка. Валодзя з'ехаў у Варшаву ў політэхнічны інстытут, праз чатыры гады вярнуўся і як дыпламаваны інжынер засеў у фабричным офісе і зусім забыўся пра свой першы верш.

Дзядзька Ваня

“А няхай цябе пекла каўкне”, – сказала аднойчы бабка Сонька. Было гэта ў той год, калі Велікоднае свята прыйшло напярэдадні святога Юр’я, і калі ў Вялікую пятніцу мы ішлі ў царкву, каб там, аўяднаўшыся з іншымі жыхарамі Мястэчка, чакаць цуду пераўтварэння смерці ў жыццё.

А за нашай спінаю пружыністым вайсковым крокам маршыраваў дзядзька Ваня. У левым борце ягонага пінжака чырванеў вялікі бант, твар святлеў ад бязмежнай радасці, а думкі крылілі над Мястэчкам. Дзядзька Ваня спяшаўся адзначыць перамогу заўтрашняга свету над учарашнім.

Раніца стаяла сонечная, і першая зелень ускараскалася на бярозы. У такія хвіліны хочацца чалавеку жыць і спяваць. І дзядзька Ваня напіваў радасную, па-рэвалюцыйнаму бадзёрую песню.

– Дзень добры, пані Сонька. Таксама на маніфестацыю, а? Дык мо разам? Калі ласка, – усміхнуўся прыгажэй за майскасе сонца і падставіў дапаможнае плячо.

І ў такую раніцу бабка сказала: “А хай цябе пекла каўкне. Смалу там будзеш жаваць-перажоўваць”.

– Ну і файні, пані Сонька, – падхапіў ён. – Пекла таксама для людзей. Щёпла там, кампанія не з апошніх. А смала? Якая зараз у пекле смала? Уся яна асфальтам ляжыць на дарогах і вуліцах.

А потым я стаяў у царкве, узіраўся ў смутныя ablічны Марыі і Магдаліны, што трymаюць варту над чорным прамавугольнікам плашчаніцы. Глядзеў і ў вакавы твар

распятага на крыжы Ісуса, і была ў мяне на Ісуса балочая крыўда: чаму якраз у першы дзень мая дазволіў нягоднікам зрабіць здзек са сваёй асобы? У той дзень, калі ў Мястэчку гучаць духавыя аркестры, вуліцамі пад музыку маршыруюць жаўнеры ў парадных мундзірах і дзяўчата ў спартыўных касцюмах, дзядзька Ваня, стоячы на балконе Дома партыі, пасылае з-за буйных, чорных вусоў ветлівую ўсмешку ўсяму свету, а ў кіёску, побач з каталіцкім касцёлам упершыню пасля зімовага перапынку прадаецца марожанае. А з першага смутку выплываў другі смутак: “Бедны дзядзька. Як жа зараз яму жыць, пасля смерці з такімі перспектывамі?”

Нахабнае пытанне таўклося ў маіх грудзях доўгія дні і месяцы, разгаралася пры нагодзе ўсялякіх харцэрскіх святкаванняў – менавіта тады запрашалі мы дзядзьку Ваню, прысаджвалі яго да вогнішча, вязалі на шию чырвоную хустку, а ён, падставіўшы твар да полымя, прыводзіў з далёкай мінуўшчыны і перадаваў нам выявы вялікіх подзвігаў.

І я таксама глядзеў у агонь, а вачыма душы ўяўляў, як распаўзаўца, уздымаўца чырвоныя языкі, і не паспееш аглянуўца, як бяруць у абдымкі дзядзьку Ваню. З трэскам спапяляўца ногі, што пратапталі не адну партызансскую сцежку, і рукі, якія ніколі не прамахнуліся, узяўшы на прыцэл варожы аўект, і вочы – яны ж заўсёды адсочвалі пагрозу, нябачную іншым вачам. Уяўіўшы такія пякельныя пакуты, я тайком адступаў ад вогнішча, стрымгалоў ляцеў да хаты і, забіўшыся пад коўдру, доўга плакаў.

Было ў нас да дзядзькі Вані асаблівае пачуццё – мужчынскае кахранне, што ўзнікае ў супольнай барацьбе, асабліва калі мэта такой барацьбы – перайначыць свет. Праўда, ніколі не стаялі мы з дзядзькам Ванем у акопах, цёмнай ноччу не выходзілі з пушчы, не паўзлі крадком пад зорамі ў напрамку чыгункі, каб там, адной хітрай паставленай мінай спыніць жалезны кровазварот, што забяспечвае варожую армію бінтамі, амуніцыяй і кансервамі. Не дазволіў нам лёс. Шкада.

Дзядзьку Ваню бачу на нашай вуліцы так даўно, як далёка ахоплівае яе мой позірк. Можна сказаць – ён равеснік маёй свядомай памяці. Пэўна таму, што пасуседску з ягоным домам быў домік цёткі Любы і дзядзькі Колі, куды я заходзіў ці не кожны другі дзень. Калі б была цікавасць зазірнуць у сямейныя архівы, выявілася б, што Ваня быў дзядзькам зусім не нам, а толькі рудому Віціку, як старэйшы брат ягонай маці, пані Ніны. Нам, згодна з местачковымі канонамі, заставалася афіцыйнае проша пана або – нат і ўзяўшы пад увагу супляменнасць вуліцы – не нашмат інтymнейшае “пан Ян”. Аднак спакон вякоў мы клікалі яго дзядзькам, а ён частаваў нас цукеркамі: “Ну, смургалі, марш вучыцца і вырасташ! Айчына чакае афіцэрскую, шахцёраў і другіх спецыялістаў. Крохым у добрым напрамку і ўсё найлепшае – наперадзе!”

У светлы вобраз айчыны і яе будучыні ўносіў дысананс пан Алёшка. Не зважаючы на свой дзевяноста дзесятагоддзе, ён шторанак займаў у мясной лаўцы чаргу за свінінай або цялянінай. Былі гэта чэрті даўжэйшыя за чыгуначныя эшалоны, што, загружаныя невядомым чым, ідуць невядома куды, з аднаго краю свету на другі. Забіваючы доўгае чаканне, пан Алёшка выдаваў зусім іншыя прагнозы. Прымыкаў вейкі, зазігваў у сваю мінуўшчыну, выцягваў адтуль абадраных жабракоў, на нова ўладкоўваў іх пад цэрквамі і касцёламі, клікаў на вуліцу доўгія шэрагі беспрацоўных, а затым, запаўняючы паліцы кілбасамі і паляндвіцамі, пускаў у разгон чэрті, што нахабна гуртуюцца ў мясных крамах.

“Трындзіць старык ад залішне доўгага жыцця, – казаў у такіх выпадках дзядзька Ваня. – Мінуўшчына не верненіца, бо не дазволіць наш высока ўзняты сцяг!” У такія хвіліны нам хацелася стаць дарослымі, пераняць гэты сцяг ды разгарнуць яго на ўвесь свет.

– А дзядзька Ваня, ён праваслаўны ці каталік? – У лугах, што цягнуцца ўскрайнай пушчы, мы гулялі ў сцізорык. Заядла, заўзята, быццам на сталёвае лязо абапіраўся лёс свету. Сцізорык быў маленькі, шматкаляровы, якраз выструніўся лязом, але ў пластмасавай руч-

цы прыхоўваўся штопар, пілка для пазногцяў, невядомага прызначэння шпікульцы. Дакладна такія сцізоркі прадаюцца падчас царкоўнага фэсту ў дзень Успення Прасвятой Багародзіцы, што ў праваслаўным календары адзначаецца за тры дні да заканчэння вакацыяў.

Ваstryё забівалася ў траву, небам ішлі самалёты, знікалі за павеўнымі сукенкамі апошніх летніх аблачын, выходзілі на чыстае поле і зноў чорным пузам рэзалі блакіт.

– Рускія на Чэхаславакію сунуць, – руды Віцік прыклайдалонь да ілба, пальцы склаў у казырок, засланяючы вочы ад нахабных промняў. А дзядзька Ваня кажа:

– Ото цяпер ужо добра адлупшуюць пэпікаў па дупе.

І менавіта тады нехта ўпершыню паставіў Віціку пытанне – праваслаўныі ці каталік дзядзька Ваня? Пачыналі мы неяк згадавацца, што людзі ў Мястэчку падзяляюцца на тых, хто дзеля гутаркі з Усявишнім заходзіць у блакітную царкоўку, ды іншых, якія з такой жа мэтай бяруць кірунак на белы касцёл у цэнтры Мястэчка. Віцік, уладкоўваючы сцізорык на кончыку носа, адказаў не адразу. Забіўшы як трэба лязо ў траву, зірнуў на нас вокам пераможцы: “Ні такі дзядзька Ваня, ні сяki. Ён – партыйны!”.

– Значыць – які? – усе вочы сыйшліся на рудой чупрыне.

– Партыйны. Чалавек, які можа ўсё, – удакладніў Віцік.

Здаралася, частаваў цукеркамі і бацюшкай Сцяпан, калі пасля святаў Божага Нараджэння сноўдаўся з хаты ў хату з малітвай. Гэта да ягонага візіта рыхтавалася на стале грамнічная свечка, побач лягала буханка хлеба і ставілася пасудзіна са свянцонай вадой, а між іх сарамліва прысядаў на кукішках алюмініевы пятак, натапырыўшы крылы, глядзеў з аверса арол, а рэверс выяўляўся рыбаком, што працавіта разгартая сетку. Пакрапіўшы ўсе чатыры сцяны, бацюшкай на хвіліну апускаўся ў крэсла і, уздыхаючы ўголос – заўжды так уздыхаецца пры нагодзе нямілага абавязку – згартаў у кішэню пяцёрку.

— Вучыцца трэба добра, быць слухмяным, шанаўца маму і тату, уладу школьнью і дзяржаўную, і ўрокі рэлігіі не прапускаць таксама — так ён казаў. Але што бацюшка? Ці здарылася яму калі-небудзь прыадзеца ў партызанскі мундзір? Зняўшы вінтоўку з пляча, крикнуць: «Стой, страляць буду!» І бабах у чорнае бяздонне ночы? Хутчэй за ўсё — не. І галоўнае, не было пэўнасці: ці бацюшка Сцяпан — чалавек партыйны, хто можа ўсё і заўсёды? Як, скажам, дзядзька Ваня.

На такое пытанне нават бабка Соňка не дала адназначнага адказу. Паглядзела на мяне неяк дзіўна, адварнулася, плюнула пад ногі. Сказала некалькі слоў пра дурных неадказных партызанаў, пра сала і кажух, падабраныя з кладоўкі. Прыпомніла таксама свайго брата Арцёма — бачыла яго апошні раз у сорак трэцім, у студзеніскі вечар, калі тоўсты паліцыянт Казімір Валанцей даручыў яму варту на чыгуначных рэйках. А ноччу падарваўся там ваенны эшалон, і наступным днём гергатлівия немцы расстралілі ўсіх вартаўнікоў.

— Усемагутны — там вось, — паказала пальцам у бязмежнае неба. — Адзін Бог ўсё можа.

Але мяне мучыла, ці ёсьць Бог? Пытанне заставалася адкрытым з той хвіліны, калі падчас урока музыкі пан дырэктар Сліва заяўіў:

— Сусвет нарадзіўся ад вялікага выбуху.

— Як ад атамнай бомбы? — з-за апошняй парты вырваўся Віцкі. Аб атамных бомбах дзеци ведалі куды больш за сваіх бацькоў, да таго ж, у школьнны падвал паміж горкай вугалю і цеснай клеткай пана вознага прадбачлівия будаўнікі на выпадак ядзернай атакі запіхнулі бункер. Щённы, агідны, бы амерыканскі цмок, што прытаіўся пад вадой, на зямлі і ў паветры ды чакае моманту, каб патаптаць сінявокія васількі ў нашых агародчыках, а нават разбіць у пух і прах сонца і ўсе астатнія зоры.

— Куды магутнайшы гэты выбух. Як мільярды мільярдаў бомб, — пан дырэктор Сліва разгарнуў футляр, дастаў адтуль скрыпку, бліскучым асколкам каніфолі аб'ехаў хрыбет смыка.

– Даўк нехта ж падпаліў кнот, – Віцік не адступіў. – Які імперыяліст амерыканскі або наш партызан, а можа і сам Бог?

– Э, там!...

Азвалася скрыпка, і пайшло! – пан Сліва ўсміхнуўся, смыком крануў струну. “Расцвіталі яблыні і грушы, паплылі туманы над ракой” – гукі ірвануліся, пабеглі школьнім калідорам, узніліся да воблакаў, разышліся хвалій, збіваочы з ног усе злыя сілы, што заўпарціліся павярнуць нас і нашых сяброў са шляху ў найлепшую будучыню.

Новыя падзеі, што адбыліся з прыходам зімы, так-сама пярэчылі бабусіным тэорыям. Пасеялі ў маёй свядомасці і іншыя, зусім слушныя падазрэнні: бабка, як і ўсе астатнія смяротныя, можа ж памыляцца! Я пачынаў уяўляць і куды страшнейшае: вось жа прыйдзе дзень, і над бабусяй, гарызантальна напружанай на покуці, бацюшкі Сцяпан заспывае “Вечная памяць”, а потым суседзі забяруць яе з хаты, занясуць на могілкі, апусцяць у глыбокую яму і прысыплюць жоўтым пясочкам. Дакладна так, як адбылося з панам Алёшкам. Звалі яго Жалезным, або Несмяротным, пэўна таму, што ў бліжэйшыя дні збіраўся паставіць крок у другое стагоддзе сваёй зямной вандроўкі. Але дзевятнаццатага снежня з раніцы пайшоў дождж, а apoўдні неба пасвятле-ла, і з усходу ад пушчы вечер дзъмухнуў прымаразкам. Вулічны брук прыгадзеўся чыстым, халодным шклом.

Пан Алёшка, які здрамнуў пасля абеду, якраз пралупіў вочы. Пераблыгтаўшы адвячорак з досвіткам, накінуў на плечы абшастаную баараніцу, накіраваўся ў мясную краму.

У той дзень у праваслаўным календары адзначаўся святы Мікалай. І дзядзька Коля з дзядззем Ванем выпілі суседскую бутэльку. Апошнюю, што прыхавалася ў хаце.

У нас ніколі не адыходзяць ад стала з такой прычыны.

– Злётаю ў краму, – сказаў дзядзька Коля, выводзячы з гаража матацыкл. – Спраўлюся ў трэ мігі.

— Нікуды не паедзеш, — зачапілася за заднєе крыло матацыкла цётка Люба.

— А от жа і злётаю! — адкрыта, заўзята, як ніколі раней, дзядзька Коля выступіў супраць сваёй жонкі. Пасадзіў на галаву каску і, не зашпільваючы яе, акірэчыў цыратавае сядло, левым чаравікам тузануў стартэр.

— Дуй, Колік, я тут пачакаю, — падміргнуў дзядзька Ваня.

Стала ясна: ні пры чым тут пратэсты і лямант цёткі Любы. У асаблівых выпадках жаночы розум прымушаны скарыцца, укленчыцца перад мужчынскім гонарам.

Але матацыкл не дайшоў да мэты. Мабыць, рука сапасам ад святочнай фантазіі надтa моцна наехала на ручку газу. А можа, вулічныя камяні ад нечаканай змены надвор'я паднялі нос вышэй за штодзённую норму. А можа, як пры нагодзе незразумелых здарэнняў кажа народ — проста так трэба было!? Адным словам, сцежкі матацыкла і пана Алёшкі перасекліся.

Першай з'явілася хуткая дапамога, і быў гэта самы лішні ў свеце маршрут. Лекар праверыў пульс, паглядзеў у знерухамелыя вочы пана Алёшкі і развёў рукамі, пацвярджаючы такім чынам людскую бездапаможнасць у канфрантацыі з нябеснымі рашэннямі. Следам за медыкамі прылягнулі міліцыянеры і павалаклі дзядзьку Колю ў напрамку сіней “ныскі”. І дзядзька Коля не запіраўся, толькі бесперапынна паўтараў “ясна халера” і “холера ясна”. І ні слова больш.

— А гарэлку сёня обыватэль піў? — дапытваўся малады сяржант. Але адказ быў нязменны: «Холера ясна...»

Потым, калі ўжо сумная навіна на добрасуседскіх крылах аб'явілася ўсяму Мястэчку, прыбегла таксама цётка Люба. Яна ўголас рыдала і пыталася, што рабіць адзінокай жанчыне, муж якой па апошнія дні свае будзе гніць у астрозе. Затым гутарыў з міліцыянерамі дзядзька Ваня.

— Значыць, пракаціліся мы, — азвяўся, хмурна зазіраючы ў вочы сяржанту.

— Ага, — пацвердзіў сяржант.

— А такія старэчы, што бестурботна і без кантролю

малодшых сяменікаў сноўдаюць публічнымі дарогамі – калі не скандалам, як тады іначай назваць? – ад злосці дзядзька Ваня торгаў доўгія вусы.

– Ну, – сяржант зняў шапку, пачухаў патыліцу.

– Што – ну? Якое – ну? Аплачвае вас народная ўлада, а нармальному грамадзяніну ніяк і праехацца сваёй вуліцай. А ўвогуле вуліца, брукаваная коўзкімі камяніямі, асабліва ў нашай краіне – адкрытая правакацыя і анахранізм. І час ужо навесці тут парадак.

Сяржант, здагадваючыся, што гутарка стае на палітычныя рэйкі, куды больш коўзкія за вулічны брук, адступіў на два крокі назад. Гэтаму хлопцу, звычайному, як і ўсе жыхары Мястэчка, відаць не чужая была тэорыя бабкі Сонькі аб імперыях, што ўзнікаюць з адной мэтай – з абедзвюх рук шпарыць па мухаедах тутэйшага, праваслаўнага мужыка. Адступіў яшчэ два крокі, трэнснуў сінімі дзвярыма, на век вечны заключаючы арыштанта ў цёмных вантрабах аўто і даў знак: “Паехалі”.

– Не плач, – сказала бабка Сонька, агортваючы цётку Любу словам. – Усё ў Боскіх руках.

Бліжэйшыя дні бабка Сонька пачынала з малітвы за хуткае вяртанне дзядзькі Колі. У царкоўцы з такой жа мэтай кожную нядзелю запальваліся свечкі. Жаночымі слязымі сплываў воск на падсвечнікі. Але дзядзька Коля не вяртаўся.

– Эх, бабы! Зусім вы, як дзееці! – назіраючы за бясплённымі намаганнямі, сказаў аднойчы дзядзька Ваня.

Ноччу ён сеў на цягнік і ў дванаццаць хвілін на трэцюю адправіўся ў Варшаву. Ніхто не ведаў нічога пэўнага, але ўсе шанталіся: ці не да Герэка паехаў чалавека ратаўваць?

Наступным вечарам усе вокны ў Мястэчку азарыліся фіялетава-сінім святлом тэлевізараў. На экраны, як і штодзённа, выходзіў пан Герэк. Ён усміхаўся, гаварыў прыемныя слова і ні ў якім выпадку не паводзіў сябе як чалавек, які мае нейкі клопат.

“Пэўна, не дайшоў Ваня, куды трэба. Не дазволілі, не дапусцілі. Гляньце, які той Герэк вясёленыкі. Напэўна,

нічога не ведае і не здагадваецца”, – засумавала цётка Люба.

Дзядзька Ваня вярнуўся праз тры дні. Стомлены, не паголены, вочы абведзеныя чорнымі кругамі. Менавіта так з пераможных паходаў вярталіся сярэднявечныя рыцары і новачасныя партызаны. Адразу на вакзале сеў у таксі, замовіў курс на местачковую турму, і за пяць хвілін выцягнуў адтуль дзядзьку Колю на белы свет.

Пад вясну, ледзь снег паспей адысці ў далёкае мора, заехалі на вуліцу экскаватары, дарожныя каткі, трактары і іншыя машыны, якія мы, бачыўшы ўпершыню, не ўмелі назваць. З аграмадных катлоў лілася на каменне чорная, кіпельная смала.

Коля

Падзеі для іншага месца звычайныя і банальныя, як прыезд вандроўнага цырку, візіт прэзідэнта або прэм'ер-міністра, у малых мястэчках адкладваюцца ў памяці на доўгія гады, а нават набіраюць прыкмету несмяротнасці.

Дакладна так было са з'яўленнем першага ў нас партрэта аголенай жанчыны. Усё здарылася нечакана, і – як ні дзіўна – мая набожная цётка Любá мела да гэтай гісторыі вялікае дачыненне.

– Будзем красіць кватэру. Даволі цярпець шэрыя сцены. Трэба ўсё зрабіць, як у людзей, па-местачковаму, – сказала аднойчы цётка, стаўляючы на стол талерку дранікаў. Дзядзька Коля вылавіў з талеркі тоўстую шкварку, запёр яе языком за зубы і, высмоктваючы раскошлівую сакавітасць, згодна хістнуў галавой: – Ага, давай.

Ён слухаў сваю жонку вопытам супольных гадоў і ведаў, што гэтая шкварка, затопленая ў пульхных абдымках бульбіны, мае сэнс, а ў дыскусію з цёткай Любай паглыбляюцца дарэмна. Прыпаміналася таксама няшчасная паездка ў ларок за пляшкай, калі ён быў “за”, а цётка “супраць”, а ў канчатковым выніку праўда аказаўлася на яе баку.

– А хто памалюе? – Дзядзька Коля справіўся з апошнім дранікам, падняўся з-за стала, сытым, спакойным позіркам прайшоўся па сценах. Цягам дзесяці гадоў вочы зжыліся з аднастайнасцю найбліжэйшага краявіду, ды і зараз сцяна не адгукнулася ні адным словам, ні адной яркай плямкай, што магла б парушыць звычайны выгляд дня.

– Зэнік памалюе. Лепшага ў Мястэчку і не знайсці.

– Ага, Зэнік. Ён ведае, што і як, – пагадзіўся дзядзька, аддаючы лёс сваіх сцен на літасць mestachkovaga моляра.

Аднак цётка Люба была асобай канкрэтнай, добра арганізаванай і ні за што на свеце не рызыкнула б вызначыць заўтрашні дзень латарэй выпадковых здарэнняў. Калі наступнага дня ў хату завітаў маэстра, уся інвестыцыя размеркавалася на канкрэтныя колеры, кожная дэталь стаяла на сваім месцы, а форма завяршалася прызначанай сабе лініяй.

– Тут лужок на ўзлеску, там алень з узнятымі рагамі, побач экзатычная пальма, залатое сонейка, тры лісткі клёну ў кожным навугольніку. А ўсё на ясна-зялёным фоне, дакладна, як у краўца Клюка.

Кравец Клюк ішоў праз жыццё насуперак сацыялістычнай дзяржаве. Днямі і адвячоркамі выціскаў грошы з даваеннага зінгера. А затым, начамі, забіваў іх у ёмістую мяшэчкі і, заплюшчыўшы вочы, пад шолах банкнотаў мroi ѿ сонных дзівацты. Можна сказаць – быў ён авангардам гэтага Мястэчка, яго падпольным правадніком на шляху ад бяспечнай сярмяжнасці сённяшняга дня да рызыкоўнай краіны лепшай будучыні. Людзі ніколі не спыняюцца на гэтым шляху. Ідуць так доўга, як доўга прадчуванне несмяротнасці бярэ перавагу над упэўненасцю ў смерці. И таму ніколі яны не знікаюць.

– Дакладна так павінна быць, – сказала цётка, прэзентуючы маэстру сцены, абкладзеныя шэрай каймой.

Маэстра абмацваў сцены, глядзеў на цётку Любу, слухаў яе слова, але за ягонымі зренкамі разгарталіся свае накіды і эскізы, свае капрызы і страхі. Звычайнага смяротніка прыгадзяваюць яны ў стрыкозаты плашч смешнасці, а вось творчай асобе працягваюць руку дапамогі ў самую важную хвіліну, у той момент, калі з бяскілтнай матэрый вытыркаеца фрагмент сусвету, зразумелы нават простай душы і вачам, неадукаваным у мастацкай справе.

– Усё будзе добра. Пэрфэкт, – запэўніў майстар. –

Можа нават і лепей, як у Клюка. Але ёсь адна ўмова.
Калі ўжо пачну маляваць, не хачу тут ніякіх сведкаў.

– Ну, як жа так? – спрабавала дамовіца цётка Люба.
– Я ціхенъка пастаю ў куточку. Пагляджу адным вокам,
і толькі адзін разочак.

Апошнія слова разбліліся аб дзвёры, закрытыя наглу-
ха, бо нельга таргавацца з мастацтвам. Можна сказаць
– і дзвёры з гэтай хвіліны не дзвёры ўжо, а таемны за-
навес, царскія вароты, і пераступаць парог дазваляеща
адно абрэнцам божым – святарам або маэстрам.

Але за бліжэйшы тыдзень Зэнік не перабраў у сваіх
правах. Раз на дзень, больш-менш апоўдні, прыадкрываў
занавес для чыста фізічнай стравы. Цялесныя патрэбы
маэстра нельга лічыць складанымі. Часцей за ўсё яны не
сягалі далей за пляшку, як прадукт выключна гігіенічны,
неабходны для нармальнага функцыянування арганізма,
прысуджанага на непасрэдны кантакт з атрутнай хіміяй.

– Бо тыя лакі і алеі, і раствалярнікі... Разумееце, цёт-
ка, надыхаеца чалавек, накаўкаеца, то і праталаскаць
трэба, – масуючы набрынялы кадык, усміхаўся Зэнік.

– Не разумею, – рапушча адказвала цётка Люба. – Калі
ласка – і капустачка, і катлецік, і картопелькі, калі ласка.
А алкаголь – у ніякім выпадку. Алкаголь – і сам па сабе
грэх, і прычына другім грахам.

Аб грахах меркаванне цёткі Любы было простае і яс-
нае. Яе свет бег наўпрасткі, як дарога з пушчы ў Мястеч-
ка, разганяючы на адзін бок сцежкі дабро, на другі зло...

– Значыць -- не? – упэўніваўся маэстра. Але ўпэў-
ніваўся адно для віду. У такія хвіліны – хвіліны кан-
чатковага выпрабавання – цётка Люба мела ў сабе адва-
гу сэрца святога Юр'я, які перамагаў пякельнага цмока,
і ўпэўненасць рукі архангела Міхала, калі ён вострым
мячом скідваў антыхрыста ў самыя глыбокія закавулкі
пекла, і бесцрымонасць першых крыжаносцаў, ад-
праўленых у чужы свет, каб вогнішчам добрай навіны
асвятляць морак сярэднявечча.

Ва ўстрыманні і творчай самоце маэстра выстаяў ты-
дзень.

Кажуць, усё найлепшае, што стварыў чалавек, ён выказаў голасам крыўды, размаляваў пэндзлем пакуты, выразаў долатам адзіноты. Гэта абсолютная праўда. Калі Зэнік адчарараваў дзвёры, калі адкрыў іх насцеж, цётка Люба аж пляснула ў далоні. Сцяна, з падлогі па столъ, прыадзелася кветкамі. Расцвіла ружамі, канваліямі, польнымі макамі. А ўсё напоенае расою, скручанае ў гірлянды, у ліпеньскія букеты, здаецца – толькі хвіліну раней згарнулі іх з поля, з агарода, з лясной паляны. І калі зараз не прыйшлі цётцы Любке на думку чудныя сады Семіраміды, то, мабыць, адно па той прычыне, што нічога пра іх існаванне не ведала.

А потым вочы цёткі злёталі на другую сцяну, і адбылося непрыемнае.

– А курва твая маць! – сказала яна нечакана.

Можна зразумець яе гнеў. На супрацьлеглай тапчану сцяне было менш кветак. Праўда, таксама ж сакавітая і натуральныя там колеры. І кожны пялестак, і паасобная жылка жыўцом скапіраваныя з натуры, і ўсё ўкладваеца ў фантазійны прамавугольнік, у раму – не сустрэць прыгажэйшую ў самых лепшых галерэях свету. А вось цэнтр малюнка, усю яго сутнасць запаўняе дашчэнту аголеная, чужая панюся. Разлажылася і ляжыць – метр над падлогай, бы законная тут гаспадыня. Левая рука, сагнутая ў локці, падпірае нязначна ўзведзеную галаву, другая далонь – кветка там між пальцаў – пышчотна гладзіць пурпуровы сасок. Ёсць і чорны трохвугольнічак ніжэй жывата, над трохвугольнічкам каляровы матыль. А затым толькі ногі – доўгія, да акна.

– Аё... тваю маць! – паўтарыла на мове дзяцінства цётка Любка. У сітуацыях экстрэмальных людзі адклікаюцца да сваіх прапачаткаў, шукаюць там падтрымку, пакаленнямі нажытыя правілы, здольныя супрацьпаставіцца нахабным прыступам актуальнай хвіліны.

Маэстра, не сканфужаны адмоўнай рэцэнзіяй, ветліва ўсміхнуўся, паклаў на стомленыя вейкі свае залатыя рукі.

– Вось, цётачка, было б і ўсё. Яшчэ толькі пратэр-

мінаваны паёк. Сем пляшак, як сем дзён – паказаў на пальцах. – У іншым выпадку гэтая вось паненка застасенца тут. На век вечны.

Ажыццяўляючы пагрозу, загарнуў у ёмістую торбу пэндзлікі, бляшанкі, бутэлькі.

– А ты нават і не думай. Грошы – калі ласка. Называй цану, плачу ўсё, да апошняй капейкі. А гарэлка – не! – вочы цёткі прыжмурыліся, пахаладзелі, зацягнуліся шырмай лютасці. У такі момант працягваць дыскусію можа толькі той, хто сустракае цётку Любу першы раз. І Зэнік адступіў:

– Ну, няхай сёння так. Але, каб усё было ясна – кожны прамаруджаны дзень падвышае плату на адну пляшку, – і крокам, упэўненым у перамозе, пераступіў парог, зачыніў дзвёры.

Складанае жыццё людзей, якія аддаюць сябе ідэі. Спапяляюцца яны на вогнішчах, з'язджаюць у чужбы краіны, прыжываюць туберкулёз у сырых турэмных склепах. Шмат якія прыклады пррапануе тут гісторыя чалавецтва. І цётка Любка, хай сабе і не зусім свядома, ступіла ў бясконцы шэраг ідэйных пакутнікаў.

Жанчына “ню”... А якое тут дзіва?! Сцэны луўраў і прадаў, і трацікоўскіх галерэй ужо і тады ламаліся ад аголеных малюнкаў. Але ж гэты парыжскі ці пецярбургскі свет быў нашмат старэйшы і ў працэсе дэгенерацыі забрыў значна далей за нашае Мястэчка. Толькі праз такія гарадкі і вёсачкі чалавецтва пакуль сяк-так трymаеца на нагах, не правальваеца ў бяздонне і нябыт. Яны – справядлівая шаля сусветнай вагі.

Вечарам, пакуль цётка Любка заснула, з перспектывы тапчана доўга ўглядалаася ў аголены жывот нахабнай кватаранткі, прыходзілі ёй на памяць усялякія працоцты і знакі, што апавяшчаюць правал нашага свету і банкруцтва роду чалавечага. З малюнка вочы беглі на ікону святой Марыі, скоўзваліся назад і сарамлівым крокам святататніцы вярталіся да ablічча Божай Маці, быццам шукаючы там пацвярджэння правільна пражытаму дню. Але ablічча іконы было таямнічае, непранікальнае,

непарушнае. І толькі пасля поўначы, калі не вельмі вядома, дзе канчаецца ява і пачынаецца сон, святыя вусны адказалі ветлівай усмешкай. Супакоіўшы думкі, цётка Любя заснула. З-за яе спіны, у той жа жывот і ў чорны трохвугольнічак, і ў даўжэзныя ногі ўглядадаўся дзядзька Коля. А затым уздыхнуў і спінаю павярнуўся да цёткі. Але не спалася дзядзьку Колю. Круціўся ён, варочаўся туды і сюды, з левага боку на правы, з правага на левы, а за прымкнёнымі вейкамі разгарталіся абрэзкі і працавала ўёўленне, і параўноўваліся дэталі. Аж на досвітку прыйшла на думку слушная выснова: жыццё ўсё-такі несправядлівае. Таму, што складаюць яго не тыя рэчы, што недаступныя ніколі і нікому, але тыя, што недасягальныя нам і зараз.

Наступнага дня дзядзька Коля не ўзняўся з пасцелі з ранішнім сонцам. А дзень уставаў прыгожы – як маладая панна ў храме, і гучны, як касцёльны звон, і адпушчаны, як дэпутат мясцовага самакіравання ў дзень сесіі свайя рады. Нават у маі, калі дастаткова колераў і гукаў, не заўжды ўдаецца натуры давесці працу да межаў такой дасканаласці.

Але дзядзька Коля быў бязмежна смутны і ў сваім смутку замкнёны на чатыры замкі цярпення. З-пад коўдры, зацягнутай да падбародка, адным вокам зіръю карціну на сцяне, а за другой вейкай, прымкнёй, разгарталіся зусім іншыя лініі – авальныя, расцягнутыя – і складаліся яны кропля ў кроплю ў буйную фігуру цёткі Любы.

На трэці дзень у свядомасці дзядзькі Колі пачалі ўзнікаць абгрунтаваныя прыгажосцю малюнка падазрэнні – абмінула яго ў жыцці нешта незвычайнае і ў той жа час простае – каханне.

Бо жыццё дзядзькі Колі запаўняла выпадковая жанчына. Раздабытая ў суседнім мікрараёне клапатлывымі сваякамі, праз месяц заехала яна ў дом шлюбнай жонкай. А затым доўгімі дзесяцігодзямі ішлі да сябе, набліжаліся на дотык далоні, адгукаліся на сакрэтную інтанацыю штодзённых слоў, калі ўжо не мае значэння

— вядзеца размова голасам сэрца ці рэхам супольных дзён і начэй.

Вечарам дзядзька Коля дайшоў да высновы, што ў яго датых часовым жыцці не было ніякага сэнсу, і, гартаючы манатоннае мінулае, прызнаў рацыю даўганосага Косціка. У нядзельныя поранкі, калі жанчыны выпраўляліся ў царкву, мужчыны выстаўлялі на вуліцу столік і, шчыльна абсёушы яго, гулялі ў “казла”.

— А дзяўчынку накрыем хлопчыкам, — забіваючы віновую даму віновым каралём, казаў даўганосы Косцік. — Во, як спакусліва застагнала князёўна.

— Э, усе яны аднолькава войкаюць і стогнуць. І князёўны, і тыя з тэлевізара, і доктаркі, і нашыя на фабрыцы, — згартаючы карты, пярэчыў дзядзьку Коля.

— Ну, ты мне скажаш. Вось і не ўсе! — усміхаўся сваім тайным думкам Косцік. — Адна будзе ляжаць, бы мёртвае бервяно, а другая ўюном віцца, — трывумфальным жэстам забіваў яшчэ адну карту, канчаткова завяршаючы сваю над імі перамогу: “Туз! Мая бярэ ўсё”.

На чацвёрты дзень дзядзька Коля вырашыў, што ўвесь вонкавы свет не заслугоўвае таго, каб весці з ім які-кольвеk дыялог — і канчатковая адышоў у маўчанне. Адмовіўся ад слоў, і нават на звычаёвае “есці будзеш?”, як адзіны адказ, быў адмоўны ківок галавой. Ішоў на кухню, чарпаў вялікі кубак вады, пякучым сцодзёным холадам забіваў правакацыйны пах яечні. Затым вяртаўся на тапчан.

На пяты дзень адмовіўся ад вады, а шостым адвячоркам, калі цётка Любка неспадзявана ўварвалася ў пакой, заспела яго з носам, забітym у малюнак, з пальцамі, што згартаюць з доўтіх да акна ног апошнія промні сонца. “Кахаю цябе”, — не звяртаючы ўвагі на жонку, ён выяўляў сцяне хваляванні свайго сэрца.

І цётка Любка спалахалася. Словам “каханне” вылужваўся на белы свет аброзок, прыхаваны глыбока, у самых сакрэтных закавулках свядомасці. Вяселле лепшай сяброўкі, старэйшы сват, шклянка віна, перамешанага са спіртам, музыка, танец. І чарговая шклянка, і чарговы та-

нец. Затым здарэнні хістануліся, паплылі вольнай, спакойнай рэчкай, што выходзіць з берагоў, згартae ўсё і ўсіх, і нясе – ніхто не ведае куды. У спіну муляў жытні снапок, а ў твар зацята дыхаў падпіты сват. “Гэта каханне?” – пытала сама сябе раніцой, цішком, крадком, задворкамі ступаючы да дома на прадмесці. І доўгімі гадамі адказвала: “Не, гэта не каханне”. З хадою гадоў вобраз, старавна загорнуты ў хустачкі забыцця, таксама адыходзіў, рассыпаўся дробным макам у бясформеннасць, у нерэальнасць. Аж з’явілася ўпэўненасць: ніколі і нідзе ў свеце не было ні гэтага жытняга снапка, ні падпітага свата, як нідзе і ніколі ў свеце няма і не было кахання.

Спяняючы каскад незразумелых здарэнняў, што пхаяюць маленькі чалавечы свет у напрамку няўхільнай катастрофы, цётка Люба наведала бацюшку Сцяпана. Блытаючы слова і думкі, абмінаючы межы сорamu, аддала ў ягоныя рукі ўсе свае хваляванні і спадзяванні. Бацюшка зайшоў адвячоркам. Зірнуў – па службовым абавязку – на малюнак, папрасіў захінуць сцяну капай або дываном, пакрапіў гэты дыван свянцонай вадой і пайшоў. Пагасіўшы электрычную лямпачку, у паўзмрочнай цішыні плябаніі доўга думаў пра хітрасці сатаны, што фальшывай, зведзенай да ніжэйшых інстынктаў прыгажосцю, склікае ў свае абдымкі прости народ.

Чарговыя два дні дзядзька Коля застыў на тапчане з позіркам, паглыбленым у дыван. З вычварнага спляцення нітак, са складаных скрыжаванняў асновы і матываў спрабаваў адчытаць таямніцу чалавечага лёсу, адшукаць сакрэтны ключ, што аднаму чалавеку адчынле ўсе дзвёры, а другому закрывае іх, прыбываючы пальцы і мroi да нябачнага касяка.

Час ад часу прыпаміналася Зінка, прыбіральшчыца на фабрыцы. Прыйзабытая і далёкая, зараз выходзіла са сцяны назойлівым малюнкам. Не памятаў яе твару, але ў вечаровым паўсвятле ўсміхалася ўсмешкай Зэнікавай прыгажуні. Раскладзеная на сцяне ногі прыпадабняліся да тых, бачаных начной зменай на фабрыцы, калі складалі з Зінкай свежыя дошкі ў вялікую кучу. Схілялася за дош-

кай Зінка і схіляўся ён. Сінхронна. Кранаў позіркам за- гарэлых сцёгны, а сэрца адгукалася паскоранай пульса- цыяй.

Пад раніцу, калі дырэктары і кіраўнікі насычаюцца апошнімі снамі і калі ўсе дошкі складзены, як трэба, на прадбачанае месца, рабочыя дружнай брыгадай падымаюць тост, закусваючы пакамечанымі бутэрбродамі. Часам тосты працягваюцца другой, а нават і трэцій бу- тэлькай. Тады таксама працягнуліся, а што было далей, дзядзька Коля не памятае. Праз нейкі час Зінка прынеслася на парог цёткі Любы з клуначкам у руках. “Сын вам нарадзіўся. Гадуйце Булу”, – уручыла клунак, і больш яе не бачылі ні на фабрыцы, ні ў Мястэчку.

– Твой? – пытала цётка, а калі дзядзька Коля ў ад- каз паціскаў плячыма, лямантавала: «Ага, гарэліца, тваю маць! Яна ж ніколі да добра не давядзе».

– Наш, – усміхалася бабка Сонька, казычучы маленъкі тварык. – Выліты Коля.

– Кажуць – мой, – адказваў. “Можа і так яно”, – намагаўся прыпомніць твар Зінкі.

Цяпер гэты твар быў як рукой падаць, выходзіў са сцяны і напаўняў дзядзьку Колю ўпэўненасцю: гэта было каханне – адзінае, непаўторнае, сапраўднае. Назваўши яго, зведаўши і страціўши, можна жыць далей, хоць не вельмі вядома, навошта.

Тым часам бабка Сонька і цётка Люба не спынялі намаганняў вярнуць Колю сабе і Мястэчку. Засеўшы на кухні, гарталі святыха кнігі. Іх цені, бесцялеснымі абрисамі хістаючыся на сцяне, рабілі ўражанне надчасовасці. У прыпушчанскіх вёсках ёсць такія жанчыны. Недацёпны называюць іх шаптухамі. Але гэта няпраўда. Яны – адлюстраванне вечнасці, якая паглыбляеца сама ў сябе, у пошуку першага слова, універсальнага жэсту, што ў змозе адмяніць усе астатнія слова, затрымаць час або накіраваць яго цячэнне ў карысным сабе напрамку.

Першая шаптуха, запрошаная з суседній вёскі, пачала з малітвы.

“Як засяны мак цяжка з зямлі падняць, так цяжка ад

маўчання і раба божага Мікалая выратаваць. Як памерлыя ног не ўзнімаюць, так бы і маўчанне на раба божага не ішло. Святы Мікола Угоднік, выратуй раба божага ў вадзе, агні і на зямлі. Амінь”.

Але дзядзька Коля маўчаў чарговыя два дні, як надмагільны камень, і другая шаптуха, пакліканая з іншай вёскі, прапанавала адкрыць малюнак. А калі згарнулі дыван, набрала поўныя лёгкія паветра, дзымухнула ў распятыя на сцяне ружовыя шчокі, адварнулася, плюнула пад ногі. Паўтарыла цырымонію і з пурпурнымі саскамі, і з доўгімі да акна нагамі. На заканчэнне ўзяла хустачку, якой выціраліся слёзы цёткі Любы, працерла знерухамелае, напалову мёртвае ablічча дзядзькі Колі гэтай хустачкай і спаліла яе на свечцы, кажучы:

– Ты спалі, агонь, мае слёзы гаручыя, загані бяду ў лес дрымучы, хай яна там заблукae і ніколі ў дом не вяртаецца, хай у мужа майго сэрца эжаліцца....

У выніку дзядзька падняўся з тапчана, падступіў да малюнка найбліжэй, як падступіць можна, і, кранаючы пальцам карміновыя вусны, сказаў:

– Гляньце, усміхнулася. – І дадаў, памаўчаўшы: – Я кахаю яе ўсмешку...

Але гэта былі адзіныя слова, моўленыя ім ў той дзень.

Менавіта ў той дзень пайшла таксама па Мястэчку вестка пра дзіўную з'яву – каханне. Гаманілі аб ім у цэнтры і на прадмесці, у блоках і маленъкіх доміках, на працы і за бестурботным адпачынкам. На пачатку шэптам, сарамліва, а затым уголас, адважна. Тыя, хто ніколі не шукаў кахання, пераклікаліся з тымі, хто згубіў яго. Даводзілі сваю праіду з зацятасцю, як заўсёды, калі чалавек падсвядома разумее памылку і хоча апраўдацца ў ёй – перш за ўсё перад самім сабой. Свет, у звычайнія дні прымушаны чалавечымі кулакамі рухацца наперад, зараз сноўдаў нага за нагой, ішоў па інерцыі, па звычы, абы сяк-так скарыстаць дораны сабе час. І толькі ў хатку цёткі Любы з раніцы да вечара цягнуліся паломніцтвы. Разглядаючы малюнак на сцяне, мужчыны крадком

цмокалі ад захаплення, а жанчыны, ледзь глянуўшы, дэманстратыўна адварочвалі твары. Адыходзячы, сумна ківалі галовамі, паўтараючы ў адзін голас: “Коля, адумайся. Навошта табе гэтае каханне? Ну, сам скажы, наўшта яно?”

Але дзядзька Коля маўчаў. І бабка Сонька знайшла трэцюю шаптуху. “Ратуй, – злажыла рукі на сваіх абымшэлых шчоках. – Ратуй майго Колю!” Шаптуха, для разнастайнасці, вялікімі кравецкімі нажніцамі адчынкула з дзядзькавай галавы касмыль сівых валасоў, спапяліла іх у полымі грамнічнай свячы, і попел, у супрададжэнні тайнных закляццяў, панесла на край Мястэчка, раскінула на чатыры бакі свету. Дзядзька і не здрыйгнуўся. Адзінае, убачыўшы лязо нажніц, паслаў у пустэчу дыямантавы, халодны позірк. “Зусім як стары пан Драгабыцкі, калі першыя саветы вялі яго пад расстрэл”, – прыпомнілася бабцы Соньцы.

– Каханне дорыць чалавеку волю, а воля не баіцца смерці, – сказаў дзядзька Коля. Ягоныя думкі перасякалі мяжу краіны, даступнай цётцы Любі і ўсім астатнім жыхарам Мястэчка.

– Любі, каханне – гэта чалавечая хвароба, і ніякая сіла не вылечыць яе, апроч чалавека. Усё-ткі шукай Зэніка, – адчайным, пазбаўленым надзеі голасам сказала бабка Сонька.

Ноччу сасніўся цётцы маэстра Зэнік. Стаяў на высокай да хмарын драбіне і размалёўваў неба ў блакітную кветку. Гэтая кветка, агромнай, пялёсткамі краналася гарызонту, а зялённым сцяблом знікала ў расхлістанай майскім ветрам бутэльцы Белавежскай пушчы. Пад драбінай стаяў дзядзька Коля і клікаў незнаёмую прыгаужуню. Сон дэфармаваў яе імя, загартая у бяздонне начных басаў. Цётка Любі, напружваючы слых да межаў магчымага, не здолела яго зразумець. А потым краявід запоўніўся імглой. Белая імгла – як звычайна ў снах – з'яўляецца з нябыту, прымае любыя формы і імёны – так і цяпер выйшла з ніадкуль, разгарнулася над пушчай, пераўтварылася ў постаць прыгожай незнаёмкі. “Хадзі!”

— дзядзька Коля паўтарыў імя прыгажуні. Прыйгажуны пачула кліч, пераступаючы доўгімі ногамі вяршыні дубоў і соснаў, пабегла яму на сустрач. “Стойце!” — бязгучным голасам закрычала цётка Любка, але яны не чулі, не спыніліся. Нават у заблытанай ірацыянальнасці сна цётка Любка зразумела: вось яны з дзядзькам Колем апынуліся раптам па розных баках сна, а, мабыць, і явы, і сцежкі іх разыходзяцца на век вечны.

Найбліжэйшай раніцай, памаліўшыся прасвятой Багародзіцы, папрасіўшы пррабачэння ў малым граху, які ў канчатковым разліку ратуе ад куды большага зла, яна прыцягнула на сваёй спіне скрынку чыстай гарэлкі. Знайшла маэстра, а ён, крануўшы сцяну чарадзейскім пэндзлікам, пераутварыў аголеную незнаёмку ў раззораныя кветкамі гарод. Ён стаіць там па сённяшні дзень, наперакор тром дзесяцігоддзям, сакавіты і свежы, бо маэстра Зэнік не падманваў ні працай, ні матэрыйяламі. Не тое, што другія пакаёвыя мальяры, каму не праблема прыкладзі да сцяны кардонавы шаблон і хітрай помпай дэмыухнуць туды абы-якую фарбу.

Яшчэ і сёння, калі ніхто не бачыць, абапіраючыся на старэчую трысцінку, дзядзька Коля падыходзіць да квяцістай сцяны, працягвае руку, разгортвае пунсовыя макі, снежныя канваліі, дробную, як mestачковыя праблемы, мацыёлу. А можа з-за пялёсткаў і густога лістоўя пакажацца ж прыгажуня!? Але зараз дзядзька Коля штораз менш упэўнены — была яна сапраўды ці толькі саснілася.

Антон

– Будую дом, ведаеш? – прыжмурыўшы вочы, дзядзька Антон сачыў за спраўнымі рукамі буфетчыцы.

– Ведаю, – адказвала буфетчыца Гандзя і стаўляла на столік надзымуты пенай куфаль. – Усе ведаюць.

Пасля складаных гістарычных паваротаў людзі ўступалі на шлях будаўніцтва. Хутка наганяючы страчаны час, пространь запаўнялася новымі аднапавярховкамі. Але ў гэтых людзей не было нават краплі шаленства. Памяць нахабна капіравала простыя домікі, узвядзеныя ў першыя дні жыцця Мястэчка, павялічваючы адно іх вонкавыя памеры. Тым часам усё нутро, нябачныя душы дамоў, з якіх пачынаеца крок у будучыню, заставалася нязменнымі.

Дзядзька Антон узводзіў дом, інакшы за ўсе астатнія ў Мястэчку. Калі цесляры дайшлі да месца, дзе звычайна пачынаеца дах, на гэты першы дом ён загадаў паставіць другі. Упоперак да фронтальнай сцяны першага паверху. Ужо па гэтай прычыне будынак быў незвычайны. Тры спальні на другім паверсе, кухня і салон на першым. У падвале гараж, а побач з гаражом майстэрня.

– Дом вялікі, але, праўду сказаўшы, каму ён патрэбен? – сумна ўсміхаўся сваёй адзіноце.

– Такому дому патрэбная жанчына.

– А дзе ж яе знайсці... Сорак на спіне, – рытарычна пытаў Антон.

Антон, як і ўсе мужчыны ў нашай сям'і, быў сталяром. Хадзіў на фабрыку так доўга, пакуль не дайшоў да высновы, што няма ў гэтым ніякага сэнсу. Побач са

старым домам збудаваў майстэрню, і з раніцы да вечара гулі там розныя станкі. Першай адзывалася піла, званая крайзэгай, потым габлярка, шліфавальны станок. Апошнім браў голас малаток, спалучаючы працу машын у форму, прадбачаную чалавекам.

У той час нават самая маленькая прыватная майстэрня аддзячвала за працевітасць рук прыбыткам, па-раўнальным з заробкам пана прэм'ер-міністра Яраславіча. Залатоўкі прыходзілі невядома алкуль, сыпаліся бярозавымі стружкамі, дубовымі абрэзкамі, сасновым пілавінем. І калі чалавек, пазбягаючы памылак, характэрных міністрам, не мантачыў гроши на акцёрачак, што зачэпліва перабіраюць ножкамі, танцуючы канканы, ды на парыжскія пінжакі, не пераліваў іх у сонечныя промні часу, беспрадуктыўна страчанага на трапічных курортах, асобныя залатоўкі вырасталі ў сотні, у тысячи, у дзесяткі тысяч.

Антон абмінаў спакусы вялікага свету. Толькі ў суботнія пасляпрудні даваў волю маленъкім капрызам і адпраўляўся ў бар “Сонейка”. Побач з прылаўкам быў ягоны столік. Можна адтуль глядзець у залу, а можна таксама назіраць за буфетчыцай Гандзяй, якая змагаецца з вялікай сціртай выкарыстаных шкляннак і куфляў. Сядоў на звыклае месца і аддаваўся задуменню, спаглядаючы праз заўмыленыя галовы штодзённых кліентаў у свой свет.

Людзі, што часцей бываюць побач са смерцю, бачаць куды больш за іншых. Разумеючы зманлівую вартасць усіх скарбаў нашага свету, цэніць кожную хвіліну і рэч. Накапліваюць ўсё, што ў канчатковым разліку можа быць наяўным доказам іх прысутнасці ў жывых. Напрыклад, будуюць вялікія дамы.

Дзядзька Антон сустракаўся са смерцю штодзённа. У сваёй маленъкай майстэрні ён вырабляў дамавіны, і ні адзін жыхар Мястэчка без яго веды не адышоў на вечны спачын.

— А калі памру, падрыхтуеш мне труну, Антоська, — казала часам бабка Сонька. Яна была ўжо вельмі старая. Можна падумаць — вызвалілася ад пераможнай улады

часу, а можа, увайшла з ім у змову, недаступную іншым людзям? І час каторы ўжо год абмінаў яе, праходзіў по-бач, нават не працягваючы руку, каб маршчынай запісаць на твары чарговы дзень або месяц.

– Толькі, ведаеш, салідную, – удакладняла бабка.

– Падрыхтую, мама – адказваў Антон і, апярэджаючы чарговыя дырэктывы, працягваў: – Я ёсё ведаю. Салідную, дубовую. А падушку зарадзім не стружкамі, а сапраўдным пер’ем.

– Дакладна так. У раі няёмка фарсіць сукенкай, запэцканай стружкамі.

У сваёй райскай будучыні бабка Соњка ніколі не сумнівалася. Вядома, не збиралася паміраць толькі па той прычыне, што на другім баку яе чакаюць з узнагародамі і прызамі за беззаганную стажыроўку ў горшым свеце. Размову пра труну хутчэй трэба лічыць сяброўскай гутаркай з часам, выпрабаваннем яго цярплівасці, праверкай чуйнасці.

А тут заставаліся яшчэ справы празаічныя, не завершаныя, не зашпіленыя на апошні гузік.

– А вось не памру, пакуль не ажаню цябе, Антоська, – вызначала яна ці не апошніе заданне на сваім доўгім зямным шляху.

– Прыйдзеца крышку пажыць, – усміхаўся ён.

Але з чарговай восені справы паскорылі крок. Як звычайна ў суботні адвячорак, Антон зайшоў у «Сонейка». Пераступіўшы парог, не ўзяў напрамак да свайго століка, а скіраваўся да буфета. Абапершыся на прылавак, папрасіў піва, здзымухнуў белую пену, каўкнуў доўгі глыток.

– Ведаеш, учора паставілі вяху. Застаецца знайсці жанчыну і жыць, – адазваўся, ці то жартам, ці ўсур’ёз.

Позірк можа часам перадаць больш за слова, і ён сваімі вачымі намагаўся знайсці вочы буфетчыцы.

– Хіба гэта проблема? – буфетчыца спаласквала куфлі, расстаўляла іх дном угому на паднос, шклянымі сценкамі саслізгваліся кропелькі вады. – У такі дом, спакойны і бяспечны, знайдзеца і жанчына...

- А ты?
- Што, я?
- А ты, пайшла б?
- Я? Але я вас не кахаю.
- Каханне... Няўжо гэта самае важнае?
- Найважнейшае.
- Э, не! Найважнейшае – быць добрым чалавекам.
- Жыць так, каб з-за нас не плакалі.

Гэта была дзіўная размова. Можа таму, што дзядзька Антон у свае сорак пакуль нічога не ведаў пра каханне, бо калісці даўно таму даў прысягу абміанаць яго здалёк, а дваццацігадовая Гандзя ведала ўсё? “У дваццаць? Немагчыма!”, – скажуць скептыкі. Але гэта толькі доказ, што яны ніколі не аддавалі сябе гарачым пачуццям, асабліва фатальным, няшчасным да костачкі, калі кожная пралітая сляза коле тысячай асколкаў, а хвіліна цярпення прыбаўляе дзесяць гадоў жыцця. Закаханыя васемнаццацігадовыя дзяўчата – як начныя матылі. Не зважаючы ні на што, ляцяць да прызначанага сабе полымя. Іх шчасце – момент, але важнейшы за ўсё астатнє.

Потым, спяяліўшыся, выходзяць замуж за мужчын, якія нічым не нагадваюць іх вялікае каханне. Можна падумаць – ідуць не пад вянец, а ў спакойную бяспечную прыстань. Адны застаюцца там назаўжды, хаваючыся час ад часу ў сакрэтныя абдымкі ўспамінаў, другія жывуць успамінамі і раней ці пазней збягаюць абы-куды, толькі б далей ад сябе і гэтага невыноснага спакою.

У халодны кастрычніцкі дзень дзядзька Антон павёў пад вянец буфетчыцу Гандзю.

– Абрашчаецца раб божай Антоній до рабы божай Анны, – у драўлянай царкоўцы голас бацюшкі Сцяпана гучаў урачыста, узносіўся пад купалы, разыходзіўся ад туль на гасцей, што сышліся з усяго Мястэчка дзяліць радасць з дзядзькам Антонам. Шматлікія дзядзькі, мала вядомыя сваякі, сябры сапраўдныя і выпадковыя, занялі месца з правага і левага боку алтара, пакуль маладыя крочылі цэнтрам.

Дваццацігадовая Гандзя выглядала вельмі прыгожа

побач з дзядзькам Антонам, народжаным у зусім для яе незразумелы і неверагодна далёкі даваенны час. І нават даўгаваты нос маладой панны, у супрацьпастаўленні з даўжэзнай Антонавай біяграфіяй, набіраў нейкія новыя, цікавыя кшталты.

На заканчэнне хор гукнуў “Многае лета”, а госці кінуліся натоўпам віншаваць шлюбную пару. У выніку такога ўрачыстага абраду застаецца жыць доўга і шчасліва.

І ў той дзень усе заходзіліся ад шчасця і шчыра цешыліся, што Антон у рэшце рэшт адшукаў прызначаную сабе палову.

А я ніяк не мог зразумець, у чым заслуга дзядзькі Антона. Якая ж праблема адшукаць тое, што заўсёды было, можа, у сотні кроакаў між яго домам і барам “Сонейка”?

У гэтым своеасаблівым шлюбным спаборніцтве я куды вышэй цаніў дасягненні майго бацькі, Валодзі. Адукаваны ў вялікім горадзе, разам з дыпломам ён прывёз да нас у Мястечка самую дзіўную жанчыну – Стэфанію.

У Стэфаніі ўсё было іншае. Крыху смешнае, крыху страшнае, а перш за ўсё – экзатычнае – палі капелюша, прыбаныя жоўтай ружай, павеўныя сукні, шарэнгі кніжак з залатымі хрыбтамі, на ўсю сцяну. Усё вылучала яе з манатоннага шэрагу жанчын у Мястечку.

У сваім капелюшы, у квяцістай сукенцы, з кніжкай у руках выходзіла Стэфа на вуліцу. Вандравала для чыстай, нікому тут незразумелай прыемнасці вандравання. “А пані полька ізноў на шпацыр адправілася, – здзіўляліся суседзі. – Блакітная кроў, вядома”.

Я не ведаю, якой крывей пячаталася мая маці. Можа, у ёй не было крыві ўвогуле? Калі бабка Сонька ўпершыню пабачыла яе ў нашай царкоўцы, так і падумала. Бледны твар і механічная саноўнасць кроакаў, якія стаўляла, кіруючыся да прытвора, а потым да царскіх варотаў, выклікалі меркаванне, што маецца справа з асобай неабавязкова зямнога паходжання.

“Ці ты, Уладзімір, хочаш узяць за жонку прысутную тут Стэфанію?”, – словамі, нязменнымі спакон вякоў,

прывітаў іх бацюшкага Сцяпан. І звяртаючыся да маладой панны, ці не першы раз за ўласную царкоўную біяграфію, ён спытаў на зусім другой мове:

– A czy ty, Stefanio, chcesz pojać za męża obecnego tu Władimira?

– Tak, chcę! – адказала Стэфанія, уступаючы такім чынам у вялікую галерэю местачковых жанчын.

– У мяне дрэнныя прадчуванні, – пасля вяртання з царквы сказала тады бабка Соњка. Разам з Марусяй яны ў кладоўцы змешвалі спірт з віном “Мысліўскае” для вясельнага пачастунка. – Сніўся сон. Вечер разбурыў дах нашай хаты.

– Трындзіш дурніцу, – з-за другой бутэлькі адаўвала-ся Маруся. – Усё ў цябе нейкія сны, прымхі, прадчуванні. А свет цяпер прости, як салдацкая песня.

– Але такога не можа быць – дзве веры на адной па-дущы. І ніколі ў нашай сям'і не было. Дрэнна ўсё закончыцца.

Аднак Валодзя і Стэфанія жылі так нармальна, як і астатнія ў Мястечку.

Шэраг гадоў бабка Соњка насіла гэты сон у сабе. З ім прачыналася, падступала да акна, шукаючы злавесныя знакі ў новым досвітку. Здольнасць чытаць будучыню ў снах, у канфігурацыі вясновага лісця на дрэвах, у палёце птушак лічыла справай самай натуральнай у свеце. Узяла яе спадчынай ад сваёй бабкі, міжвольна і беспроблемна, як пераймающа пакаленнямі позірк, жэст, інтанацыя голасу, маршчыны наўкол вачэй. Напярэдадні вяселля дзядзькі Антона ёй не сасніўся ні адзін дрэнны знак.

Пасля шлюбу жыццё Антона і Гандзі пайшло раней-шымі рэйкамі – паралельна, перасякаючыся адно ў неабходныя моманты. Яна хадзіла ў “Сонейка”, ён з раніцы да вечара займаўся ў майстэрні. Габляваў дошкі. Збіваў іх, фарбаваў і лакіраваў. Высцілаў белым палатном.

Незаўважальная ён пачаў у сваю працу ўкладаць асаблівую пяшчоту. Тым болей яе было, чым болей яго думкі займала Гандзя. Закаханыя паэты складаюць надчасовыя паэмы, кампазітары пішуць сімфоніі, мастакі

малююць абрэзы, а дзядзька Антон услаўляў кахранне праз тое, што ўмеў рабіць найлепш. Дамавіны – раней смутныя і халодныя – пацяплелі, папрыгажэлі. Фантастичнымі барэльефамі ўсміхнуліся векі, высцілка памякчэла квяцістымі карункамі, нават цвікі забіваліся асцярожна, каб не хваляваць цішыню, што раней ці пазней знайдзе тут сваю прыстань.

– Ах, як прыгожа! – захаплялася бабка Сонька, заглядаючы ў майстэрню. – Аж хочацца прылегчы.

А потым, вяртаючыся да зямных спраў, пытала:

– І як табе, Антоську, жывеца?

– Добра, мама. Нармальна, – адказваў дзядзька Антон.

– Пачакаю ўнukaў, і можна памірапль. А будзе дзяўчынка, назаві Сонькай, – вачыма ўяўлення яна бачыла маленкую дзяўчынку, што, пераймаючы яе імя, паходку, здольнасць чытаць знакі, запісаныя ў хмараах і лісцях дрэў, на яшчэ адно пакаленне выратуе ад небыцця ўсіх жанчын гэтага роду.

Напрадвесні справы пачалі ўскладняцца.

На пытанне: “І як табе, Антоську, жывеца?” – дзядзька Антон нязменна адказваў: “Добра, мама. Нармальна”. Але ягоныя очы адводзіліся ўбок, уцякалі ў толькі яму вядомыя думкі. Гандзя вярталася з працы ўсё пазней і ўсё менш слоў прыносіла з сабой дадому.

– Які ж сёння стамляльны дзень! – і, раздзеўшыся, адмякоўвалася ад мужавых пяшчотаў і ўсяго свету сном.

Вясна ўсё выпшэй падымала сонца і траву, для радасці людзей з зямлі высыпаліся кветкі. Аднак з кожнай кветкай, рассыпанай на сцежкы між домам і барам “Сонейка”, з твару цёткі Гандзі сіралася чарговая ўсмешка.

Ёй прыпаміналіся ружы першага кахрання. Сотні іх раслі калісці ў mestачковым скверыку. Жоўтыя, чырвоныя, белыя. Калісці... Два гады таму. Даўней за вечнасць – і як бы ўчора! На працягу аднае кароткай летній ночы ўсе чырвоныя ружы былі сарваныя ўвіштымі рукамі. Памятала гэтыя рукі – закрываўленыя, акале-

чаныя вострымі калючкамі, яны засыпалі чырвонымі пляўсткамі яе валасы, вочы, вусны. Пацалункамі згартала кроў з ягонай далоні, з пальцаў, што зведалі кожны, найболыш сакрэтны куточак яе цела. А потым ён з'ехаў у афіцэрскую школу ў Познань, ажаніўся з прыстарэлай і непрыгожай дачкой нейкага палкоўніка, каб у будучыні таксама стаць палкоўнікам, а можа нават генералам. Ружы... Пляўсткі апалі, калючки засталіся.

У першы вечар лета Гандзя не вярнулася зусім. Антон чакаў яе да поўначы, да світання, і цёплая, самая кароткая ноч года выдаўжалася ў бязмежную, халодную вечнасць. Наступнага дня ён не пайшоў у майстэрню. Сядзеў на кухні, глядзеў у вакно і чакаў. Вуліцай ішлі людзі – знаёмыя, суседзі. Ведаў іх імёны, але цяпер, як ніколі раней, усе яны здаваліся яму чужымі, ананімнымі і лішнімі. Натоўп толькі тады мае твар і імя, калі ёсць у ім блізкі нам чалавек.

Антон ведаў, што будзе чакаць Гандзю ўсё жыццё. Днямі ён сядзеў ля вакна, а адвячоркамі заходзіў у “Сонейка”. Пустое месца за буфетам забівалася ў сэрца блючым цвіком, а штодзённыя наведвальнікі, калі пытаў іх пра Гандзю, разводзілі рукамі і сумна ўсміхаліся.

Праз тыдзень асірочаны буфет узяла ў свае руکі новая буфетчыца Лёдзя, а з першым снегам Антону прыйшоў ліст. Некалькі слоў, запісаных на паперы: “Прабач і не чакай, я ніколі не вярнуся”. На паштовай пячатцы спрабаваў адчытаць назву мясцовасці, але чорныя літары складваліся ў незразумелае слова “ніколі”.

– І што цяпер будзе? Развод? – спытала бабка Сонька. – У нашай сям'і ніколі не здараліся разводы.

Перакінула ў памяці ўсіх жанчын, пачынаючы з той першай, што выйшла з распіленаага перуном дрэва. Каханыя або не каханыя, усе цярпліва пераадольвалі тунель стагоддзяў, падсвядома накіроўваючы жыццё да светлага выхаду ў нашыя дні.

– Свет ашалеў, – сказала бабка Сонька і замоўкла на бліжэйшы тыдзень.

У майстэрні, перанесенай у падвал новага дома, Ан-

тон моўчкі збіваў дошкі ў добра вядомую форму, а ў думках назойліва завіхаліся слова: “Прабач і не чакай...” І ў водгук кожнаму слову малаток забіваў цвікі. Мацней і мацней, не зважаючы ні на што.

На працягу наступных сямі дзён бабка Сонька вярталася памяцю да восеньскіх ранкаў і начэй, якія папярэджвалі вяселле дзядзькі Антона. Гартала іх като-ры раз, шукаючы знак, што раней, з-за неахайнасці, абмінуўся ўвагай. Але нічога там не знаходзіла. Не сасніўся ніякі сон, праз прыадчыненае акно не ўварвалася ў дом ашалелая птушка, люстра на сцяне не рассыпалася дробным макам. Пасмутнела. Бо адчула, што пакінула, адышла назаўжды ад яе моц прадчування будучыні, перачытання сноў і рэальных знакаў. І прыйдзецца жыць вечна ў чужым і незразумелым свеце.

Сашка

У будзённыя дні пасля поўдня, калі ў бары “Сонейка” паветра было ўжо сіняе, як папяросавы дым, а мarmуроўская крошка падлогі kleілася да чаравікаў астаткамі піва, доўгавалосья маладзёны хапалі малога Сашку пад пахі і ўздымалі на столік, хвіліну раней акуратна прыбраны ад масіўных, жывататых куфляў.

– Ну, Сашка, пакажы, як Герд Мюлер забіў мяч у польскія вароты.

Чыесыці спрытныя пальцы згарталі капялюш з галавы неасцярожнага асобеня, які заблукаў сюды не як заўсёднік, а зусім выпадковы госьць, таму і ставаўся бяспечнай ды лёгкай здабычай. Капялюш перадаваўся з рук у рукі, збіваочы са следу нямы позірк уласніка, пятляў налева, направа, наўскасяк, ажно спыняўся ў месцы прызначэння, на століку побач з карлікавай нагой.

– Давай, Сашка, давай!

Карлік шырока разводзіў плечы, левая нога моцна запіралася ў стальніцу, нязначна згіналася ў калене, тым часам правая ўцякала далёка назад. На адзін міг нерухомеў, бы тоўсценъкая, кругленъкая ластаўка. А затым правая нога, прыведзеная ў рух жывой пружынай, адпраўляла капялюш у найдалейшы закавулак бара.

Падачу пераймаў Була. Ён быў, праўдападобна, маім дваюрадным братам. Кажу праўдападобна, бо ў гэтай матэрый меркаванні бабкі Сонькі і цёткі Любы рэзка разыходзіліся, а дзядзька Коля, які ёсё павінен ведаць найлепей, не ведаў нічога і толькі паціскаў плячыма.

– Разява ты! – казала цётка. – Знайшлі найвялікшага

на фабрыцы прыдурка і падкінулі. А ты гадуеш. Ну, сам паглядзі, які ён Іванюк? Хто ў нас бачыў такіх, двухметровых даўгел?

Дзядзька Коля маўчаў, паціскаючы плячыма, а ў размову ўключалася бабка Сонька.

– У нас – якіх захочаш. І найменшыя, і найбольшыя.

Так ці іначай, Була лічыўся найлепшым футбалістам у бліжэйшым наваколлі, а ў Мястечку заставаўся толькі таму, што дзесяці трэба сустрэць свой лёс і прывітаць эмісараў сталічнай «Легіі» або познаньскага «Леха».

– А я і так пайду ў свет, – мармытаў, зграбаючы з падлогі стомлены капялюш. – А ўдар добры быў, класны. Бачыш, Сашка, калі б ты так сантymетраў на пяцьдзесят яшчэ падцягнуўся, я б узяў цябе з сабой. У Варшаву або Познань – пакуль сам не ведаю, куды мяне лёс закіне.

Ад страху, што можна правароніць варшаўскіх пасланцоў, ён нават адмовіўся ад фабрыкі і стаярскага станка, аддаўшы ўсяго сябе чаканню і бару «Сонейка». Але лёс упартага тримаў Булу тут, як нябачная мытня трымала Сашку на мяжы маладосці і даросласці. Яго раўнагодкі, аблажыўшыся сем'ямі, заходзілі ў першую сівізну, а Сашка заставаўся на ранейшым месцы. Вітаў адну кампанію, праводзіў яе колькі кроکаў, развітваўся, вяртаўся назад і сустракаў наступных. Народжаныя дзесяцігоддзямі раней, абганялі яго вокамгненна і без асаблівых намаганняў, як на шашы вялікая машына абганяе малую, віншуючы яе сяброўскім рогатам клаксона. И пэўна таму Сашку, адзінага з бацьковых братоў, я ніколі не называў дзядзькам.

Часам Сашка рабіў грубую памылку, і капялюш спыняўся на паліцах з бутэлькамі, зараз за галавой пані Лёдзі, што вартавала буфетны прылавак. Фарбаваная ў золата завіўка наструнівалася львінай грывай, маляваныя вусны расшыраліся ў драпежны званец. Прыхапіўшы выпадковую анучку, пані Лёдзя зрывалася наводзіць парадак:

– Пайшлі вон! Я сказала – вон пайшлі!

На такі крык з канторкі, прытоенай па правы бок побач з буфетам, высоўвалася галава пана Метэка. Быў гэта элегантны мужчына неакрэсленага ўзросту, абліччам – заўсёды абыякавым і спакойным – прыпамінаў гульца ў покер. Але той, каму да пана Метэка было бліжэй, ведаў значна больш. За занавесам абыякавасці і спакою тайцца смутак. Можна б сказаць: пан Метэк смуткаваў заўсёды, незалежна ад пары дня і года. Калі верыць чуткам, у даваенных час ён працаваў у сталіцы як сапраўдны афіцыянт і ў сапраўдным рэстаране абслугоўваў часам сапраўднага презідэнта Другой Рэчыспаспалітай. І толькі кінай лёсу або рашэннем невядомых начальнікаў трапіў у нашае Мястечка, каб несці тут службу на пасадзе кіраўніка бара “Сонейка”.

– Пані Лёдзя, прыбыярыце, калі ласка, разбітае шкло і зрабіце падлік, – у голасе пана Метэка адлюстроўваліся спакой і элегантнасць ягонага твару. Пані Лёдзя падлічвала страты, да разбітай бутэлькі дадавала раней выпітае піва, падводзіла рыску, запісвала ўсё на паперы і перадавала яе пану Метэку. Лічбы бывалі розныя, у залежнасці ад таго, у якую бутэльку пацэліў капялюш – у армянскі канъяк, польскую “чыстую звыклую” ці савецкае шампанськае.

– Калі ласка, панове. Сёння вы згулялі ў футбол за трыста трыццаць два злотыя. А заўтра запрашаем таксама, – пан Метэк клаў паперку дакладна ў тое месца, з якога хвіліну раней капялюш падымаўся ў апошні злашчасны палёт, смутнай службовай усмешкай згартаў належнае і знікаў у канторцы. Абмінаючы прылавак, паспяваў кінуць слоўца буфетчыцы: “Пані Лёдзя, кліент – наш пан. Не забывайце, калі ласка”.

– Ясна! – размаляваныя вусны, націскаючы на літару “я”, пульсавалі вялікім чырвоным сэрцам. – Паны-кліенты, пся маць! Разгарні полы і хвост голы.

– Ой, пані Лёдзя! Ой, бо другі раз не прыйдзем, – кіруйдаваў Була.

– Ах, як жа я спалохалася! – пырхала буфетчыца.

Што ні скажы, праўда і сіла стаялі за паніяй Лёдзяй.

За ўсю сваю гісторыю Мястэчка паспела абжыцца толькі адным барам. Як далёка ні вяртаешся памяцю, яго бачыш заўсёды. Сёння ён такі, як учора і як год раней, і як у першы поранак, калі разам з бліжэйшым светам вылазіць з небыцця. Бар “Сонейка” быў вартавым і гарантам стабільнасці Мястэчка. Нават твары сталых наведвальнікаў кружыліся добра знаёмай калодай.

Але аднае раніцы, калі мы зайшлі ў “Сонейка” і адразу з дзвярэй улезлі ў ільдзіны абдымкі пані Лёдзі, аказалася, што ў свецце няма ніякай стабільнасці і ўсё мяняецца.

- Чатыры піва, можна? – папрасіў Була.
- Не можна, – холадна ўсміхнулася пані Лёдзя. –

Прыходзьце з трынаццатай.

- А зараз, што? – не зразумеў Була.
- А зараз без дваццаці адзінаццаць.
- Ладна, пані Лёдзя, пажартавалі і досыць. Дайце чатыры піва.

– Не-а!.. Сухі закон. А, панове, не чулі? – буфетчыца разышлася ў радаснай усмешцы і, не зводзячы вачэй з акна, дзе па-над галовамі кліентаў разглядала прыгажосць поранка, махнула рукой убок буфетных паліц. Паміж звыклымі вачам бутэлькамі стаяла ніколі тут раней не бачаная шыльдачка: “Алкаголь прадаецца з трынаццатай гадзіны”. Гэтай шыльдачкай перадаваўся першы знак, што вялікі свет, а яго следам і нашая маленькая айчына ідуць у дрэнным і незразумелым напрамку.

З гэтага дня мы пачалі часцей забягаць у аднапакаёўку малога Сашкі. Месца было зручае па дзвюх прычынах: кватэра змянчалася ў цэнтры і – паколькі Сашка ішоў праз жыщё адзінока – ніякі жаночы голас не ўрываўся нахабным дысанансам у доўгія мужчынскія размовы. Была і адна невыгода. Сашка пачынаў часам працу з шостай раніцы, і тады забягаць на кватэру было дарма. Але часам ён хадзіў на фабрыку з чатырнаццатай.

Сашкава кватэра работала ўражанне дзіцячага садка. Маленькі столік быў абстаўлены маленькімі крэсламі, у маленькой шафе – маленькі пінжак і такія ж кашулі. На

сцяне ў калідоры вісела таксама люстэрка, сантыметраў трыццаць над падлогай, зірыла шкляным вокам за нашымі сцёгнамі, лыткамі, каленямі. Але часцей за ёсё ў люстэрку глядзеўся чырвоны дзіцячы ровар. На гэтым ровары Сашка ездзіў на фабрыку. Націскаючи на мініяцюрныя педалі, каціўся тратуарам да скрыжавання вуліцы Першага мая і Вызвалення, перасякаў асфальтавую стужку дарогі і фабрычную браму, дзе, прыкладваючы два пальцы да брыля, вахцёры аддавалі яму чэсць. Пунктуальная а шостай або а чатыроццатай самы маленъкі ў Мястечку сталяр ставаў насупраць вялікай машыны, як іншыя чалавечыя давіды штодзень паўстаюць супраць сваіх асабістых галіяфаў. Паўстаюць так доўга, як доўга выходзяць пераможцамі.

Ён пускаў у ход машыну, машына адгукалася раз'юшальным голасам, саслізгаліся стужкавым канвеерам у бяздонную пашчу дошки.

– На, нажрыся, можа не задавішся! – перабіраючы пальцамі электрычныя кнопкі, паскорваў ход канвеера. Але зяпа спраўлялася. Задыханая, перажоўвала ёсё, што ёй далі, ды выплёўвала на свет бясконцую хмару стружын і апілак.

– Раней-пазней каўкнем і цябе, – у дабрадушнай усмешцы выскальваліся сталёвыя зубы.

– Або і не, – адгрызаўся Сашка, загружаючы ў зяпу дадатковую порцию сасновай драўніны.

Размаўлялі без накіпу злосці. Калі гутарыш дваццаць гадоў з чалавекамі ці машынай, ведаеш суразмоўцу да-кладна так, як ён ведае цябе, і нават шорсткае слова або грубы жэст успрымаеш як звычайны сяброўскі штуршок у плячо.

З новым годам фабрыку пачалі наведваць новыя людзі, якіх раней ніхто тут не бачыў. Заклаўшы рукі за спінай, сноўдалі ў мантажную і шпалерную майстэрні, абмацвалі мэблю, выступкалі пальцамі на лакіраваных сценках ім толькі вядомыя шыфры. Сасновая драўніна адгукалася сваім голасам, дубіна сваім, а яны, слухаючы адказ, усміхаліся або, скрывіўшы ад незадавальнення

вусны, нешта запісвалі ў аблактавых скурай блакнотах. Часам спыняліся перад нейкім станком. Падцягнуўшы манжэты, нерухомелі на пяць, дзесяць хвілін, і толькі іх вочы пралягалі нябачны шлях між цыферблатамі гадзіннікаў ды рукамі сталяроў. А потым у нататніках запісваліся нейкія лічбы і слова.

– А гэта што за архаічнае дзіва?! – сказаў аднойчы не-знаёмы чалавек, разглядаючы Сашкаў станок.

– Так, архаічнае, – пацвердзіў другі. Але ён якраз глядзеў не на станок, а на Сашку.

– Пара на пенсію, – прамовіў трэці. – А тут ста-не самы вялікі агрэгат. У гэтым Мястэчку яшчэ такой тэхнікі не бачылі.

На наступны дзень стары станок не адазваўся ні з раніцы, ні пасля поўдня. Заціснуўшы зубы, замоўк на век вечны. Ніхто таксама дакладна не ведае, куды дзе-еўся Сашка. Знік, рассыпаўся дробным макам сасновых апілкаў. Фабрычныя прыбіральщицы згарнулі іх у маленкую сасновую дамавінку, а мы занеслі яе на праваслаўныя могілкі.

Вечарам сходзілі ў “Сонейка”. На століку спачываў моўчкі невядома чый капялюш, і ніхто яго не кранаў. Апоўначы, калі пан Метэк праводзіў нас да выхаду, не развітаўся звычаёвым, добра вядомым “а заўтра запрашаем таксама”.

– Заўтра закрываем бар, – пан Метэк усміхнуўся смуткам, які кандэнсаваў у сабе ўсе ягоныя ранейшыя смуткі. – Назаўжды закрываем. Будзе тут прадуктовы магазін. А, можа, спажывецкая крама або банк. Я не ведаю. Я нічога ўжо не ведаю. З заўтрашняга дня не я тут кіраўнік.

Наступная раніца падымалася на ногі марудна і няўмела. Можа, новы дзень забыўся на стары і зараз вывучаў першыя крокі, як вывучае іх нованараджаны чалавек? Першы раз у трынаццаць гадзін мы не пайшлі ў “Сонейка”. Мястэчка здавалася халодным, агідным, быццам ноччу ўзялі яго чужыя захопнікі, патапталі, запіраючы тузыльцаў у паўэмрочныя падвалы. І толькі

адвячоркам Була не вытрымаў, адзінока схадзіў у бар. Рука, ведзеная досведам мінульых гадоў, прылягала на клямку, кранула яе пяшчотна, але і ўпэўнена, як кранаюцца адзін аднаго пальцы шматгадовых палюбоўнікаў. Дзвёры не здрыгнуліся, і рука паўтарыла жэст – мацней, больш рашуча. Безвынікова. Закрыта... Уражаны, Була адступіў крок назад, абвёў вачыма будынак, праз акно зазірнуў у сярэдзіну, прыклаў вуха да шыбы. Стаяўшы дыханне, намагаўся адшукаць пульс, вылавіць з-за сцяны знаёмае дудзенне. Але сэрца бару было мёртвае.

У галаве назойлівым званочкам празвінела думка: “Якраз сёння вечарам здзейсніцца ўсё, прыедуць доўгачаканыя госці з Варшавы, і закончыцца стары, абыякі свет, і пачнецца новы, лепшы. Але ж шукаць пачнуць з гэтага месца! Бо дзе мяне шукаць, калі не тут?” – прадчуванне выключнасці хвіліны адразу перайшло ва ўпэўненасць, і Була вярнуўся да дзвярэй, яшчэ раз абманаў клямку.

Лёс бывае цыпічны, і дзвёры ў вялікі свет, адкрытыя насцеж, стаўляе часам за дзвярыма, што вядуць у месцавы бар. І гэты першы ўваход пячатает маленькай, здзекліваецца шыльдачкай: “Закрыта назаўжды”.

Була прысеў на сходках і чакаў. Адвячорак парыпваў дваццаціградусным марозікам. З неба на зямлю перасыпаўся дыямантавы іней. Побач прабягалі людзі, хутка, скарачаючы да мінімуму дыстанцыю паміж цеплыней дамоў і неадкладнымі справамі. Але вонкавы свет не меў ніякага значэння. Була чакаў свой лёс спакойна, не хвалюючыся, не правяраючы гадзіннік кожныя дзесяць хвілін. Так чакае прыходу Месіі бязгрэшны, перакананы ў светлай будучыні чалавек, бо калі і не адкрыюць яму дзвёры ў бар “Сонейка”, адчыніць іх у чыстае неба.

Наведаўшы Мястечка – няхай сабе нават выпадкова або з цікавасці да белавежскіх зуброў, – зайдзіце таксама і на праваслаўныя могілкі. З галоўнай брамы вазьміце кірунак на маленкую, драўляную царкоўку. За царкоўкай павярніце налева і шыбуйце аж да сцяны пушчы, што драпежнымі кіпцюрамі дубоў і ялін падкоп-

ваецца пад могілкавы мур. Там сустрэнеце Булу. Пакуль ён трапіў у найсмутнейшы закутак Мястечка, адляжаў побач з барам “Сонейка” доўгую студзенскую ноч. Напэўна, сніўся яму самы прыгожы мяч, забіты найлепшаму ў свеце варатару, бо калі на досвітку тоўсты, бы мартэн, міліцыянер Чарнайка разгарнуў блакітную снежную фальгу, Була зірнуў на свет доўгай, светлай усмешкай. Побач з Булам пад адным помнікам спачывае малы Сашка. Іх помнік стандартны, не большы і не меншы за астатнія. Кажуць, смерць раўняе ўсіх людзей.

Валодзя

З таго дня Валодзя Іванюк, калі ён упершыню паддаўся сумненням, ці ў ягоных вачах ёсць, прынамсі, адна іскрынка ад вачэй старога Уладзіміра Іванюка, часцей пачаў гасцяваць у сыштках, запісаных доўгімі дзесяцігоддзямі. Гартаў старонкі, перачытваў асобныя слова і радкі. На адных радках ягоны твар закрываля чорная хмара, на іншых вусны расхіляліся ва ўсмешцы, яшчэ якія пераскокаў абыякава, не паглыбляючыся ў нутро літар. Часам заходзіўся гучным рогатам. Тады бесцырымонна вырываў лісток і кідаў яго ў печ. “Дурніца якаясь. Так не было, бо не магло так быць. Няўжо гэта я запісваў?” – папракаў сваю маладую наіўнасць.

Вечарамі на доўгія хвіліны ён спыняўся каля люстэрка. Абмацваў пальцамі нос, шчокі, вусны. Абапіраючы падбародак на ўказальны палец, нерухомеў у саноўнай позе. “Напэўна ж не абы-хто я. Такі твар не даюць першаму сустрэчнаму”, – сумненні падступалі хвалімі і прымушалі яшчэ глыбей зазіраць у сябе. І чым далей у сябе заходзіў, тым больш пытанняў выносіў, вяртаючыся назад. Часам сустракаўся ў люстры з тварамі братоў. Былі звычайнія, будзёныя, як і ўсе астатнія ў Мястэчку. “Чаму такая вялікая розніца між намі?” – здзіўляўся.

Аднойчы вечарам, калі зайшла да нас бабка Сонька, Валодзя спытаў, быццам мімаходам, не зводзячы вачэй з шклянной роўнядзі:

– Мама, а які быў пан Драгабыцкі?

– Пан Драгабыцкі?.. – не адразу зразумела, пра што яе пытаюць. – Ах, пан Драгабыцкі... Працаваў там твой

бацька. Фурманіў, пакуль не пажаніліся мы. А пан аказаўся нядрэнны, нават ялавіцу не пашкадаваў яму на добры пачатак. Госпадзі, як даўно ўсё тое...

Шукаючы шлях да сябе сапраўднага, Валодзя забягай у старыя фатаграфіі. Было іх няшмат і, кпінай лёсу, самая зараз важная, самая жаданая канула, як камень у ваду. Гартаў папкі, тоўстыя ад усялякіх папераў, раскопваў шуфляды і паліцы. Рукамі адачаю ныраў у кішэні старой вопраткі, забытай, дажываючай век на гарышчы. Траплялася ў руکі ўсё, ды – як звычайна ў жыцці – не тое якраз, што шукаецца. Аднойчы крадком залез у куфар бабкі Сонькі, які мог быць равеснікам свету ды прыхоўваць пад счарнелым векам усе таямніцы сям'і. Дарма. Апроч вытканай на кроснах капы, нічога там не знайшлося.

А тую фотакартку прыпамінаў з дзяцінства. У старой хаце яна прыхарошвала сцяну так доўга, што перасталі на яе звяртаць увагу. Была там і не, калі разбіралі дом і ад'язджалі ў Мястечка? Невядома. Толькі выплывала на памяць затуманенай, пажаўцелай плямай: брычка, конь, малады фурман сціскае ў далонях ляйчыну, за спінай фурмана пан Стасінак.

– Была такая картачка, праўда, – пацвердзіла бабка Сонька, пакліканая на дапамогу. – Каля царквы, на Успенне здымаліся. Прыязджаў фатограф, ці не з Бельска, і здымаліся. А які год – забі, не памятаю. І куды працала, таксама не ведаю.

– А які быў пан Стасінак? – задаваў Валодзя чаргова пытанне.

– Пан Стасінак? Ах, пан Стасінак. Сын старога пана. Прыйгожы. Вочы чорныя, бліскучыя... І конь у яго быў, Султанам клікалі. Белы, як з восеніцкай імглы выліты. А як падрываў капыты, як раскідваў грыву! Глядзіш і не ведаеш – дзе канчаецца конь, а дзе пачынаецца вецер...

На ўспамін далёкай маладосці твар бабкі Сонькі святлеў і ўсміхаўся, але чарговая думка сцірала ўсмешку, паварочвала ў смутак:

– Пана Драгабыцкага першыя саветы расстралілі, а

Султана зварылі і пасеклі на гуляш другія саветы. І пан Стасінак не выратаваўся. Збег у Варшаву, але там немцы ў паўстанні ўтрупянілі. Але памёр прыгожа. Шаблю ў далоні сціснуўшы, клубком жывой адваті пайшоў на бяздушную кучу жалеза, якую танкам называюць.

Валодзя вяртаўся да люстэрка, а паўсвятло адварочка распальвала ў ягоных блакітных вачах чорныя, бліскучыя ліхтарыкі. За дзвярыма шкла і часу ўсё выразней майваўся прасторны дзядзінец двара пана Драгабыцкага, стайнія, фурман Іванюк побач з белым канём...

— Закладай, Уладзімір, Султана ў аглоблі. Махнемся ў свет, на вёску зірнем, — пан Стасінак выходзіў з люстра, асцярожна зачыняў за сабой шкляныя дзвёры, садзіўся ў брычку.

І ехалі — у лес, у поле... А таксама на рэчку. У апошнія лета туды якраз часцей. За Старыной, за мосцікам, не даходзячы да пушчы, рэчка запавольвае крок, прыпныяеца шматлікімі паваротамі, утульваеца ў ляшчыны, каліны, дзікія парэчки. У такім вось месцы сустракаецца пан Стасінак з Соњкай. Соњка заўжды з'яўляеца першая. Распранаеца, заходзіць у рэчку, летній вадой змывае стому прамінулага дня. Ад сонца, што какетліва ападае ў абдымкі гарызонту, яе аголенае цела наліваеца колерам маладой медзі і спружыністасцю царкоўнага звона. Пан Стасінак падкрадваеца да Соњкі, агортвае спіну, а яна, бы срэбная ртуць, выкоўзываеца з ягоных абдымкаў, абарочваеца, жыватом утульваеца ў ягоны живот, запускае пальцы ў густую чупрыну і кальшацца — уніз і ўверх, уніз і ўверх, аж рэчка, чырвоная вечаровым сорамам, выходзіць з берагоў.

Калі сонца дашчэнту згасае, фурман Уладзімір разгортвае ляшчынавы змрок. І не цікавасць, а празаічны абавязак кіруе ягонымі рукамі. Мабыць, спынілася хістанне летніх хваліяў, мабыць, час закладаць Султана ды вяртаеца ў двор. І праўда, рэчка варочаеца ў свае натуральныя берагі, паніч Стасінак выбіраеца з зялёна-га кустоўя. Стомленым жэстам супакойвае расчохраныя, мокрыя валасы.

– Эх, жанчыны. Які ж у мяне клопат з-за іх. Але ж абы адно такія праблемы, – усміхаецца, усаджваецца ў брычку. – А ты, Уладзімір, ведаеш, што такое жанчына?

Фурман маўчыць, сочыць за сцежкай, што зігзагам заходзіць у сырый вальшыны. На ўзгорку, калі ўжо колы замацуюцца на цвёрдым грунце, цмокнене на Султана, таргане ляйчыну, па звычы больш, бо Султан, не раз і не два разы змерыўшы гэты шлях, паспей запісаць у сваю конскую памяць усе неабходныя знакі, што кіруюць у цёплую стайню. За ўзгоркам зверне направа, стукне капытамі аб драўляны мосцік на Палічнай, пераскочыць дваццаць сонных домікаў Старыны, карчму Ёшкі на скрыжаванні Камянецкага і Баранавіцкага гасцінцаў. Яшчэ кіламетр сасняку, а затым ужо агароды і шырокі дзядзінец двара.

– А ведаеш, Уладзімір? Заўтра мы на рэчку не падзем, – адзываецца паніч. – І паслязаўтра таксама не. А Соньку ўладкаваць трэба. Кажа, дзіця ў яе будзе. Замуж аддаць, бо які тут іншы выхад? Уладзімір?! Падкажы якому кавалеру на вёсцы. Абы не п'яніца ды не гультай, то і кароўку знайдзем, і жыта цэнтнераў пяць дакінем. Няхай Сонька мае... А можа, ты сам скарыстаеш? Сонька, кажу табе, не дзеўка, а жывы агонь.

Брычка паглыбляеца ў сосны, маўкліва ўтуленыя адна ў адну на прыход ночы. Колы стукаюць па хрыбтах каранёў, што здрамнулі пад зямлёней. Чуйна спяць карані, у кожны момант яны гатовыя падняцца, кінуцца ў зялёную гонку. Но адно на хвіліну расступіўся тут лес – каб чалавек, які ідзе гэтай сцежкай пі едзе ў брычцы, змог зазірнуць у рэчку зор, пастаўленую ў берагі, вызначаныя сасновымі вяршынямі.

– Складаныя бываюць лёсы людзей, – сказаў аднойчы маёй маці Стэфаніі мой бацька Валодзя. – Хто мы? Адкуль прыйшлі на свет? Жывем сваім жыццём ці чылімсъці чужым, крадзеным? А ці мае яно сэнс? І ці сапраўднае такое жыццё?

Стэфа глядзела на яго, нічога не разумеочы.

Іншым разам, калі яна вярнулася дадому з вандроўкі

па местачковых вуліцах, ён, зазіраочы пад капялюш з жоўтай ружай, падзяліўся:

— Ведаеш? У нашай пані Драгабыцкай было шмат капелюшоў. Белыя, зялёныя і жоўтыя. Летнія, павеўныя, што засланяюць твар ад сонца, і фетравыя, на зімовыя завеі. Ды што я тут.... — спахапіўся раптоўна і, чуйна зазіраочы ў вочы Стэфы, працягваў: — У тваёй бабкі, напэўна, не такія капелюшы былі?

— Можа і былі. Напэўна. А ці шмат? — Стэфа адклала капялюш, працягнула руку да паліцы, разгарнула нейкую кніжку. — О, тут ёсьць фатаграфія, глянь. Гэта мая бабка Зуза. Сапраўды, капялюсік на галаве. А камянічку, што стаіць за яе спінай, дзед прагуляў потым у карты царскому палкоўніку, ці генералу.

Напярэдадні калядных або велікодных святаў Стэфа выштурхоўвала Валодзю ў ларок па мяса. Ішоў туды як на смерць. Ставаў у чаргу, пералічваў людзей наперадзе, а калі дасягаў астронамічнай лічбы ста ці ста дваццаці, прымірыўшыся з бясконцасцю матэматыкі, спыняў падлікі.

— Да вайны, кажуць, дрэнна жылося. Бо паны і беспрацоўе, і хваробы, якія толькі захочаш, і ўсе смяротныя. А чэргі такія ці бачылі ў той час? — пытаў і сам сабе адказваў: — Не бачылі, бо іх не было. Адзін пан Драгабыцкі даваў больш мяса і хлеба, як зараз абы-якая вёска.

— Пане! — схіляўся Валодзя над выпадковым таварышам чэргавай нядолі. І, канспірацыйна зірнуўшы направа-налева, працягваў: — А ў пана Драгабыцкага дзесяткі гектараў залатой пшаніцы было, кароў сотні, а птушак усялякіх — тысячи. А яны, глядзі, пан, што яны змайстравалі? Ісьфу! Талончыкі на мяса.

З часам уяўны свет стаў Валодзю бліжэй за рэальны і разважанні пра мінулую славу не пачыналіся ўжо прэлюдыйяй “а ў пана Драгабыцкага”. Падчапіўшыся да чаргі, ён некалькі хвілін абходжваў позіркам суседа наперадзе, кідаў нейкае значнае слоўка, каб нарэшце абыякавым, але ўпэўненым голасам паставіць кропку на гэтым

прымітыўным, заслуханым заклікамі ўласнага страўніка, натоўпе:

– Эх, настаў час! А калісці кожны мой продак хутчэй ужо стрэліў бы сабе кулю ў лоб, скарыстаўшы родавы браўнінг, чым пагадзіўся б быць замацаваным у чаргу за дваццаць пяць дэкаграмаў паштэта ў бляшанцы.

– А хто ён такі, ваш продак? – чарга адгукалася зацікаўленнем.

– Пан Драгабыцкі! – адказваў Валодзя. І пералічваў скарбы, накопленыя руплівай працай і эканамічнымі талентамі ранейшых пакаленняў. – За мяжой засталося ўсё, – уздыхаў, спаглядаючы ў той бок, дзе сонца выходзіць на сустрэчу з чарговым днём.

– Пан Драгабыцкі, кажаце, – суразмоўцы чухалі патыліцы, хмурылі бровы, шукаючы ў памяці знаёмы твар або голас. І, нічога не знайшоўши, паціскалі плячыма: можа і быў такі, хто яго ведае. Паноў як сабак было да вайны.

У такую хвіліну, напароўшыся на паспалітае няшчасце чалавечага роду, неразуменне, Валодзя завязваў вусны стужкай нятоенай пагарды і змаўкаў канчаткова. Пад глухое бразгатанне насычаных паштэтам бляшанак адступаў ад месца, дзе пакамечылі гонар яго і ягоных продкаў.

Дома з яшчэ большай заўзятасцю ўгрываўся ў старыя запісы. Аднак, чытаючы іх, часцей ды часцей заходзіўся рогатам, а няшчасныя лісткі паперы заканчвалі жыццё ў палымяным нутры кафлянай печкі.

Спапяліўшы ўсе свае спыткі, ён перайшоў на паліцы Стэфаніі. Першыя тыдні круціўся там хаатычна, вызначаючы шлях інтуіцыі, прадчуваннем, залатымі зорамі літар, рассеянымі на небасхіле кніжных хрыбтоў. У кніжках Стэфаніі замыкаўся цалкам іншы свет і нічым не прыпамінаў таго свету, запісанага ім у старых і нават новейшых спытках. З першага дотыку ён паказаўся халодным і непрыхільнім – каменным, быццам асуджаным на вечнасць.

Спатрэбіўся не адзін тыдзень і месяц, каб зразумела-

ся блытаніна вулачак, абкладзеных чэсанымі камянямі, абведзеных маўклівымі камянічкамі, што, у чаканні лепшых дзён, бавяць час, сціраючы пыл з латунных статутак і гербавых фарфораў. Гады праз два ён вывучыў гэты свет, як яму здавалася, з першай да апошняй літары. І ўжо лёгкім крокам, не разглядаючыся па баках, нерабягаў тыя вулачки. Дзвёры камяніц адкрываў машыналъна, як адчыняюцца дзвёры ў свой бацькоўскі дом, а з пакоя ў пакой ступаў упэўнена, крысём пінжака не звалываючы на падлогу застылыя ў латуні і фарфоры цацкі.

– Пфі! – сказаў ён сабе аднойчы. – Не такі яе свет і страшны. А ў пароўненні з прасторамі Драгабыцкіх тут няма нічога асаблівага. Мы не горшыя за іх.

Але ўсё-такі свет, запісаны ў кніжках Стэфаніі, даваў Валодзю дзіўную моц. Ён пачаў адчуваць сябе стваральнікам, адзіным такога рода скульптарам, які не з дрэва, не з гліны, а з неназванай, першапачатковай матэрыі высякае сябе самога, сваю ўласную постаць. Абдорвае яе жыццём і надзяляе лёсам.

Чым далей бацька адыходзіў ад рэальнасці, tym частцей маці стала забягаць у касцёл. Раней заходзіла туды за вялікімі святам, раз, два разы на год, а зараз бачылі яе там кожны тыдзень, кожны другі дзень, а цяпер і штодзень. Сядала і размаўляла са сваімі святымі. Пра што – я не ведаў. Для мяне ўсё было тут новае і незразумелае, і трэба было нерухома сядзець на лаўках, зусім іначай, як у царкоўцы, куды часам трапляў за бабкай Сонькай, і дзе ў чаканні прычасця можна размясціцца па правы бок алтара, побач з мярэжнай перагародкай, што аддзяляе хор ад вернікаў, можна таксама стаіцца з левага, жаночага боку, адразу за дзяўчатамі.

Калі дзяўчатаў ўкленчвалі, іх кароткія спаднічкі ахоплівалі адно тое, што неабходна, а калі пачыналася адбіванне паклонаў, ад дзяўчага гардэроба заставаліся няважныя шматочки. Але грэх зазіраць дзяўчатам пад спадніцы, калі да Вялікадня тро або чатыры дні. І тады, высока задзіраючы галаву, можна было сачыць, як пад купал узлятаюць анёлы, шчыльным вяночкам абводзяць

архангела Міхала і, прыставіўшы да пульхных вуснаў залатыя трубы, дзьмуць у ягоныя вуши нябеснымі фанфарамі.

У анёлаў былі кароткія і салідныя ногі. Дзякуючы не-вядомаму маляру, што захапіўся не антычнымі маэстрамі, а дзіўнай сумесцю Рубенса з Пікассо, яны нагадвалі постасцю малога Сашку.

У касцёле, задзіраючы галаву, я бачыў толькі белую столю, і заставалася глядзець, як маці шэптам размаўляе з невядомымі святымі, і здагадвацца, што гутарка ідзе пра вяртанне бацькі ў ранейшы свет.

Але каталіцкія святыя не маглі знайсці шлях да душы майго бацькі, бо калі мы вярталіся з касцёла, ён, быццам нічога не здарылася, крочыў з аднаго кута пакоя ў другі кут, паўтараючы адны і тыя слова: “Яшчэ не разгадаліся ўсе загадкі, дрэмлюць яшчэ ў далёкай мінуўшчыне справы, загорнутыя ў чорнае палатно забыцця, і калі зараз не разбудзіць іх, не вывесці пагуляць на свежае паветра, застануцца там назаўсёды”. Аднак, як шукаць шлях у сакрэтны свет, Валодзя не ведаў. Здаралася, пабуджала яго рухацца ў добрым напрамку размовы з суседзямі. Кожная недаверлівая ўсмешка, поціск плячэй, кожнае насычанае абыякавасцю “можа і быў, хто яго там ведае”, давалі сілу і вызначалі мэту: пакінуць за сабой у гэтых слоўна-мімічных дыялогах апошнія слова, пасля якога няма ўжо ніякай недагаворанаасці і сумненняў.

Ёсць кніжкі, здольныя змяніць калі не гісторыю чалавецтва, то напэўна лёсы паасобных людзей. Гэтая кніжка папалаася Валодзю ў рукі вынікам чыстага выпадку. Лістануў адну старонку, другую, трэцюю – і, знеахвочаны, ужо адстаўляў яе на паліцу. Выштурхнутая з рук чуйным крылом анёла-ахоўніка, яна шлённулася на дыван, раскрылася. З фатаграфіі, гарызантальна расцягнутай на падлозе, глядзеў на Валодзю незнаёмы чалавек. Спазіраў уважліва і адважна. Валодзя прысеў на кукішкі, пальцамі крануў твар на фатаграфіі – асцярожна, як кра-наюць вочы чалавека, памерлага хвілінай раней. Але вочы не закрыліся, яны хацелі жыць і з яшчэ большай увагай

узіраліся ў Валодзю бліскучымі чорнимі ліхтарыкамі. “Леў Сапега”, – бязгучным шэптам прачытаў прозвіща чалавека на фатаграфіі. “Дзе і калі я бачыў такія вочы? Недзе тут, блізка, учора, сёння... Але ж так, у люстэрку іх бачыў!” – прыхапіў кніжку і панёсся на сустрэчу з люстраром.

Валодзя трymаў у руках кніжку і не верыў сваім вачам. Праглынуў яе цягам аднае ночы, з раніцы перачытаў другі раз, вечарам трэці. З вечаровай ціньні выразна і реальна выяўлялася шолахам паперы апошняе адсутнае звяно пакаленняў.

– Мама, – спытаў бабку Соńку. – А іраўда, старэйшая пані Драгабыцкая, ну, маці пана Стасінка, яна з Сапегаў была?

– З Сапегаў? – Соńка паціснула плячыма. – А чорт яе ведае. З якіхсьці паноў, але як звалі? Можа, Валкавыцкая або Далэнгевічы? А можа і Сапегі, як кажаш. Пад Высокім, цяпер яно за граніцай, трymалі маёнтак. І хутчэй за ёсё – небагаты. Стары пан цяляпкаўся часам у госці да дачкі на абдзёртай цялежцы. А конь – куды яму да Султана...

Аднак ва ўяўленні Валодзі скрыпячая цялежка пераўтваралася ў шыкоўную карэту. Бо чалавек, які дасягнуў моцы стваральніка, можа ёсё. Памыляцца і выпраўляць памылкі. Узнагароджваць і караць, а калі з'явіцца каўпрыз, ён можа сцерці стары быт і пачаць новы, а брычку, даведзеную да непрыдатнага стану, заступіць экіпажам, запрэжаным шасцёркай коней.

Пад восень конскія капыты пачалі выбіваць новы сліях паміж дваром Драгабыцкіх і Высокім. На пачатку элегантныя карэты бегалі на замак Сапегаў раз на тыдзень, затым два разы, тры. З першым снегам карэты пайшли на спачын, а ў дарогу, штодзённа ўжо, выпраўляліся не менш элегантныя сані. І калі Валодзя напружваў нюх, даходзіў да яго пах конскага поту, і шэсць хамутоў, спятых лейчынамі ў неразлучную еднасць, вырасталі па-над раз'юшанымі грывамі магутнай струной дышля. Востры зімовы вецер, згушчаны,

сціснуты ў віхуру шпаркімі капытамі, граў на гэтай струне бясконцае “угага”. Вясной пан Драгабыцкі павёў панну Сапяжанку пад вянец, а выезды прыпыніліся, ахінуліся цішынёй і спакоем сямейнага жыцця. Яшчэ некалькі месяцаў Валодзя сачыў за сцежкамі маладой пары, а калі прыйшоў на свет паніч Стасінак, ён вярнуўся да сучасных проблемаў.

У той дзень, калі Валодзя першы раз спаслаўся на сваіх славутых продкаў Сапегаў, mestачкоўцы праpusцілі яго да прылаўка без чаргі.

– Сапегаў ніколі б і ні за што не паставілі ў такую чаргу, – сказаў Валодзя і зрабіў накід маёmacці, якая за апошнія месяцы паспела ўзяць пад сябе ладны фрагмент пространі ды разоў у дзесяць павялічыць жывы інвентар.

– Сотні гектараў залатой пшаніцы, кароў тысячи, а курачак-індыкаў, колькі іх? Адзін Гасподзь мог бы пералічыць. Сам замак у Высокім большы за вашу фабрыку. Па той бок засталося ўсё, за граніцай, – уздыхнуў і паказаў рукой на пушчу і змоўк.

– Сапегі, кажаце?! І замак большы за фабрыку?! – суразмоўцы, як і раней, чухалі патыліцы нібыта ўсур'ёз, хмурылі бровы, але очы адводзілі ўбок, і з вуснаў і вачэй маленькімі змеямі сплывалі ўсмешкі. З часам змеі началі пераўтварацца ў ўсіх чорных ластавак спагады, каб, нарэшце, застыць у халодных камяннях абыякавасці.

Ад такіх усмешак дарога дадому выдоўжвалася ў маленькую Галгофу, у шлях пакуты і крыўды. Балючай іголкай даймала шкадаванне за ўсе родавыя браунінгі, пісталеты, шаблі, у выніку гістарычнай завірухі праваленныя глыбока пад зямлю, адкуль дастаць іх зможа толькі які цуд або чарговая няўдача пані Гісторыі. І цяпер ні застрэліць каго, ні сабе кулю ў лоб пусціць. А хацелася прабіць навылет халоднае сэрца пана Стасінка, што для звычайнай выгады аддало яго ў чужыя рукі, і расстраляць мужыцкую прагнасць фурмана Уладзіміра Іванюка, што ялавіцай перакрыла ягоны, Валодзеў, жыццёвы шлях, і капитана Жлуктова забіць, і ўсіх іншых невядо-

мых людзей, хто прыклаў руку да ўзнікнення граніцы за Саўчуковай стадолай.

Асабліва даймала граніца. Калі раней яна ляжала на душы халодным лязом, што размяжоўвае на дзве часткі сад пана Драгабыцкага, то цяпер з зааранай паласы падымалася зубатым Цэрбераам, шматгаловай гідрай, тупым, непадкупным вартавым, пастаўленым невядома кім і не вядома навошта. ІІ не з адной мэтай – каб яму, Валодзю, сакрэтнаму сыну паніча Стасінка, а мабыць і ўнуку славутай сапегаўскай дынастыі, зламаць жыццё.

Сонька

Бабка Сонька адышла ў сакавіку, разам з апошнім снегам.

З раніцы склала ўсе свае рэчы ў стары, невядомай даўнасці шлюбны куфар, зачыніла века, на прабой павесіла замок і перакрутнула ключ. На счарнелым баку скрыні засталіся фіялетавы касцюм і белая майка. Раней апранула іх на сябе толькі адзін раз. Было гэта два гады таму, у краме. Разглядала вонратку доўга і дакладна, правяраючы ў лютэрку, ці бель трymae гармонію з фіялетам, і ці фіялет добра сінхранізуе з сівізнай валасоў, а матэрыйял – ці напэўна адпаведнай якасці і пры першай нагодзе ці не пойдзе ў складкі і ці не пакамечыцца. Рэчы важныя, звышчасовыя нельга купляць легкадумна, абы хутчэй, кінуўшы адным вокам, або – што горшае – кіруючыся заклікамі актуальнай моды. Касцюм быў беззаганны – як два гады таму, так і цяпер. Зараз, на ўсялякі выпадак прымерыла толькі боты. Шмат дзён прастаялі яны бесклапотна ў кардоннай скрыначцы ў шафе, калі ногі за той час пратапталі не адну сцежку і здаралася ім стаміцца, апухнуць, згубіць штодзённую форму. Ды так ці іначай, праверыць боты перад доўгай дарогай не лішняя справа. Але карычневыя паўчараўкі сядзелі ідэальна, заяўляючы гатоўнасць да вандроўкі ў найдалейшы шлях. “Якраз. Лёгкія і не ціснуць”, – падумала яна і паставіла іх побач з куфрам.

Затым цэлы дзень размаўляла з дзедам Уладзімірам. Насамрэч размаўляла сама з сабой, але гутарка была ўсё-такі падрыхтоўкай да сустрэчы з ім. Перакідала не-

калькі разоў кожнае слова, разглядала яго з усіх бакоў – якое ўзяць з сабой, якое сказаць як першае і як апошняе, і яшчэ якое лепей пакінуць назаўсёды тут. Цягам дзесяцігоддзяў назбіралася шмат імёнаў і здарэнняў, ды не ўсе ж яны заслухаюць вечнага існавання.

Вечарам бабка Сонька паклікала ў хату сыноў і мянене, як адзінага свайго ўнука. У гасціным пакой чакаў стол-складанка. Даўно таму, калі дом быў шматлюдны і гаманлівы, стол так і стаяў – штодзённа расцягнуты на поўную даўжыню. З адыхадам кожнага сына стол сціскаўся, скарачаўся, аж, дасягнуўшы мінімальнага памеру, застыў пад белым абрусам. Цяпер яна расцягнула яго зноў, а наўкола паставіла шэсць крэслau.

– Сядайце, хлопцы, – сказала, паказаўшы рукой месцы за столом, і мы селі, расставіўшы локці на белым абрусе, і толькі маленькае крэсло Сашкі засталося пустым.

– Ну, што там, – першым азваўся Антон.

– Прыйшоў час.

– Час?.. – не зразумелі. – Які час?..

– На той свет... Заўтра, – сказала будзённа, нібыта мэтай заўтрашнія вандроўкі была не вечносы, а кіёск па другі бок вуліцы або ранішняя лапатня з лепшай суседкай.

– І ўжо заўтра? Гэта што, па тэлевізары так сказалі ці бацюшка ў царкве аў'явіў? – дзядзька Коля выскачыў жартам, але бабка нават не ўсміхнулася.

– Заўтра ўсё тут будзе іначай. А мне няма ўжо чаго пры гэтым рабіць. Вы слухаеце мянене?

Не слухалі ні яе, ні саміх сябе. Даўно ўжо страцілі веру ў моц прадчуванняў бабкі Сонькі! А можа жыццё іх перагрузілася, запоўнілася па берагі, і не было ў ім месца ні на сваю, ні на чужую смерць? Як ні дзіўна, ад нешчаслівых пачуццяў сцежкі Антона і Колі зноў пачалі набліжацца, перасякацца, як у далёкім дзяцінстве. І зараз кожны з іх зірыў ці ў сцены, ці ў бясконцасць вуліцы, шукаючы спозненася каханне... Валодзя ж кружыў у сваім асабістым свеце высокіх радаводаў, дзе не месца вяско-

вым забабонам або дробным сардэчным справам. «Не слухаоць», – засумавала бабка.

– А ты, – глянула на мяне і ўсміхнулася. – А ты, ну як жа цябе зваць...

Яна ніколі не магла запомніць маё імя, бо такіх імёнаў раней у нашай сям'і не было. Калі мая маці Стэфанія ўпершыню вымавіла яго, бабка папрасіла паўтарыць яшчэ раз і яшчэ, потым доўга корпалася ў царкоўных кніжках, шукаючы, ці ёсць там такое, але не знаходзіла. Гартала кніжкі адзін дзень, другі і трэці, і ўсё далей паглыблялася ў смутак, і ўсё больш хвалявалася за маё жыццё, названае іменем, якога ніхто тут не чуў. И ці знойдзеца ў небе анёл, што ў злую хвіліну разгорне нада мной апякунчыя крылы? Нарэшце яна знайшла нешта падобнае і толькі тады супакоілася. “От, – сказала. – Не зусім так, але ж ёсць. Можна неяк жыць і з такім іменем”.

– Ну, як жа цябе зваць, – старалася прыпомніць маё імя, але яно не вынырвала. – Вось табе і на. Нават Уладзіміру заўтра не скажу, хто ты. Як бы і няма цябе?! – здзвілася. – Ды нічога, няхай застаетца ўсё, як ёсць.

Познім вечарам бабка Сонька прылегла ў ложак і памерла. Сама, адна, бо мы, не давяраючы яе словам, разышліся кожны ў свой дом.

Калі бабку паклалі ў труну, я прыгадаў яе аповед пра распшчэплене перуном дрэва, з якога выйшлі мужчына і жанчына. Яго звалі Валодзем, яе Сонькай. Былі першымі. Цяпер Сонька апошняя, загорнутая ў дрэва, выключнае па сваёй форме, на чорнай машыне ехала на могілкі, а вуліцамі Мястэчка ішлі легкавушки, і было іх значна больш, чым у другія дні. У сваёй маладой наўнасці я падумаў, што гэта людзі з усяго свету з'язджаюцца на развітанне з бабкай Сонькай. Думка была зусім слушная – чалавек, з якога пачынаўся наш свет, не адыходзіць, пакуль не развітаюцца з ім усе, хто застаетца ў жывых. Але чужынцы не спыняліся. Не звяртаючы ўвагі на разгорнутыя ветрам чорныя харугвы, мацней націскалі педалі газу ў сваіх машынах, абганялі маруднае пахавальнае шэсце і кіраваліся ў цэнтр Мястэчка.

“Вечная памяць”, – бацюшка Сцяпан пакрапіў жоўты копчык, а дома, за хаўтурным сталом, за другой-трэцяй чаркай, калі жывыя, канчаткова развітаўшыся з мёртвымі, зноў вяртаюцца да сваіх спраў, ён пацікаўся:

– А колькі ж было гадоў нябожчыцы? Бо нават і на шыльдачцы не напісалі. Імя, прозвішча толькі... А колькі гадоў пражыла – не напісалі...

Усе глядзелі то на бацюшку, то адзін на аднаго і здзіўляліся. Толькі цяпер зразумелі, што ніхто не ведае, колькі яна пражыла. Ніхто і ніколі не пытаў бабку Соныку пра яе дзень нараджэння. Нашае жыццё ішло ў фальшивым перакананні ў яе несмяротнасці, а тое, што не памірае, ніколі ж і не нараджаецца.

– Паедзем, – сказала маці, калі разышліся ўсе сваякі і знаёмыя. – У нас таксама няма тут ужо ніякай справы.

Абмінуўшы бацьку, які пасярэдзіне пакоя сядзеў на кукішках і гартаў нейкія паперы, яна пачала складаць рэчы. Але бацька не бачыў нас. Ён таксама збіраўся ў дарогу. А можа, быў ужо на шляху, дзесьці за Чаромхай перасякаў якраз дзяржаўную мяжу, бо калі маці праходзіла побач з чарговым клункам у руках, працягваў лісток паперы, апошні шматок сваіх сшыткаў, што цудам выратаваўся з пажару.

– Вось мой папіарт, вось ён, глядзіце. А багаж? Панове мытнікі, ну які ў мяне багаж? Толькі шчасце і нічога больш. Во, тут яно і тут, і тут, – выварочваў кішэні, разгартаў крысцё пінжака. – Толькі шчасце, панове, бо еду туды, дзе маё месца.

Калі маці зачыняла апошнюю валізку, бацька крочыў ужо вулачкамі Высокага. Шпацыраваў каштанавай алеяй сапегаўскага парка, прыпыняўся ля зaimшэлай сажалкі, перакідваўся словам з рыбакамі, кіраваўся да зруйнаванага замка. Разгартаў крапіву, што заўзята падымаетца на палацовыя сходы, і на сыходзе жыцця стаўляў след там, дзе павінен ён быў адціснуцца ў самым яго пачатку...

Тым часам у нашым Мястэчку натоўп незнайемых людзей плыў цэнтральнай вуліцай, рассыпаўся ў завулкі

паміж паасобнымі дамамі. Змятаў усё, што траплялася пад руکі. Зрываў шыльды і старыя тынкі, разбіваў вітрыны. Руплівия руکі выносілі з рэвалюцыйнага музея чырвоная сцягі і агітацыйныя бюлетэні. Між Ленінам і Марксам ляжаў на тратуары дзядзька Ваня. З ваксовага партрэта глядзеў у сакавіцкае, кудлатае неба і пытаў нямым позіркам: “А гэта што робіцца? А хто вам дазволіў?”

Людзі танталіся па непатрэбных агітках і партрэтах, і калі б дзядзька Ваня добра выструніў вуха, пачуў бы іх размовы: “У рэвалюцыйным музеі знайдзе прыстань пачатковая школа, хай маладое пакаленне вучыць там новую гісторыю”.

За першай хвалай ішла другая. Гэты натоўп абкладаў старыя дамы новымі тынкамі, размалеўваў вітрыны экзатычнымі кветкамі і словамі, на свежапарбаваныя сцены вешаў новыя шыльды. У лазні пасяліў тэлекамунікацыйную фірму, у Дом партыі закінуў філіял політэхнічнага інстытута, а ў кінатэатры, спыняючы ў палове апошні сеанс, загружаліся халадзільнікі, тэлевізары, пральныя машыны.

Над Мястэчкам стаяў пах свежай вапны, перамешаны з водарам фарбы, і быў ён мацнейшы за духмянасць соснаў і ялін.

Між натоўпам цішком прабягалі мясцовыя сталяры, адчайна шукаючы дарогу дадому. Але не маглі яе знайсці, бо ўсе вуліцы змянілі свае імёны, а час паскараў крок і даводзіў людзей да пазіцыі маленькага жучка, што, згубіўшы арыентацыю ў бліжэйшым наваколлі, хаатычна круціцца наўкол сваёй бліскуча-панцырнай восі. І сталяры бралі напрамак на адзіны, пакуль нязменны арыентацыйны пункт у Мястэчку. На фабрычны комін. Як апошнія струменьчыкі адыходзячай зімы, сплывалі да фабрычнай брамы і там спыняліся. Брама сустракала іх непранікальны, непахіснай сцяной, і вартавалі яе незнаёмыя вахцёры. І зноў сталяры адступалі назад, і беглі да Дома партыі, на ляту, у думках, складаючы кіпячыя літаніі скаргаў і пратэстаў, але там не было ўжо каму іх слухаць.

Вечарам, калі мы з маці ішлі на вакзал, усё супакоілася, і Мястэчка рыхтавалася спаць. Згасалі вокны і зачыняліся дзверы ў сённяшні дзень і ва ўсе ранейшыя дні, месяцы, гады – у той час, за які не нарадзіўся тут ні адзін геній, але не прыйшоў на свет таксама ні адзін дарэшты злы чалавек, за каго трэба было б саромеца доўга, цэлым чарговым жыщём.

На панадворку бабкі Сонькі час забіваў у зямлю камяні новых фундаментаў, выціраў сляды, прыкрываў усё травой і, стомлены працай, спыняўся на хвіліну.

* * *

У далёкай будучыні, калі гэтай маленъкай краінай зацікавяцца археолагі і раскапаюць старыя фундаменты, разграбуць зарослыя травой сцежкі, зазірнуць у студню з недапітай водой, яны занясуць у свае вучоныя кніжкі фантастычныя гісторыі: пра эпідэмію чумы, што раптоўна змяла ў нябыг жыццё, пра магічную моц планет, якія, склаўшыся ў непаўторную канфігурацыю, перавялі людзей з аднаго месца ў другое, пра лакальную вайну, без пераможцаў і пераможаных. Бо ўсе загінулі.

Гравітацыя

Чалавек, – такі яго склад – заўжды хоча быць у жыцці кім другім. Фабрыкант адвакатам, адвакат афіцэрам, афіцэр няшчасна закаханым паэтам. А няшчасна закаханы паэт, калі ўжо дашчэнтна размажа на паперы свой плач і роспач, хацеў бы стаць самым буйным фабрыкантам у краіне, ды гэтай пані, што адмовілася ад ягоных пачуццяў даказаць, які катастрафічны зрабіла яна промах. Вось, скажам, пасылаючы ў вакацыі на яе хатні адрес фотаздымак з самай экзатычнай краіны свету.

І з фатаграфіі ягоныя вочы няхай глядзяць у вочы гэтай пані. Дакладна так, як у далеч акіяна ўзіраюцца рассыпаныя на берагах Велікоднай выспы каменныя валуны – позіркам надчасовым і абыякавым, харктэрным чалавеку, у каго заўсёды ў задній кішэні нагавіц валяеца залішні мільён долараў. І яшчэ няхай гэты позірк забіваецца ў яе сэрца калючымі голкамі, і ад бясконцых параўнанняў і перападлікаў няхай кожную яеnoch пераўтварае ў нямы, бясконцы папрок. У адрас – здавалася – блізкай, а папраўдзе абсолютна чужой спіне, што разлажылася побач ды храпе стомай штодзённага змагання за хлеб і кусок сала да хлеба.

Мне хочацца на Велікоднай выспы. Глянуць адтуль, з самай далёкай перспектывы на маленькія домікі, на кумпясты купал сабора, на спічастую вежу касцёла, што дзесяцігоддзямі калупающца ў адных і тых жа воблаках. І на смешныя постаці маіх суседзяў, хто ў мурашэчай руплівасці збівае абцасы аб учарашилія сляды.

Штодзённа заходжу на вакзал, прысаджваюся на лавачку. Маўклівая грамада высыпаецца на тратуар, разбіваецца на паасобныя сцежкі. Па прывычцы пералічваю добра вядомыя фігуры.

А часам гуляю сам з сабою і называю колькасць пасажыраў раней, пакуль раскрытоца дзвёры аўтобуса. Наогул не памыляюся.

Аўтобусы адпачываюць пяць хвілін, дзесяць. Засунуўшы на вочы брыль кепкі, кіроўцы адыходзяць у кароненкую, даступную толькі катам бяспечную адсутнасць у натоўпе. А потым рэзка азываецца матор, выбягаюць на бела-сіню спіну механічныя дрыжыкі, скаўзаюцца на колы і нахабнымі кулакамі выштурхоўваюць іх у чартговы шлях. Адпраўляю зрокам сіні хрыбет. Бачу яшчэ, як аўтобус, дасягнуўшы краю вулачкі, прыпыняеца, павяртае направа, хістаючыся перасякае чыгуначныя рэйкі, крыліць рондам побач касцёла і знікае за зялёной шырмай, між дрэў. Тады хацелася б кінуцца наўздағон, на ляту раскрыць дзвёры, нырнуць у цёплае нутро, заваліцца на самы задні фатэль. І маленькім домікам, і вуліцы, заклятай у ліпавыя шарэнгі, і ўсяму мястэчку памахаць рукой на развітанне.

Гэтая думка – імгненне. Нараджаеца і знікае, не паспейшы набраць рэальны кшталт. Я дасканала ведаю, што бела-сіні аўтобус адыходзіць не да экзатычных берагоў. Спніяе маршрут далёка раней, у вёсках, у мястэчках крапля ў краплю, як нашае. А пры tym – як і ягоныя пасажыры – у бясконцасць паўтарае свой шлях, круціцца ў зачараваным круге на сярмяжных вяроўках мясцовай гравітацыі.

А мене гэтая гравітацыя штодзённа прыцягвае на вакзал. І сам сябе пераконваю, што вельмі мне падабаецца гэты вакзал, і ні ён, ні я ні ў чым не змяніліся за апошнія трыццаць гадоў, з дня, калі зайшоў я сюды першы раз. А затым, па прычыне аднае сяброўкі, пачаў наведваць гэтае месца ў кожнае нядзельнае папоўднe.

Яе імя было Зося, найпрыгажейшая дзяўчына ў суседнім ліцэі.

Скажаце: „А можна назваць, якая дзяўчына самая прыгожая?”

А я скажу: „Дзяўчына, у каго ты якраз закаханы, прыгажейшая за ўсіх”.

Зося высаджвалася з аўтобуса, і мы ўшываліся ў маленькі сквер. З левага боку белай вежай уздымаўся ў неба касцёл, за спінаю гаманіў бар „Крынічка”, а тратуарам ступалі ўсялякія дзядзькі і цёткі – каму спешна пагутарыць з Усявышнім, а каму бліжэй у „Крынічку”, дзе век вечна смутныя афіцыянткі наліваюць жоўтае, мутнае піва. Звычайны ў нядзелю аброзак.

Чарговыя аўтобусы выплëёвалі на тратуар групкі хлопцаў і дзяўчат, што таксама ж з'язджаюць з навакольных вёсак, рассыпаюцца па знятых кватэрах, а з панядзелка раніцой, ступаючы ў школу, даганяюць новы свет. І ўжо бачаць сябе (у кожнага тут свая мера) краўчыхамі, слесарамі, лекарамі.

Час ад часу і мне ўяўлялася такое, асабліва ўвечары. Цэнтральнай вуліцай ішлі мы з Зосяй, а шарэнгі блокаў глядзелі на нас цёплымі вокнамі. І я ў думках кляўся на першае каханне: будуць і ў нас свае вонкы, самыя цёплыя і самыя светлыя ў мястэчку. І стане ў гасцінным пакой вялікі стол, а зімовым адвячоркам, калі сонца ледзь крануўшы гарызонт, рассыплецца ніткамі паўсвятла, засеўшы за той стол, будзем з сонечных ашчэпкаў снаваць заўтрашні дзень.

Адкуль паявіліся на вакзале Болік і Папусь, не ведаю. У Папуся тырчала з-за пляча неадлучная гітара, ён усміхаўся на ўсе зубы, як усміхаюцца людзі, што хочуць сказаць: „Глядзіце, які прыгожы свет. А я гэтаму свету ўласнік”.

Болік прытаіўся крок ззаду, па прывычцы, моўчкі лускаў семушкі ды пляваў пад ногі чорна-белымі лупінамі.

Я ніколі не мог зразумець, якая сіла спалучае гэтыя дзве, крайне розныя асобы – упэўненага ў сваёй выключнасці гаваруна Папуся і Боліка, які ад страху перад нечаканасцямі свету прыкідваеца маўклівай воўчай скурай, а ў кожную хвіліну гатоў кусаць усё, што падступіць бліжэй за працяг рукі.

– Пазнаёміш з дамай? – не чакаючи адказу, Папусь какетліва зазірнуў у очы Зосі. – Я, Папусь.

– Дзіўнае імя, – сказала Зося.

– Як і я дзіўны. Увесь свет ужо такі. І гэтае мястэчка таксама дзіўнае. Чароўнае. Ведаеш нашае мястэчка? Ты адкуль будзеш? Ты даўно тут? – адно за другім пасыпаліся пытанні. А калі Зося назвала сваю мясцовасць, Папусь бесцырымонна працягнуў руку:

– Пайшлі, глянем тое, што не відаць на цэнтральнай вуліцы.

І мы, не спяшаючи, нага за нагою, пайшлі глядзець мястэчка. А калі Зося, спыніўшыся каля нейкай выстаўкі, адстала на некалькі кроکаў, Папусь спытаў:

– Трахаеца?

Менавіта так, груба і нахабна спытаў ён, быццам бы ў краме даведваўся пра свежы хлеб, або, скажам, аб уласцівасці легкавушкі „Волга” пытаў: якую хуткасць набірае за дзесяць секунд, які рухавік там, а якія тармазы.

І ў такі момант трэба было даць Папусю ў морду. Памужчынску, звычайна. А я адно ўсміхнуўся і адказаў:

– Сам пераканайся.

А Папусь спытаў яшчэ раз:

– Напэўна дазваляеш?

І трэба было другі раз заехаць яму ў мызу, бо важныя справы вырашаюцца неадкладна, зараз, адным махам. У другім выпадку бяруць сабе толькі вядомы напрамак, ніякавеюць, распаўзаюцца ў выпадковасць. І цераз дзень, цераз хвіліну не згарнуць іх, не паставіць на прадбачаныя рэйкі. Але я не заехаў Папусю ў мызу. Заціскаючы зубы, сказаў:

– Дарма прыдзіраешся.

І прыйшоў на памяць суботні вечар, у Зосі, на вёсцы. Дом культуры, званы „святліцай”, запоўнены пад завязку, натоўп пажылых цётачак, прыпятых да сценаў цвікамі цікавасці: трэба ж сачыць ім за ўсялякім выкручастымі фігурамі, што ў ніякім выпадку не прыпамінаюць добра знаёмыя вальсы або полькі. Пад поўнач, калі саліст-гітарыст ад рэзкіх рок-энд-ролаў накіраваўся ў фанетычныя насталгіі, мае вусны дакрануліся да яе вуха. „Siedem dziewcząt z Albatrosa, tyś jedyna”, – міжвольна прашапталася ўслед салісту. І Зося збянтэжана адварнула твар, напружылася, засаромелася. Не трэба, глядзяць жа, – зірнула на сцены, аблепленыя жаночымі фігурамі.

Лішні клопат, Папусь, падбадзёраны ўспамінамі, мой голас памацнеў, набраў упэўненасці. Але Папусь не адступіў. Ён пачухаў патыліцу, крыва ўсміхнуўся:

– Наліём, увідзім.

Я не адразу зразумеў, у чым справа.

А потым у спажывецкай краме мы прыдбалі дванаццаць пляшак звычайнага віна.

„Кордыял”, дванаццаць штук – так менавіта сказаў Папусь. І напаткаўшы здзіўленне ў вачох прадаўшчыцы, дапоўніў:

– Чатыры чалавекі, кожнаму тры пляшки.

– А я не п’ю, – Зося сказала якраз тое, на што я спадзяваўся.

– Ну, хлопцы, тады нам задача. Або ўтраіх змагацца, або пераканаць і яе, – падміргнуў Папусь і вярнуўся да ранейшага:

– Усё-такі дванаццаць, проша пані.

А ў наш бок:

– Даўк куды пойдзем? Болюсь, мо да цябе? Маці, як нармальна, у царкве зараз?

– А як жа іначай. Там і жыла б, бляха, калі б башлюшка нанач дамоў не вытурыў, – пацвердзіў Болюсь.

І мы павярнулі з цэнтральнай вуліцы, павалакліся між драўляных дамоў, што ўзвяліся неахайнымі пальцамі тымчасовасці, а цяпер выстойваюць чарговае дзесяцігоддзе.

З парога Папусь узяўся выконваць абавязкі гаспадара. Заехала на стол першая бутэлька, зараз жа і расправулася на чатыры шклянкі.

– Ну, за знаёмства, – узніяў пасудзіну. – І старое, і новае, а мабыць і бліжэйшае. *Kropla drąży* споне, як кажуць старыя палякі, – апошнія слова кіраваў чамусыці мне.

Зося ўзіралася ў сваю порцыю бронзавай вадкасці, яе вочы закругляліся ад здзіўлення, як заўсёды, калі чалавек упершыню бачыць нейкае дзіва.

– Я ніколі не піла такое....

Заўсёды бывае той першы раз. Усё, што мае канец, мае і пачатак.

Шукаючы бяспечную прыстань, яна ўтулілася ў маё плячо.

А Папусь глядзеў мне ў вочы, як экзатычная кобра ўзіраеца ў няяннью ахвяру, гіпнатызіруе яе, а затым безбалесна і не бач калі каўкае. А можа зусім інайчай было? Мабыць, між нашымі вачымі ішло няможе сілаванне, выкліканае раней, на вуліцы яго нахабніцкім: „трахаеца?” і майм упэўненым у перамогу „пераканайся сам”. У рэшце рэшт, Папусь разявіў рот, пераліў туды змесціва шкляніцы. А пакуль Зося ўсё яшчэ не вырашыла, што далей, падштурхнуў і яе:

– Махні. Хіба ж яго байшся? Забараніў? – выскаліў зубы ў мой бок.

– Нічога не забараніў я, – насуперак галаве, дзесьці з вантрабаў азвалася дзіўная заядласць. – Махні, Зося.

І Зося махнула. Адставіла шклянку, а пасудзіна, бы чардзейскай палачкай кранутая, зноў запоўнілася віном.

За восьмай бутэлькай Папусь узяў у рукі гітару, спрактыкованыя пальцы пабеглі па струнах, ён пачаў спяваць.

І Зося ўсміхнулася:

– Я таксама люблю спяваць.

– Тады давай, зложым які дуэцік, – узрадаваўся Папусь. – Гастролі, эстрады, юпітэры. Заваюем свет, ты і я.

Пачуўшы такое, мне раптоўна захацелася смяяцца: „Які свет заваюеш ты? Які дуэцік? У нас з Зосяй будзе

дуэцік. Я хірург буду, а яна акуліст. Даўно абмеркавала-
ся ўсё. Ды адкуль табе, Папусь, ведаць?”

А Зося неспадзявана сказала:

– Чаму не, цікава. Але, ведаеш, бацька і маці бацаць
мяне лекарам. Я, мабыць, першы акуліст у гісторыі на-
шай вёскі. Ха-ха-ха.

Яна зайшлася смехам, а потым, узніяўшы поўную
шклянку, павяла частушку пра віно, якое кожнаму да спа-
добы, а без якога чалавече жыццё не мае ніякага сэнсу.

Зараз мае вочы закругліліся ад здзіўлення. Я ніколі
раней не чуў пра такія эстрадна-вінныя схільнасці маёй
дзячыны.

– Тады за новы дуэт, – цокнуў шклом у шкло Па-
пусь. Падняўся, уключыў магнітафон, на хісткіх нагах
раскірэчыўся перад Зосій, скланіўся:

– Будзем танцаваць?

„Ну, што мне рабіць?”, – пыталі яе вочы. Але разгу-
бленасць, здаецца, даўно аддала перавагу зацікаўленню.
З яе ўсмешкі, з яе ненатуральнаі жавасці, можна было б
меркаваць, што адказ на пытанне вырашаецца і без май-
го ўдзелу. І я, уцякаючы зрокам у куток, адно паціснуў
плячыма:

– Хочаш, танцуй.

Яны танчылі, калі можна называць танцам манатон-
нае хістанне з нагі на нагу. Ягоныя далоні, па-маленьку,
пачынаючы ад шыі, вандравалі ўніз, стараліся прыгар-
нуць яе бліжэй, шчыльней да сябе, а мне хацелася ба-
чаць, як мая Зося адступае, адбіваецца, абараняеца ад
нахабнай атакі, аж, у разшце рэшт, апынуўшыся ў без-
выходным становішчы, пасылае мне апошніе прашэнне
пра сяброўскую дапамогу. І я, быццам ашалелы рыцар,
кідаюся ў чорныя віры, перамагаю ўсіх ворагаў, і ўвесль
свет, і на спіне, пасеканай злымі шаблямі, выношу каҳа-
ную на паласу, ясную ад сонца....

Але прашэння не было. А Папусь, хітра ўзяўшы на-
прамак, кіраваў Зосю ў дзвёры, на спальню. І час ад часу,
з-над пляча зазіраў у мой бок. Ягоныя вочы пыталі: „І
што? Усё яшчэ хочаш пераканацца?”

„Хачу!” – адказвалі мае вочы. Тупая ўпэўненасць, што прывалаклася з алкаголем, падбадзёрвала: „О так, хачу перакананацца. Пераканайся і ты, Папусь. Зося, мая Зося, не такая ўжо яна і...” Я не паспей знайсці слова, што назвала б, якая яна, мая Зося.

Дзверы ў спальню зачыніліся.

„Няўжо ўсё яно, проста так?” – жоўтая лямпачка загарэлася пад чэрапам, абліла цёплым воскам твар, спіну, ногі. У цьміняным святле хістануліся сцэны вясковай святліцы. „Не трэба, не трэба, не трэба” – загаманіў размазаны на сценах натоўп.

Не трэба – нямым рэхам адгукнуўся мой страх. Страх, які паяўляецца заўсёды, калі нечакана і несправядліва пераймаюць чалавеку шлях, прадбачаны ў заўтрашнія дні. Ён вылузгаў мяне з-за стала, узвёў на ногі, накіраваў у дзвёры на спальню.

– Ты куды? Чаго там не бачыў? Сядзі, бляха, – Болюсь, які раней і словам не азваўся, палажыў руку на маё плячо, прыціснуў уніз. – Выпі. А Папусь і сам ведае, што рабіць.

І я выпіў. І сам сабе даў рашэнне: „Пайду на спальню, калі яна пачне крычаць”.

Але ж з-за сцяны не даходзіў ні адзін гук. Замоўк і магнітафон, стала ціха. Адно Болюсь мармытаў нешта, прыплюшчыўшы вочы.

І раптам у раскрытых дзвярах паказаўся Папусь.

– Не магу, хлопцы, ну звычайна не магу.

– Што не можаш? Як? – не зразумеў Болюсь. Забіраўся прытым за апошнюю пляшку.

– Ну, ніяк не магу. Віно хіба дурное, або што?

– А-га, там. Зараз віно, – Болюсь напоўніў шклянкі, кульнуў сваю порцюю, падняўся на ногі.

– А яна, што? – паказаў галавою на спальню.

– Як, што? Нічога. Ляжыць, бы здёртая шына. І толькі наўкол паўтарае: “Ванітаваць хачу...”

Болюсь знік за дзвярыма. Вярнуўся на кухню праз хвілінаў трыццаць. Расchoхраны, пачырванелы. Левай рукою прытрымоўваў нагавіцы, а на пальцах правай паказаў:

– Два разы засупоніў. Разумееш? Два, – падсунуў Папусю пад сам нос раскірэчаныя ў літару в пальцы. Быццам у доказ перамогі. – Віно дурное! Сыроватку табе, не віно.

Аформіў нагавіцы, прысеў за стол.

За акном стала вята зімовы адвячорак. Ранейшая эйфарыя, разбіваючы апусташэлае шкло, пералівалася ў маўчанне, у смутак. І Болюсь сказаў:

– А ты, Папусь, не бяры ў лоб. Здараенца.

Але Папусь хіба не чуў, што яму кажуць. Падняўся з-за стала і моўчкі пайшоў на вуліцу.

У той момант паказалася на кухні і Зося.

– О, прывітанне, – у Болюсевым голасе адчуvalася абыякавасць, бесцікаўнасць уласніка, што выпадкова сутракае сваю добра вядомую, ды не надта каштоўную реч.

Але Зося нат не глянула ў наш бок. Мабыць, усё, пра што яна зараз думала – нябачанай, ананімнай, не запісанай у нашай памяці пракаўзнуцца ў паўэмрочнае нутро мястэчка.

– Ванітаваць хачу, – пусцілася кулём у дзвёры. А цераз хвіліну вярнулася, прыхапіла паліто, распятае на спінцы крэсла, і, не сказаўши слова на развітанне, знікла.

Чарговы раз я ўбачыў яе трэх тыдні пасля Вялікадня. У белай шлюбнай сукенцы, у вэлюме. Нат фігура не паспела яшчэ прыпісавацца.

– Бацькам буду, бляха, на Вялікдзень, – сказаў мне Болюсь. – Старшы сват патрэбны. Папусь адмовіўся. Можа, ты?

– А маці хто? – хацелася, няхай назаве тут абы-якое імя, самае дзіўнае або самае нечаканае, або няхай скажа, што ўсё гэта няпраўда, выдумка, жарт.

Бываюць хвіліны, калі, насуперак фактам, чалавек загадвае вачам бачыць тое, што ўяўляецца ў душы. Так нараджаюцца цуды. Ды не штодзённа прыходзяць яны на свет. І зараз таксама не здарыўся цуд.

– Сам ведаеш, Зося, – Болюсь сплюнуў на тратуар пакамячаную семку.

А ў трэцюю нядзелю пасля Вялікадня трymаў я вяночак над галавою Болюся.

„Абрашчаецца... раб... Божій... да... рабы Божай”, – глас баштошкі ўзлятаў да высокіх купалоў, вяртаўся ўніз і глухім басам забіваўся ў мае думкі, як у труну забіваюцца апошнія цвікі. А мне хацелася працягнуць левую руку, крануць белы вэлюм і адшукаць водар бляявых валасоў, запісаны ў памяці шматлікімі абрэзкамі.

Адганяючы назойлівымі думкі, я ўцякаў зрокам на спіну Болюся. І стараўся пералічваць крапкі перхаці, што, асыпаючыся з ягоных валасоў, засяялі белым вяночкам каўнер смалістага, шлюбнага пінжака. Ды не пералічыў, зашмат было іх.

А пасля царкоўнай цырымоніі, парваўшы ўсе законы, якімі абмяжованы старшы сват, я заснуў пад сталом.

– Ну і калегі ў нашага Болюся, – пад раніцу хтосьці выштурхоўваў мяне на белы свет. Пралупіўшы вочы, пазнаў злоснае ablічча Зосінай маці. І прыдбаўшы якнебудзь вертыкальную пазіцыю, пайшоў на вакзал.

Хацелася сесці на які-колечы аўтобус, нат не ведаючы яго маршрут, ды адправіцца ў самае далёкае месца на зямлі.

Клёсы

Часам ідзем да Клёса. Гэта наш добры сябра ад дзіцячых гадоў. Разам мы гулялі ў мяч, разам хадзілі ў школу. Разам збіраліся ў далёкі свет і нікуды не ад'ехалі.

На прадмесці, між драўлянымі домікамі Клёс трymае маленькую краму. Адвёў для яе месца ў самым утульным куточку панадворка. Раней, калі яшчэ жыла маці, быў тут загончык з картоплямі, а побач з плотам зялёной сцяной стаялі маліны. Цяпер бульбянішча аддалося ў палон высокай траве, прысёў там на кукішках пластмасавы столік, а над столікам чырвоными мухаморам красуецца вялікі парасон з надпісам дайліды. Маліны крыху адзічэлі, але трymаюцца някепска. Абняўшыся за плецы з прыімшэлымі штыкецінамі, малайцавата заступаюцца за інтымнасць прыватнай уласнасці, аддзяляюць яе ад калектуунай бязглуздзіцы тратуара. Ціха тут і ўтульна. Хочаш – глядзі на дахі маленьких дамкоў, або, павярнуўшыся спінай на заход сонца, назірай, як пушча ўрастает ў вечаровae неба.

Часам можна было б таксама схадзіць у цэнтр мястэчка, да Нью-Ёрка. У яго сапраўдны рэстаран, плён дзвюхгадовай пабыўкі за акіянам у самы лепшы час, калі адзін амерыканскі долар з аднаго боку быў іконай, што абнадзейвае на жыццё вечнае і бестурботнае, а другі бок выяўляўся зялёным сатанінскім люстэркам, у якім праглядаеца цэлы свет: распусныя зоркі кіно, бяздушныя банкіры, драпежныя сенатары, апантаныя азартам паклоннікі Лас-Вегаса.

У Нью-Ёрка столікі абвездены мармурам, а сцены люстрамі. Адвячоркам, калі змякаеца дзень і настрой, прыгасаюць верхня лямпы, а адзінае святло выплывае тады з адлітых у патынавыя бронзы кінкетаў. Яны хітра прыхоўвуюцца між люстрамі, і ў срэбным шкле бачышь толькі шэрыя абрывы твараў – свой, Жэніка, Сярожы, Толіка.

Дзіёна глядзець у твар, калі раней скальпель паў-святла вымыў яго з маршчын і эмоцыяў. Няма ў тваім ablіччы гневу, радасці, болю. Можна падумаць – існуеш адно на вырванай з пашпарта фатаграфіі: без адреса, прозвішча, даты нараджэння. І адчуваеш сябе нахабнікам, што, уводзячы ў зман пагранічныя службы чужой краіны, урываеца на забароненую тэ-рыторыю.

І таму часцей ступаем да Клёса. Ідзем туды, бы ў свой дом. Прысаджаемся пад чырвоны брызент з надпісам “дайліды”. Выпіваєм піва, нагбом, з бутэлькі, заводзім гутарку абы пра што, вось, скажам – аб джынсавай май-цы Сярожы Сахарука. У яе доўгая, на чвэрць стагоддзя гісторыя, а за познім Герэкам каштавала маёнтак.

– Зараз не вырабляюць такія майкі, – кажа Сярожа і цаля за цаляй, гаспадарскім вокам абмацвае пакруча-стяя сцежкі швоў.

Сярожа мае рацюю. Дваццаць пяць гадоў – шмат часу, усё змянілася, праваліліся старыя імперыі, уznіклі новыя, а баваўняныя ніткі надалей някепска выстой-ваюць пазіцыі і толькі ў пунктах неўралгічных – пры-кішэннях і на локцях – адступлі.

– Зараз ніхто нічым не займаецца і ўсё як трэба зро-блена, – кажа Федзік.

Федзік праўду кажа. Спатрэбіўся б які занятак. Ня-хай ужо не самы прыбытковы, няхай і не прэстыжны. Але яго няма.

І таму ідзем да Клёса.

Часам размаўляем аб нашых знаёмых – якую важ-ную фігуру хто ведае, якую персону. Сама лепш, калі

асоба вядомая з тэлевізійнага экрана, або калі яе здымак запаўняе першую старонку газеты.

Але між нашымі знаёмымі дарма шукаць такіх асобаў. І тады наогул называем імёны дваюрадных швагроў, стрыечных братоў, сваякоў, ніколі не бачаных, што пасяліліся ў Беластоку, Варшаве або яшчэ за царскім часам з'ехалі ў Канады-Амерыкі. Не распавядае аб іх ні радыё, ні тэлевізар, ды не мае гэта вялікага значэння – зарабляюць там грошы значнейшыя за нашага бургамістра, а – хто ведае – можа нават і з падляшкім ваяводам выстаялі б фінансавую канфрантацыю?

Вось і клічам нашых кроўных пад чырвоны парасон з надпісам “дойліды”. А яны прыходзяць і апранаюць нас у шаты вялікага свету. І ўжо не джынсовая майка, а пінжак Джуллюс Ланг агортвае плечы Сярожы Сахарука, і пад спартыўным фасонам калекцыі Нью Джоркер схаваўся абшастаны свіцер Толіка, а грудзі Жэніка напінаюцца кашуляй фірмы П'ер Кардэн.

А потым сваякі адыходзяць за сваімі справамі, а мы астаемся над парожнімі бутэлькамі з-пад піва і пералічваем, хто каго бачыў – у апошні час ці ўвогуле, за ўсё жыццё. Такія гутаркі струменяцца самі з сябе, выдаўжаюцца, аплятаюць лабірынты нашых сцежак вінаградавай лазой. Можна там сноўдаць з раніцы да вечара, не ступаючы на ранейшыя сляды. Бо – што ні скажаш – і чалавека наведваюць, і ён там-сям быў – у арміі, або – за лепішым часам – у пущеўцы.

– А я на базары Цімашэвіча ўчора бачыў, – кажа Сярожа. – Ён купляў бананы, і я падумаў: “А няхай там! Два злоты было не было. Куплю таксама”. И купіў. Уяўляеце? На адным ларку.

З словам “уяўляеце” на Сярожавых вуснах выцвітае кветка – каляровая, экзатычная, разгартае пялёсткі – на шчокі, на вочы. І Сярожа ўсміхаецца. Так усміхаюцца людзі ў водгук аднаразовому, неспадзяваному шчасцю – вось, скажам, калі насуперак агульным меркаванням пашанцуе ім набраць поўны кошык грыбоў.

– Ну і дзіва – бачыў, – Федзік бесцырымонна згартае ўсмешку з вуснаў і вачэй Сярожы. – Кожны адзін бачыў. А мне во, ён сам гэту руку сціскаў. Гэ-ту-ю, – раскіречаныя пальцы па чарзе пад'язджаюць пад нашыя насы. – І што? І хрэн. Сціснуў і далей пайшоў. А я дзе стаяў, там і астаўся.

У апошні час Федзік скептычна глядзіць на свет. Развалілася фабрика, злуе жонка, і яе злосць накапляецца, кандэнсуецца ў чорную хмару. Была б тая хмара сапраўдная, атмасферная, пайшоў бы дождж, паказаўся б які грыб у лесе....

– А як быў фестываль, я бачыў прэм'ер-міністра, – кажа Толік.

Толік не першы раз вышпарваецца наперад абы якім словам. Залішне. Бачылі ўсе. Калі не ablіčча, не фігуру, тады прынамсі ўрадавы верталёт бачылі. Разганяючы на ўсе бакі галубоў, кружыў ён над купаламі царквы.

Моўчкі глядзім на Толіка, Жэнік напышліва надзімае губы, перажоўвае нейкія слова. Мабыць, скажа зараз пра свайго сына – студэнт ён, у Варшаве, і нават на адным курсе з дзяўчынай, якую штотыдзень можна глядзець на тэлебачані, у тэлесерыяле.

Але Жэніку не хочацца якраз пра сына. Гаварыў жа, не адзін раз.

– А тэты прэм'ер-міністр такі невялічкі ростам чалавечак. Малы і адначасова вялікі, – здзіўляецца Жэнік.

– Бо чалавека павышае крэсла або добрае аўто, – адзываецца Сцёпка. – Пасадзі мяне на які мерседэс, адразу буду о-го-го. О, сяджу тут пазаўчора, пад'язджае машина. Доўгая, бы аўтобус, а матор працуе ціха, нават не чуеш. Адкрываюцца дзвёры, і высаджваецца якісьці немяшкана. “Бэлавэза. Бэлавэза”, – шваргоча. Хіба ж аб дарозе пытае? Тады і кажу – калясі метраў сто наўпрост, павяртай у Варшаўскую, затым у Пілсудскага, а далей людзі скажуць. Язык да Кіева давядзе. Зразумеў, не зразумеў – сам не ведаю. Падумаць – звычайны чала-

век, гэты немец – не абрыты, зусім як я. Ды дзе ён звычайны, на такой машыне!

Часам размаўляем, а другім разам сядзіцца моўчкі.

А часам хацелася б пагутарыць, а німа якраз з кім. Можна ў такіх выпадках перакінуцца словам з Брунерам. Брунер – спалучэнне пудзеля з таксай, на яго найкудлатай, доўгай спіне чатырнаццаць гадоў і неабмежаваная пашана да кліента. Шмат за сваё сабачае жыццё бачыў, дык і другіх умее слухаць.

– Апорт, Брунер! – Клёс ззувае тапачку, швыргае яе на крокав дзесяць. Кудлатая служальчыца нырае ў траву, разгартая яе носам, вяртаеца з тапачкай назад.

А мы глядзім і пляшчам у далоні.

У слове “апорт” завяршаюцца ўсе нашы помсты: за разбураную Варшаву, і за той мячык, што Герд Мюлер забіў у нашы вароты ў семдзесят чацвёртым, і за ўсе бліскучыя машыны, што паўзуць у пушчу, разгартуючы нас у адкос магутнымі буферамі. І яшчэ за зоркі, што ў дзіцячыя гады прыселі на пагонах і ніколі не ўышлі на небасхіл даросласці.

А між намі ёсць і Клёсы, і Штырліцы, і Чапаевы, і адзін з чатырох танкістаў – самы мужны, Густлік. Ёсць адзін Пушкін і адзін безыменны Прафесар. І кожная мянушка прыжылася не дарма і не выпадкова. Пушкін складаў у маладосці вершы, Прафесар закончыў вечаровы агульнаадукацыйны ліцэй, а вось, скажам, Федзік – часам па прывычцы клічам яго Гагарыным – у школьнія гады быццам якая касмічная ракета быў Федзік. Сто метраў, і дзвесце, і чатырыста хучэй за ўсіх збегаў – у мястэчку і ваяводстве. Яшчэ і цяпер на самай важнай сцяне Федзікавай кватэры, побач з іконамі стаяць зжоўклыя дыпломы і медалі – кружкі тэктуры загорнутыя ў бліскучую, залатую паперу з-пад шакаладу.

– Добры Брунер, разумны. Малайчына, – рука Клёса ласкава паглыбляеца ў пакамечаную поўсць, пяш-

чотна торгае вуши, а затым ганарыста, панскім жэстам тыркае ў разяўленую зяпу ладны кусок кілбасы, што залішнім чаканнем кліента прыімшэла, адышла ад спажывецкіх стандартоў.

І кудлатая зяпа ўсміхаецца: “Добры пан” – калі б хто ведаў, як чытаць сабачыя вочы, напэўна, такія слова прачытаў бы ў карых зрэнках Брунера.

Цягнік

Колы цягніка каўзануліся на сталёвай спіне рэек, жалеза, напароўшыся на жалеза, азвалася пранізлівым віскам – і ўсё спынілася так раптоўна, што Марусь, які хвіліну раней прыняў вертыкальную пазіцыю, шлённуў у драўляную лавачку. А ўзняла Маруся на ногі справа канкрэтная: пухір. Хвілінаў трывалаць, як прыйшоў адтуль першы сігнал, і тады Маруся падумаў: „Стрываю да чарговага паўстанка, здзейсніца мроя”.

Людзі часам даюць самі себе такія прапановы, правяраюць сябе, выстаўляюць на ўсялякія спакусы, тады асабліва, калі іх лёс у чужых руках. І складаючы сваю будучыню ў тыя рукі, невядомыя, ды непрадбачлівя, чалавек стараецца прынамсі ірацыянальнай, тэлепатычнай сілай накіраваць падзеі ў карысныя сабе бок. А калі збываецца мроя, можна з горда ўзнятай галавой, з грудзьмі, бы парусы напятымі, зайсці ў чарговы дзень: “Глядзіце во, не дармаед я, не шчасліўчык лёсу, што выпадковым дарункам, на чужой спіне вылузгаўся з бездані. Сваімі кіпцюрамі адваяваў усё”.

Шлённуўшы ў лавачку, Марусь павесіў зрок на супрацьлеглай сцяне вагона, перакінуў у думках свае мроі. Няшмат было іх там. Хто другі ў такім выпадку раз і разгарнуў бы якія-небудзь раскошлівяя краявіды, шыбаваў бы між воблакаў, прызямляўся б на выглажданыя міністэрскімі задніцамі крэслы. Хто другі так. А Маруся быў чалавек канкрэтны, сціплы, тутэйшы. Гэтай

сціпласцю і тутэйшасцю размалёўваліся і ягоныя мары. Яны былі звычайныя, як цёмна-сіні артальён на спіне, і салідныя, як чаравікі, што цягам гадоў выстаялі не адну спёку і каложыну, і можна іх нармальна ўзяць у далоні, сціснуць пальцамі, бы пяцідзесяцізалатовы банкнот – апошні, які ад лепшага часу заваляўся ў кішэні.

А цяпер час прыйшоў няважны – выяўляеца залішнім, стамляючым адпачынкам і безграшовіцай.

“Стрываю да чарговага паўстанка – з пачаткам красавіка атрымаеца праца”.

Бо Марусь быў кравец. Можа, гэта і лішняе слова, можа, навырост. І калі цікавіўся хто знаёмы або калі была патрэба запоўніць якія паперкі, і між другімі рубрыкамі стаўлялася там пытанне аб прафесіі, доўга думаючы, даваў такі менавіта адказ: “Кравец я”.

Бо што скажаш? Працу ў кравецкім кааператыве, не тым, што па душы мне, займаюся, але ў будучыні – хачу, буду, зраблю, пакажу ўсім...

Людзі чакаюць адказы ясныя і простыя, а ў службовых папераў таксама ёсць свае варункі і абмежаванні. У другіх выпадках, карыстаючыся нагодай, чалавек пачынае ўголас абмяркоўваць свае тайныя планы, апранаеца ў неналежныя ордэны, не бач калі перасякае мяжу між тым, што ў яго ёсць, і тым, што яму хочацца...

Вось і быў Марусь кравец ды працаўаў у кааператыве.

Шылі там рабочыя рукавіцы – летнія, з мяkkага цёмна-сініга ціку, з пяцю пальцамі, і зімовыя – пруткія, круглыя аладкі брызенту, дэфармаваныя ізапяткай для вялікага пальца. Сышываючы брызент у прадбачаныя праектантамі кшталт, Марусю заўсёды было шкада гэты палец. Уяўлялася зімовая халадэча, скрыпучы мароз і іней, і чатыры браты ў супольнай, утульнай хатцы прыгартуюцца адзін да аднаго, аbagраваюць адзін аднаго ўёплым дыханнем, перакідваюцца словам. А пяты брат, запёрты ў цёмную келлю, дубянее, калеё ў цішыні і самоце.

Але цяпер нагоды на такія шкадаванні і роздумы не было. Шмат якія рукі апнуліся лішнімі. Можна іх згарнуць у кулак, засунуць у кішэню, можна таксама, раскірчышы ўсе пяць пальцаў, лавіць за зялёныя косы майскі вечер. І няма пры tym патрэбы адбівацца ад ба-лючых мазалёў ніякімі рукавіцамі.

“Стрываю да чарговага паўстанка – з пачаткам красавіка атрымаецца праца”, – каб не было ніякіх сумневаў, раз яшчэ падумаў Марусь.

Але нават самая простыя людзі побач са звычайнімі мроямі носяць у сабе мроі святочныя. Прыхоўваюць іх у самых недаступных завулках памяці, а адзін раз на год або і адзін раз за жыццё выносяць іх на белы свет – крадком і пад кантролем, бы велікодны белы абрус разгортваюць на стале.

Часам такая мроя вырываецца з рук, уцякае, пачынае жыць сваім жыццём, нараджае чарговыя летуценні. А яны, бы фальшывыя сябры, абступаюць чалавека, клічуць, вабяць у чужы і непрыхільны яму свет.

Ніхто дакладна не ведае гэту хвіліну, што прымушае чалавека выгарнуць з сябе самае тайнае. Можа тое здарацца, калі сядзіш за кавай у рэстаране або за кравецкай машынай “зінгер”, можа адбыцца ў глыбокім сне і нават у начным цягніку, што марудна каўкаочы пространь, нямым вужом паўзе з далёкай правінцыі ў сталіцу.

“Стрываю, усё ж такі атрымаецца тое, што хачу. Ёсьць у Варшаве брат, няхай дапамагае ўладкавацца”, – можна падумаць – цягнік пайшоў па рэйках, паглыбіўся ў ноч. Але гэта не поўная праўда. Сапраўды – перасякаў ён час вядомы і зразумелы, адбіваўся ад яго ды ныраў у гэтую своеасаблівую хвіліну, што прымушае чалавека распрануцца з самога сябе. І Марусь распранаўся. З цёмнасінай майкі. З фланелевай кашулі. З чаравікаў, што выстаялі не адну спёку і сцюжу. А калі зняў з сябе тысячы, дзесяткі тысяч рабочых рукавіц, што цягам гадоў накапліся на душы, паказалася самае тайнае. Саноўныя вечаровыя сукні і бестурботныя летнія сукенкі. Халодныя жакеты-візіткі бізнес-вумен і шчабяглівыя блузачкі

студэнтак. Шытыя ветрам хустачкі загарэлых турыстак і квяцістыя капелюшы бледных ад палацовага паўсвятла арыстакратак.

Сотнямі мадэляў шоўк пераклікаўся з атласам, лён сплытаўся з воўнай, аксаміт адважна лашчыўся да нясмелых цюляў.

Калі б знайшоўся зараз у купэ які выпадковы спадарожнік, перачытаў бы ўсе Маруся думкі. Але Марусь быў у вагоне сам. Зусім як зімовымі адвячоркамі на кватэры, калі ўсе тыя шаты, усе мадэлі выліваліся на паперу, разрысоўваліся, набіралі кшталт.

“Ёсць у Варшаве брат, няхай дапамаге ўладкавацца ў якую сапраўдную працоўню”.

Так падумаў Марусь. А колы цягніка ішлі. І шчабяталі, і звінелі, і стукалі спраўным рытмам, як звіняць і шчабечуць іголкі “зінгера”, калі вопытная краўцоўская рука стаўляе іх на доўгія аксамітныя рэйкі. За прымкнёнымі вачыма аксаміт слухмяна падстаўляе хрыбет, увішная нітка загартае яго ў элегантныя швы, адштурхоўвае назад, за спіну.

Але час ад часу іголкі памыляліся, сыходзілі з правільнага шляху, ядавітай фастрыгай угрызаліся ў напружаную скуру жывата, скаўзаліся ніжэй.

Ды нічога ўсё. Заціскаючы зубы, Марусь трываў. Яшчэ дзве хвіліны, яшчэ хвіліна. Колы трацілі імпэт, гублялі рытм, спавальнялі крок. Цягнік набліжаўся да паўстанка, што прадказвалі электрычныя лімпы за акном.

Лакаматыв увайшоў між перонаў і спыніўся.

Падчас стаянкі туалетам не карыстаюцца. Скарачаючы апошнюю хвіліну цярпення, Марусь узвёўся на ногі.

“Пойдуць колы, пайду і я,” – падумаў.

Але схадзіць у туалет ён не паспеў. Дзвёры расчыніліся, і ў купэ ступіла жанчына.

Чалавек, хто клянецца, што ў нашым зямным свеце ёсць адно сем цудаў, мабыць ніколі гэту жанчыну не бачыў. Або здаецца яму, што ўсё важнае на зямлі адбылося раней, да дня нашага нараджэння, ды ўвогуле су-

свет на век вечны астaeцца такім, якім узвялі яго за першы тыдзень боскія далоні.

Такія меркаванні далёкія ад праўды. Якраз жаночая прыгажосць – як і чалавечая мроя – не ведае мяжу ні часу, ні пространі. Выяўляецца дзе толькі захоча, і калі захоча. Нават у звычайны будзённы дзень, у начным цягніку.

Ад уражання Марусь шлённуў у драўляную лавачку чарговы раз. А цягнік пайшоў.

“Яна такая прыгожая, а ў мяне зусім празаічная проблема. Як жа так? Напэўна, ж адразу здагадаецца, у чым справа. І – сказаць хай сабе нічога не скажа, а падумаць падумае: “Ён пайшоў у туалет”. І яшчэ падумае: “Слабенькі яго пузыр. Ды ўвогуле – які там ён мужчына?” Ну быццам нічога, быццам звычайнае, чалавече. Усе людзі час ад часу прымушаны. А можа, і не ўсе? Напэўна не. Вось, скажам, які Лінда або Пазура, ды і ўсе апошнія, моцныя мужчыны, што глядзіш іх у кіно – здараеца ж адступаць ім у туалет, калі побач такая прыгажосць?

Дзіўны сорам загрузіўся на спіну свінцовым цяжарам, прышпіліў да лавачкі. Гэты сорам вядомы кожнаму, чыно абдэртую куртку ў раздзявальні элегантнага рэстарана вешалі побач з напышлівым каракулевым футрам, і зразумее яго той, хто намацаўшы ў кішэні абшастную залатоўку, хілком адступае ў найдалейшы закавулак царквы, калі панскім крокам заходзяць на талерку папяровыя дзесяткі і дваццаткі.

Гэты ірацыянальны сорам мацнейшы за Божы гнеў і лямант напоўненага пузыра.

Сціскаючы калені, Марусь забіўся ў самы адлеглы куточак купэ. Стараўся глядзець за акно. А нябачная сіла тузала ў спіну: “Глянь, якая прыгожая пані. Глядзі, Марусь”.

І Марусь глядзеў. Крадком, бо калі пані, аўводзячы зрокам купэ, спынялася на ягонай постаці, вочы Маруся ўцякалі за акно. Сама выгадней было б апусciць вейкі,

прыкінуцца сонным, змораным. І Марусь апускаў вейкі. А пузыр нахабна расшпільваў іх назад. І Марусь зноў глядзеў на жанчыну.

Ад ніякага цярпення, ні голаду, ні холаду час і дыстанцыя не выдаўжаюцца так значна, як ад запоўненага пузыра. Гумовыя хвіліны выцягваюцца да воблакаў, у бясконцасць. І такая гума часу можа быць як трамплін, што, напяўшыся да межаў вытрымкі, штурне чалавека ў лепшы свет. Але можа таксама лопнучы, абарвацца з трэскам, і тады стрымгаловіш у чорную прорву небыцця.

Але калі зашмат выдаўжаеца цярпенне, калі пераутвараеца ў невыносны боль, вызначаюцца і чарговыя мэты – як вакцына, як апраўданне пакуты і зарплата за яе. Бо чалавек у сіле перанесці свой, нават добраахвотніцкім жэстам загружаны крыж з аднаго кутка свету ў супрацьлеглы куток, калі аплачваеца такая ахвяра добрай цаною. А цана – у кожнага тут свая мера – абытніца вечнага жыцця, улада над другім чалавекам, жаночая ўсмешка.

“Няхай яна ўсміхнецца, – падумаў Марусь. – І няхай скажа слова. Стрываю яшчэ паўстанак – яна адзвеца”.

Яму рапгоўна захацелася слухаць яе голас. Які ён? Безумоўна, яе голас – шолах веснавых ліўняў. Песня вадаспадаў, крынічна халодных нат у летнюю спёку. Подых жнівенскіх палёў у лютую завею. Бальзам на балочыя завулкі душы. Так уявілася Марусю.

– А вы далёка? – жанчына азвалася, пакуль цятнік паспей дайсці да чарговага паўстанка. І праўда, былі ў яе голасе ўсе тыя ўяўленыя ліўні, бальзамы і вадаспады. І Марусь абліўся потам і разгубіўся, як заўжды губляе думку і шлях чапавек, калі ягоныя мроі апярэджваюць рэчаіснасць. Страціўшы кантроль над моцна сціснутымі каленямі, нат і спалохаўся: ці ўсё нармальна там? Але, пакуль не адбылося нічога, за што варта стыдацца. Узяўшы поўныя грудзі паветра, Марусь адказаў:

– Далёка, у Варшаву.

– Вось, як добра. І я ў Варшаву. Дамоў вяртаюся.

Аддыхала тут пушчанскімі водарамі. Ох, як тут прыгожа, – ад успомненай раскошы жанчына пацягнулася, хістануліся пад свіцерам стройныя грудзі. – А вы хіба не дамоў? – спытала, але больш у гэтым пытанні ўпэўненасці. Вядома – не трэба ж быць прарокам, даволі адзін раз глянуць, ды адсачыць не варшаўскае, не сталічнае пажоджанне цёмна-сіней майкі, і даволі адзін раз зірнуць на салідныя чаравікі, каб здагадацца, што не на сталічных тратуарах пакінулі яны сваю прыгажосць і рыпячу саноўнасць свінскай скуры.

– Не, – сумна пацвердзіў Марусь. – З дому якраз я.

– У Варшаву? – абыякавым голасам спытала яшчэ раз жанчына.

– У Варшаву, – адказаў Марусь. – Па працу. Я – кравец. Шыло.

– Кравец? – зараз яе вочы бліснулі маленькім зацікаўленнем. “Як – кравец? Які кравец?” – такое пытанне яна ўголас не паставіла, але яно адчувалася – у яе вачах, усмешцы.

І Марусю трэба было нешта адказаць. Вочы крадком аб'ехалі яе постаць – твар, грудзі, спыніліся на далонях і спалохаліся. Яе далоні ў нічым не прыпаміналі тыя пляскатыя аладкі, што доўгай шарэнтай выстройваліся спад іголкі “зінгера”.

– Краўцоўства – гэта мастацтва. Асабліва жаночае краўцоўства. Бог стварыў жанчыну голую, а вось кравец апрануў яе і зрабіў прыгожай.

Адкуль прыйшла Марусю на думку такая фраза – ніхто не ведае. Мабыць, калісці чуў ён гэтыя слова, а можа ўзніклі яны і зараз, самі з сябе? Цягнік, як сказана раней, абмінаючы час і пространь, паглыбляўся ў ноч. І ўсё здавалася магчымым, бы ў якім сне. Кожны можа тут думаць, што захоча, можа лётаць, можа нат бяскарна глядзець у вочы прыгожай пані і перакідвацца словамі той, у каго раней не было да такіх панюсяў ніякага дачынення.

І Марусю прыйшла на памяць адна пані – здавала-ся раней – самая прыгожая ў краўцоўскім кааператыве. Была там брыгадзіркай, час ад часу зазірала ў прадукцыйны зал, абводзіла зрокам усе станкі, а калі прыпінялася за спінай Маруся, ён машынальна апускаў галаву, пільна сачыў за ходам сталёвай іголкі. А напрыканцы мінулага года гэтая пані зайшла якраз у злую хвіліну. Ад няма чаго рабіць Марусь забаўляўся накідамі сваіх уяўных мадэляў. Пані прыхапіла запоўненую рысункамі картачку, глянула і ўсміхнулася. І не было як, і не было куды ўцякаць вачам. І прышпіліўшы свае вочы да яе вачэй, урэзаў іголкай у вялікі палец,

Але прыгажосць сённяшняй спадарожніцы была ў зусім іншым гатунку – быццам образок у кніжцы – прывезенай з далёкай краіны.

Усё ў яе было рэальнае, усё на сваім месцы, у працпорцыях, як трэба быць. А адначасова – усё ўяўнае, несапраўданае, выдуманае. Але калі нат прыдумаў хто гэтую паню, тады з канкрэтнай мэтай – раскрыць насцеж дзвёры краўцоўскай фантазіі, выправіць яе ў неабмежаваныя прасторы і сцежкі.

– Ну, – сказала пані. – Можа тады стрэнемся падчас якой презентацыі.

– Можа, – адказаў Марусь.

Жанчына прыліпла зрокам да шыбы. У шкле, начнымі фарбамі пераўтвораным у правізарычнае люстэрка, стаялі яе цёплыя карыя вочы, з-за недасканаласці люстэрка абведзенія паўэмрокам таямніцы, і вусны, што сакавітай лініяй складаюцца ў чырвонае сэрца, і пшокі, напятыя пружыністым лязом маладосці. А затым вусны расхіліліся, ўсміхнуліся, і ўсмешка разгарнулася на пшокі, на вочы, як разгартаюцца хвалямі зручна пастаўленыя косткі даміно.

Так усміхаюцца людзі, калі вяртаюцца дамоў – усміхаюцца на сустрэчу з добра вядомай цеплынёй, з утульнымі завулкамі кватэрамі.

“Якая яе кватэра? – падумаў Марусь. – Напэўна не звычайная, напэўна такіх у мястэчку няма. Сцярпець адзін яшчэ паўстанак – і яна мяне запросіць на сваю кватэру”.

Думка вырастала адважная, упэўненая, як ніколі раней.

А прыгожая пані ў той жа хвіліне сказала:

– А ў Варшаве вам ёсць дзе спыніцца? Ёсць хто знаёмы?

– Брат ёсць, – сказалася, па інерцыі неяк. І язык, засаромеўшыся, што мабыць заўчасна абмінае прыадкрытыя дзвёры, пачаў адступаць назад:

– Хіба што ад'ехаў дзе, бо хто яго там ведае, непаседа мой брат, сёння тут, заўтра там.

Цягнік прычаліў якраз да паўстанка, і Марусь уздыхнуў з палёгкай: “Выканаў усё-такі. Выстаяў. А ты ціха там, – запёрся кулаком у спіну пузыра. – Зараз яна запрапануе наведаць сваю кватэру”.

А жанчына быццам на вяроўцы ягоных думак ішла.

– Калі б якая праблема, вось вам, – працягнула візітную картачку.

Марусь узяў яе, перакінуў у пальцах. Перачытаць прозвішча і адрес не атрымалася, падчас стаянкі лямпы ў вагонах прыгасаоць, кладуща на сцены, на лаўкі, на шчокі пасажыраў чырванаватым паўсвятлом. І ён закінуў картачку ў кішэню сіней майкі, на грудзі, туды, дзе сонным рytмам б'еца сэрца.

А потым усё расплылося, а можа, усё паплыло. Ноч, думка, цягнік, сусвет. Нават элегантная працоўня, дзе над вялікім аркушам паперы схіліўся Марусь, закружилася лянівым вярчальным танцам. А пасярэдзіне гэтай працоўні стаяла цалкам аголеная прыгожая пані. Але Марусь не паспеў прыгледзіцца да яе сакрэтнай прыгажосці. Няспынны танец загартая паню ў воблачныя карункі, цюлі, аксаміты.

– Пойдзем? – пытае пані і раскошлівым жэстам працягвае далонь.

Раскрываюцца дзвёры, і з працоўні яны выходзяць на вялікі парк. Між кветак, між старых дрэў, спакойным блакітам хістаецца вялікае вока басейна.

– Пойдзем? – пытае яшчэ раз і заходзіць у блакітную ваду.

Пытае залішне, бо Марусь ужо ступае яе следам,

быццам ступаў на непазбежны, запісаны ў кніжках лёсу шлях, ад якога не ўцячы, не адбіца сталёвымі кулакамі. А пры tym ні ўцякаць, ні адбівацца Марусю не хочацца. Нат калі і пратэстуе пузыр. “На халеру табе той басейн, навошта ён? За працай жа ў Варшаву едзем”, – вісклівым голасам высалапляеца ён з падбрушка. З-за няўагі ўласніка выбраўся якраз на волю і, карыстаючы хвіліну, пачынае павялічвацца, надымацца, запаўняць купэ сваімі празаічнымі жаданнямі. Здаецца – вось і рассыплецца, разарвецца тысячай асколкаў, трапляючы абы-дзе, нат на прыгожую сукенку прыгожай пані.

Але Марусь ужо не чуў вісклівы пратэст пузыра. Сціскаючы далікатную жаночую далонь, ён паглыбляўся ў блакітныя абдымкі басейна. Щепляя, шоўковая вада агарнула сцёгны, калені. Увішнымі струменьчыкамі пабегла яшчэ ніжэй, на лыткі, у чаравікі, што цягам гадоў выстаялі не адну летнюю спёку і восеньскую слату.

Дзяўчына

Любяць глядзець дзяўчын, што ў разгары маладосці ідуць на сустрэчу з мястэчкам.

Прысаджвающа за столік, ціпер побач з крамай “Атланта”. Гэта добрае месца, па галоўнай вуліцы. А вуліца – і крыніца, і вусце – разгартаеща ва ўсіх напрамках ды згарта да сябе ёсё, што мае тут якое-колечы значэнне.

І не быць, не функцыяниаваць у мястэчку даўжэй за два дні, не ступаючы на туую вуліцу.

Гэтым шляхам вяртающа з мясцовага магістрата турботныя рэферэнты – як нармальна не складаецца ў іх бюджет, і прыдзіраючча начальнікі, бо такая праца начальнікаў, і хварэюць шлюбныя жанкі, і сыны падрастаюць не абавязкова на вобраз і падабенства, запісаны ў рамах буйнай амбіцыі, і ў шырокім плане года астaeцца няшмат месца для празаічнай пляшкі з кумам.

Тут у дзве гадзіны пасля поўдня, заўчасна прыстарэлія маткі-полькі хілком уцякаюць ад ранішняй змены на фабрыцы. І ў думках лаюць гэтu фабрыку, што за пяцьсот злотых у месяц бесцырымонна распранае іх з апошніх атрыбутаў прыгажосці. А затым, у краме “Атланта” пераліваюць залатоўкі ў пластмасавыя пакеты з малаком, напаўняюць водарами свежага хлеба, загартаюць у цёплыя апельсінавыя хустачкі. Ступаюць на вуліцу, а сонца ўсміхаецца дзіцячай усмешкай. І ўжо іначай, і ўжо пяшчотным зрокам абводзяць фабрычны комін.

Напышліва надзімаючы бруха, час ад часу перакоціцца вуліцай штатны кіраёнік чагосыці там. Жоўты гальштук, бы кітайскі мандарын, распіраецца напалову, лежачы ў жывой рыкши.

Часам ступіць тратуарам пачарнелы ад сонца музык, што з'яўвіся ў мястэчка па неадкладных справах. І зазіраючы з-пад брыля кепкі на сонна спавольнены свет, мабыць, і задумваеца: чаму летні час выяўляеца ў розных варыянтах. Местачковымі вуліцамі сноўдае нага за нагою, а вось пераступіўши мяжу мястэчка, паглыбіўшыся між жытніх палёў, вокамгненна паскарае крок, набірае хуткасць.

Гэтай вуліцай з ліцэйскіх абдымкаў Піфагора і Сакрата маладосць рвеца беспурботнай рэчкай у шчасліве папоўднє, значыць – унікуды.

Дзяяўчыну, што ідзе тратуарам, яны бачаць упершыню. Гэта вельмі прыгожая дзяяўчына. Гадоў не больш за дзевятнаццаць, высокага росту, але рост яе перш за ўсё выдаўжаюць ногі – значыць, тое, што прыбаўляе прыгажосці дадатковы бліск, апранае яе ў шляхетнасць, як спрытная ювелірская рука апранае ў шляхецтва звычайны камень.

Побач з дзяяўчынай крочыць хлопец – таксама дзевятнаццацігадовы. Мабыць, які школыны сябрук. На ўроках прысаджваеца за суседнюю парту, а калі ўсе схіляюцца над кніжкамі і спыткамі, ён крадком спаглядае на яе плечы і ўздыхае, і мроіць якія фанабэрні. А ўсё так і астаеца чыстай фантазіяй, бо якое можа мець дачыненне прыгажосць да штодзённай звычайнасці?

Бо хлопец бачыцца ім звычайны. Можа, глядзяць на яго з перспектывы маладых, але ўжо сталых мужчын, з гэтага месца, дзе скульптар-час на адну хвіліну спыняеца, адпачывае, накапляе сіл для дэструкцыінай працы? І тады значная частка свету аддаеца чалавеку ва ўласнасць, а ён, зведзены ўладай, напышліва выдзімае губы. А можа, бачаць хлопца праз вобраз гэтай дзяяўчыны,

цераз яе блакітныя вочы, светлы твар, валасы так залатыя, што ўсё побач уяўляеца шэрым і звычайнym?

Але далоні хлопца сплятаюца з далонямі дзяўчыны, яго – пакуль не мужчынскія, але ж моцныя – пальцы гуляюць яе даўгімі пальцамі. Здаецца, дзяўчыне гэта падабаецца. І яна ўсмешкай дае адказ пяшчотнай гульні пальцаў.

“Чаму цяпер такія прыгожыя дзяўчата? І дзе яны былі раней?” – думае Колька. Уяўленне вылузвае з памяці моцную, прысадзістую фігуру шлюбнай женкі. Разглядае, параўноўвае. Але параннанне атрымліваеца дрэннае: кароткія пульхныя ногі ніяк не стрымліваюць крок нагам доўгім і далікатным. Блытаюца, губляюць дыстанцыю, свараць адна другую спацелым дыханнем. А доўгія ногі ідуць, ідуць, ідуць. Ёсьць у іх каварства і бязгучная элегантнасць павука, што аплятае вочы тонкай сетачкай. І вачам не закрыцца ўжо, не адступіць убок. Лева – права, лева – права, лева, – спічастыя абцасікі пікаюць аб тратуар – цішэй і цішэй, аж канчаткова змаўкаюць і, узннятая шырока раскрытымі зэрнкамі, узлятаюць у маёвы блакіт, сплятаюца з сонечнымі промнямі.

І тады агортвае Кольку сорам, пачуццё віны. Як хлапчук, каго злавілі ў чужым садзе, апраўдваеца, паклікаючи на памяць усе лепшыя дні. Наогул, гэта апошнія дні месяца, калі, вясёла падсвітваючы, крочыць чалавек дамоў, пяшчотна кранае запханы ў кішэню кашалёк. З парога расплачваеца з жонкай, аддае ў яе руплівия руکі прыбытак апошняга месяца. Яна ўсміхаеца, а ён сядзе на кухні – маленъкай, трывялай, метры на два – і, зазіраючы ў акно, што раскрываеца на блізнячы, вытканы з вялікай пліты блок, паглыбляеца ў талерку цёплага спакою і маленъкай стабілізацыі.

А вечарам кладзеца побач з жонкай. У асаблівия хвіліны, згартаючы вусны ў пульхны абаранак, яна вышептвае адно слова – “о”. Щыхае, сціплае, заўсёды такое ж.

Колька глядзіць на дзяўчыну, дзяўчына глядзіць на свайго хлопца. Хлопец схілецца шэптам да яе вуха, а яе вусны складаюцца ў маленькае сонейка. “О,” – усміхаецца сонейка. Усміхаецца аўтэнтычным, свежым здзіўленнем, прыхавочвае, запрашае, вабіць у сцежкі, ніколі раней не кранутыя чалавечай ступнёй. І Коліаку́ сорам зноў адступае – на адзін крок, другі. Адступае перад неназванай крыўдай, прадчууваннем, што побач з добра вядомым, рэальным светам, ёсць таксама і другі свет – таксама ён сапраўдны, таксама рэальны. Але гэты свет за шыбай, за халодным школом, і не крануць яго, працягнуўшы руку.

І Колька пытае:

– Як думаеце, ён яе... Ну, ведаеце...

– Вядома, што трахае. Як піць даць, – не падбіраючы слова, не загортваючы іх у бліскучыя паперкі, адказвае Грыша Грынь. – У іх гэта хутка зараз адбываецца. Бузі-бузі і пад коўдру.

– Не, – пярэчыць Колька. – Немагчыма. Ён, пэўна, нават не ведае, як тое зрабіць.

– Глянь жа, смургаль яшчэ... А і яна, далікатная такая, і такая... такая, – шукае ў памяці слова. – Яна такая чистая.

Так кажа Колька. Але побач з наяўным голасам ёсць і другі голас – глухі і бурклівы. Колька глядзіць на хлопца, на ягонае плячо, што прыгартае дзяўчыну, бачыць, як усміхаюцца яе вочы. І чорны глухі голас вытыркаецца з-за сцяны маўчання.

– Яна такая чистая, – паўтарае Колька. І хочацца, няхай яшчэ раз Грыша запярэчыць, няхай скажа якое слова – грубае, непрыемнае, вострае, бы лязо брытвы, што згарне ўсмешку з вуснаў прыгожай дзяўчыны і яе звычайнага хлопца.

І Грыша Грынь кажа:

– Усе яны зараз чистыя. Памыўшыся ў ванне. І запіраецца такая, і адбіваецца – падумаў бы хто. І охает, і ахает, і ўсё “не” ды “не” паўтарае. А натура, Колька,

інстынкт. Ён ні ў чым не разбіраецца. Ведаю я іх, жанчын. Ух, як ведаю!

Гэтае “ух”, высказанае кароценька, але эмацыянальна, быццам рама, што агортвае шмат якія вобразы. Але перш за ёсць у гэтых рамах адна цыцатая прыгажуня, што прыйшла аднойчы на фабрыку, а калі вахцёры паклікалі Грышу, не гуляючы ў залішнія канспірацыі, ні прэлюдыі, тузанула яго высока ўзведзеным жыватом. “Пазнаеш?” – спытала. І ён па сённяшні дзень адбіваецца ад гэтай прыгажуні трyma сотнямі злотых у месяц. І шукае нешта знаёмае ў маленъкім тварыку, у вачах, у вуснах, ва ўсмешцы. Але адшукаць знаёмае не атрымоўваецца. “Як у балота ідуць тры сотні,” – думае Грыша.

Хлопец з дзяўчынай падыходзяць якраз да паўстанка гарадской камунікацыі і прыпыняюцца. Іх пальцы развітваюцца, разбягаюцца. Стоячы побач, плячо ў пляче, разглядаюць расклад.

– Так ці сяк, усе яны бляждзі. Зараз во, паедуць на хату. А там старых няма, гуляй душа, – Грыша Грынь разгартае рамы сваёй памяці, як звычайна, находзіць там вочы ў вочы на вядомую фігуру. Але вобраз дзяўчыны ніякім колерам, ніякай рыскай, наведзенай кісцікамі сонца на светлае палатно маладосці, не сыходзіцца з вобразам цыцатай прыгажуні. І дадатковы камень, дадатковая злосць загружваеца на спіну Грыши Грыня.

– Можа, не, – уключаетца ў размову Эдзік. – Можа, не ўсе. Ніхто не ведае жанчын.

– Ведаю я іх, добра ведаю. Раз гляну на жанчыну і ёсць ведаю, – запіраеца Грыша, але Эдзік жмурыць вочы, паблажліва ўсміхаеца.

– Памыляешся. Ніхто не ведае жанчыну. Можа, і глядзіш ты на яе, а папраўдзе, што бачыш? Суkenку, ногі, прычоску. А яна цябе – вось і разглядае. Зазірае ў вочы, агортвае сэрца, калупаеца ў душы. А часам і мускулы абмацвае, таксама ж, чаму не. Здагадаешся, што там ба-

чиць, што чакае, на што спадзяеца – і яна твая. Спадзяеца на дзікую бестыю – будзь бестыяй. Самай дзікай і самай прымітыўнай. Кусай яе зубамі, рві кіпцюрамі. Але калі для яе хочацца ступіць у цёплую ваду, будзь як ў пляя бяспечная прыстань.

– А як князя захоча, кажы, што ты сапраўды князь, а часова злая ведзьма зачаравала цябе ў штатнага працаўніка дзяржаўнай чыгункі, – спрачаеца Грыни.

– Так і скажы, – згаджаеца Эдзік. – Але – не словам. Скажы тое жэстам, позіркам, дотыкам. І ніколі не старайся яе канчаткова пераканаць. Няхай прадчувае, няхай здагадваеца. Няхай разгартае цябе старонка за старонкай, паглыбляеца, нырае глыбей. Аж агарнеш яе плячом, закрыеш у далонях, як безабаронную птушку. А ўвогуле – мужчына павінен маўчаць і слухаць. Тады як губка ён, убірае ў сябе і яе, і яе слова.

Змаўкаюць. Хацелася б яшчэ паспрачацца, але вядома, што Эдзік мае рацыю. Бачылі ж не раз, як прызямляюцца ў ягоных далонях тыя птушкі. І зайдросцяць Эдзіку слова, што ў ягоных вуснах сплятаюцца ў зручныя букеты, а калі трэба, знікаюць, скаўзаюцца ў маўчанне, утульваюцца ў ціш.

– Хто кахае ўсіх жанчын, астаеца вольным, – кажа часам Эдзік. – Толькі адна паасобная жанчына мае сілу апрануць чалавека ў кайданы. Усе разам – ніколі.

І тады яшчэ зайдросцяць Эдзікавай волі.

На паўстанак пад'ядздае аўтобус, і хлопец з дзяўчынай знікаюць за чырвонай шырмай.

“Паедзе? Не паедзе?” – Колька ўважліва ўзіраеца ў паўстанак. Незразумелая, ірацыянальная сіла прымушае яго хвалявацца. З ад’ездам дзяўчыны нешта – не вядома што – астанеца незавершаным, незакончаным, і іржавым цвіком будзе муляць вантробы, і скарачаць сціплую прастору мястэчка, памяншаць яе да светлага ablічча гэтай дзяўчыны. “Няхай яна не ад'ядздае”, – думает Колька.

Аўтобус адыходзіць. Дзяўчына астaeцца на паўстанку адна.

– А гэтай во, што якраз трэба? – Грыша хінае галавой на паўстанак.

– Не ведаю. Можна было б пераканацца.

– Праўда была б. Ты ж яе бацька, – прыдзіраецца Грыша.

– Або дзядзька, – падкідае слова Колька.

Наўмысна так кажуць. Дзяўчына апусціла вейкі, паставіла твар да сонца. Залатыя кудзерыкі рассыпаліся на венцер. Няўрымслівая маладосць стаіць люстэркам на фоне вуліцы. А вуліца ступае ў гэтае люстэрка і хілком, сарамліва вяртаецца назад – хітрымі вачымі цыцатай прыгажуні, пульхнымі вуснамі, складзенымі ў сціплы абаранак, і яшчэ сотняй звычайных спраў. І хочацца: няхай які кулак, якая сіла тузане светлае шкло, а яно рассыплецца дробным макам, і ўсё будзе звычайна, як раней.

– А можа якраз і сірата яна, і трэба для яе бацьку? – Эдзік уздымаецца на ногі, пацягваецца.

Моўчкі глядзяць, як перасякае вуліцу, пружыністым, хлапечым крокам накіроўваецца на паўстанак.

Аб чым будзе размова – з гэтага месца не ўчуеш. Эдзік нешта скажа, дзяўчына адкажа, адступіць крок, а ён ступіць следам. І яшчэ раз, і яшчэ крок. А затым яна, мабыць, спыніцца, а ён, схіліўшыся да белых кудзерыкаў, нешта прашэпча ў заружавелае вуха. І кудзерыкі страсянущца жэстам пярэчання, адмовы. А калі не будзе ў гэтай адмове злосці, яго вусны яшчэ раз наблізяцца да ружовага вуха. І тады кудзерыкі страсянуцца іначай. Здзіўленнем? Недаверам? Можа, жартам, а можа, ад звычайнай цікавасці, смешна перакульваючы галоўку, зазірне ў ягоныя вочы. А вочы цёплай усмешкай спытаюць: “Ну і як?”

Калі так усё атрымаецца, Колька спытае хрыплым голосам:

– Вып'еш піва?

Ад пільнага ўзірання ў паўстанак mestachkovай камунікацыі, у горле засохне, здранцве, прыліпне да зубоў язык.

– Давай, – такім жа хрыпеннем адкажа Грыша Грынь.

А можа, будзе зусім іначай? Можа, у адказ на першае слова злоснай адмовай страсянуцца кудзерыкі? І як маталь, зняважаны памылковым парывам ветру, разгарне крылы, адляціць у свой свет. Эдзік прыпыніцца хвіліну на паўстанку, правядзе зрокам лёт матыля, пацісне плячыма і, засунуўшы рукі ў кішэні, вернецца на ранейшае месца.

І пойдуць утраіх у краму “Атланта”.

Ніхто тое не ведае, бо вуліца прыпынілася на адну кароткую хвіліну і зноў манатонным майскім крокам ступае па свае справы.

Нос

1.

У квітнеючы летні час пан Антон Лебяда задумаў прыдбаць новы нос. Не такі, як цяпер, сіне-чырвоны, пляскаты, размешчаны наперакор правілам сіметрыі, з заўважальным ухілам на левую ішчаку. Быццам пасадзілі яго там далоні далёка не цвярозага скулыптара.

Мроіўся пану Антону прости, фігуральна дасканалы нос Роберта Рэдфарда, які апранае мужчыну ў нябачны пінжак міністэрскай саноўніцы, або кураносік Майлa Джэксана, той зноў на век-вечны замацоўвае свайго носьбіта ў бестурботным хлапечым свеце, або ў рэшце рэшт, хай сабе які другі. Абы не той актуальны.

– Бо і як жа так жыць? – спытаў аднойчы пан Антон, вывучаючы ў люстэрку дублікат сваёй фізіяноміі.
– Дзе ні глянь – нос. Вось табе і ўся фізіяномія. Не, няма будучыні з такім картоплем між вачэй, – сам сабе адказаў, бо нос, якраз падведзены да працэсу ранішняга брыцця, не праявіў ніякага зацікаўлення эстэтычнымі разладамі. Больш цікавымі здаваліся яму мануальныя эквілібрystыкі рукі, завершанай брытвай. Назіраючы за бліскучым лязом, адчуваючы, мабыць, сталёвае дыханне, стандартна чырвоны, цяпер дадаткова яшчэ прыхашыўся крывавымі фарбамі.

“Калі б нос Клеапатры быў крышку даўжэйшы, хто ведае, у якім напрамку пайшла б гісторыя чалавецтва?”
Хто такое сказаў, пан Антон не памятаў. Зрэшты, якая розніца – хто ён, той філосаф, калі сказана як адrezана, падумаў пан Антон, ступаючы на вуліцу.

А гісторыя мястэчка ў той дзень кіравалася якраз у мясцовы парк.

Дзянёк быў нядзельны, у парку найгравала музыка, у тым жа напрамку сачыўся борзды струменьчык лакальнай грамадскасці. Згодна з рухам струменьчыка перамяшчаўся і пан Антон. А ўсё разам злівалася ў вялікую яму, не вядома чаму званую амфітэатрам.

— Водачка-сігарэты, — жанчына, замацаваная на сутыкненні дзвюх алеяў, быццам бы павесіла вочы на мяжы вакуума, а вось зрок яе і з реальнага свету выгартаваў усё, што ў гандлёвых разліках кваліфікуюцца як патэнцыяльны кліент.

Аднак мясцовая грамадства толькі паасобнымі прадстаўнікамі адказвала згодна з воляй жанчыны. Бо, як можна здагадацца, жанчына не была з тутэйшых. Не разумела, што народ сёння якраз гуртуеца ў парку дзеля ежы выключна душэўнай. Мо з цягам часу, пасля гадзіны-дзвюх, пасля інтэлектуальнай раскошы, і яе прапанова знайдзе пажаданы водгук. Скарystsці знаёмства з мясцовымі звычаямі, з поўнай адказнасцю за слова можна сказаць: так яно і будзе. Але — пакуль што — не.

“Вось табе, — падумаў пан Антон. — Бачаць чырвоны нос, зараз жа і прашануюць. А я не такі, як каму здаецца. У мяне ларок на базары з апельсінамі і яблыкамі. І планы, і перспектывы. Яшчэ год-два, і адчыненца сапраўдная крама, вялікая-вялікая”.

Так думаў пан Антон, але ў апошніяе і сам ён не верыў. Гадоў пяць як займаецца бізнесам, а не надта ж разгарнуўся. А прычына, вядома, між вачэй яна. Кліенты — не скажаш — і падыходзяць, і рукі запускаюць між яблыкаў і апельсінаў. Той-сёй і пра цану наведаецца. А напароўшыся на нос уласніка, адступае хілком назад. “Такі чырвяны ворган, — думаецца кліенту, — вядома пра якія сведчыць ён схільнасці. А дзе схільнасці, там і ашуканства”.

Так мяркуюць кліенты. І не разгарнуцца пану Антону, не падскочыць вышэй за свой нос.

Хвоснуты нахабным успамінам, ён падоўжыў крок і аблакаціўся на амфітэатр.

А на сцэне праходзіў якраз народны фэст. Значыць, адбываліся справы дынамічныя. Хоры спявалі і танчылі, апускаліся са сцэны і вярталіся назад. Зліваліся ў магутныя, распісаныя камбінаты, то зноў дзяліліся і метадам пачкавання дарылі жыццё новым дуэтам, тэрцэтам, квартэтам. А слухачам – радасць, бо ад анёльскай музыкі людзі забываюцца на штодзённыя клопаты і свае фізічныя недасканаласці.

Чарговая група ўладкаўала на сцэну. Быў гэта жаночы хор з дваццаці асоб, і кожная такая асоба, упрыгожаная музыкай і каляровым касцюмчыкам, магла б без залішніх клопатаў скалыхнуць з фундаментаў, расслабіць, змяніць у кіячы вулкан самае халоднае мужчынскае сэрца. Але зрок пана Антона засяродзіўся на салістцы, што, вышпарыўшыся два крокі наперад, прыхапіла мікрофон і моцным алъгам паехала ў натоўп.

Ніхто не ведае, чаму якраз салісты карыстаюцца найзначнейшай ласкай слухачоў і чаму з-за іх падчас рок-канцэртаў згуртаваныя пад сцэнай паненкі губляюць прытомнасць. А часам і сталыя мужчыны, бы той стара-жытны Уліс, агаломшаны спевам сірэнаў, забываюцца на родную Ітаку.

Пан Антон, паглыбіўшыся ў цёплы алът салісткі, забыўся на свой родны, няшчасны нос.

А калі хор апусціўся са сцэны, расплыўся ў натоўпе, пан Антон невыпадкова апынуўся побач з гэтай салісткай. Прыйгарнуўшы пад бокі дзвюх каляжанак, яна ўсё яшчэ падспеўвала, калыхалася за музыкай. І ўсміхалася ўсяму свету. А пану Антону, паказалася яму, усміхаецца.

І пан Антон шчыра падскочыў пад гук гармоніка, а нават – ці не першы раз у жыцці – узяўся за шаленчыя вакальныя спробы. Ён напіраў на высокое “до” з заўзятасцю касмічнай энергіі, што, узбуджаная першабытнай сілаю, вылузвае з мікраскапічнага атама яркія зоры, блакітныя планеты, цымянныя галактыкі. Выкідаючы з вантрабаў спонтанныя музычныя каска-

ды, ён усё бліжэй і бліжэй падплываў да каляровага касцюмчыка салісткі. І зазіраючы ў яе вочы – сэрцам, душою, какетліва-танцевальнай мовай цела, здавалася, пытаў пан Антон: “Чуеш ты, прыгожая мая? Табе спяваю”.

Дакладна так паводзяць сябе самчыкі салаўёў маёвымі начамі, калі над mestачковым паркам стаіць шоўкавая цеплыня. І калі з каханай жанчанай паглыбляецеся ў гэтую летнюю ціш, часам шанцуе вам слухаць какетлівыя на-певы. Прыйгартуючы плячом каханую асобу, зазіраючы ў яе раззораныя вочы, кажаце ў такіх выпадках: “Ты чуеш, мілай? Ён жа ў твой гонар так”.

Але вашыя слова не грунтуюцца на праўдзе. Каханне – самы эгаістычны стан жывой души. Кожны тут напявае сваім голасам, і свайму адресату, і ў свою карысць.

А пан Антон дарыў свою песню невядомай харыстцы, а харыстка паказалася яму прыгажэйшай за ўсё, што паклікала на свет майская вясна.

Пан Лебядзь быў шчаслівы. Ён адчуваў сябе неадступнай часцінай вялікага народа. Як чалавек, каму давялося паблудзіць у цёмным лесе, прасноўдаць там увесь дзень, а ў рэшце рэшт выбрацца на хай сабе і незнаёмую, усё ж такі чалавекам назначаную сцежку.

– Ну і крычыць той насаты, – моцны альт вярнуў пана Антона ў зусім не музычную прастору. Голас належыў асобе, якую ў думках паспей ён назваў вяршынай прыгажосці ў нашым сусвеце.

– Ага, – падтрымала яе другая харыстка. – Голас на-ват і нічога, ды зусім неадукаваны. І ўражлівасць на ма-стацтва, на прыгажосць і эстэтыку – не адчуваецца.

– Уражлівасць – прыродная справа. Яна ёсць, або яе няма. Але ж, як відаць, не ўсе такое разумеюць.

– Далёка не ўсе, – вочы салісткі згубілі ранейшую ўсмешкую. Узіраліся ў пана Антона лютым холадам, як суддзі і пракуроры ўзіраюцца ў разбуразльнікаў назнача-нага кодэксамі парадку.

Ад шчасця ў няшчасце, ад перамогі ў паражэнне, ад славы ў няславу – нат не крок, і не міг.

“Чалавече жыццё – бы кола аўтамашыны. І зверху ты, і адначасова знізу, і не паспееш прывыкнуць – іржавы цвік спускае дух, пераўтварае цябе ў непатрэбны кавалак скамечанай матэрый”.

Такая па-філософску разумная думка нарадзілася ў галаве пана Антона, калі на кроکаў дваццаць адышоў ён ад цэнтра здарэння. Прыдбаць другія разумныя думкі ён не паспей.

– Водачка, сігарэты, – азвайся знаёмы голас.

– Дайце пляшку, – адказаў пан Антон. А затым, між блокаў, адкаркаваўшы капсулю, заправіў вантробы доўгім глытком гаркоты.

Мястэчка тым часам заходзілася ад музыкі і ад шчасця.

2.

Гардзеевы вузлы рэжуцца мячом, а недасканалыя насы – лязом хіургічнага скальпеля. І яшчэ, вядома – далонямі рапучасці і адлагі, без якіх гісторыя астaeцца мёртвай думкай, на век вечны раскірэчанай між мінулай і будучай хвілінамі, а кожны няўдалы нос дажывае сумную старасць, павесіўшы ноздры між правым ды левым вокам няшчаснага ўласніка.

У нашым выпадку спрацавалі ўсе неабходныя варункі.

Нос атрымаўся – цуд. Пан Антон глядзеў у люстэрка, кранаў пальцамі бадзёра насярожаныя ноздры, абмацваў іх, а затым, паставіўшы паказальны палец між броваў, на хрыбет носа, з'язджаў уніз ідэальна простай лініяй. А пальцамі правай рукі ічыпаў сябе ў задніцу, мацней і мацней, каб адагнаць найпрыгажэйшы сон. Аблічча ў люстэрку, здавалася, зараз разыдзецца, рассыплецца дробным макам і пачнецца няўхільнае вяртанне да прытомнасці, і з срэбнай роўняндзі шкла, здзекліва ўсміхаючыся, вытыркнецца на свет добра вядомая бульбіна.

Аблічча ў люстэрку было непарушанае. Можа, калі ад дупы, нахабна практикаванай наконт рэчаіснасці, сетачкай нервовых калідораў прыбыягали балочыя сігналы, тады і крывіліся, тады і пратэставалі вусны. А нос якраз трymаў ідэальную лінію.

Ад радасці пану Антону хацелася разарваць грудзі, дастаць адтуль сэрца і шпурнуць яго між усіх людзей, знёмых і абсалютных чужынцаў. А перш за ёсё злажыць гэтае сэрца ў далоні прыгожай пані-харысткі, якую першы раз пабачыў у mestачковым амфітэатры, у гонар якое вылузваў з вантрабоў верхняе “до”, а якая бесцырымонна агаломышла яго адным словам – насаты.

Але за жорсткае слова пан Антон не крыгідаваў. У яго была свядомасць, што гэтае пані належыць зусім другому свету, і што ў гэтым яе свеце зусім другія вартасці. Вышэйшая канстытуцыі грунтующа там на пашане прыгажосці, ды і штодзённыя законы пішуцца тонкім пяром эстэтыкі і фантазіі. Разумеў пан Антон і тое, што ягоны ранейшы нос, у гэтым свеце можа ўспрымацца адно як антаганізм дэталёва абдуманай гармоніі.

Напрыканцы лета пан Антон пачаў зазіраць у гэты свет. Адвячоркамі прысаджваўся да акна і глядзеў удалеч.

Калі глядзіш у акно звычайна, вачыма, бачыши там шэрыя, шматлавярховыя дамы, вуліцу, дрэвы, запэцканы варонамі тратуар. І чуеш, як грубым голасам гудзяць машины, і, абліяркоўваючы празаічныя справы, пехацінцы перакідаюцца словамі.

Але пан Антон глядзеў у шыбу сэрцам. І ў ягоных думках адлюстроўваўся зусім другі краявід. У бясконцай прасторы ён бачыў таксама ж бясконцыя шарэнгі пальмаў, і кіпрысаў, і яблыняў, што згінаюцца да зямлі цяжарам спелых пладоў. Але яблыкі там не такія, як на базары. Усе яны ідэальныя кшталтам і ўсе спелыя ў чырвань і золата, быццам разбіё хто летняе сонца, рассыпаў у зялёным голлі. А па-над дрэвамі стаялі хмары распіянных салаўёў, і людзі – усе ў доўгіх белых сукенках – шпацыравалі ў блакітным паўсвятле – хто пры

тым гартаў кніжку, хто зручным кісцікам замацоўваў на ільняным палатне ўяўныя колеры і кшталты, а яшчэ другі хто, прымкнуўшы вейкі, выяўляў сябе ў анёльскай песні.

А часам усе тыя пальмы-кіпарысы-яблыні складаліся ў аграмадную арфу. З усіх бакоў зляталіся салаўі, прысаджаліся на струнах. Прыгожая пані харыстка брала ў далоні рыйскі інструмент, кранала яго тонкімі пальцамі і стрэсвала тых салаўёу са струн, як летні вецер страсае расу з жытніх каласоў.

Тады асабліва хацелася пану Антону злажыць у далоні прыгожай пані свой новы нос. І ў доказ шчырага кахання з галавы да ступнёў абсыпаць яе яблыкамі і апельсінамі. Вярнуўшыся з уяўнага свету на месцаковы базар, доўга корпаўся ў скрынках і мяшках. Падбіраў, вышукваў са-мая прыгожыя яблыкі і апельсіны, насычаныя сонцем так глыбока, што і Усявышняму не было б прычыны са-ромецца за іхнюю якасць.

Але пані не прыходзіла. Мястечка сіякалася на базар шматлікімі ручайкамі, а ручайкі зліваліся ў гаманлівый рэчкі, а рэчкі спалучаліся ў адну магутную плынь, а спынялася тая плынь на ларку пана Антона, бы на якой аграмаднай плаціне. І, напаткаўшы найпрыгажэй-шы ў мястечку нос, ранейшая жавасць і гаманлівасць пераўтваралася ў шолах, што пераліваецца з вуха ў вуха спакойнымі паасобнымі кроплямі.

Але часам з шэнту вылужвалася на свет і мацнейшае слова, вострае, бы лязо хіругічнага скальпеля.

– Во, прыдурак які. Во, дзіва. Ніхто, ніколі ў мястечку такое і не падумаў, а ён...

Гэтыя слова выпраўляла ўнатоў звычайнай чалавечая зайдзрасць. Яна заўжды пустазеллем выяўляеца там, дзе адвечная аблога расцвітае самотнай і нікому не зразумелай кветкай.

Бывае, для непазнакі гэтая зайдзрасць прыкідваеца светлай патрыятычнай хустачкай, апраўдваеца сама ад сваёй малечы, і ў такіх выпадках папракаюць вас у куды значнейшай віне: “Ну як жа так? – кажуць. – Без

прычыны, дзеля прыватнай карысці адмовіцца, адрачыся, пусціць у заняпад, у забыццё бацькоўскі, класічна беларускі нос?"

Але пан Антон не звяртаў увагу на такія закіды. Ён чакаў блізкае сабе сэрца, брацкую душу, што зразумее кожны позірк, кожны жэст, кожнае маўчанне.

Але пані не прыходзіла. І пан Антон, хочаш – не хочаш, часцей зазіраў у яе свет. І не толькі адвячоркамі, але і досвіткамі прысаджваўся да акна, а затым, разгартуючы халоднае шкло, ступаў між пальмамі і кіпарысамі, і перакідваўся словам з людзьмі ў белых сукенках, і як раней, як у гэтым mestачковым амфітэатры, быў шчаслівы.

А ў ларку накапляліся найпрыгажэйшыя яблыкі і апельсіны.

У мястэчку стаявалася восень, з пушчанскіх сцяжын ступала на галоўную вуліцу, з галоўнай вуліцы сачылася між шматлавярховых дамоў, між драўляных домікаў, у чырвань і золата размалёвала найтайнчэйшыя завулкі. І тады ўрэшце здарылася доўгачаканае.

Прыгожая пані харыстка прыйшла на базар. Прагулялася між ларкамі, там-сям кранула тонкімі пальцамі якую сукенку, у люстрах, для выгоды кліентаў расстаўленых між вопраткай, паправіла прычоску.

Следам харысткі крохыў мужчына – моцны, булаваты, быццам пасля якога землятрусу вырваўся з каменай скалы.

Яны спыніліся каля ларка пана Антона.

“Які прыгожы нос, – падумала пані харыстка. – Гэта ж і не той, пра які зараз гамоняць у мястэчку?”.

Тым часам пан Антон падбіраў для яе апельсіны і яблыкі. Перакідваў у далонях, разглядаў у залатых промнях восеніскага сонца, пальцамі, спраўна абмяркоўваў іх пружыністасць і сакавітасць.

– І вазьмі яшчэ кілаграм чырвоных буракоў і дзве цыбулькі. Я люблю бураковы булён. Ты сёння зва-

рыш мне, — моцны мужчынскі голас ні то пытаў, ні то загадваў.

А жанчына адказала:

— Ты так любіш, мілы мой. Я звару сёння бурачковы булён.

Адварнулася, яе тонкія пальцы, тыя, што ўчора стрэсвалі салауіны спеў са струн арфы, зараз пяшчотным жэстам гладзілі твар мужчыны, яго шчокі, напятыя ў два таўстыя, бліскучыя ўзгоркі, і нос, што вытыркаўся з гэтых узгоркаў доўгай, спічастай вежай.

Мужчына ўсміхнуўся, прыхапіў пакеты, загруженяя апельсінамі, яблыкамі, буракамі і цыбуляй. І накіраваўся ўнатоўп. Ступаў моцна, упэўнена, вялікім носам, і шырокімі грудзьмі, і моцнымі плячом разгартаў той натоўп, як сталёвы карабель разгартае збунтаваныя хвалі.

Пані яшчэ раз крадком зірнула ў ablічча пана Антона.

“Які прыгожы нос. Шкада, што не сапраўдны ён,” — падумала і, бы бяспечным калідорам, ступіла ўслед за сваім мужчынам.

Шафа

Раніцой, расплюшчыўши вочы, бачу знаёму сцяну, акно ў сцяне, за акном вяршыні дрэў – аголеняя нахабнымі пальцамі зімы, і толькі на досвітку сарамлівы іней апранае іх у карункавую бялізну.

Не хочацца ступаць у чарговы дзень. Бо і куды пойдзеш, калі ўсё мястэчка, ушыр і ўдоўж, раней паспей ты затаптаць глыбокімі слядамі? Ну, няхай там, можна, скажам, узяць напрамак на базар. А што на базары? Сёння ж, як і ўчора, прыклейца касавокі Жоржык. Што чуваць? – выскаляцца бяззубыя яслі. Гм, што чуваць. Тое, што і ўчора чуваць, – адкажаш, а касое вока падміргне над тваім плячом:

– Значыць, я пяцёрку, ты пяцёрку – і пайшлі. Бачыш вунь там саветку? Сівае футра, зараз за брамай. Полька ў яе – пріма сорт.

Можна было б схадзіць да пана Агоньчыка, што трymае спажывецкую краму па самай важнай, Трэця-майскай вуліцы і яшчэ тры ў другіх завулках мястэчка. Даведацца, які зараз няпэўны хлеб ад гандлю кілбасамі, сырамі і півам. І паслухаць можна нараканняў: які клопат такая крама, на досвітку падымае чалавека з пасцелі, і ўсе тыя кантролі, і кошты, і кліенты фанабэрыйстыя...

А калі б у мяне была такая крама, я ні словам не злікнуся б ні пра якія складанасці. Я б аддаў для яе ўсю сваю душу.

Часам нават абмяркоўваю – якія былі б там паліцы, якія халадзільнікі і маразілкі. І прадукты. Калі б была ў мяне спажывецкая крама, нідзе ў мястэчку, нат у самым вялікім супермаркете не купіць тое, што тут.

Але крамы ў мяне няма. І таму, забіўшыся пад коўдру, назіраю за варонамі за акном. Чатыры чорныя пункты абсталяваліся з пачаткам снежня ў ліпавым галлі. Днём знікаюць па сваіх неадкладных справах, з кухоннага акна бачу, як сноўдаюць тратуарам, какетліва зазіраюць у вочы пехацінцам, а затым, прыдбаўшы згубленую крошку хлеба, вяртаюцца ў ліпавае прыпынішча. А раніцой, пакуль сонца вытыркнечца з-за блокаў, засунуўшы дзюбы ў цёплае пер'е, тыраць на сваім месцы. І вось пералічваю іх кожную раніцу. І калі ў рахунках атрымоўваецца недабор, дзіўная турбота выгартае мяне з-пад коўдры, запрашае на кухню і загадвае пільна сачыць па бляжэйшым наваколлі. Калі, аднак, чатыры чорныя пункты аксіяматычнай канфігурацыі стаяць на фоне шэрага неба, тады і выбівацца з-пад коўдры патрэбы няма. З'ехаўшы з акна, я разглядаю сцяну. А там, як і ўчора, шлюбны партрэт дзеда і бабы, побач бацька і маці, з такой жа нагоды запісаныя на век вечны аб'ектывам невядомага фатографа, прыхарашненія фантазіі рэтушора. Чатыры пары вачэй глядзяць на мяне здзіўленым позіркам, нязменным ад чатырох дзесяткаў гадоў. І адно не магу зразумець, якім чынам мёртвае, на паперы адлюстраванае ablічча бацькі, з дня ў дзень, непрыкметна напаўняеца дзедавай усмешкай, дзедавымі вачымі, дзедавымі вуснамі. І маршчынамі. І міжвольна насоўваеца думка: калі б на сцяне замацаваць яшчэ адзін партрэт, тады і мой твар насыціца пачаткова бацькавай, а затым і дзедавай усмешкай.

Часам разважаю яшчэ, чыё ablічча, побач з майм, магло б запоўніць рамы шлюбнага партрэта.

Шмат якія вочы і шмат якія імёны прыходзяць на думку.

Пані Валя, што прадае газеты ў кіёску візаві базара. Яшчэ адна пані, якую сустракаю час ад часу на аўтобусным паўстанку – я не ведаю яе імя, але заўсёды, згодна з нормай, даю для яе “дзень добры”, і яна ветліва ўсміхаеца.

Але больш за ўсіх мне даспадобы чарнявая, невялічная, далікатная, бы шклянная, фігурка, пані Аня, што жыве

ў суседнім пад'ездзе. Яе спальня зараз за сцяной маёй спальні, і часам, ноччу, калі спыняюцца на вуліцы ўсе аўтамашыны і калі над мястэчкам разгартаецца абсалютная ціш, прыкладаючы вуха да сцяны, уяўляю яе соннае дыханне.

Часам яшчэ сніцца мне сон. Разгартаю сцяну звычайна, бы шоўкавую занавеску, пераступаю, прыпрыняюся на паўэмрочнай спальні і гляджу ў спакойнае ablіtcha пані Ані.

Але ж – кожны ведае – і адзін сон складана пераліць у рэчаіснасць, а што гаварыць пра два.

Калі б твар пані Ані стаяў побач з майм на шлюбным партрэце...

Уцякаю ад гэтых партрэтаў. А затым вочы бягуць на супрацьлеглую сцяну.

Шафа....

Бывае, раскрыю дзвёры, загляну ў драўлянае нутро. З левага боку чатыры паліцы, з правага – парожнє месца для доўгай вопраткі. Ну, шафа як шафа. Ніякіх там асаблівасцяў. Восьмы месяц завяршаецца, як на маёй кватэры яна. А пачалося ўсё пасля велікодных святаў.

Дзень быў гандлёвы, серада. У такія дні mestachkovы базар запаўняеца як завязаць. Была першая пасля Вялікадня серада, людзі, адсвяткаваўшы трэћі дні, здаеца, ішлі яшчэ па святочнай інэрцыі, а мабыць, прызапасіўшы раней тое-сёе, не было ў іх патрэбы хадзіць у гэтае месца. Словам, пуставатым паказаўся базар у першую, паслясвяточную сераду. Мабыць таму і адразу я адсачыў чалавека ў доўгім чорным плашчы. Доўгавалосы, з рукамі, скрыжаванымі на грудзях, прыпрыніўся ля ўваходу на базарны пляц. Побач стаяла шафа на двое дзвярэй. Нешматлікія кліенты праходзілі міма, міжвольна, зрокам абмацаўшы шафу і яе ўласніка, уцякалі да ларкоў. Нармальная, бо каму зараз трэба старая, абшастаная мэбля?

– Купі шафу. Добрая, не пашкадуеш.

– Ды навошта мне шафа? У мяне нат і месца няма, паставіць такую мэблю – само па сабе неяк адказалася.

– Затое ёсь у цябе мroi. А месца няшмат яна патрабуе. Дзе паставіш, там будзе стаяць.

Неяк незвычайна сказаў ён гэтыя слова. Упэўнена. Быццам чытаў мае думкі, слова за словам, як чытаў до-бра вядомую кніжку.

– А пры чым тут мroi?

Чалавек з шафай не адразу адказаў. Глядзеў на мяне, а яго вочы былі як цёплай летняя вада.

– Не бойся, – сказаў цёплы голас. Мroi не сорам, кожны чалавек мroiць.

– А пры чым тут мroi? – ніякае разумнае слова не прыйшло мне на думку, і я паўтарыў раней сказанае.

– Яна здзяйсняе іх, – паказаў на шафу.

– Як, здзяйсняе? Шафа мroi здзяйсняе? Значыць – рыбка яна залатая, ці як? – мабыць, прагучачаў у мaim голасе які іранічны фон, бо чалавек прыгмурыў вочы, напружыўся, здавалася – яшчэ глыбей нырнуў у мае ван-тробы.

– Перш за ўсё яна перайначвае людзей.

– Як перайначвае?

– Пераканайся, – адным рашучым жэстам расчыніў дзверы.

Нічога асаблівага за гэтymі дзвярыма не было. Паліцы, папярэчка для вешалкі. Ніякіх тунэляў, тайных калідораў, што выводзяць чалавека на новыя прасторы.

“І ўсё? – хацелася спытаць. – Гляну вось на шафу, пераступлю парог і апынуся ў іншым свеце? Як зусім новая асоба?”

Але чалавек з шафай хіба здагадаўся ў мaim расчарованні, а можа, карыстаючы звышнатуральныя свае здольнасці, перачытаў мае думкі. І пакуль я паспей адазвацца, ён прамовіў першы:

– Дакладна так. Пераступаеш парог гэтай шафы і вяртаешся назад як зусім новая асоба. Непатрэбныя дзеля таго ніякія калідоры, зубатыя шасцярні, складаныя мышыны.

Мне хацелася смяяцца. Ашуканцаў цяпер, як ніколі раней. Дзе ні ступіш, дзе ні глянеш, прапануюцца розныя цуды.

— Самае важнае — зрабіць крок. Ступай, пераканаешся. Тут і цяпер.

А наўкол гуртаваліся людзі. Бо людзі — зусім як птушкі. У кожнай свае справы і свае прасторы, а няхай толькі адна ападзе ў траву, калупнецца тонкім кіпцюрамі, на крылах цікаласці злятаецца гаманлівая грамада.

— Што тут прадаюць?

— Нічога, — адказаў чалавек. — Вам нічога, -- паўтарыў, паставіўшы выразны націск на слова “вам”. І глядзеў на мяне. “Ступай”.

Хапелася ступіць, і было страшна. Бо і як? Зайдзеш у шафу, зачыняй дзвёры, расчыняй. Нічога не здарыцца, і вернешся назад у прыдуркаватыя вонглескі выпадковых людзей, у здзеклівы смех касавокага Жоржыка. А можа, сапраўды штосьці збудзецца? Пераменіцца ўсё, і вярнуся ў не вядомае сабе месца, у чужыя свет. За сцяной там невядомае, не пані Ані дыханне, чужыя птушкі за акном, чужыя дрэвы. А — хто ведае — можа, сам сабе акажуся чужынцам у гэтым свеце?

— Ну як? — спытаў чалавек. — Ступіш?

Але гэтае “ступіш”, апроч мяне, ніхто не чуў. Прыкідваючыся купцом, я яшчэ раз абмацаў шафу, там-сям абстукаў кулаком — моцным, здаровым рэхам адгукнуліся сценкі. Зачыніў дзвёры, расчыніў. Працяглым енкам азваліся завесы.

— Дзвёры крыху скрыпяць, але дрэва саліднае, яшчэ пастаіць. А, няхай і прамахнуся. Вазьму, — сказаў уголас. І падумаў: “Дома — там ніякіх сведкаў, ніякіх позіркаў — праверыцца ўсё дакладна”.

Восьмы месяц яна на маёй кватэры.

Клаксон

1.

Калі ў чалавека аргазм, ён гатоў разгарнуць неба і нырнуць у прадбачаную адно анёлам раку забыцця або, адракаючыся ад сябе, пайсці светлымі райскімі сцежкамі. Абы куды, абы далей ад цялеснай абалонкі.

Вітусю Агоньчыку нікуды якраз не хацелася. У яго не было жадання ступаць ні за, ні супраць чаго-небудзь. І не было жадання адмаўляцца ад сябе. Расплюшчыўшы вочы, ён ляжаў дагары жыватом. Ляжаў побач Кавалёвай Лількі і дашчэнтна прызнаваўся ва ўласнай тажсамасці: ён, Вітусь Агоньчык, пяцідзесяты год нараджэння, жанаты, раней на дзяржаўнай пасадзе, цяпер – гаспадар сабе і чатыром спажывецкім крамам. А Лілька – год нараджэння семдзесят сем. Другі тыдзень стаіць за прылаўкам у Мамуазэль. Дакладна – з дня, калі жонка пана Вітуся адправілася ў водпуск на ўзлве мора. Раней яна запаўняла гэтае месца. А цяпер Лілька ўсміхаецца кліентам, расхвальвае прадукты, а калі ўзлазіць на раскладныя драбіны ды працягвае далоні да самай высокай паліцы, усе вочы сыходзяцца на яе кароценькай сукенцы. І ва ўсіх, хто якраз сочыць за гэтай нескладанай мануальнай аперацыяй, ёсьць адно адзінае жаданне: хай былі б у драбінаў не трыв, а нават і сто дваццаць трыв прыступкі, і хай прадаўшчыца Лілька ўзлазіла б высока, на самае неба.

Лілька ляжыць побач з Вітусем Агоньчыкам, у яго-най аўтамашыне. Машына – метраў дзвесце за каталіцкімі могілкамі. Светлым днём гэтае месца шмат

наведвае. Бо і як не наведаць. Ступаеш крокаў дваццаць ад белавежскай шашы – і ўжо агортвае цябе пушчанскі спакой. Яшчэ крокаў дваццаць і яшчэ, і выходзіш на зялёную паляну. Раней была тут футбольная пляцоўка, ды і зараз падлеткі час ад часу забіваюць мяч у прымшэлія вароты. А побач з сабачкамі шпацируюць панюсі, саноўныя пенсіянеры сноўдаюць памежкам святла і ценю. Паглыбляюцца і далей, у духмянны хмызнякі, дзе ў сонечныя майскія дні ліцэйсты і ліцэйкі частуюцца танным віном або салодкім, ліпкім лікёрам. Бывае – у выніку вінна-лікёрай кансумпцыі тая ці іншая паненка застыне на імху над ляшчынай, і калі ты не ў дзіравым корабе радзіўся, можаш назіраць, як руплівая мурашка, пачынаючы з лакіраванага боціка, пераадольвае напружаную далеч лыткі, абмацвае з кругленасць калена, апынуўшыся на спацелай плошчы сцёгнаў, ступае направа і налева, аж дэзарыентаваная навіной краявіда, знікае ў цяністым прыстрэшку сукенкі. Вось чаму, пачуўшы маладыя галасы, той-сёй дзядок выдаўжае ў іх напрамку свае крокі.

Але зараз тут пуста і ціха. Па-над пушчай, над лясным стадыёнам стаіць чэрвеньская ноч. Раззоранае неба абапіраецца на дубовыя каланады, і вось хвіліну раней, з гэтага неба, Вітусь Агоньчык апусціўся знічкай на плоскі, напружаны жывот Кавалёвой Лількі. А чвэрць гадзіны раней Лілька сказала:

– Я не хачу так.

– Як так? – не зразумеў Вітусь Агоньчык, бо і забрыў якраз у пункт, з якога не шмат што бачыцца ды разумеенца.

– А вось так, на галыша. Нацягніце кандом, – сказала і засмяялася. Зразумела раптам недарэчнасць сітуацыі: зараз атрымаеца ў іх блізкасць самая блізкая, а яна да яго звяртаеца на вы. – Бо ведаеш, я ніколі яшчэ...

– Што, ніколі? – рука, якая, сціскаючы Лільчыны трусікі, даязджала якраз да каленяў, там і спынілася.

– Я ніколі яшчэ без рызіны, – прашаптаў у вуха засаромлены голас. – Разумееш? Баюся.

– Э-э там, – спадзяянне на штосці другое было, ці не на абсалютную цнатліваць, бо і рука, знерваваная залішнім перапынкам, спрацавала жвавей. – Што тут баяцца. Усё як трэба будзе.

– Але ці напэўна? – недавер, які адчуваўся ў голасе, неяк спрачаўся з дзеяннямі апошніх органаў. Калені гойснулі амаль да падбародка, добраахвотна пазбываючыся карункавай абалонкі.

У той момант у Вітуся ўдарыў пярун. Ён не быў, вядома, фізічна-атмасферны, бо і неба стаяла над лесам чыстае ды зорнае. Быў гэта абсалютна ўнутраны пярун, які нараджаецца ў чорных хмарах несвядомасці, агортвае вантробы клубамі агню, спапяляе ўсё наваколле, аж на пажарышчы астaeцца адна-адзінокая, узведзеная ў неба, абсмаленая дубовая кукса. У той момант ці не чарговы пярун дасягнуў таксама ж і Лількі. Папаў яе цэльна, і дзяўчына, быццам агаломшаная мільёнам вольтаў, жыватом кінулася наперад, яе ногі напружыліся, расцягнуліся, закружылі млынком, быццам на веласіпедзе ехалі. І раптам левая пята, пакаўзнуўшыся на шыбе, прызямлілася. Якраз на чорную спіну Клаксона. Тэхніка, для яе выпадковасць ці памылка, не мае ніякага значэння, адазвалася.

Светлым днём, у цэнтры горада, мабыць, і ніхто не звяртае ўвагу на такія акустычныя сігналы. Зараз, пасярэдзіне і лесу, і ночы, Клаксон азваўся голасам сотні зуброў, тысячы аленяў, раз'юшаных барацьбой за прыхільнасць самкі. Гэты рык спутаў, спаралізаваў Вітусю Агоньчыку ўсе мускулы. І Вітусь апусціўся знічкай на напружены жывот Кавалёвай Лількі. І знерухомеў. І як у песні спяваеца: стала ціха-ціха па ўсёй зямлі. І ў такую абсалютную цішыню Лілька спытала:

– Ужо?

Вітусь не адказаў. Ён кульнуў у бок і памаленьку пачаў прыходзіць да прытомнасці. Пытанне паўтарылася, але зараз у дзяўчочым голасе адчуваўся спалоханы, амаль адчайнны тэмбр:

– Ужо? Чуеш ты ці не чуеш? Ужо?

У асаблівых сітуацыях так пастаўленае пытанне – мужчыну не ў гонар яно. Бо як жа словам дапаўняць тое, што ў добра скамплектаваным калектыве адчуваецца без ніякіх слоў?

– У мяне, значыць, будзе дзіця. У нас будзе дзіця, – сказала Лілька. – Разумееш ты? Ты разумееш, што нарабіў?

Ён не разумеў. Не зусім яшчэ прытомны, стараўся адлюстраваць у думках падзеі апошніх хвіліны. Не атрымлівалася. Усё, што неяк вярталася на памяць – праніzlівы гудок Клаксона. Так ён і сказаў:

– Я нарабіў? Я? А трэба было пятамі ў клаксон бараніць?

Такое малое-маленъкае, не звяртаючи ўвагу на сказае Вітусём, хіба і не яму, а сабе кіравала словы. Такое во развяла пальцы на сантиметраў два, а затым, прылажыла іх да жывата, быццам бы стараючыся ўлавіць той момант, з якога пачынаецца новае жыццё. Наша дзіця. Тваё. Не ўцячэш жа, не адмовішся хіба ад свайго...

У Вітуся не было жадання ні ўцякаць, ні адмаўляцца ад чаго-небудзь. Як раней сказана, расплюшчыўшы вочы, ён ляжаў дагары жыватом. І думаў. Пра бліжэйшую будучыню. Перш за ўсё: як аб'явіць такую навіну жонцы. Што для яе сказаць? І як сказаць? З жонкай, хаця і перажылі гадоў трыццаць, ніколі такога не было. Ніколі, нат пасля самай блізкай блізкасці, не сказала яна Вітусю: у нас будзе дзіця. І яго не было.

А затым, з разгубленасці, непазбежнай у новай сітуацыі, пачаў вылупівацца дзіўны мужчынскі гонар, упэўненасць у сваю выключнасць, несмяротнасць амаль. “Якое ўсё нескладанае. Не было дзяцей, адна хвіліна – і ёсьць яны. Маё жыццё пярайме мой сын”, – падумаў. І зараз усхваляваўся: “Сын? Адкуль жа ведаць. А мабыць, дачка?” І зноў спалохаўся: “Як жа дзіця?”

– Што цяпер будзе? – апранаючы гардэроб, спытала Лілька.

Вітуся не адказаў. Ён не ведаў.

2.

Кажуць – усходам сонца пачынаецца новы дзень. І яшчэ кукурыканием пеўняў. Такія меркаванні грунтуюцца на стандартах далёкай мінуўшчыны, калі свет пераліваўся з хвіліны ў хвіліну кроплямі ранішняй або вечаровай імглы і калі чалавек слухмяна хадзіў наўкол сонечнага манежа, заложаны ў ягоныя аглоблі.

За нашым часам дзвёры ў новыя дні раскрываюцца спажывецкімі крамамі. Ігнаруюць гэтыя крамы і сонечны гадзіннік, і кукурыканне пеўняў, і ранішнюю расу. Страўнік бесцырымонна вытурае чалавека на вуліцу. “Ідзі, кажа. Есці хачу”. І чалавек не дысктуе са страўнікам. Ідзе ў Мамуазэль.

А ўласнікі такіх крамаў падымаюцца на ногі раней за ўсіх. А можа, хто іх ведае, бы які біялагічны варыянт рерпетум mobile, функцыянуюць бесперапынна і кругласутачна?

Яркае сонца ўзвялося на трэці паверх летняга неба, а Вітусь Агоньчык усё яшчэ ляжаў пад коўдрай. Ён не спаў. Заплюшчыць вочы не дазваляў гадамі настроены біялагічны гадзіннік. А таксама і думкі, што натоўпам гуртаваліся ў галаве, гаманлівым рознагалоссем спрачаліся кожная за сваю рацыю. Прыходзіла на памяць крама, і Вітусю рабілася сорамна. Зараз, пэўна, там чарга кліентаў, а на паліцах дзяжурыць учараши хлеб і учарашия малако. І з-за неахайнасці гаспадара апраўдаеца пірад кіслатамі прадаўшчыца Лілька.

Лілька. Прыходзіла на думку яе імя – і Вітуся агортваў раптоўны сполах, бо за Лількай ішло чарговае слова – дзіця. Прыпаўзала ракам, разгартала ружовенъкія ручкі, з-за абсліненай соскі ўсміхаліся кругленъкія губкі. Соска выплёўвалася караценъкім словам: тата.

Ад слова “тата” ўскалыхнулася, напоўнілася насалодай сэрца. Ён амаль і прызыбыў гэтае слова, згубіў спадзяванні на яго. А тут – вось і на табе. Зараз ракам яно прыпаўзае, а не бач калі ўзвядзеца на ногі, пры-

бяжыць, застукае ў дзверы, закіне ручкі за тваю шыю, маленькая шчака прытуліцца да вялікай. Затым пойдзе гэтае слова ў школу, і будзеш цешыцца на кожную пяцёрку, на кожны, хай сабе і самы дурненъкі, вершык, вывучаны на памяць. Аж у які прыгожы дзень прыйдзе ў дом – пад ручкі з такім жа, як ён, словам, толькі другога полу. І разам адтэрмінуоць тваё небыццё на яшчэ адно пакаленне.

А потым Вітусю прыйшоў на памяць Грыша Грынь, што жыве па-суседску, а дзве вуліцы ўбок прыдбалася ў яго дзіця ад аднае грудзістай панюсі. Хлопчык часам забягае на іхнюю вуліцу і, напаткаўшы Грышу, кліча яго – тата. Але гэтае кліканне Грышу Грыню не падабаецца. Каштую трыста злотых у месяц. Няшмат, бо як сказаў ў судзе – браць больш за палову зарплаты негуманітарна.

“А калі так і Лілька захоча палову? Значыць – дзве крамы? Можа нават “Мамуазэль”?” – гэтая думка яшчэ глыбей забіла Вітуся пад коўдру. Заплюшчыў вочы, прытай ў дыханне. Дарма. З абсалютнай цемры, літара за літарай, вытыркаўся зялёны неон: “М-А-М-У-А-З-Э-Л-Ь”. І крышку ніжэй: “Уласнік – Кавалёва Лілька”.

“Не, не можа быць. Лілька не такая. Не ад карыслівасці ўчора там, у лесе за могілкамі”, – вярнуліся на памяць абрэзкі ад апошняй ночы, і ў цемры пад коўдрай Вітусь усміхнуўся сам сабе. – “Можа, нават кахае мяне Лілька? Яна такая пыгожая і такая сумленная”. – Згарнуў коўдру з галавы, зірнуў на свет. Сонца пераступала чарговы паверх неба, а на Вітуся зваліўся чарговы сполах. “Там, у краме, натоўп злых кліентаў, Лілька бедная, апраўдаеца, узлазіць на расстаўныя драбіны, сарамліва ўсміхаецца... Менавіта. На якую халеру ўсміхацца чужым мужыкам? І сукенка – кароценъкай такая. Магла б жа апрануць якія нагавіцы, або што... Прыстойныя дзяўчата не гойсаюць па драбінах у такіх сукенках. Нават тая грудзістая прыгажуня Грыши Грыня – калі бачыў хто яе на драбінах? А не такая яна ўжо і прыстойная – за яе ж справай “дзецяробам” завуць Грышу ў мястэчку”.

“Дзецяроб. Значыць – што? Ніхто цяпер не скажа:

“Я купіў сыр у Агоньчыка?” Або: “Іду па піва ў Мамуа-зэль? Схадзі па хлеб да дзецяроба – так, мабыць, зараз выправіць мужа па пакупкі якая жонка?”. И Вітусь чарговы раз нырнуў пад коўдру.

“А Лілька – яна такая прыгожая і такая сумленная. Калі спытае хто: “Дзе ж ты зараз працуеш, Лілька,” што тады для яе астаетца? У дзецяроба за прылаўкам я працую, адказаць? А сваім шляхам – ад сумленнасці да несумленнасці адзін крок. Была ж нястача ў касе на мінулым тыдні. Праўда, за руку ніхто нікога не злавіў. Але ж – стаяла за прылаўкам жонка – і ніякай нястачы не было.

Жонка. Заўтра пятніца, а ў суботу вяртаецца яна”.

Цёплая – як ніколі раней – хвала агарнула Вітуся. Знаёмая вочы, знаёмая ўсмешка. У суботу пасля поўдня ён сядзе на машыну, паедзе на вакзал. Будзе спяшаць, каб да прыезду цягніка знайсці добрае месца на пероне. И калі грукатам вагоны зойдуць на вакзал, пакуль спыняцца між перонаў, праз адкрытае акно яна памахае рукой. А ён, як заўсёды, радасна адмахне. Прыхапіўшы багаж, пойдзе перонамі. Яна будзе ступаць побач, а ён тады скажа: “Ведаеш? Гэта прадаўшчыца, што ты да ад’езду вынайшла яе... А, дарма і казаць што”.

– Зноў нястача ў касе? – як заўжды спытае жонка і смутна ўсміхненца. – Дарма давяраць маладым.

– Ой, дарма, – адкажа Вітусь у суботу пасля поўдня. А цяпер ён ляжыць пад коўдрай і думае.

Верш

Восень набліжалася ў mestачковы парк. Бярозы стаялі ў золаце, чырванелі клёны, ранішня туманы доўга, амаль да паўднёвага сонца, блукалі асфальтовымі сцежкамі. Восень, кажуць, найлепшая пара рэкругтацыі ў паэты. Якое ж тады дзіва, што ў Сашы Перчука напрыканцы верасня аб'явіўся талент?

Пабразгваючы медзянымі чупрынамі, адыходзілі ў імглістую далеч белавежскія дубы, асыпаўся іней на жоўтыя бярозавыя сукенкі. Свет паміраў. І Сашу Перчуку таксама ж хацелася легчы мёртвым. З усякіх біяграфіяў яму падыходзілі асабліва тыя, дзе паэт не надта доўга бавіў час у вядомым нам свеце.

Там, куды самі не даедзем,
Там, куды павязуць нас,
Сябры, сваякі і суседзі....

На чацвёртай лінейцы верш захрас па самыя вушы, бы той, запомнены з дзяцінства, бацькаў воз з дровамі, крадзенымі ў Казённым лесе. Як ні падступаў Саша да чацвёртай лінейкі, як ні браўся за яе – не рыфмавалася, а калі ўжо, тады ў зусім банальную, даўно праспіянную фразу.

Нават спроба замяніць чаргу слоў давала адмоўны вынік.

Змораны творчымі пошукамі, апранаў Саша Перчук доўгі, чорны плашч і паглыбляўся ў mestачковы парк. Крыссе плашча ён не зашпільваў, любіў, калі

вецер шкуматае яго, калі дрыжыць ад восеньскага холаду, як чорныя харугвы – прадказальнікі злавеснай навіны. Паглыбляўся ў парк не спяшаючыся. Наскі пантофляў міжвольна калупаліся ў жоўтым дыване, галава інстынктыўна цягнулася да ветру. Ён асабліва любіў крохыць насупраць ветру, бо тады валасы, якія, быццам бы прадчуваючы мастацкую місію, не стрыг гады два, хісткімі блонд-ветразямі плылі за спінаю.

Такі жывы малюнак бачыў калісьці Саша ў кіно. Паэт у восенійскім парку, разложеныя на ветры валасы, надзымутае подыхам лістапада крысо паліто. Праўда, той асaben' меў на сабе і белы шаль, доўгі-доўгі, які, двойчы завінуўшы шыю, ападаў на медзянную сцежку. У mestачковых крамах якраз не было такіх доўгіх белых шаляў, прадаўшчыцы прапанавалі ўзамен другія колеры або сціплейшыя памеры, ды Саша, які ў прынцыповых спраўах прыняў рашэнне не карыстацца сурагатамі, глядзеў на тых дзяўчат з агідаю, але моўчкі: урэшце, не яны ж вінаватыя ў сваёй ігнаранцы ў мастацкім сусвеце.

Халодны дождь Саша Перчук таксама любіў. Можна здагадвацца – ці не мацней за лістападаўскую сонца. Уяўлялася яму: вось застудзіца ад нябеснага плачу і памрэ. Ды не проста – сканае, напруціца раз-два, бы які надарваны жыццёвымі важданінамі дзядок. О, не. Паміраць Саша будзе доўга – сама лепей ад туберкулёзу. У нейкім сырым, паўзмрочным сутарэнні, у цішыні і адзіноце. Калі тым часам за вакном, што амаль разлажылася на тратуары, чалавечыя, зямныя справы, у туфлях, у чаравіках, у галёшах, пабягуць – кожная ў сваім напрамку. І адно худая паненка з мясцовай арыстакраты будзе наведвацца раз на тыдзень з клуначкам фрыкасаў, крадком згорнутых з сямейнага стала. Замарудзіць якую гадзінку, слухаючы ўважліва, ці не прагучаць паміраючыя вусны яшчэ раз, мабыць апошній, несмяротнай фразаю.

– Толькі адзінокі паэт можа стварыць вечнае, – вярнуўшыся з парку, Саша Перчук сядаваў у пярэднім пакой, абапіраўся спінаю аб радыятар, а пані Перчук ружовым ручніком з доўгіх блонд-валасоў згартала во-

сеньскую непагадзь. Затым уцірала ў мужаву спіну нейкую масць ад застуды. А яшчэ потым брала яго за руку і праводзіла на кухню, дзе на стале, дыхаючи сытасцю і цеплынёю, вартавала талерка з памідоравым супам.

— Еш, Сашык, — пані Перчук садзілася на табурэце ды задумліва ўглядалася ў змрочнае акно. Бо не была яна — як, зрэшты, і ўсе ў мястэчку — ні з князёў, ні з графаў, ні з баронаў нават.

— Толькі адзінокім паэтам ствараць вечнае. Адзінокім і галодным, — пабразгваючы лыжкаю аб дно талеркі, канстатаўваў Саша. Яшчэ здзекліва чвякнуў страунік, прыпамінаючы, што дарма тут спадзяваўца на несмяротнасць пасля заўчастнай смерці, і можна было ісці спаць.

У сакавіку паказалася вясна. Рэчка Лясная, склікаючы да сябе ўсе навакольныя снягі, напружвалася, мацнела, выходзіла з берагоў. Спружынілася, мацнела ды вытыркалася з-пад зямлі новая трава, новае жыццё. І толькі верш Сашы Перчука, верш пра паміранне, ніяк не выдаўжаўся. Мабыць, не знайшлося адпаведнае слова, якое і запыніла ўвеселі паэтычны працэс, але — ці не перш за ўсё — Сашу не падабалася ўжо прадчаснае, а тым болей працяглее паміранне. Зараз было яму да густу сядзець за півам у бары “Лялечка”, глядзець на сцяну або праводзіць літаратурныя дыспуты з другімі кансументамі Дайлідаў.

— Які ж там творчы настрой, — заяўляў жонцы познім вечарам, калі ўжо пашчасціла адшукаць дзвёры ў дамашніе прыстанішча. — Я кажу табе, там нават дым з папаросы мае...

Наогул і не ўдавалася ўдакладніць, чым характэрны папяросавы дым у бары “Лялечка”. Ногі неяк дастаўлялі гаспадара ў спальню, ды выпаўняць сваю функцыю далей — адмаўляліся. І пані Перчук, разуваючы іх з запеканых чаравікаў, шантала сама сабе:

— Спі, Сашык, спі. Заўтра будзе лепшы дзень.

А заўтрашні дзень пачынаўся булёнам з курыцы, тонкім, якраз на хваробу, што бярэцца ад праз меру спажытага піва.

— Табе вядомы паэт Кукулка? — пытаў пан Перчук, зазіраючы ў талерку з булёнам. І даваў адказ: — Ну як жа, усім ён вядомы. Напісаў “Чорныя лебедзі” ды і шмат яшчэ што. А ўсё, паверыш, вылівалася з яго толькі тады, калі добра выпіў. Кожная зваротка, кожная фраза, кожнае паасобнае слова. Нат і памёр ён... Ведаеш, як памёр?

Але пані Перчук адказвала маўчаннем. Бо і адкуль было для яе ведаць пра апошнія хвіліны паэта Кукулкі?

— Цудоўна памёр Кукулка. У творчым настроі быў якраз. Узлез на электрычны слуп, казалі — прыкурыць папяросу. А знізу стаялі другія, менш знакамітые паэты. “Вяртайся,” — крычалі адны. “Давай-давай! Вышэй!” — юдзілі другія. А ён іх якраз і паслухаў. І асіроціў усіх нас.

Усё-такі ў паэта Перчука не атрымлівалася так, як у паэта Кукулкі. Як ні стараўся, што б ні ўліваў у сябе — не вярталася паэтычным словам. А ўзнімацца на электрычны слуп дзеля закуркі — саромеўся. У невялікім мястечку — усе ж усіх ведаюць.

Спадзяванне на новыя творчыя сілы прыйшло раннім летам. Дакладна з гэтага дня, калі ў бар “Лялечка” з’явілася новая бармэнка Лёля. Прыйехала — ніхто не ведае адкуль, зусім як у амерыканскім кіно пра каўбояў. Адно яе халоднае і сумнае ablічча сведчыла за якую там бяду, мабыць, няшчаснае каханне, што ўяўна астаецца за лініяй далягляду, а папраўдзе ступае за чалавекам крок у крок, да апошніх ягоных дзён.

Ці не прычыне гэтага ж смутку закахаўся ў Лёлю Саша Перчук.

Раней былі тут шмат якія бармэнкі і шмат якія афіцыянткі. І ўсе кропля ў кроплю падобныя да сябе — младыя, дваццацігадовыя дзяўчыны. Учора стаялі ў краме з вонраткай, заўтра лёс закідаў іх за прылавак базарнага ларка з картоплямі і цыбуляй.

А сёння, выпадкова зусім апыналіся ў “Лялечцы”. І выяўлялася гэтая выпадковасць нязручнымі жэстамі, кавай, разлітай на пінжак кліента, лыжкамі і відэльцамі, раскладзенымі ў парадку, што больш прыпамінае ха-

атычную партизанскую атаку, а не строй, вызначаны дыпламаванымі стратэгамі.

Яны свядомыя ў сваёй недасканаласці і апраўдаліся за яе сарамлівай усмешкай.

Сашу падабаліся такія ўсмешкі. Было ў гэтых дзяўчат нешта тутэйшае і безабароннае, што дазваляе ўяўляць пэўныя сітуацыі. І гэтыя ўяўленні блізкія рэчаіснаму свету – падбадзёрыўшыся півам, можаш працягнуць руку, дакрануцца да інтрыгуючых кругласцяў.

Але ж на мяжы з рэчаіснасцю каханне ніколі не выцвітае яркай кветкай.

А ў паню Лёлю Саша Перчук закахаўся адразу. Яе фізіяномія – холад і дасканаласць каменнай структуры. Ідэальныя вочы, вусны, нос, бровы. Нават у пальцах адчувалася дасканаласць аптэчнай вагі, калі рыхтавалі тыя пальцы крывавую мэры. Сорак грам гарэлкі больсь, дзесяць лімоннага соку, сто дваццаць таматнага. Яшчэ грам солі, шчыпта перцу табаска, тры косткі лёду. Гэты лёд вылузвала пані Лёля не з халадзільніка, а проста з сэрца. Яе вочы ўсміхаліся чыстым блакітам далёкай Арктыкі, яе пальцы мяшалі халодную кроў у халоднай шклянцы. Пальцы ніколі не памыляліся.

Але часам Лёля губляла свой бяздонны смутак.

– А мо паўтарыць разок, а? – падміргвала, забіраючы парожніе шкло.

– З вашай рукі – няхай і атруту, – адміргваў паэт Саша.

Так і здавалася: вось прыйдзе той дзень, безумоўна, сонечны і прыгожы, і ў такую светлую хвіліну, праз нешчаслівае каханне, ён, Саша, ды яна, Лёля, каўкнуўшы смяротныя цыянкі, спалучацца, каб на век вечны жыць між анёлаў.

А прычына пачуццю горкаму ды няспоўненаму зваршаецца, вядома, у асобе пані Перчук, якая на прапанову развітання з мужам адгукнецца гучным не!

Лета разгаралася тым часам. Вышэй узводзілася сонца, выдаўжаліся дні, ступалі за сонцем і любоўныя крокі Сашы Перчука. З Лёляй разумеліся яны без слоў. Зараз не пытала Лёля: а мо паўтарыць разок, а? Не паспела шклянка распрануцца з чырвонай сукенкі, як з'яўлялася новая порцыя. Ад яе ўсмешкі і ад крыавай мэры траціў Саша цвярозыя думкі. Набліжалася хвіліна, што закладае ў аглоблі ўсе хвіліны. Асабліва тыя, якія наперадзе, у неназванай будучыні топчуцца з нагі на нагу, у нямым спадзяванні на рашучы штуршок.

Апошні летні надвячорак запыніўся над мястечкам. Неяк, ніхто не ведае чаму, давялося раней сыйсці на кватэрку. Ледзь адчыніў дзвёры, ледзь пераступіў парог, ляснуў словам у ціш, насычаную водарам памідоравага супу, смела і рашуча, як смела і рашуча дасканалы хірург джгае лязом скальпеля наспеўшую скулку:

– Закахаўся я. Так залюбіўся, што няма ўжо для мяне – ні туды, ні назад, – наколпены за лета цяжар зваліўся з душы. Зрабілася бязважка, ігнорансна, не хацелася нат ступіць на кухню па памідоравую раскошу. Стаяў зараз на хісткіх нагах – і адно далонь, заціснутая ў кулак, барабаніла аб грудзі, у тое месца, дзе б'еца сэрца:

– Тут яно ўсё. Тут маё ігноранс, тут маё каханне, тут... мае... усе вершы... паэмы ўсе... тут, – словы пачалі неяк спыняцца, аддаляцца ад сябе. – Я... адыходжу... Заўтра, – паспей яшчэ прашаптаць.

– Заўтра, Сашык, заўтра, – пацвердзіла жонка. Супольнымі сіламі давалакліся на спальню, дзе паэт Перчук, намацаўшы добра знаёмую мяккасць тапчана, зваліўся і заціх.

Раніцой, верхам, на белаконнай імgle, з'ехала ў мястэчка восень. Саша Перчук стаяў у акне, глядзеў на пасівельня блокі, на жоўтыя бярозавы лісток, які прышпіліла да шыбы начная сырасць. Ісці яму нікуды не хацелася. Ні ад жонкі, ні нават у бар “Лялечка”. Хіба што – туды, куды самі не даедзем, туды, куды павязуць нас...

Сустрэча

1.

Здараецца такое, асабліва ў час квітнення яблыняў і вішняў, калі чалавек, адурманены белым і ружовым квеццем, не змяшчаеца ў свой звычайны касцюм, не згаджаеца сам на сябе. І шукае зусім лішняе ў сваім штодзённым свеце. Тое шукае, што не ўпісваеца ў простира фізічныя правілы, ні ў матэматычныя формулы. Паэтам мроіцца абсалютнае шчасце, філософам воля, палітычным шаленцам справядлівасць. А звычайнія людзі шукаюць зневінную красу. Жанчыны забіваюцца ў новыя сукні, у свежыя прычоскі, у яркія грымы, у какетлівія ўсменікі. Прыйгажэюць.

А мужчынам горда выпінаюцца грудзі, пружыніцца мускулы, а ў думках новыя жанчыны выштурхоўваюць за далагляд зроку жанчын ранейшых, якія занялі гэтае месца з наўным перакананнем у сваёй выключнасці.

Папаўднёвай гадзінай апынуўся пан Носік перад дзвярыма пад'езда, знаёмага, шэрага і абдзёртага з маслянай фарбы, як шэрай і абшастанай з мрояў была ў апошні час яго мужчынская экзістэнцыя. У акацыях шчабяталі птушкі, кветкі падміргвалі майскому сонейку, дзень увогуле прэзентаваў сябе быццам з турыстычнага праспекта.

А на трэцім паверсе чакала пані Носічка, прыдбаная за жонку даўно таму назад, у выніку пальмянага і, як наогул у маладосці бывае, зусім неабмеркаванага пачуцця.

І зараз тырчаў пан Носік перад дашчэнтна знаёмым

блокам і сумна ўсміхаўся. Не тут пана Носіка месца. Не тут. І, мабыць, адно праз незразумелую касмічную катасрофу запаўняе ён гэты, а не іншы фрагмент пространі.

А потым адчыніў дзвёры. І найшоў на нештодзённую з'яву. Трыццацігадовую, высокага росту, тонкую, зафіксаваную зверху навальніцай фіялетава-чорных кудзяроў. З'ява адзетая была ў летнюю сукенку, даўжынёю большемнш у палову сцягна. Калі аднак названы цуд краўцоўства разглядаеш з другое, вертыкальна-касой перспектывы лесвіцы, прарорцы між закрытымі і не-закрытымі раёнамі перасоўваюцца якраз на карысць раёнаў, пазбаўленых вопраткі.

Нам, абыякавым да тайнных сеансаў душы, пазбаўленым лішняга красамоўства – што застаецца? Застаецца падтрымаць прымітыўную мазню вачэй: пані Зіна сходзіць па лесвіцы. Так успрымаюць свет нашыя пазнаваўчыя інструменты. А калі б – скажам – не пан Носік стаяў тут, а пан Сандра Батычэллі? О, так. Тады зусім іншая іншасць. Тады б не ступала пані Зіна празаічна, лесвіцай. Была б яна вылузана з залатой ракавіны, і з шэнту марской хвалі, і з анёльскай музыкі. А калі б, выпадкова, прыплёўся сюды якраз пан Рэмбрант, пранікнуў бы ў ласку кахранай Данай залатым дажджком, што ідзе з неапісанай светласці.

– У вас прыгожыя ногі і вельмі старанна выкананыя, – аозваўся пан Носік, бо не быў ён нейкім Рэмбрантам, які хітрасцю і нахабнасцю ўладкоўваецца ў белагаловыя сны.

– Дзякую. Вы вельмі мне ласкавы, – адказала пані Зіна. І ўсміхнулася смуткам Джаконды, што сведчыцьмагло б пра вялікую самоту яе бяздоннага нутра.

– Ёсьць яшчэ ігчаслівия людзі, – уздыхнуў пан Носік. Месца атрымалася зручным для назіральнага працэсу, і ён не адыходзіў ад дзвярэй. І пані Зіна прыкметіла зацікаўленне. З належнай жанчынам спіласцю спрабавала выдаўжыць сукенку. Дарэмна, бо, як агульна вядома, законы фізікі грудзьмі стаяць за справу расцяжнасці тэকстыльнай матэрыі. І пані Зіна паўтарылася сарамлівай усмешкай Джаконды.

– Шчаслівия людзі?

— Далёка і не шукаць, — упэўнена падтрымаў пан Носік. — Вось, скажам, ваш муж.

— Ах, муж-муж, — сарамлівасць пераўтварылася ў здзіўленне. — Працуе адно і працуе. А я зусім адзінокая. Тэлевізар, кніжка, тэлевізар.

— Прыгожая дама не можа быць адзінокая, — спавіваючы голас у цёмны шоўк меланхоліі, прашантай пан Носік. Утоптваў прытым акурак папяросы ў зацухомлены горб лесвіцы.

— Быщам бы і так, — згадзілася пані Зіна. — У нармальным свеце за дамай ступае натоўп паклоннікаў. Карыстаючца дамы нават асабістымі рыцарамі. У нармальным свеце. А тут? — паехала зрокам па закуранных сценах. — Тут не-э. Тут можна быць толькі нешчаслівай жанчынай.

— Та-ак. Тут усё не так. Дзе ні глянь, правінцыя, — працягваючы настрой, уздыхнуў і пан Носік. А на душы — пасвятлела. Вось, аказваецца, не сам ты адзін у няшчасці, ёсць у цябе і таварышы.

— А можа, — пачала і спынілася. Раз яшчэ цаля за цаляй смутнымі карымі вачымі абмацала забуксованую каля падножжа лесвіцы фігуру. — А можа вы будзеце маймы рыцарам? Або — прынамсі сакрэтным адаратарам?

— А чаму ж не? Буду! — амаль не закрычаў ад радасці пан Носік. Неяк — паўстрымаўся: падобныя ж прапановы не ляжаць навалам на mestachkovых тратуарах. Тут і адказ даць трэба высокамоўны, — падумалася пану Носіку, а ў разумовых рэсурсах ішлі пошуку слоў. Вялікіх і прыгожых. Слоў важкіх, бы валун, а адначасова далікатнейшых за подых майскага неспакою. Аднак у Носіковых арсеналах не знайшлося такіх дзіўных, ці не алхімічных структур. І ён сумна заціх.

— Ну як? — пані Зіна ступіла адзін крок уніз, затым другі і трэці. Раскошлівы далягляд скараціўся да малачікавай перспектывы.

Тым часам лесвіца дыхнула водарам варанай капусты. У кампазіцыі кмену, маярану, ангельскага перцу, здагадаўся пан Носік, — кулінарнае ўмельства сваёй жонкі.

— Я буду вашым рыцарам. Я абараню вас ад дрэнных людзей і злога свету, — пакланіўся прыгожа і, падбадзёраны жылястым кулаком страуніка, шмыгнуў на спатканне штодзённай, па-правінцыяльнаму зямной раскошы.

2.

Першы летні дзень у Носікавай кніжцы жыцця, тоўстай і нуднай, як пазітыўісцкі раман, раскрыўся абсалютна новым акапітам. Ён шыбаваў на спатканне з Зінай. Прытрымліваўся перад вітрынамі, абыходзіў кіёскі, збаўляў крок, то зноў нечакана набіраў хуткасць.

Ёсць хвіліны, калі свет ападае на тваё плячо каляровай птушкай. І зазірае табе ў очы, і цырыкае, і манернічае, а калі падстаўляеш далонь, садовіца там, і слухмяна збірае нябачныя крошкі з тваіх пальцаў. І нават мястэчка ў другія дні, быццам старая дзеўка, засохлае і прагорклае, зараз вітае цябе ветлівай усмешкай. Дзень добры! — гранітным капелюшом кланяеца банк, які ўчора пад пагрозай секвестратара дамагаўся вярнуць напампаваны адсоткамі крэдыт. Прывітанне, браток! — падміргвае кудупляваты магістрат, хаяць ніколі раней не адазваўся да цябе іначай, як — обыватэлю, вы абавязаны...

З такіх хвілінаў пачынаецца новае жыццё. І вось пан Носік шыбаваў у местачковы парк на спатканне з Зінай і новым жыццём.

Убачыў яе здалёку. Квяцістая сукенка на фоне пабляклай лавачкі паказалася райской птушкай. И пану Носіку стала прыемна. Ён прысеў на крайняй лавачцы і глядзеў. Там, на сто кроакаў далей, бачыл прыгожую жанчыну. Яна чакае. Побач праходзяць людзі. Мужчыны — хто крадком, а хто і адкрыта — спаглядаюць на яе, прыпыняюць крок. Но нат і абмяркоўваюць, якія эквілібрystычныя канфігурацыі былі б яны ў змозе выкрасіць з гэтай во панай, калі б здарылася адпаведная нагода. А яна абыякава гартае кніжку. И ты, адзін на ўвесь свет, ведаеш аб'ект яе чакання. Таму вось пану Носіку было прыем-

на сядзець тут і сачыць за паняй Зінай. Было таксама жаданне падняцца, падысці бліжэй, паціснуць яе далоні. Хто ведае, мо нават пад парасонам летняга прыцемку вуснамі крануць вусны. А людзі – ідуць і ідуць, і шмат хто знаёмы там. І згодна, здаецца, трymаюць вока на асобе пана Носіка, гатовыя кінуцца з усіх бакоў, калі толькі пераступіць ён нябачную, назначаную мястэчкам мяжу прыстойнасці. А калі трэба, няма чалавека, – падумаў пан Носік. І ад незаслужанай крыўды прыкурыў. А затым – другую папяросу ад першай, трэцюю ад другой. Закругляючы вусны, пускаў дым зручнымі абаранкамі. Далікатны летні вечер псаваў іх, развеўваў. Здавалася – усё зараз разыдзецца з ветрам: парк, летнє папоўдне, пані Зіна. Думка, што менавіта яна можа зараз ператварыцца ў чистую метафізіку, халоднай іголкай забілася ў грудзі. І пан Носік падарваўся на ногі. Ступіў, глянуў, спыніўся. Побач з Зінай прысела нейкая постаць. З перспектывы ста кроکаў зусім падобная на цётку Варвару, якая на тое і жыве, каб ніякая mestачковая таямніца не была прымушана занадта доўга аставацца ў самоце і забыцці. А вось з перспектывы гадоў, заглядаючы ў далёнюю і блізкую мінуўшчыну, можна даць другі адказ. Калі следам тваім крохыць нейкая ўсюдыісная, фатальная сіла, будзь упэўнены: во яна – і тут, і цяпер. З'яўляецца неўядома адкуль і адно для канспірацыі прыкідваеца цётцы Варвары абалонкай. З'яўляецца, каб зруйнаваць усе твае, Носік, планы. Мала-важнае – на вадзе, ці ў камяні запісаныя. І панам Носікам ускалыхнула злосць. Эх ты, доля! Эх ты, мястэчка! – яму раптам захацелася разбурыць увесь той парк, дашчэнтна, да апошняга дрэва, да апошній сцежкі, да апошній травінкі. І горад – хай ад яго не застанецца камня на камні, ні след людскі, ні слова, ні думка нават. Заціснуўшы зубы, як чалавек, якому ўсё адно – цяпер ці праз сто гадоў паміраць – пайшоў пан Носік наўкола лавачкі. Адзін круг завінуў, другі, трэці і чарговы. Аж закружылася ў галаве. Спыніўся. Кінуўшы вокам направа і налева, упэўнены, што ніхто не сочыць за ягонымі змаганнямі за перамену лёсу, прыцэліўся і

ўрэзаў выспятка ў зялёную парэнчу. – А на табе, праклятая! – і канчаткова ўжо прыніжаочы ворага, сплюнуў. І змораны барацьбой, пасадзіў фігуру якраз у апаганеннае месца. Задумаўся. Ад чэрвеньскай цеплыні злосць расслабілася, размякла, цёплым воскам паплыла ў ногі. Пан Носік паставіў твар на летняе сонца, заплюшчыў очы. Доўгай, зялёна-блакітнай сцежкай, што пабегла пад павекамі, накіраваўся ў напрамку квяцістай сукенкі. Разлажыўшы на вецер нябачныя крылы, ён закружыў пярэстым воблакам, а мо бязважкім матылём, а мо неслух-мяным бярозавым лістком, які, не чакаочы лістападу, дае веру абытнікам бяздоннай пространі. Яшчэ хвіліна – і ападзе побач з лавачкай.

– Ну, я ўжо тут, – прывітаецца.

– Ах, ужо тут, – ледзь заўважанай усмешкай аб'явіцца Джаконда і працягне на прывітанне руку. – Прагуляемся?

– Прагуляемся, чаму не, – адкажа пан Носік.

– Можа, да Белай ружы? Або – у Алімп, – дасць прапанову, усміхнецца ветліва.

– З вамі – нават на другі край свету, – адкажа пан Носік. І два воблакі, два матылі, два лісткі бярозавыя пабягуць у зялёна-блакітную сцежку.

Калі б у нашым мястечку, нягледзячы на малады яго ўзрост, паспеў нарадзіцца, пасталець ды падняцца на неба сапраўдны паэт, цяпер, разглядаочы панараму з-пана над бярозавых вяршыняў, праўдападобна сказаў бы так: вось табе двое людзей, ідуць на спатканне з няўхільным лёсам. Прыйгожыя, светлыя і саноўныя, як прыйгожым, светлым і саноўным бывае чалавек, калі ў руках ягоных – ішчасце. Аднак, адзінае, што зймала рукі пана Носіка, – пагаслы акурак. Апошні ад распячатаўанай ураніцу дваццаткі. І нашаму чалавеку, дзесь там, на анёльскіх літаратурных нівах, аставалася, як і заўсёды, адлажыць чарговую скібу пра кахранне да роднай зямлі.

Ветэранны

Гэтыя мужчыны даўно ўжо вызваліліся з жалезных абдымкаў часу, цяжкіх яго ланцугоў, што звязваюць чалавека з канкрэтным месцам, канкрэтнымі абавязкамі. Маглі б яны без залішніх цырымоній пазбыцца сваіх календароў і гадзіннікаў, аддаць іх у які музей або звычайна абдарыць унукаў для гульні. І не пацярпей бы свет. Так ці іначай, ён выкананы бы свае справы тэрмінова і паспяхова.

Але яны ўсё яшчэ ішлі плячо ў плячо з календарамі і гадзіннікамі. Кожную першую суботу месяца дакладна ў васемнаццаць гадзін пераступалі парог рэстаранчыка.

Заходзілі камплектам або паасобна, але наогул у назначаны час усе пяць фігур запаўнялі месца за столом. Прасілі гарбату. Разгортвалі газеты. Глядзелі адзін аднаму ў очы, паразноўваючы запісаныя ў памяці вобразы з замалёўкамі актуальнай хвіліны.

Былі гэта звычайнія мужчыны. Па іх біяграфіях не здымалася кіно, не пісаліся герайчныя аповеды, не складаліся школьнія падручнікі. А калі нат і пісаліся якія гісторыі, тады не фантазійнымі, выкручастымі літарамі, а дробным макам штодзённых мазалёў. Чыгуначнік на пенсіі Іван Пракопавіч, селянін Віктар Сцяпанавіч, што гадоў больш за дзесяць як аддаўшы наймалодшаму сыну лейцы, з'ехаў у мястэчка, дзе прытуліўся да нейкай удавы. Максім Карпавіч і Пётр Паўлавіч адпрацавалі жыццё на мясцовай фабрыцы.

Мэту гэтых сустреч дарма замыкаць у рамкі якое-колечы логікі. Не вырашаліся тут справы ні сённяш-

няга дня, ні будучыні. Не прымаліся ніякія пастановы, ні ражэнні. Ніхто не назіраў за ходам падзеяў, нат так сабе, без прычыны, каб праз дзесяць-дваццаць гадоў, прыгарнуўшы на калені ўнука, прашаптаць у ягонае вуха банальнае – “Я бачыў”.

Мабыць, склікала іх у гэтае месца своеасблівая дэмансстрацыя – доказ прысутнасці, існавання, перамогі над чарговым днём.

Часам нехта спазняўся, і моцна яны ў такіх выпадках хваляваліся.

“А дзе Пётр Паўлавіч?” Або: “А дзе Віктар Сцяпанавіч?” – неспакойным голасам самы старэйшы выклікаў непрысутную асобу. – Бачыў хто сёння Віктара?

– Я бачыў. Учора раніцой у малочнай краме. Усё нармальная, у жывых ён быў, – чыйсьці голас супакойваў апошніх.

І яны засядалі за стол. Але неспакой не адступаў да лей як крокі на два, таптаўся за спінаю, прысаджваўся на парожнія крэсла. Нават калі і не гаварылася пра тое ўтолас, яны дасканала ведалі цану аднаго дня, разумелі, што кожная хвіліна павышае яе, падвойвае, патройвае, аж у рэшце рэшт заўтрашні дзень пераўтвараецца ў тавар не на чалавечую кішэню.

Афіцыянтка махала на стол шклянкі з гарбатай, папёлку, абдорвала іх ветлівай усмешкай і, хвалюочы бязмежнымі клубамі, плыла на сваю службовую прыстань. Гартаячуы каляровы журнал, час ад часу абмацвала іх службова чуйнымі зрэнкамі, а яны сачылі за яе чорным, бліскучым боцікам, што машынальна гойсаўся на назе, закінутай на другую нагу.

– Эх, зоранька, – Іван Пракопавіч папраўляў гальштук, штурхаў наперад грудзі, а жывот і сам здагадваўся, што не ён першачарговы тут герой, ды ўпятайкі адступаў у ёмістыя абдымкі пінжака.

– Гэ-гэ, загуляў бы, а? – падміргваў Максім Карпавіч,

і ад такіх слоў Пракопавіч напаўняўся асалодай. – Ну, табе што? Малады ж яшчэ. Сярун.

Дэкларацыі ў адрас жаночага полу не ўспрымаліся сур'ёзна. Яны заходзілі ў той этап жыцця, калі без крыўды для гонару мужчынам дазваліеца жартаваць або і здзеквацца з сваёй недасканаласці. Бо і яна, актуальная няспраўнасць як доказ іх ранейшай мужнасці. Балючая ёсё-такі ўзнагарода за перамогі маладосці.

Але нешта хлапечае застаеца ў мужчын да апошніх іх дзён. Няўлоўнае, неназванае адгукваеца рэхам у застольных размовах, прыхоўваеца між слоў, апранаеца ў шматзначныя ўсмешкі.

– Я ў шэсцьдзесят о-го! – абводзіў зрокам афіцыянтку Максім Карпавіч. І прыкідваючыся смуткам, уздыхаў: – Божа ж ты мой! Забраў сілы, вазьмі і ахвоту.

Такі цырыманіял паўтараўся кожны месяц. Мянляліся адно сцежкі гэтых, па-хлапечаму канспірацыйных, па-хлапечаму недалёкіх ад бацькоўскай хаты эскападаў. Адзін раз кіраваліся яны на афіцыянтку, а другім разам бралі напрамак на зусім выпадковую паненку, што прытулілася якраз да суседняга століка.

Але маладыя паненкі натоўпам сюды не заходзілі. Рэстаранчык быў з другой, прызабытай зараз палоскі часу. У далёкай мінуўшчыне – можна б падумаць – разгарнуў хто на сталах цыратовыя загончыкі, абселяў іх алюмініевымі лыжкамі і відэльцамі, там-сям уваткнуў хісткое драўлянае крэсла. А затым, не чакаючы жніва, з'ехаў у другую краіну або ў вечнасць. А можа, невыпадкова, можа, з думкай аб такіх якраз кліентах, адвяла якая міласэрная рука гэты куточак з гаманлівай сучаснай прасторы?

– Каму забраў, а каму і не, – на нараканні Карпавіча адгукваўся таямнічай усмешкай Віктар Сцяпанавіч. – Мне таксама семдзесят пяць. А пакуль яшчэ мая Маня не наракае.

Паўслоўцамі, зразумелымі толькі мужчынам, назы-

валіся карысці, якія можа мець mestачковая ўдава ад кансерванага сонцам, дажджом і ветрам вясковага хлопіца.

Але наогул Сцяпанавіч не паспяваў падзяліца з сябрамі гэтай радасцю, што час ад часу выпадае на долю яго-най Мані. Гутарка стаўлялася на зусім другія рэйкі. Пётр Паўлавіч з кішэні пінжака выгартаў насавую хустачку, згартаў пот, што бліскучымі жамчужынамі гуртаваўся на кончыку носа – ад гарачай гарбаты, а мо на які жахлівы ўспамін.

– А я ўчора ўпаў, – заяўляў сумным голасам.

– Як упаў? Дзе? – хваляваліся апошнія. Але хваляванні былі павярхоўныя і ўраз знікалі. Калі ты зараз тут – значыць, падняўся, нічога страшнага не адбылося.

– Нармальна, на вуліцы. Ішоў і зваліўся. Цяжкое штосьці села на грудзі, потым свінцовым холадам пералілся на плечы і ў ногі. А потым сцямнела ў вачах, і я адышоў ад прытомнасці. А калі разбудзіўся, нейкія маладыя людзі акружалі мяне шчыльным вяночкам. На фоне чыстага неба я бачыў іхнія голавы і чуў іхнія галасы. І яны разважалі: п'яны ці хворы я. А я ж і ў рот не бяру. З мaim сэрцам, самі ведаецце, было б самагубства.

– Нічога не разумеюць маладыя, нічога не ведаюць, – горка ўсміхаўся Іван Пракопавіч.

– А ў мяне грыжа, – адзываўся Віктар Сцяпанавіч. – Такая во, – згартаў далоні ў кшталт футбольнага мячыка.

– Усе тыя мяшэчки картопляў і жыты, што вам, гарадскім, скарміліся, зараз і выбіраюцца на белы свет. Аперацыя неадкладная. Сам не знаю – паміраць ад нажоў лепш, ці ўсё ж такі ў сваім ложку?

Грыжу Віктара Сцяпанавіча дасканала ведалі. Тут яна нараджалася, пачыналася з маленькой гарошыны, надзімалася ў тэнісны шарык, аж зараз дасягнула памераў футбольнага мяча. Карыстаючыся правамі, належнымі паўнацэннымі удзельнікам застолля, уключалася ў размову ў любы момант, не чакаючы сваёй чаргі. І была прытым прэлюды-

яй, запрашэннем у своеасаблівы акцыён, біржу, дзе чалавек стараецца апярэдзіць другіх, узлянець вышэй, галасней за ўсіх назваць сваё імя, накрыць козырам усе, раней разложаныя на стале карты.

– А ў мяне лёгкія на кволых нітачках чапяць. Як скажаў лекар: “Інжынер які або другі панок даўно з зямлёю шлюб узяў бы”. І яшчэ сказаў лекар: “Адракацца трэба ад гэтага гаўна”, – Максім Карпавіч вылузваў з кішэні пачак папяросаў, шпургаў на стол. А потым пяшчотным жэстам прыгартаваў яго бліжэй, да сябе. – А як пакінеш, калі шэсцьдзесят гадоў курыш? У сорак чацвёртым вывучыў, у савецкай перадавой. Махорка была ў іх – моцная, бы спірт. Увогуле, моцныя былі яны хлопцы, адважныя. Жыщё аддаць – тое, што і сплюнуць.

І паўтараючы адвалу савецкіх разведчыкаў, разгартаваў пачак, спраўна пstryкаў у тэктуровае дно, а папяроса, бы на якой пружыне, выскоквала між пальцаў. Каўкаў дым, аж напіналіся грудзі – горда, рапчуча, можна б падумаць – выходзілі на сустрэчу свінцоваму дажджу, агнявой лавіне.

– А ты, Пракопавіч, што можаш ведаць пра перадавую? Сярун быў...

Гэтым словам Карпавіч называў Пракопавіча часта і густа. Часам яно Пракопавічу падабалася, а часам не. Асабліва, калі размова кранала справы важкія, адлеглыя на шэсць дзесяцігоддзяў, рабілася крыўдна Пракопавічу. Бо ў чым вінаваты чалавек, што якраз у той герайчны час хадзіў ён у пяцігадовых смургалах? І тады Пракопавіч выкладаў на стол свой, ці не адзіны джокер, што крадком прыхоўваўся ў абшастанай калодзе дзён:

– А ў восемдзесят пятym, як мяне вагоны сціснулі, так і думалі ўсе: памрэ, не выжыве. А як бачыце – не памёр.

Гісторыю пра вагоны яны дасканала ведалі, не першы ж раз прыводзіліся за гэтым сталом.

У восемдзесят пятym Пракопавіч працаваў на чы-

гунцы. Спіналі аднойчы вагоны ў адзін даўжэзны эшалон, машинаст памыліўся, лакаматыву заўчасна тузануўся назад. Усе паспелі, а Пракопавіч не паспеў, апынуўся між буферамі вагонаў. Штосьці трэнснула, нешта ляснула, і ён паваліўся на рэйкі. Доўга там ляжаў, ці кратка – дакладна не ведае. Але мабыць, даволі доўга, бо калі расплющыў вочы, першае, што ўбачыў – пабялелае, спалоханае ablіčча начальніка вакзала. І зрабілася Пракопавічу сорамна. Ён ляжыць, а начальнік, бы раздавы жаўнер, выстроніўшыся перад афіцэрам, хвалюеца: “Дыхае, ці не дыхае Пракопавіч?” Учапіўшыся растапыранамі пальцамі за чорныя хмурыны, што плылі перад вачымі, пачаў узводзіцца на ногі.

– Другі хто нат і не зіпнуў бы, – казаў потым. А мне быццам і нічога. Праўда, правая нага не зусім у калене згінаеца. Ды што там – нага?

– А ў мяне вада ў каленях, – карыстаючи аказію, што гутарка ідзе пра канчыны, уключачыў ў размову Хведар Антонавіч.

Але прэтэнзіі Хведара, напалову жартам, а напалову і ўсур’ёз, ігнараваліся. Як адзіны тут, ён значную частку жыцця прахадзіў у начальніках прафсаюзаў. На пачатку ўсё было нармальна, спалучала іх адна вуліца і адзін фабрычны становік, а потым у Антонавіча з’явіўся свой офіс і свой пісьмовы стол, і яшчэ маленькі столік, дзе, бы які турэцкі султан, драмаў кумпясты чайнік. А наўкол чайніка антычнымі служкамі вартавалі шклянкі. Часам, па інэрцыі або карыстаючыся ранейшымі вузламі, заходзілі на гэтыя офісы. Прыйсажваліся ўмяккія крэслы, глядзелі, як спраўнныя далоні сакратаркі пераліваюць з чайніка ў шклянкі кіпячую воду.

– Хіба ж ад кавы і гарбаты тая вада ў каленях, – падморгваў Іван Пракопавіч.

– Або ад гэтай сакратаркі, што ззаду, стоячы на каленях яе, – выскальваўся жоўтай усмешкай Максім Карпавіч.

Насміхаліся жартам, па-сяброўску, але ж быў у слоўах і тонкі папрок, слушны закід: “Смешнае і далёка

несправядлівае, стаўляць у адну шарэнгу, пароўноўваць прыдбаныя ў барацьбе кантузіі і раны са звычайнімі хваробамі, што, бы тыя байструкі, прывалакліся ў хату невядома адкуль, прыліплі да чалавека невядома чаму”.

Крыўдуючы на ўесь свет, Хведар Антонавіч задзіраў нагавічыну. Сіне-белую, худую лытку завяршала непрапарцыянальна круглая булава. Сціскаў гэту булаву пальцамі, затым забіраў руку, а на бела-сіней скурый аставаліся кругленкі ямачкі.

— О, бяда якая. А вы тут кава-гарбата, кажаце, сакратаркамі папракаецце.

І яны маўчалі. Мабыць, у гэтай цішыні, за падтрымкай шматгадовага сяброўства, адабраўся, прызнаваўся за раўнацэнны і Хведара Антонавіча жыщёвы ордэн, яго пакута і ўзнагарода за поспех гэтага мястэчка.

— Усё-такі пайду ў той шпіталь. Ці не ў бліжэйшую сераду, — спыняў цішыню Віктар Сцяпанавіч.

— Будзем цябе наведваць, — казаў Іван Пракопавіч.

Афіцыянтка прыбірала парожнія шклянкі, а яны сачылі за яе няспешнымі жэстамі. І зноў маўчалі. І думалі, што ўсё-такі не ў шпіталі, а тут, у маленъкім рэстаранчыку, стрэнуцца чарговы раз.

Былі гэта звычайнія мужчыны, яны паміраюць у сваіх ложках, на сваіх падушках. Так ціха, што можна падумаць — не паміраюць ніколі.

Знічка

З цэнтральных раёнаў неба, ад Млечнага Шляху апускаецца знічка. Мільёны зор стаяць у знерухомелым сне, і толькі яна разбудзілася ды ляціць светлым, радасным полымем на сустрэчу з няўхільным знікненнем. Здаеца – не страшны той нябыт, не мае значэння, калі на адну хвіліну, на адзін міг засяроджваеш, згартаеш на сябе зрок і ўвагу ўсяго сусвету.

Лёт знічкі звязвае бязмежны космас з панадворкам, што на прадмесці мястэчка. Панадворак малы, квадратны, трыццаць метраў на трыццаць. У другія дні маўклівы, закінуты ў сонную дрымоту, сёння запрашае да сябе ўсю вуліцу.

Прыйшоў Коля, раней чыгуначнік, зараз на пенсіі, прыйшоў Андрэйка – той, у лепшы свой час, ведаў, як мёртвы кусок драўніны пераўпасобіць у жывое крэсла або багаты стол. Ёсць і міліцыянер на пенсіі Чарнейка.

– Во, глядзіце, – Колька зрокам адводзіць знічку за мяжу далягляду. – Ці не наш Сенька абарваўся.

Вочы слухмяніа ўзводзяцца ў вечаровае неба, на адну хвіліну спыняюцца слова.

– Э, – скептычна хрыпіць у паўсвятле чыйсьці голас.
– Напэўна хто другі. Сенька ж раніцой... Зараз пэўна на месцы ўжо ён, дзе трэба.

Але пан Сенька поўнасцю не дабрыў яшчэ да месца назначэння. У хаце за жоўтымі вокнамі хістаецца полымя грамнічнай свечкі, наўкол бабы суседкі расселіся, заvodзяць жалобныя песні. Час ад часу блыгтаюцца іх гала-

сы, тая-другая нотка азываеца фальшам. Ну, нічога ўсё. Не ад сэрца ж і не ад душы такія дысанансы. Нараджаюцца ў гартані, у галасавых струнах, як вынік вялікага старання за заземскі поспех пана Сенькі.

Бабы заўсёды так спываюць. Ці не трыста пакаленняў ужо. І калі слухаеш іх, калі паглыбляешся ў сумныя літаніі, так і здаецца: усё будзе добра, куды трэба накіруюць пана Сеньку. Але пакуль яшчэ ляжыць ён між бабамі ды грамнічнай свечкай і чакае.

А на вуліцы мужчыны заступаюцца за пана Сеньку па-мужчынску.

Згуртаваўшыся ў грамаду, кураць, прыпальваючы чарговую папяросу ад папярэдняй. І ўсе добрыя ўчынкі, што з дзяцінства па ўчарашні дзень трапіліся нябожчыку, узлятаюць на крылах тытунёвага дыму. Адпłyваюць па-над садам, над бліжэйшымі домікамі, і далей, у цэнтр мястэчка, над сівымі блокамі, капулястымі цэрквамі, касцёлам, што белай вежай забіваеца ў раззоранае неба.

— А памятаеш, як шукалі той дуб? У семдзесят шостым у пушчы мы яго ўкралі, — струменіцца дым з-за зубоў чыгуначніка Колі.

— Ой там, зараз укралі, — крывіцца Андрэйка. — Ссяклі на Вапавай трыбе, вялікая мэцыя.

— Ну, ссяклі, — згаджаецца Коля. — А вось ляснічы, маленькі такі, тоўсценкі, Клёцкам яго звалі, а што ж бядніга набегаўся, напытаўся. Дуе вёскай, хмара гаёвых за спінаю, па панадворках шныраць, у хлеўчыкі зазіраюць, у нужнікі запускаюць вока, а дубіска ў мястэчку ўжо. На стаўны парэзаны, фарбай пакрашаны, стаіць вуструніўшыся ў майм плоце, будавацца якраз пачаў. І зараз там ён. Ніяк не спарахнеў дуб.

— Прызнавацца, бо ўсіх пасаджу пад халеру, — вішчыць Клёцак. А Сенька ведаў і, бачыш ты, нікому не сказаў. А баяўся я, скажа. З сабакамі ж вадзіўся...

Апошнія словаў сказаліся ненаўмысна, з-за звычайнай шчырасці.

— А што, міліцыянер выпадкова прымушаны, — адзы-

ваецца Чарнейка. – Горшы які гатунак, і ці як? Чалавек, калі прыстойны ён, ад мундзіра хіба ж не псуеца.

Так больш-менш гамоняць, паклікаючы мінулья гісторыі.

А між сказанымі словамі трымцяць слоў змоўчаныя, што не падыходзяць да сцэнэрыі месца і здарэння. Пустыя, лішнія, як бутэлькі ў жоўтых півоніях пад плотам.

Заядла тыя бутэлькі капіў пан Сенька. Старана чысціў ад пылу, здзіраў знішчаныя або спаленые сонцем этыкеткі, абмываў у ўёлай вадзе, глянцеваў фланэльнымі анучкамі, аж пакажацца бліск, які малавопытны спецыяліст успрыме як фабрычны прадукт.

Адкуль такі клопат, спытаеце. Дык вось. Скарыйстаўшы чыноўніцкую фразеалогію, можна сказаць так: займаўся пан Сенька продажам алкаголю, невядомага па паходжанні. Хаця папраўдзе тут, на памежжы, і так кожны ведае: радавод ягоны прыязджает крадком, з-за ўсходній мяжы, у пластмасавых мяшечках, тут раздзяляеца на паасонныя пляшкі. У падвалах даюць яму шляхецтва і які захочаш смак. На кожную кішню і густ.

– Вам зубровачку? А можа, Ельцын або Пятроў. Каньяк? Калі ласка, ёсьць і каньяк. Ці не фальшывы ён? Ну, як жа фальшывы. У мяне арыгінальны тавар, усё ў краме купляеца, – у краме за гэтыя слоў кулак пана Сенькі тро разы забіваеца ў грудзі, туды, дзе за рэбрамі няспынна працуе сэрца – гарант чалавечай прыстойнасці.

Сіла персвазіі павышае гандаль. І яшчэ давер. Не рэклама, як хочуць адукаваныя мужы. Рэклама адно нервую, калі вылазіць з тэлевізара ў нечаканы момант.

А дарэчы, спрабаваў жа які адукаваны муж пусціць у народ адну хаця б пляшку рускай гарэлкі? Выстаяў вока ў вока з мясцовым кліентам? А ў кліента заўжды свая рацыя, і ён канчаткова перакананы: хвіліна яшчэ, і стане ахвярай ашуканства.

Тады і пачынаюцца ўзаемныя хітрыкі, тупанне, заці-

ранне рук, мацанне зрокам. І қулакі забівающца ў грудзі,
аж грымяць рэбры. Ідэнтычна, бы на конскім базары.

Але ж коньмі пан Сенька ніколі не займаўся. Бо і на
халеру цяпер каму конь? Аформіць агарод за домікам?
Анаго ў мястэчку даволі. А пляшка – калі ласка, для
радасці добрая і для смутку.

Вось і прадаваў такія пляшкі пан Сенька, запоўненныя
ў падвале, між картопляў і буракоў, морквы, цыбулі. А
ўсё сваё, не закінеш тут хіміяй.

Працоўны, рабацяшчы мясцовы народ. Такім нара-
джаецца, і ўсё.

Тады адвячоркам або і apoўначы стукай у акно пана
Сенькі. Адчыніць.

– Зуброўка? Ельцын? А можа, Пятроў?

Вось чаму і запаўняеца бляшаная баначка з-пад гар-
баты. Ад кожнай дваццаткі палова трапляе якраз туды.
Другая адводзіцца на чарговую бутэльку спірту раяль.
Час такі, рыначны. Хто не інвестіруе, ідзе ў адстаўку.

Але пан Сенька больш закаханы ў першую дзесятку.
Кахае яе асаблівым чынам, пышчотна. Гладзіць бронза-
вую паперу, разглядае падабізну князя Мешка, а ў вачах
стаіць улюблёнае аблічча наймалодшага, Славічка.

Зараў у Беластоку ён. І дай, добры Божа, няхай там
застаецца. Адно неўдалоты вяртаюцца ў мястэчка, закон-
чыўшы адукацыю. І прыдуркі. Ну, яшчэ ўсялякія сваякі
мясцовага чыноўніцтва – ім і ў складаны час прыдбаец-
ца які сэнсоўны занятаў.

А Славічка забяспечыць трэба ў кватэру: дзве тысячы
злотых квадратны метр.

Колькі ж тады разоў трэба збегаць да бляшанкі ру-
кой, узброенай у дзесятку, каб неабмежаваную пространь-
сціснуць у квадратны метр падлогі?

А ўсё проста, калі чалавек ведае, дзеля каго ён
жыве.

Але вось зараз пана Сенькі няма ў жывых. Яшчэ
раніцой, як і штодзённа, выйшаў на сходы, на вуліцу,
накіраваўся ў краму. І зваліўся на тратуар. Залішне
клікалі дапамогу.

— Але так зразу, з месца, — здзіўляеца міліцыянер на пенсіі Чарнейка. — За нашым часам не здаралася та-
кое.

І пачынаеца ўспамінанне ўсіх, хто за апошні час і зусім нечакана кульнуў на другі бок. Карагод адкрывае Яша, што памёр стоячы у аўтобусе, у натоўпе. Затым ідзе Францік: у красавіку не падняўся з ночы, так і ніхто не ведае, чаму.

— Хімія і стрэс, — кажа Андрэйка.

Далей прыводзяцца на памяць тыя, хто знік па тэхнічна-цывілізацыйных прычынах. Антошка, што знойдзенай на агародзе бліскучай цацкай ляснуў у ручку плуга, так ляснуў, аж бэбахі на электрычныя драты ўзляцелі. Затым стаіць у чарзе Мішка: ладным куском жалеза пацэліла яго ў патыліцу незразумелая машина на фабрыцы. Ёсць яшчэ і Сяргей, які ўпісваецца ў першую, ды і ў другую катэгорыю. Ад інфаркта памёр, а хвіліну раней паспей яшчэ засадзіць швайку проста ў сэрца святочна-велікоднага кабанчыка. Так і звалітіся смяротным дуэтам чалавек і паршук.

Пойдуць раніцой а палове дзевятай.

У хату пана Сенькі заходзілі не раз, не два разы. Вось і ведаюць, што там, і як.

На пачатак трэба ступіць у сенцы — шмат якія функцыі выпаўняюць яны: калідор, складзік лішніх трантаў. Затым будзе кухня, чвэрць яе запаўняе хлебная печ, і дарэчы, па інерцыі, без канкрэтнай патрэбы зайшла сюды. Не аддзячыла ні адным буханкам хлеба, ды як жа іначай, калі зараз за плотам спажывецкая крама, што працуе з раніцы да вечара, па будзённых і выхадных днях.

А наўкол печкі дубовы паркет. Так і спрачаюцца з сабою.

— А ты, насенне мужыцкае, ты чаго тут?

— А калі б якая вайна, дык што, у крамік па хлеб злёташ? А баба замесіць у дзежцы, на бляху пакладзе — і ад голаду не загінуць нам.

Ёсць тады кухонная печ гарантам сытасці ў злы час, да якога, як падказвае mestачковы вопыт, добрая дні адно гаманлівая падрыхтоўка.

З кухні адны дзвёры выходзяць на маленькую спальню, другія на гасцінны пакой. Там якраз і ляжыць пан Сенька.

Можна было, вядома, зняць месца ў спецыялістаў, закінуць туды нябожчыка на апошнюю ноч, а з раніцы прыйшлі б смутныя хлопцы ў чорных пінжалаках, у белых рукавіцах, спраўна ўзялі б, што трэба ўзяць. Шмат хто зараз карыстаецца такім выгодамі, асабліва жыхары шматпавярховых блокаў. Не трэба потым сіраць, прыбіраць, чысціць паркет.

Але на прадмесці ўсё іначай. З прадмесця адыходзяць у вечнасць, пераступаючы свой парог і на спіне лепшых суседзяў.

Чэрвеньскі Млечны Шлях апоўначы разгартаетца белай хусткай. Колькі гадзін – і нябачна пераліецца ў светласць раніцы.

Да світанку трэба было б здрамнуцца, адпачыць. А восьмай прыйдзе бацюшка.

Суседскі іх аваязак – адправіць пана Сеньку ў апошні шлях.

Дом

На гэтай вулачцы ўсе дамы нараджаліся ў адзін час, і цяпер, узаемна пераклікаючыся, салідарна адступалі ў нябит. На пачатак зніклі маленъкія, драўляныя дамкі. Затым пайшлі следам большыя, двухпавярховыя, мураваныя. Наш дом быў самы вялікі, і аднае раніцы застаўся ад свайго пакалення адзін. Застаўся, бы правадыр заваёванага чужынцамі племя – для радасці турыстаў і для славы актуальных валадароў.

А наўкол вырасталі ўжо новыя будынкі – чыстыя, элегантныя, светлыя вялікімі вокнамі.

Думалі разбурыць яго. Быў стары і неахайны, колькі гадоў назад апошняя кватаранты зачынілі за сабою дзвёры. Потым жэўжыкі знялі іх і закінулі побач з сцяной, у высокую крапіву. Яшчэ потым невядомыя руکі пазбавілі яго вокнаў.

Год, можа, два стаяў так, узіраючыся ў тратуар сліпымі зрэнкамі, абдзёртыя, абшастаныя сцены прыбаўлялі яму фізіяномію жабрака. І людзі міжвольна пачалі абмінаць гэты дом шырокім колам, пераступалі на другі бок вуліцы. Бо людзі заўсёды абмінаюць жабракоў, ступаюць на супрацьлеглы тратуар, а калі з-за сваёй няўлагі здараецца ім напароцца твар у твар з таким асобенем, тады адводзяць вочы абы-куды або пільна ўзіраюцца ў насікі сваіх чаравікаў.

Аднае восені сышлася высокая камісія. Запускалі вока ў чорныя вокны, кружылі наўкол сценаў, тузалі іх кулакамі, абштурхоўвалі малаткамі, а сцены адгукаліся глухім, мёртвым голасам. І эксперты сумна ківалі гало-

вамі, спазіралі адзін на аднаго, разводзілі рукамі, як сумуюць і разводзяць руکі лекары над смяротна хворым пацыентам.

“Што ж, адно бульдозер тут”, – можна было б здагадацца з іхніх позіркаў і жэстаў.

Дом выратавала зіма. Прыйшла рана, як ніколі, засыпала снегам усе mestачковыя бульдозеры, закавала іх у халодныя кайданы.

Часам варта выстаяць, перачакаць яшчэ адну зіму. Нават тады, калі вясна ўяўляеца як адлеглы, недасягальны бераг.

З вясною прыйшлі ў дом другія спецыялісты. Таксама ж зазіралі ў сліпнія вокны, хадзілі наўкол сценаў, абмацвалі іх, але іначай – пяшчотна, ласкова краналі пальцамі прыімшэлы тынк. Шукалі прыгажосць у старых мурах і знайшлі яе. Бо чалавек, калі моцна стараецца, знаходзіць тое, што шукае.

“Будзем рамантаваць”, – можна было б здагадацца з іхніх позіркаў і жэстаў. А напрыканцы вясны дом абступілі страхары, столяры, тынкары. Дзіравы дах апранулі ў бліскучую бляху, замацавалі новыя дзвёры і светлыя вокны. Стары тынк аблажылі новым, пафарбавалі алтымістычнымі – жоўтымі і ясназялёнімі фарбамі. І летам ён нічым не адрозніваўся ад маладых суседзяў.

На пачатак пасяліліся тут ветэраны. Дакладна – ваенныя інваліды. Адзін быў без вока – на ваенны час выпалі дзіцячыя гады, так і не ведае – чужы ці свой асколак асляпіў яго, калі ў мястечку нашы ворагі страляліся з нашымі сябрамі.

Другі быў без рукі, трэці без ногі. Дзе прапалі тыя канчыны – дом не пытаў. Ён дастаткова доўга жыў, тады і пра ўсё здагадваўся.

Ветэраны засялілі адзін невялікі пакойчык па ўсходній сцяне. Не вядома адкуль, ці не з сваёй пакалечанай мінуўшчыны прыцягнулі абдзёртую шафу, хісткія крэслы, стол на трох нагах, бо чацвёртая чамусыці зламалася ў палове лыткі. І зараз стаяў гэты стол побач з

імі, абапіраючыся на сцяну, аддыхваючыся ад невыгоды сходаў, што ўзводзяцца на другі паверх.

Да гэтых ветэранаў пачалі заходзіць іхнія сябры. Прысаджваліся на хісткія крэслы, на кульгавым стале разгарталі тоўстыя папкі, дакументы, фатаграфіі. Пісалі нейкія прашэнні, дамагаліся кампенсацыі, падтрымкі, што неабавязковая выяўляеца польскім залатоўкамі.

Усе тыя лісткі і лісты лаік успрыняў бы як звычайную паперу. Але дом быў вопытны назіральнік, здагадваўся, што якраз у гэтых учарашніх фатаграфіях і учарашніх дакументах прыхоўваюцца права на сённяшні дзень.

Следам за ветэранамі прыйшла нейкая партыя. Абсталявалі пісъмовы стол, чатыры крэслы. На сценах разгарнулі дзяржаўны герб, бела-чырвоны сцяг.

У гэтым пакойчыку ішлі важныя размовы – будаваліся новыя вуліцы і новыя дамы, узнікалі новыя гатэлі і фабрыкі. Увогуле час быў давыбарчы, і сённяшні дзень аддаваў усе свае сілы і ўсе права бліжэй неназванай будучыні. Дом глядзеў гэтую мітусню, сачыў, як абмінаюцца на сходах справы сусветнага маштабу з проблемамі штодзённага існавання, а адважныя абытніцы крохаць упоруч з асноўнымі законамі эканомікі.

Зараз пасля выбараў у паўночна ўсходнім навугольніку пасяліліся інжынеры-архітэктары. З раніцы да вечара загружаліся ў пакой камп'ютэры, ксераксы, эстампы, запоўненныя накідамі чалавечых мараў, а з чарговым днём з'явіліся і першыя кліенты.

Да інжынераў прыходзілі маладыя людзі. Прыйходзілі парамі – ён і яна – прысаджваліся ў калідоры, бралі ў далоні каляровыя праспекты, гарталі старонкі. А на старажынках сонечнымі абраzekамі выяўляліся новыя дамы. Часам даўжэй спыняліся над паасобнымі рэсункамі, можна падумаць – заходзілі ў яўнія сцены. Ён адчыняў дзвёры на гасцінны пакой, яна на дзіцячы, на кухню. Чулліва абняўшыся, іх пальцы адляталі на спальню.

А потым закрывалі праспект, адступалі з каляровых абраzekоў. Крадком, сарамліва, як чалавек, што памылкова і ў непрысутнасці гаспадароў зайшоў на чужую кватэру.

Як апошні пасяліўся ў дом пісьменнік. Выпаў яму на долю пакойчык з заходняга боку, самы маленъкі, затое з акном на вуліцу. На гэтае якраз акно быў ў яго вялікія спадзяванні. “Ці раскрыецца акно новай кніжкай”, – думаў, спаглядаючы з другога паверху ў чорны хрыбет вуліцы. І сумняваўся. Бо вуліца нат не вуліца была, а вулачка, што мала-важнай жылкай пульсue ў сетачцы такіх жа сябровак. Яе важнасць, яе значэнне – хто ведае – мабыць, зводзілася да нямой прысутнасці на карце мястэчка, да транспарту звычайных спраў з аднае хвіліны ў другую.

У пісьменніка было жаданне напісаць кніжку важную і незвычайную. Ён не быў маладзенькі, заходзіў у той час, калі дзвёры ў чарговыя дні звужаюцца, левы касяк бліжэй і бліжэй прыгортваеца да правага, аnoch расстаўляе густое сіта зор, і трэба бязлігасна адсеяць слова ад балбатні.

Што ёсць быццё, што чалавек? Што справядлівасць, а што праўда? – На такія пытанні яму хацелася даць адказ.

Але на вуліцы ішлі звычайнія людзі і звычайнія дні. Часам восеніскі дождь вышываў іх шэрымі ніткамі ў банальны настальгічны смутак. Часам летнім сонцем размалёўвалася радасная базарная мазня. Не хацелася запісваць такія абразкі і такія настроі.

Ён адыходзіў ад камп'ютэра і глядзеў за акно. А на супраць акна была крама з вопраткай. Называлася аптымістычна, “Капейка”. Значыць – кожнаму па кішэні, кожнаму яна даступная. У цёплыя летнія дні прадаўшчыцы раскрывалі дзвёры насцеж, і можна было назіраць, як няспынным крокам струменяцца туды мясцовыя элеганткі. Пераступішы парог, прыпыняюцца між вешалкамі, разглядаюць сукенкі і спадніцы. Гартаюць вопратку – згодна, калектывуна, быццам спалучаныя якой нябачнай сілай у адзін першапачатковы арганізм, у адну бязмежную думку, гарталі супольную ўсім людзям кніжку, напісаную даўёка раней, мабыць, у гэту хвіліну, калі святло і змрок раздзяліліся, пайшлі кожны ў свой шлях.

Так думаў пісьменнік, і яму не хацелася пісаць. Усё ўяўлялася лішнім і раней сказаным.

Але аднаго дня стаяў ён у акне і глядзеў на вуліцу. Тратуарам ішлі хлопец і дзяўчына. Няспешна, нага за на-гою, у іхніх далонях, шчыльна сплещеных, бы ў сонечных арэлях, калыхаліся і агульнадаступны чэрвеньскі дзень, і маленькае прыватнае шчасце. Спыніліся перад крамай, стаялі хвіліну, зазіраючы адно аднаму ў очы, а затым пераступілі адкрытыя насцеж дзвёры.

Дзяўчына і хлопец – можна здагадвацца – рыхтаваліся да шлюбу. Здымалі з вешалак гарнітуры, ён знікаў на адну хвіліну ў паўэмронам нутры прымяральні, разгараючы занавеску, яна цікаўала за ім. Выходзілі на тратуар, разглядалі ў летнім сонцы колер пінжака або нагавіц і зноў вярталіся ў краму. У хлопца з дзяўчынай было наперадзе ўсё жыццё, і яны зараз дэталёва абмяркоўвалі – у які касцюм, у якую сукню апрануць свой першы супольны дзень.

Ля прылаўка побач з хлопцам і дзяўчынай прыпынілася жанчына ў чорнай вопратцы. У яе ўчора памёр муж – малады, трыццацігадовы.

Маладая смерць у малым мястэчку – не ананімная. Усе ведаюць яе імя і прозвішча, на адну кароткую хвіліну стараюцца адшукаць у памяці яе твар. Пісьменнік глядзеў за акно і таксама стараўся прыпомніць мужчынскую постаць – дзень, тыдзень раней, мабыць, у пары з жанчынай сустракаў іх на гэтай вуліцы.

Але ні твар, ні постаць у памяці не знайшліся.

Жанчына ў чорнай сукенцы, не губляючы залішне часу, прыхапіла з прылаўка – нат не паспеў адсачыць – можа, хустачку, можа, блузачку – загарнула яе ў пласт-масавы пакет і апынулася на вуліцы.

Час гэтай жанчыны размяжоўваўся між актуальнай хвілінай ды заўтрашнім днём, калі на могілках, на ўскраіне мястэчка трэба будзе развітвацца з усім, што было раней.

“Кожны чалавек – усё ж такі аўтаномны космас. Людзі ідуць паралельна, плячо ў плячо, а папраўдзе – николі не сустракаюцца. Нават на вуліцы, нават у краме

з вонраткай”, – падумаў пісьменнік. Ён адышоў ад акна, сеў за пісьмовы стол. Глядзеў на тэлефон, што задрамаў побач з камп'ютэрам. Хацелася патэлефанаваць Іне – як заўжды, калі было яму дрэнна. Падняў трубку, набраў добра вядомы нумар. Павярнуўшыся спінай да камп'ютэра, распавядаў аброзок за акном.

– Людзі не ідуць паралельна адзін аднаму, – сказала Іна. – Мы перасякаемся кожны дзень і кожную хвіліну. Адчуваю, думаю адзін пра аднаго, і нашыя думкі – гэта тыя скрыжаванні, на якіх мы ўвесь час сустракаемся.

У голасе Іны прагучала, як заўсёды, штосьці не-звычайнае. Ён не ведаў, як тое штосьці называць. Кожнае слова здавалася банальным і агульным. А ў голасе Іны непаўторная жаночая лагоднасць спалучалася з падзіячы безабароннай ўпэўненасцю ў перавазе добра га над злым. Гэты голас напаўняў яго спакоем.

Але часам прыходзіла на думку і другое: “Я люблю яе голас”. І ў такіх выпадках ён моцна хваляваўся, як хвалюеца і трывожыцца чалавек, ступаючы ўпершыню на невядомую сабе сцежку.

Слухаў яе голас, і хацелася спытаць: “А ты? Думаеш пра мяне?”.

Але ён не спытаў. Як ніколі не пытаў яе: “Кахаеш?”. Ён ведаў – паставіўшы такое пытанне, і самому трэба даць на яго адказ.

Часам заходзіў да пісьменніка ягоны лепшы сябран Уладзік. Пачынаў размову з надвор’я – раз яркім сонцам выпальвае яно кукурузу ў полі, другі раз наводзіць няўраджай у трускаўках празмернымі ліўнямі. И кожная залішняя кропля дажджу, кожны прамені, безразумна кінуты сонцам на зямлю, выгартае з чалавечых кішэніяў залатоўкі.

Ніхто не ведае, на чым грунтавалася гэтае сяброўства.

– Пішаш? – пытаў Уладзік і прысаджваўся побач.

– Не, – адказваў пісьменнік, калі якраз ні адным словам, ні адным сказам не павялічылася напісане раней. И Уладзік пытаў далей:

– Чаму не пішаш?

І тады пісьменнік распавядаў пра слова, што таксама, бы трускаўкі і кукуруза, спеоць сваім шляхам – часам ад сонца, часам ад дажджу. Часам днём, а часам ноччу. А паскораныя нецярлівасцю – вырастаюць вялікімі, пустымі гібрыдамі.

Але здаралася – адказ быў станоўчы: “Пішу”. І Уладзік прысаджваўся яшчэ бліжэй.

– Пра што пішаш?

– А, такое там, – пісьменнік бязрадна разводзіў рукамі. Яму хацелася сказаць пра слова, што даюць адказы на ўсе самыя важныя пытанні, але дасканала ведаў – няма такіх слоў на ягоных старонках. І яшчэ шырэй разводзіліся рукі. – Пра нас пішу. Зрэшты – няважна.

– І я таксама буду ў тваёй кніжцы? – Уладзік зазіраў у экран камп'ютэра. Можа, шукаў там сябе, а можа – углядаўся і глыбей, шукаючы адказ на пытанне: чаму дарослыя, сталыя мужчыны пішуть кніжкі?

Але на такія пытанні нат камп'ютэру не адказаць.

Дом таксама маўчаў. Бо толькі той, хто ўсё ведае, можа сабе такое дазволіць.

Фірма

Адважныя мяняюць аблічча свету. І калі ўжо той свет папрыгажэе крышку, калі накіруеца ў пажаданы бок, тады, ідуцы на спатканне новым заклікам, менш адважныя прымушаны перайначыць сябе. Рэвалюцыя... Гэта ж яна нябачным дотыкам чарадзейнай палачкі прачку ператварае ў князёйну, паствушка ў афіцэра, а фурману ўручae міністэрскія лейчыны. А потым адступае, пакідаючи поле бою ўсім астатнім. Жававым, гнуткім, прагнім поспехаў. Трэба, аднак, помніць, што час апусташэлага поля не трывае наогул доўга. Вокамгненна пераходзяць з рук у рукі фабрыкі, мяняюцца шыльды з назвамі магазінаў, мяняюцца на гэтых шыльдах і прозвішчы ўласнікаў. Калі не мы, тады хто? — пытаюць адважныя. І гэта добрае пытанне. Хто не са мною, той суправадь мяне, — заклікае прыватная ўласнасць. І гэта таксама слушны заклік.

Думка схапіць свой лёс у свае рукі нарадзілася ў Толікаўай галаве даўно, мабыць, з канцом восьмідзесятых гадоў. З гэтай ідэяй з'ездзіў у Нямеччыну, працеваў там ці не працеваў — хто ж можа ведаць. Вярнуўся голы. Маркі і долары, маляваныя ў мроях і ў пісьмах, не даехалі дамоў. “Абабралі”, — раскінуў рукі на сустрэчу з жонкай, а яна і паверыла. Плакала потым адну ноч і другую, праклінаючи невядомых зладзеяў, а раніцай падымалася а шостай і, як раней, маршыравала на фабрыку.

І аказалася — колькі ж праўды было ў матчыных словаў! Ці раз яна паўтарала: “Вучыся, сынок, старайся. З хаты пацягнуць, з кішэні пацягнуць, а з галавы — ніколі”.

І вось засталося з нямецкага падарожжа тое якраз, што ў галаве: думка пра ўласны бізнес. Аднак з думкамі бывае не так, як з людзьмі. Чалавек нараджаецца месяцаў дзесяць, а вось думка, асабліва калі няма для яе спецыяльных, фінансавых акушэрстваў, можа пралајжаць у бясконцасці там, дзе яе пачалі. І калі не надта табе пашанцевала, калі ні бацька твой, ні цесць не ўчапіліся раней за бяздонную дзяржаўную касу, прадбачваеца табе даўно правераны шлях да вялікай уласнасці: першы мільён даводзіцца змахляваць.

Толікава жонка не прыйшла на свет у міністэрскай сям'і, аднак, дзякаваць Богу, пазбріала па сваіх вяскоўых продках тое, што трэба: ашчаднасць і працавітасць. Можна здагадацца, што якраз з яе кашалька бярэ сваё радаслоё той магічны, здольны давесці да фартуны, мільён.

Вядома, не быў гэта той самы мільён, пра які пісаў у сваіх інструкцыях пан Ракфелер, хаця за адзінкай ішло, як трэба, шэсць нулёў. Аднак, тыя ж нулі пісаліся не ў Вашынгтоне, не ў Парыжы, а — у Варшаве. А гэта вялікая розніца! Песімісты гавораць нават, што польская валюта з пачатку дзесяцістых гадоў не перавышала ў вартасці паперу, на якой яе друкавалі, трэба ж аднак помніць, што песімісты прыбытковымі справамі не займаюцца. Спажываюць наогул тое, што створаць рукі і rozum аптымістаў. А Толік глядзеў на свет аптымістычна. Абцяжараную шасцёркай малалетніх нулёў адзінку паспяхова ператварыў у чорны дыпламат, калькулятар, пяро. Вярнуўся ў ласку щлюбны касцюм, а вось назва фірмы атрымалася цалкам дарма. У бяссонную ноч, з балбатні ўсякіх “міксаў”, “рыксаў”, “дэксаў”, з мораку амаль, яснай бліскавіцай успыхнула “EXPO-Anatol” і так ужо засталося. У свядомасці і дакументах. З націскам на першае “a” ў слове “Анатоль”.

Сядзібу фірма прыдбала пры вуліцы Баторыя, на трэцім паверсе, у непрыкметным блоку, значыць, там, дзе яе ўласнік выпаўняў свае штодзённыя, жыццёвые функцыі. Час ад часу, асабліва ў пачатку месяца зда-

раюцца дні, калі можна напаткаць яе і ў іншым месцы. Найчасцей у кавярні “Верас”.

Значыць, так: з асобай галоўнага героя мы ўжо больш-менш пазнаёмліся. Тоє-сёе можам прадбачваць, пра што-небудзь здагадвацца. Сама добрая пара сказаць пару слоў і пра ягоную жонку, але ж апроч таго, што прыйшла яна на свет дзесяці там, на Гайнаўшчыне, у сялянскай сям'і — нічога больш не ведаем. А ў гісторыі фірмы і гэтая постаць мае сваё, неблагое значэнне.

Толікава жонка правароніла карысны момант, калі ўся акаляючая нас рэчаіснасць перастаўлялася на іншы шлях. Такія памылкі не выпраўляюцца. Не схапіць добрага моманту — гэта не тое ж, што прапусціць нейкі цягнік ці аўтобус. Адчакаеш гадзіну-дзве — і ўсё-такі падзеш, куды табе трэба. Спазніўшыся на добры час, да канца жыцця ўжо будзеш маршыраваць — заўжды пешкі і заўжды супраць ветру. З Толікавай жонкай атрымалася няйначай. Як ахвяра ўласнай разгубленасці, шлыпае яна штодзённа на чужую фабрыку, намагаецца, растрачвае прыгажосць і здароўе, а першага дня месяца, за ўсе тыя пакуты, прыносіць дамоў шэсцьсот новых залатовак.

Фірма “EXPO-Anatol”, якая ў іншыя дні бестурботна каўкае час, расклайшыся на паліцах між раманамі і дэтэктывамі, сέння, бы маладая дзяўчына ў чаканні першай, патаемнай сустрэчы, з самай раніцы рыхтуеца да выхаду. Наводзіць парадкі ў паперах, складае пісьмовыя прылады, ачышчае пячаткі, а пад поўдзень раскошна ўладкоўваецца ў чорныя абдымкі дыпламата. Пачуўшы знаёмыя жончыны крокі і знаёмае бразганне ключамі, падымаецца з тапчана і ён, галоўны дырэктар фірмы. Ва ўмовах ранняга капіталізму кожная датыя, хай сабе і невялікая, ставіць на ногі. Так кажуць спрактыкованыя, і няма падставы ім не верыць.

Кавярня “Верас” перажывае цяжкія дні. Рыначны капіталізм рассеяў па горадзе шмат такіх гешэфтаў — маленькіх, утульных, з дыскрэтнай музыкай, з культурнай абслугай. Без рызыкі сустрэчы з гаманлівым, набры-

нялым танным віном, пралетарыятам, заглядаюць сюды новыя эліты — эканамічныя, палітычныя, а нават і культурныя. Пад глыток “больса”, пад порцю арыентальнага вінегрэту працягваюцца распачатыя ў фірмовых ці самаўрадавых кабінетах дыскусіі. Бізнес, біржа, аблігацыя, hossa і bessa — такія, памазаныя таямнічасцю словаў перакідваюцца з вуха ў вуха, з вуснаў у вусны. Перакідваюцца шэптам, хаця той-сёй, асабліва малады, пачынаючая акула, крадковымі позіркамі правярае, ці таямнічыя словаў выклікаюць пажаданае ўражанне на твары прыгожай пані бармэнкі.

Пажылія донжуаны, тыя, хто ад жыцця чаго-небудзь дабіўся, гэту пустую фінансавую лексіку заступаюць больш канкрэтнай збрuiй. Залатыя персцені, цяжкія, бліскучыя ланцугі, якія нібы выпадкова высоўваюцца з-пад расшпіленай кашулі. Эх, барацьба ты, жаноча-мужчынская, спрадвечная! Чым даўжэй чалавек у гэтай вайне, тым больш каштоўная кожная адна, нават абыякая здабыча. І малаважна, якою цаною.

У малым горадзе колькасць такіх утульных завулкаў наогул несувимерная да лічбы патэнцыяльных кліентаў, вось і ўсе тыя “Верасы”, “Цюльпаны”, “Андрамеды” вядуць цяжкое, беспардоннае змаганне за чалавечыя душы.

Даручыўшы паліто вымаляванай пані гардэробшчыцы, Толік Рубель мацней сціснуў каштоўны дыплам і паплыў у абдымкі чырванавата-цьмянага святла. У навугольніку, за частаколам лакіраванай сасніны, схаваўшыся ад позіркаў выпадковых кліентаў, чакаў ужо старшыня суполкі “Фрэйс” пан Ігар Бараба, у прыватнасці, муж кіясёркі Ірыны Барабы, бацька тройкі дзетак і адначасова — Толікаў сябар.

— Вітаю пана дырэктара.

— Маё шанаванне пану старшыні.

Гэты цырыманіял, прыпраўлены дозай жартоўнай канфідэнцыяльнасці, больш адрасаваўся нешматлікай публіцы, крышку і членам персаналу, ды таксама — не запярэчыш — быў дарункам уласным вушам, улас-

най фанабэрыі. Прыемна, калі нехта звяртаемца да цябе поўным пашаны “пан дырэктар”, нават калі гэта не ананімны твой падначалены, а здаўна вядомы, сардэчны Ігар.

Сцвярджэнне, быццам бы Толік і Ігар спажылі супольную бочку солі — было б далёкім ад праўды, аднак, працууючы месяцы два на мясцовай фабрыцы, перагрузілі не адну кучу смаліны. А трэба ж помніць, што супольна на жытыя мазалі на далонях часта ператвараюцца ў моцныя вузлы сяброўства. И калі Толік, заахвочаны рассказамі пра бізнесы, якія на працягу года перавозяць чалавека з блокавай кватэры ў палац з басейнам, бразнou фабрычнымі дзвярыма ды падаўся шукаць лепшы хлеб, сяброўства загадала яму, Ігару, зрабіць такі ж крок. Дом з басейнам аказаўся ілюзій, аднак рыба каўкнула прынаду. И вось гэта прынада і Толіка, і Ігара давяла да самастойнасці.

Першая выйшла на свет фірма “EXPO-Anatol”. Яна не выйшла без прычыны, абы толькі паглядзеце на златое сонейка ды падрамантаваць невясёлья статыстыкі беспрацоўных. Яна з'явілася з канкрэтнай мэтай: на сто працэнтаў забяспечыць бульбаю суседнюю дзяржаву, дзе з-за праліўных дажджоў увачох амаль прападала дабро.

Чулі ў гэтай дзяржаве пра Толікову фірму ці не чулі — цяжка сказаць. Праўдападобна, чулі, бо калі аказалася, што фінансавыя магчымасці фірмы — а гэта абазначае пенсіі цесця, цешчы і жончыну зарплату — няздолныя напоўніць бульбай дзесяць мільёнаў бэбахаў, тады вось кіраўнік успомненай дзяржавы выдаў дэкрэт: забаранялася ісці праліўным дажджам, прынамсі, да Вялікадня. Метэаралогія не падпарадковалася зямным загадам. Дажджы памацнелі, потым ператварыліся ў град і снег, аж белым пухам прыкрыліся некранутыя бульбянішчы. Фірма “EXPO” зіму неяк пратрымала. Падмацаваная кабанчыкам з вёскі, дацягнула да Вялікадня, чаго не скажаш пра карміцеля гэтага ж парсюка. Цесць расстаўся са светам у Вялікі пост, і быў гэта беспамылковы знак, што датацыі для фірмы паменшаецца на працэнтаў, прынамсі, трыццаць трох.

У такіх выпадках песімісты апускаюць рукі, пакідаюць усё на волю лёсу. Аптымісты шукаюць нейкі асэнсаваны выхад і — здараеца — вышэйшая сіла, правільна ацаніўшы і адвагу, і добрыя намеры, працягвае дапаможную далонь.

У Толікавым выпадку нечаканая сіла не спусцілася з высокіх парогаў, можна сказаць — па паходжанні была гэта зусім зямная моц. На трэці дзень Вялікадня нарадзілася фірма “Фрэй” і, пачынаючы з серады, каб не мантачыць часу, шукала салідных, адказных кааператараў.

Узяўшы пад увагу ўсё ранейшыя сувязі, невялікую прастору мястэчка, а нават і тыя супольна нажытых мазалі, не магло здарыцца так, каб на шляху ў лепшую будучыню гэтых дзве фірмы размінуліся.

“Сродкі, якія фірма «EXPO-Anatol» атрымала сёння ў рамках рэпрэзентацыйнага фонду, гэта не фінансы, а слёзы”, — падумаў галоўны дырэктар, заглядаючы ва ўручанае афіцыянткай меню. Пры таіх умовах дарма спадзявацца на лёгкасць думкі, на фантазію, на нестандартны план дзеяння, словам — на ўсё тое, што з’яўляецца эсенцыйяй кожнай справы. Падобная дылема адбывалася і ў душы старшыні суполкі “Фрэй”. Так, прынамсі, можна здагадвацца, бо, прагледзеўшы багатае меню, абодва прадпрыемцы затрымаліся згодна на чорнай каве, пяцідзесяці грамах самай танный, жытній гарэлкі і закусцы — так паспалітай, што не варта пра яе нават згадваць.

— Значыць, калі добра разумею, фірма разрастаетца? — ці новы, карычневы пінжал старшыні Барабы быў прычынай такому сцвярджэнню, ці проста дырэктару Рубелю хацелася, асабліва ў прысутнасці маладой, чарнявай афіцыянткі бліснуць магічным словам “фірма” — гэта ўжо яго прыватная таямніца.

— А разрастаетца, разрастаетца, — не забываючы, што ўсё-такі трэба падтрымоўваць і радзімую вытворчасць, — старшыня Бараба пstryкнуў у шкляначку з айчыннай жытній, апраўдаючы прысутнасць маладегантнага на-

пою ў сваіх далонях. — Варочаць мільёнамі і не адракацца ад свайго. Вось яно, маё крэда. Праўда, пані Аня?

Пані Аня кіўнула галавою ў знак, што крэда такое вельмі слушнае і, паслаўшы шаноўным кліентам службовую ўсмешку, аддалілася на сваё месца. У яе быў дэмакратычны абавязак аднолькава пільна сачыць як за мільянерамі, так і менш багатымі спажыўцамі.

— Та-ак, — палавіна змесціва пяцідзесяціграмовай шкляначкі пералілася ў вантробы пана старшыні, ператварылася ў асалоду і ў цеплыню, і старшыня, быццам бы даючы водгук на нутром паставлены пароль, глыбока ўздыхнуў.

— Т-так. Прыемнасць ёсць прыемнасць, але абавязак перш за ўсё.

Чарговы ўжо раз даводзілася выпаўняць ім гэты прафесійны абавязак, а калі глянцуць на тое, што частотнасць згаданых сустрэч стаяла ў глыбокай залежнасці ад дабрачынных жэстаў пані Барабы і пані Рубель, можна здагадвацца, што справы пасоўваліся са скорасцю, суразмернай да жаночых кампетэнцыяў у бізнесе.

Аднак, каб нічога не рабілася — таксама не скажаш. Думкі і праекты матэрыйлізаваліся, увасабляліся, ператвараліся ў складаныя прагнозы, вылічэнні, бізнеспланы. У залежнасці ад актуальнай кан'юнктуры мяняліся аб'екты зацікаўлення, пранікаліся новыя і новыя абшары гаспадарчай рэчаіннасці, аднак думка, каб што-небудзь рабіць, заставалася ў першапачатковым прататыпе.

— Ведаеш, — старшыня апаратні ў шкляначку і нахіліўся бліжэй, каб падкрэсліць неабходную ў такіх выпадках патрэбу таямнічасці, працягваў распечатую думку. — І я, і мой штаб аналізавалі за апошні месяц увесь наш, еўрапейскі рынак пісьмовых прыладаў. — Думка, каб заснаваць гэты саноўны “штаб”, з'явілася ў галаве пана старшыні зараз пасля таго, як шкляначка паказала сваё дно, і была яна, можна сказаць, відавочным доказам карыснага ўздейння жытнія гарэлкі на творчае мысленне пана старшыні. — Перакінулі, во, такую гор-

бу паперы, — паказаў рукою вышэй галавы. — І высновы атрымаліся цалкам цікавыя. Цалкам-цалкам. Ведаеш, — нахілўся бліжэй яшчэ, так, што яго вусны дакраналіся амаль да заружавелага ад зацікаўлення дырэктарска-га вуха. — Усе нашы ранейшыя планы з бульбінамі, пшаніцамі, аптовымі магазінамі — адно вялікае гаў-но.

— Значыць, што? — Дырэктарскае зацікаўленне па-чынала ўжо ступаць на новую, пакуль невядомую сцежку. Цяпер, калі і другая шкляначка апаратажнілася ў на-турай прадбачаным месцы, ніякая дарога, нават самая таямнічая, не ўяўлялася ні далёкай, ні страшнай.

— Алоўкі, брат. Вось што! Магчымасці — кажу табе! Як адсюль да Уладзівастока. Алоўкі!!

І старшыня, і пан дырэктар паднілі ўжо някепска, пані Аня штораз курсавала з чарговымі пяцідзесяткамі, а кожны яе візіт у вачах пана дырэктара і пана старшыні павялічваў амаль за лінію далягліду бясконцыя радкі каляровых алоўкаў. Аптовыя магазіны адкрываліся ў Маскве і ў Парыжы, запаўняліся алоўкамі ўсіх гатункаў, памераў і колераў.

— Мой штаб працуе, браток. Што я кажу — штаб?! Армія, браток. Ар-мі-я! Такая во, — заціснутым кула-ком паказаў магутнасць сваіх вытворчых службаў, і калі б, выпадкова, нейкі кіраўнік канкурэнцыйнай аловач-най фірмы ўбачыў гэты жэст, ён, не чакаючи ні хвіліны, выйшаў бы адсюль. На тое толькі, каб закінуць на шыю пятлю ды не быць сведкам уласнага банкруцтва.

— Мае людзі, ты ня бойсь, спраўляюцца не горш за тваіх, — дырэктар чхнуў у шкляначку, а ягоная галава апусцілася яшчэ ніжэй, паглыбляючыся амаль у астанкі таннай закускі. — Шмат людзей у мяне. Так папраўдзе і сам не ведаю, колькі іх. А трэба, дык будзе больш, — за гэты вечар пан Рубель узяў на працу пару тысяч новых людзей, і калі б не факт, што жончына датацыя паказала сумнае дно, да поўначы, можна спадзявацца, вырашыў бы праблемы ўсіх беспрацоўных. Як у Гайнаўцы, так і ў недалёкім Бельску.

А на вуліцы алоўкі — фіялетавыя, жоўтыя, чырвоныя

— гуртаваліся ўжо, фарміраваліся ў рады, шарэнгі, калоны. З песняй на вуснах, з горда выпнутымі грудзьмі, з галоўкамі, узнятymі да зорнага неба, маршыравалі, заціскалі каляровую пятлю кругом таго, хто паклікаў іх на свет божы.

Пан дырэктар стараўся выбрацца з аловачнага акружэння, ступіў налева і направа, наперад і назад, аж канчаткова змораны зваліўся пад ахутаны інеем куст, дзе і заціх.

Бразгат ключоў уварваўся ў глыбокі, бестурботны сон. “Будзі гэтага зас... дырэктара”, — быццам з другога свету даляцеў чыйсьці незнаймы голас, і Толік, перамагаючы манатонны шум у галаве, пралупіў вочы. Замест шпалераў — ружовых, у вялікія, лапушыстыя кветкі — голая, светла-зялёная сцяна, а ў месцы, дзе здавён-даўна са шлюбнага партрэта спаглядалі на свет пані і пан Рубель, хтосьці, абмінаючы ўсе законы каліграфіі, накрамзоліў: “Выў тут Колька Дынкс”. Ніжэй стаяла яшчэ і дата, аднак дачытаць яе, з пазіцыі супрацьлеглай сцяны, не было магчымасці. Так і давядзецца нам застацца ў глыбокім няведанні, калі ж ён, славуты Колька Дынкс, удастоў гэтае месца сваёй асобай.

Тым часам дырэктар Рубель, прабіваючыся цераз кардонаны салодкай непрытомнасці, стараўся ўзнавіць у памяці заканчэнне апошняга вечара. Не зважаючы на мазгавыя намаганні, шчырыя і натужлівыя, вобраз атрымліваўся, бы на вадзе. Хісткі, змазаны, недарэчны.

— Канец балю, ranno lalu, — вусаты паліцыянт бесцыхимонна адчыніў дзвёры. — Выспаў норму, дык пад'ём, пан дырэктар. Гі-гі-гі, — выскаліў зубы. — А ведаеш, такіх дырэктараў замёрзла нам гэтай восенню ўжо пару дзесяткаў. Маеш шчасце, што якраз тамака патруль з’явіўся. Падрамантаваў бы статыстыку, сукін кот.

Былі ўжо ў калідоры, і апошняе вусаты кіраваў не Толіку, а свайму калегу, які побач змагаўся з суседнімі дзвярымі.

— П’янюгі, іхняя маць, — плонуў пад ногі той, які з

суседній камеры рыхтаваў на волю яшчэ адну падмарожаную душу.

Толіку зрабілася прыкра. Як жа бесцырыонна, як легкадумна праводзіцца дэградацыя з функцыі галоўнага дырэктара на пасаду п'яногі і сукінага ката. Дык і чымі яшчэ рукамі!

Далёкім рэхам вярнуўся ўспамін апошняга вечара. Распалены Млечны Шлях – як гарачае кавальскае жалеза. Месяц булаватым молатам пастуквае з-за вуха ўзорную бель, моцна, аж кружыцца неба, аж іскрыны падаюць на зямлю. І раптам у гэты касмічны краявід урываюцца трывашкі, шасцёрка рук адрываяюць ад тратуара нейкую постаць і, не звяртаючы ўвагі, што расцягнутая на зямлі асока рэкамендуецца дырэктарам паважанай фірмы ды абяцае з самай раніцы заніцца нахабнымі стражамі падрадку, праклінаюць увесе свет і свой паліцэйскі лёс.

З такімі вось успамінамі, ступаючы следам за вусатым правадніком, дабрыў Толік да сядзібы дзяжурнага афіцэра. Гаркаваты водар ранішній кавы мяшаўся тут з кіслатою спацелых пасля ўсяночнай службы мундзіраў, бесперапынна заходзіў хтосьці або выходзіў, раз за разам азываўся тэлефон. Найсантраўнейшы манеж.

— Падпішыцеся тут, і тут, і яшчэ тут, — тонкі, амаль па-жаночаму далікатны палец паказаў месца, дзе трэба паставіць аўтограф.— Паліто — штук адзін. Дыпламат — штук адзін. Шнуроўкі — штук два. Грошы — злотых адзін, грошаў сорак пяць. Сыходзіцца? И яшчэ рахунак.

Сыходзіцца ўсё, можа толькі паліто — у выніку сустрэчы з гарадскім тратуарам страціла свой беззаганны, належны дырэктарскай вонратцы фасон. И ўсё ж такі дамагацца, каб вярнулі вам гардэроб у некранутай форме, няма сэнсу. Тутака не пральня, а зусім іншая ўстанова. Бяры, Толік, што табе даюць, і маршыруй дамоў, туды, дзе жонка прагульваецца з кутка ў куток, раз за разам нервова паглядаючы на гадзіннік. А даўно ёй трэба быць на фабрыцы.

Раніца прывітала нашага дырэктара халоднымі, марознымі вонлескамі. Асцярожна, каб не пакаўзнуцца,

спусціўся па лесвіцы, прайшоў ля помніка ўсім міліцыянтам і паліцыянтам і, мінуўшы скрыжаванне, накіраваўся на вуліцу Баторыя. Туды, дзе з-за ліпавых прысадаў белымі, не так даўно адноўленымі тынкамі яснее знаёмы блок. Мінаючы нешматлікіх прахожых, мімавольна апускаў галаву, глядзеў у другі бок, у тратуар. Здавалася чамусьці, што ўсе напатканыя людзі, калі не ведаюць, дык прынамсі здагадваюцца пра ягоную ганьбу і, адышоўшы крок ці два, іранічна ўсміхаюцца, цешацца ў думках чужой бядзе, а потым, ужо ў цёплых кватэрах расказваюць жонкам, як гэта такі вось дырэктар брыў раніцою з камісарыята паліцыі непаголены, брудны і змораны. І тыцкаюць пад жончыны насы свае бліскучыя, пульхныя шчокі, каб не было ніякіх сумненняў, хто тут чалавек прыстойны, а хто апошні маральны анучнік.

Так вось ішоў Толік, бы маладая паненка, калі пасля ўсяночнай гульні, пасля вясёлых хіхаў і хахаў, неадкладна даводзіцца ёй ступаць супроць чорнай рэчаінасці. І з кожным крокам курчыцца весялосць, а самаўпэўненасць, з вечара неабмежаваная, цяпер ператвараецца ў вялікае сумненне: што будзе далей і — што мама скажа.

Пра сустрэчу з маці наш дырэктар напэўна не думаў — яна ж даўно між анёлаў ужо і зредку толькі наглядае за сынавымі поспехамі. Ён думаў пра сустрэчу з жонкай.

Уцякаючы ад лістападаўскага холаду, дырэктарская рука напаролася на штосьці незнёмае. Там, у цёплай глыбіні кішэні, як доказ прамантачанага дзявоцтва, спачываў рапухунак за гасцініцу. Думка, што гэты непрыкметны шматок паперы паглыне трэцюю частку жончынай выплаты, цяжкім, свінцовым холадам паплыла ў ногі. Як жа хацелася, каб дарога дамоў расцягнулася ў бясконцасць, каб так было, што чалавеку нікуды не трэба вяртацца, а толькі ісці ды ісці, без патрэбы, без мэты.

Недарэчнае жаданне. Даўно абмералі нашу зямлю, а кожны яе лапік, сантиметр за сантиметрам, запісал ў адпаведных кнігах бяздушныя бухгалтары прасторы.

Ступай, Толік, на сваю галгофу. Альтэрнатывы няма.

Шчаслівя здарэнні сунуцца ў свет адзінока і най-часцей аbmінаюць твой дом. А калі час ад часу здарыцца нейкі прыязны грукат у дзвёры, зрывашся з канапы, бяжыш, адчыняеш і — аказваецца — не табе стукаюць, а суседу! І як ні стараешся, не можаш зразумець: чым гэты непрыкметны чалавек з-за сцяны заслужыў такі гарн? А благія здарэнні заўжды маршыруюць парамі і з блытаніны мільёнаў адресоў твой якраз вылазяюць беспамылкова.

— Я здаюся, — сказала пані Рубель, перачытаўшы за-коннае пасведчанне, у якім ясна гаварылася, што яе муж, грамадзянін Анатоль Рубель, апошнюю ноч правёў не ў абдымках распушнай, бліжэй неакрэсленай палюбоўніцы, а пад чуйнымі вокаў улады. Суцяшэнне невялікае, але ўсё-такі суцяшэнне. І, можа, каўкнулася б горкая пілюлька, калі б не той рахунак.

— Я здаюся. Адыходжу, — яна пералічыла прамантаную мужам суму, дадала і той сціплы, але ж зусім легальны, згодна з планам прагуліяны рэпрэзентацыйны фонд, і ўсё, што атрымалася, падказвала такі вось выхад. Выход у дзвёры.

Дырэктар ляжаў на канапе. Душа голасам ціхім і ня-мелым прапанавала падняцца, падысці да жонкі, абняць, прасіць даравання. Аднак гэты разумны загад душы не быў выслушаны. Целу — асабліва пасля сустрэчы з цвёрдымі паліцэйскімі нарамі — было цяпер вельмі добра. Яно аддыхвалася, усоўвалася ў знаёму мяккасць падушкі, лашчылася да ўсплай коўдры, нашэптвала пяш-чотныя слова беламу, як снег, прасцірадлу.

Тым часам вонратка пані Рубель няспынным ручайком перамяшчалася з шафы ў падарожнія чамаданы. І кожная сукенка, кожная блузачка, кожны швэдрык, знікаючы ў чорнай пашчы чамадана, пакідалі на дырэктаравай душы балочы шрам. Душа, ашаломленая зручным становішчам цела, захліпала, заплакала і — заснула.

Калі разбудзілася, нейкія чужыя людзі выносілі з кватэры шафу. Стэлаж, дзе пад бокам рамансаў і дэтэктываў знаходзіў прыстанішча багаты архіў фірмы

“EXPO-Anatol”, паспеў, відаць, перасяліца на новае жытло ўжо раней. У месцы, дзе стаяў ён, засталася белая пляма падлогі. На гэтай пляме, бы раз’еханая варона, раскінуўшы чорныя крылы, спачываў дыпламат. Лісты паперы разляцеліся кожны ў свой бок, на складаных вылічэннях, на бізнес-планах бруднымі пячаткамі ганьбы адціснуліся чаравікі грузчыкаў.

Людзі з шафай пайшлі ўжо, і дырэктар застаўся сам, адзін. Кватэра, пазбаўленая мэблі, здалася цяпер ненатуральна вялікай. З гэтай раптоўна пашыранай прасторы выпаўзала-разрасталася глухая самота. Запаўняла кухню, пакоі, калідор, быццам бы старалася даказаць пану Рубелю, што апроч яго не астаўся ў свеце жывыя чалавек.

І вось гэты апошні з жывых звалокся цяпер з канапы, схіліўся над сумнымі астанкамі фірмы і, не спяшаючы, далікатна, быццам бы ўладкоўваў у дамавіну нябожчыка, пачаў складваць свае планы і надзеі ў халодныя абдымкі аганьбованага дыпламата.

Фірма не выратавалася. Капіталізм мае свае непахісныя законы, і кожны, хто спадзяеца на дзяржаўныя ці нейкія іншыя датацыі — спадзяеца дарма.

Першага дня снежня старшыня фірмы “Фрэйс”, пан Ігар Бараба, згодна са звычкай, апынуўся ў кавярні “Верас”. За апошні месяц ён дакладна перапрацаваў сітуацыю на рынку пісьмовых прыладаў, і аказалася, што перспектывы не такія тут шырокія, як раней гэта ўяўлялася. Пераацэнены штаб праваліў справу, ды адно цяпер суцяшэнне, што згаданыя людзі не павялічваюць ужо маентак пана Ігара, а падмацоўваюць шэрагі беспрацоўных. Няма сантыментаў там, дзе ўладарыць эканоміка. Так думаў пан Бараба і такімі навінамі хацеў падзяліцца з панам дырэктарам. Дый шукаць новы аблішар дзеяння.

Вечар апусціўся на дахі мястэчка і, перамешваючы цяжкі, сыры, як на адлігу, морак з удушлівым смуродам спаленага вугалю, сыходзіў ніжэй. Жоўта-лыспатымі зіркачамі клікалі апошніх праходжых цёплыя кватэры. Старшыня чакаў дарма. Як гэта здарылася, што ён, бы-

валы ў свеце бізнесу чалавек, а ў прыватнасці і сябра Толіку Рубелю, не ведаў пра тое, што было добра вядомае ўсяму мястэчку?

Бо, хаця і не кожнаму з нас давялося спаткацца з фірмай “EXPO”, аднак чуткі пра сямейную катастрофу спадарства Рубеляў запаўлі туды, куды трэба, як і туды, дзе такое патрэбы не было. Распаўзацца весткам дапамагала і сама пані Рубель. “Во як жывецца”, — узяўшыся за бокі, яна дэманстравала сваё новае становішча. І праўда. Апекаваўся ж гэтай паній не хто іншы, як яе працадавец, а цяпер нават, можна сказаць, супольнік — Сцяпан Малафіга. Так і кажуць. Забяспечваюць цукеркамі ўсе адпустовыя кірмашы, дораць саладосці іншым, ды і сабе хапае. Хай так будзе. Аднак, пра што сёння пані Рубель і не здагадваеца, лёс пакажа ёй не адну, і не малую, фігуру.

Толікаў цётка, якая ад вайны жыве сабе ў багатай Нямеччыне, цётка, у якое няма ні дзяцей, ні іншых турбот — у недалёкай будучыні пераселіцца ў яшчэ лепшы свет. Як адзіны спадчыннік, Анатоль Рубель паедзе ў далёкі Гамбург і — навучаны вопытам — на паваротным шляху абліне ўсе зладзейскія пасткі. Ягоная няўступлівасць і настойлівасць, падбадзёрная нямецкім маркамі, будзе надалей будаваць наш радзімы капитализм. А калі праваліцца салодкі бізнес, калі пані Рубель, сумна апусціўшы галаву, застукае ў знаёмую кватэру, асоба, якая адчыніць ёй дзвёры, акажацца зусім незнамая.

— Чаго? — напраўляючы скупы халацік, спытае маладая дзячына. Пані Рубель гэту дзячыну не распазнае, але мы сустракалі яе ўжо раней, у кавярні “Верас”, і адразу здагадаемся, што стаіць перад намі пані Аня. Пакуль раз і назаўжды зачыняцца дзвёры, пані Рубель паспее яшчэ прыкметіць, як яе былы муж ляжыць на канапе і бестурботна чытае газету.

Гульня ў каханне

Юрась закахаўся ў Валянціну ў панядзелак раніцай. Яшчэ ў нядзелю, ноччу, калі з'явілася ў ягоным сне, абыякавая зусім і чужая, як жа хацелася разбудзіцца, выгнаць са свядомасці, здзымухнуць з вачэй душы нахабны прывід.

Жанчына не адступала. Распранаючыся з бязважкіх фінціклюшан, як вопытная танцорка-натуршчыца, лёгкім, балетным крокам перапраўлялася з аднаго на другі бераг сну. Першай на паўпразрысты паркет зляцела шоўкавая блузачка, адсланяючы карункавыя сакрэты бюстгалтэр. Следам за блузачкай пайшла і кароценская летняя спадніца, і Юрасю, які ўсё яшчэ намагаўся адагнаць ад сябе непрыстойны міраж, раптам зрабілася неяк цікава. Ён адчуў, як прыхоўваемая ў найдалейшых закавулках, сарамлівая і грэшная старонка быцця, разрастается, паглынаючы ўсё, што ў чалавечай душы светлае, далікатнае і безбароннае. Быццям бы месячны цень насоўваўся на сонечны круг, беручы ў палон неналежныя сабе прасторы жыцця.

Страх і цікавасць спляліся ў адно, і страх, як гэта заўжды бывае, калі першы раз ступаем на невядому спечку, пачаў нябачна, бесперапынна адступаць, даючы перавагу безразумнай цікавасці.

Тым часам бюстгалтэр зляцеў на вытканы з імглы паркет і, склаўшы карункавыя крылы, бы пазбаўлены прасторы птах, знерухомеў пад ступнямі танцоркі.

Юрась з'ехаў вачыма ўслед за карункавай птушкай, а потым ягоныя вочы цаля за цаляй пачалі пады-

мацца па драбіне ў бясконцасць доўгіх ног. На вышыні каленяў вочы прытрымаліся. Нейкая моц, якісь голас разважлівасці ці не апошні раз азваўся, загадаў спыніцца, вярнуцца назад, на шлях чысціні і прыстойнасці. А другая моц, магнітная і чорная, цягнула зрок у атласныя абшары жаночых сцёгнаў, і вышэй яшчэ, туды, дзе за кучаравасцю трохвугольнай вуалі хаваюцца смеласць і сорам, быт і знішчэнне.

Усё ж такі, гнаны апошнімі штуршкамі цвярозасці, ледзь прашмыгнуў па шоўкавай гладзі трусікаў і, пераступіўши закруглены далягляд падбрушка, выплыў на прасторныя пласкасці жывата, на пружыністую ўзгоркі грудзей, аж стромкімі адхонамі апусціўся на доўгую сцяжыну шыі, на расхіленыя ў распуснай усмешцы вусны. Іхняя вочы спаткаліся. Жанчына не адварнула вачэй. Глядзела, а ў зренках яе было штосьці цёплае і небяспечнае, нейкі зачараўаны кліч бяздоння, калі малавопытнаму вандроўцу загадвае бухнуцца галавою ўніз. І ні на што не глядзець. З-за шырмы, непранікальнай і шчыльнай, якое вокам не дагледзіш і рукою не кранеш, з-за заслоны, тканай чаўнаком рэчаіннасці, пераплеценай бліскучымі ніткамі ўяўлення, адазвалася музыка. Лагоднае, поўнае спакою балеро.

Жанчына калыхалася ў такт гэтай музыкі. Доўгапальцыя далоні скрыжоўваліся на грудзях. Хвіліну, якая Юрасю здавалася вечнасцю, вандравалі мядзянімі ўзгоркамі. І ўзгоркі набліжаліся адзін да другога, аддаляліся, набліжаліся зноў, аж аб'яднаныя ў найвышэйшую на зямлі гару, стрэлілі ў пространь дзвёрома вяршынямі да чырвані раз'юшаных саскоў.

Доўгапальцыя далоні пабеглі ніжэй. Слізганулі па гладкай роўнядзі жывата хуценька, ледзь крануўши атласавую гладзь, напаткалі ўгнутасць таліі і — быццам страціўши раўнавагу — прытрымаліся. А потым, вобмацкам шукаючы шлях, ступілі на раскідзістую абалону клубоў, паглыбіліся ў змрочныя сакрэты трусікаў. Жанчына ступіла ў Юрасёў бок, адзін крок, другі. Скрученая ў мяккі, расцяглівы абруч трусікі былі ўжо ў палове

дарогі між каленямі і месцам звычаёвага кватараўання і ўсё яшчэ, згодна са спакуслівым клічам балеро, крылілі ніжэй і ніжэй. Чароўная музыка. Юрась слухаў, і было яму ўсё адно, якія аркестры — анёльскія ці чортаўскія — выкressваюць са сваіх зазямных струн аднолькава ж заземныя ноты.

Музыка, якая ў першых тактах была шэнтам соннага акіяна, цяпер мацнела. Далікатная, ледзь парушаная ветрам хваля, з кожнай нотай нарастала, даганяла папярэднюю, брала яе пад сябе, уздымалася вышэй і, пераўтварыўшыся ў чыстую, запененую злосць, з віскам выскоквала на бераг. Ударыла яшчэ раз, і яшчэ, аж, у рэшце рэшт, канчаткова раз'юшаная, згуртавала ўсе сілы і апошнім ударом змяла з паверхні сну паўпразысты паркет, танцорку і аркестр.

Будзільнік, як заўжды, азвяўся а шостай гадзіне раніцы.

На працу ішлі два Юрасі. Першы, як заўсёды, ступаў саноўна, кланяўся знаёмым, рабіў у думках каштоўныя занатоўкі — можна сказаць — наносіў на карту памяці ўсе новыя і старыя дзіркі ў тратуарах, а потым, у бюро, як адказны за стан гарадскіх дарог, гартаў тыя дзіравыя накіды, перакладаў іх з кутка ў куток, каб з-за недахопу фінансавых сродкаў канчаткова адкласі на лепшы час.

Другі Юрась ішоў быццам бы побач. Забываючы пра належную магістрацкай асобе паshanу, ногі begлі падскокам, круцілі дзіўныя фігуры, налева ступалі і направа, і, глянуўшы на гэтую дзіўную фізкультуру, можна было падумаць, што кожная адна нага не мае іншых клопатаў, як толькі ўчыніць прыкрасць сваёй суседцы. Часам, калі насустрач крочыла асоба жаночага полу, ачумелыя дащчэнту ногі спыняліся. Непаслухмяная шыя накіроўвала галаву ўбок, зусім нязгодны з напрамкам маршруту, а вочы, вылужаўшыся з распаленай галавы, begлі за незнёмаў, абступалі яе, абмацвалі, абнюхвалі, і, вярнуўшыся, заяўлялі з пагардлівой усмешкай: „Э там, куды там та-кой да Валянціны”.

Тым часам Першы Юрась қрочыў зусім правільна, намагаючыся не звяртаць увагу на сепаратысцкія схільнасці ўсёй паловы сваёй падсвядомасці. Дзіўныя сны сняцца людзям, думаў. Нават паважанаму кіраўніку магістрацкай управы, чалавеку з навуковым званнем, адказнаму за сектар гарадскіх дарог з тратуарамі ўключна, прычаўпецца такое, што і прызнацца сорам. Дзякую богу, гадзіннік празваніў у час, іначай — хто ведае, у які бок пайшлі б здарэнні.

— А памятаеш гэты перчык ніжэй пупка? — Другі Юрась уключыўся ў разважанні пра нечаканасці, якія нясе з сабою, здаецца, звычайнае дзеянне, сон. — А яшчэ адзін перчычак, зусім маленькі, сантыметраў пяць на лева ад правага саска, памятаеш? Раскошны! — адказаў сам сабе. На такое дыктум Першы Юрась пачырванеў. Бо і фактычна, хочаш ці не, а вось гэтыя дзве радзімкі заеліся ў памяць і сядзелі там, як дзве ліхія скулы на дашчэнту здаровым арганізму адказнага за вулічны сектар кіраўніка.

— Сны — адзінае, што належыць мне, — успомнілася дзесяці прачытанае. — І ўсім іншым уваход у мае сны забаронены. Валя. Валечка. Валоня, — перрабіраючы смешна нагамі, Другі Юрась забягаў наперад Першаму, салодзіста ўсміхаўся. — Здавалася, звычайнае імя. А тут, бачыш, якое прыемнае яно, якое цёплае!

— Факт фактам, не сказаць, імя прыемнае, — згадзіўся Першы.

— Да і асоба, го-го, — цмокнуў Другі.

— А як танцуе, — Першы Юрась міжвольна пачаў гутарку і раптам, зусім ужо ўголос, засміяўся: — Вось чорт дурны! Стары, а дурны. Адкуль жа мне ведаць пра яе танцевальныя здольнасці? Во, зараз будзем у бюро. Скажу: Дзень добры пані Валянціне. Дайце мне, калі ласка, апошнія скаргі жыхароў такое і такое вуліцы. Будзем разглядаць, што і як.

А Другі Юрась на тое:

— Сказаць трэба вось так: Добрай раніцы, каханая мая. Ну, не ўставай, не трэба. Я сам усё. Я ж ведаю, нач

у цябе бяssonная. Каму ж лепей ведаць, як не мне. Ты пасядзі, а я ўсё сам.

А потым да яе вуснаў трэ прыкладсі гарачы пацалунак. Вось як трэба, а не службовае “дзень добры пані Валянціне”, — Другі Юрась даў сваю канцэпцыю ранішній сустрэчы.

А потым, ужо пад дзвярыма магістрата, абодва яны, мала спрактыкаваныя ў мужчынска-жаночых справах, паблыталі ўсё, перакрунулі і, аб'яднаўшыся ў адну постаць, пераступлі парогі бюро.

— Дзень добры каханай Валянціне, — Юрась працягнуў руку, схапіў яе белую, доўгапальную далонь і прыкладаў да гэтай жа далоні размашысты пацалунак.

— Дзень добры, пане кіраўнік, — глянула яна дзіўна неяк, зусім не так, як у сне. Руку, ашаломленую нечаканым пацалункам, хавала за плячыма, стаяла, не ведаучы, што далей рабіць.

— Сядайце, калі ласка. Ноч жа, як ведаю, бяssonная... — не скончыў. Першы Юрась узяў якраз перавагу над Другім і, зразумеўшы нязручнае становішча, успомніў пра тэрміновую сустрэчу з кіраўніком фінансавага сектара ды сышоў у невядомым напрамку.

Наступнай ноччу Валянціна не з'явілася ў Юрасевым сне. Раніцой на працу падвёс яе муж. Пад магістрацкімі вокнамі, побач машыны, развітваліся чулліва неяк, і Юрасю, які з-за шыбы глядзеў за іхнімі інтymнымі жэстамі, зрабілася смутна. Ён кепска падумаў пра ўесь жаночы род, пра характэрную гэтamu ж роду непастаяннасць і пра какетлівасць, якую мужчыны па наіұнасці сваёй лічаць грацыяй.

Пад раніцу Юрасю сніліся нейкія кашмары, быццам бы ўзлазіў ён на магутную мядзянью гару і клубком каціўся з яе ўніз, а гары разрасталася, павышалася, аж крануўшы верхавінаю зор, пачала стрэсваць іх у сухую траву. І трава загарэлася залатымі промнямі. З агню і з дыму выбіраўся да белага золку, пакуль будзільнік не азваўся выратавальным позванам. Такія сны паўтараліся амаль увесе тыдзень, а ноччу з нядзелі на панядзелак

зноў прыйшла Валянціна і, карыстаючыся нагодаю, што будзільнік якраз сапсаваўся, зрабіла і тыя крокі, якіх не паспела зрабіць раней.

На працу Юрась спазніўся. Калі зайшоў у бюро, Валянціна была ўжо на сваім месцы, сядзела за столом і гартала службовыя справы. Шкада, што быў гэта толькі сон, падумаў, паглядаючы на белыя кудзеркі. Усё-такі, з-над папераў, крадком, быццам ад страху, што нямым позіркі здрадзяць яму, сачыў за жанчынай. Дзесь, калісь — не памятае ўжо, дзе і калі — чуў такое вось: на жаночых шчоках, як след ад распуснай ночы, застаюцца далікатныя, цяністыя далінкі, і ён шукаў тыя сляды — здаецца, бачыў іх, няўмела замаскіраваныя пластамі пудры. Вочы забегалі ніжэй, на летнюю блузачку, на кароченьку спаднічку, і Валянціна, быццам адчуваючы іх нахабнае ступанне, міжвольна павандравала рукою пад столік. Доўгія пальцы прыгладзілі спаднічку, абцягнулі яе ніжэй, стараліся прыхаваць тое, што чужым вачам бачыць не належыцца.

Усміхнуўся думцы пра жаночую какетлівасць. Якая ж тут таямніца, калі між намі адбылося ўсё, што між мужчынам і жанчынай здарыцца можа. Падняўся з крэсла, падышоў бліжэй. Глядзеў на жаночыя плечы, схіленыя над пісъмовым столом. Бязрукае ўяўленне спраўна расшпільвала каляровую блузачку. З-пад шаўковай тканіны паказалася далікатная бель. Знаёмая, блізкая. Рука, ігнаруючы разумныя загады, паднялася, пабегла ўздоўж шоўковай роўняндзі.

Валянціна падхапілася з крэсла. Стаяла побач, выпрастаная, напружаная.

— Пане кіраўнік, — у словах, якія вярталі цвярозасць, было і здзіўленне, і разгубленасць, і штосыці яшчэ — дзіўнае, нязручнае.

— Прабачце, — прашаптаў, адступаючы на сваё месца.

Ноччу вярнуліся кашмары, Валянціны не было, затое раніцай з'явілася на працы ў кампаніі мужа. Рос-

лы, дваццаціпяцігадовы мужчына пакруціўся па бюро моўчи, час ад часу паглядаючы ў Юрасёў бок, і былі гэта найдаўжэйшыя хвіліны ў Юрассёвым жыцці. Ён думаў пра сябе, як пра самую агідную істоту, якая, карыстаючыся службовымі інструментамі, намагаецца знішчыць падначаленую сабе асобу, разбурыць яе шчасце і сямейны спакой. І рашыў ніколі больш не карыстацца такімі нагодамі. У будзённыя ночы, з характэрным пакутніку самаадрачэннем узлазіў на мядзянью гару, каціўся ўніз, уцякаў з агню і дыму. Раніцай маршыраваў у бюро, здароўкаўся са знаёмымі, лічыў новыя дзіркі ў тратуары, і гэтыя дзіркі хадзілі за ім увесы дзень. Штурхалі ў пле-чы, калолі ў очы, дамагаліся канкрэтнага рашэння на-конт сваёй будучыні.

Ноччу з нядзелі на панядзелак вярнулася Валянціна і ўвесы дакладна апрацаваны свет пацалункамі і пяшчотамі перавярнула дагары нагамі. На працы ён паводзіў сябе зусім прыстойна. Час ад часу паглядаў на супрацоўніцу, стараўся зразумець, адкуль бярэцца яна, жаночая дву-душнасць. Пра здарэнні апошняй ночы ні жэстам, ні сло-вам не ўзгадваў. А вечарам не стрымаўся. Набраў нумар і пазваніў Валянціне. Гаспадар, які толькі што вярнуўся з камандзіроўкі, падняў трубку.

— Ты — мая. Так ці сяк. Апошняй ноччу, не запярэ-чыш, мы былі разам. І тыдзень назад. І яшчэ раней. Я кахаю. Я не магу жыць без тваіх радзімак. Гэтай, што ніжэй пупа, і гэтай маленъкай-маленъкай, ведаеш дзе, — выкінуўшы з сябе такія слова, Юрасю зрабілася ўсё адно, што здарыцца заўтра. Не чакаочы адказу, паклаў трубку і пайшоў спаць. У гэту ноч не ўзлазіў на мядзянью гару, не выбіраўся ні з агню, ні з дыму. Прагулъваўся па шырокіх лугах, рваў кветкі, лавіў матылькоў. Кветкі і матылі пераўтвараліся ў салодкія вусны, у руплівыя далоні. Гэтымі вуснамі, гэтымі далонямі Валянціна вяла Юрася на вяршыны воблакаў, бялайшыя за снег, лагад-нейшыя за дотык майскага ветру.

У той час, калі Юрась бестурботна гойсаў за ма-тылькамі, у цэнтры горада, у кватэры на другім павер-

се, між Валянцінай і яе законным мужам зацягвалася сур'ёзная размова. Вынік гутаркі атрымаўся такі, што жанчына прыхварэла. Хвароба не была з гатунку цяжкіх, якім трэба шпітальнае лячэнне. От, звычайнае недамаганне на пункце часовай страты прыгажосці, больш яно дакучает, чым баліць, ды на працяг тыдня выключает жанчыну з усякіх публічных спраў.

Дзякую богу, падобныя гутаркі ў гэтай сям'і раней не здараліся. Муж, маласпрактыкаваны ў мастацтве руйнавання жаночага цела, закончыў справу адным, затое вельмі трапна ў наваколлі вока паставленым сіняком, а прытым папрасіў прабачэння і адправіўся ў чарговую камандзіроўку.

„Без віны Валянціна, — думаў, аднак, муж. — Ніколі, ні жэстам, ні словам не ашпукала мяне. З другога боку — хто ведае? Адкуль жа гэты сабачы сын так дакладна абазначы з яе таямніцамі. Радзімкі, перчыкі. Эх, радзімкі”, — такія думкі таўкліся ў мужавай галаве. На шляху ў далёкі Познань так і не паступеў рассудзіць: вінавата жонка ці зусім без прычыны атрымала пад вока каляровую фінфу. Не ведае, пэўна, і да сённяшняга дня ды, на ўсякі выпадак, застаецца ў тым жа Познані ўжо чарговы год.

А Юрась? Па медычных прычынах на пенсіі Юрась. Шпацыруе вуліцамі, бывае — і ў магістрат заглянене, аднак у тых дзвёры, дзе кіраўніком, адказным за гарадскія дарогі працуе пані Валянціна, не заходзіць Юрась.

Кажуць — усё ж пашанцавала жанчыне. Прынамсі, службова. Дык і нам, звычайнім жыхарам: не так даўно па цэнтральнай вуліцы ўклалі новыя, каляровыя тра туары.

Бар “У Алеся”

Раніца

Калі раніцай выходзіце на вуліцу і калі гэтая вуліца называецца Крутаголовая, можаце заняцца гутаркай, любымі думкамі, можаце захапляцца архітэктурай, птушыным шчэбетам ці яшчэ чым-небудзь. Кіраванне пакінцы нагам, а яны беспамылкова завядуць вас пад акуратненъкі будыначак з белай цэглы, прыкрыты чырвонай шведскай бляхаю. Акружаны шматпавярховымі блокамі, нізкі і прысадзісты, без лішніх пачуццяў прыніжанасці, магчыма, найвышэй задзірае гэту свою шведскую шапку. Глян্�цые яшчэ на шыльду: калі там напісаны “Бар у Алеся”, значыць — вы прыехалі. Застаецца толькі адчыніць дзвёры, увайсці і прысесці за драўляным, лакіраваным на жоўты колер столікам. Нагам, за іхнюю беспамылковую працу, таксама належыцца грунтоўны адпачынак.

У Алеся пакуль што вялікага натоўпу няма. Дзядзька Кандрат, калеяж на пенсіі, даўно справіўся з прыватнымі і службовыми справамі, заходзіць сюды часценька, бывае, што з самай раніцы. Гэта прыхільнны і прыязны свetu чалавек, не называйце яго толькі чыгуначнікам. Слова чыгуначнік гучыць у Кандратавых вушах зусім як анучнік, а гэтага ён вельмі не любіць.

Дзядзька Кандрат кожную гутарку пачынае большеменш так:

— Мала плацяць. Каб мне, ведаецце, хаця адзін грош палічылі за кожны праеханы кіламетр...

Меркаваўшы па Кандратавых вачах, замуглённых трошкі

і знерухомелых, можна здагадацца, што не адзін калеярскі кіламетр боўтаецца ўжо ў ягоным страўніку.

— Міхась! — дзядзька Кандрат шчыра раскідае руکі, бы сакратар Ярузельскі, пабачыўшы сакратара Брэжнева, сыходзячага па лесвіцы з самалёта ТУ-154.

Мне радасна. Чалавеку заўжды робіцца прыемна, калі нехта заўважыць яго і вылучыць з ананімнага натоўпу.

— Давай сюды, Міхась, пагутарым. А ёсць аб чым, — дзядзька Кандрат глядзіць то на мяне, то зноўку на апарожнены куфаль. — Мала плацяць, Міхась. Ой, мала, — апошнія слова адрасаваны — не ведаю — мне ці куфалю, ці нейкім, непрысунтым тут калеярскім міністрам.

Не скажу, каб перспектыва гутаркі з дзядзькам Кандратам цешыла мяне, прынамсі так, як ягонае ранейшае прывітанне. Мо паказалася мне, што дзядзька праехаў ужо сёння свой апошні кіламетр і пара яму высаджвацца на гэтым прыпынку, дзе працуе начальнікам Яго Вяльможа Сон.

І я, аказваецца, не памыляюся. У гэты момант нябачны начальнік хапае галаву свайго падначаленага, прыціскае яе да стала, і цяпер ужо абодва, злітая ў адну постаць, стынуць нерухома, забываючы пра ўвесы навакольны свет.

Побач акна, але і насупраць дзвярэй рассядзяеца Каляровая Амэлька. Тут, так сказаць, знаходзіцца самы лепшы ў Алесевай гаспадарцы назіральны пункт. Амэлька можа назіраць і на дзвёры, і на тратуар, што, узяўшы пад увагу яе прафесію, мае вялікае значэнне. Не паспеш варухнуць клямкай, галасней адзываеца Амэльчына васемнаццігадовае сэрца. Кароценъкая спаднічка, якая больш паказвае, чым прыкрывае, бадзёра паднятая галава, грудзі, бы дзве ракеты СС-20, нацэленыя ў дзвёры і гатовыя да стрэлу. Вось табе і ўся Амэлька. Магутныя карпараціі рэкламуюць свае вырабы па радыё і па тэлебачанні, плацяць вялікія сумы спецыялістам, а людзі і так робяць пstryк! “пілотам”. Амэлька — адначасова і выраб, і рэклама сваёй маленькой, аднаасобнай фірмы. Часам пакіне нейкія гроши ў цыбульні або фітнес-

клубе, і гэта ўсё. Калі нехта мае выбіраць між шакаладам з альпійскага малака і Амэлькай, заўжды дабавіць некалькі злотых і возьме гэтае другое. Аднак апошній ноччу Амэлька не ператамілася. Калі б было інакш, не сядзела б тут з белай раніцы, а як і ўсе яе сяброўкі адсыпалася б пасля працоўнай вахты.

Распазнаўшы маю асобу, Амэльчыны ракеты, ужо амаль выстрэленыя, пачалі раптоўна прызямляцца. Грошы пакінулі мяне раней, чым жонка, і Амэлька аб гэтым дасканала ведае. Паглядзіць яшчэ хвіліну ў мой бок і, канчаткова ўжо расчараўваная, бяжыць зрокам за акно, заглыбляеца думкамі ў свой малады, ханя нялёгкі лёс.

Ледзь паспееш прыесці за сталом, як з'явіцца Алесь. Пра Алеся можна сказаць коратка: заўжды на варце, заўжды чуйны і заўжды гатоў да супрацоўніцтва. Выхаваны ў прыгранічнай вёсачцы, рана стаў гарцерам, а там пагранічнікі напераменку з настаўнікамі папрацавалі над ягонай чуйнасцю, фармуючы пры нагодзе правільнае грамадзянскае стаўленне.

На акцыю супроць каларадскага жука Алесь не патрапіў. Не з гультайства, вядома, а толькі таму, што не было яго яшчэ сярод народжаных. А калі ў стогнах і болях маці падарыла свету Алеся, плён буржуазнай дыверсіі распаўсюдзіўся і пазвычайнеў, як і звыклай стала ранейшая ўдзельніца каралеўскіх банкетаў — Яе Высокасць Бульбіна. Каларадскім жуком людзі перасталі сабе марочыць галовы, а бацька сказаў, што з капіталізмам ніхто яшчэ не выйграў. Пасля гэтага бацька кудысьці прapaў, і дзеду Астапу прыйшлося забіраць з гарадскога шпіталя дачку і ўнука. Пройдзе год і другі, пакуль бацька вернецца і, ўпершыню ўбачыўшы сына, яшчэ раз скажа:

— Помні, сынок: з капіталізмам яшчэ ніхто не выйграў.

Як відаць, бацька нічога не навучыўся, затое — Алесь вельмі многа. Ён рашыў, што калі ўжо дарасце, запішацца ў капіталісты. Тады яшчэ не ведаў, што раней прыйдзеца яму запісвацца ў гарцеры, дзе, як кожны добры гарцэр, будзе абавязаны злавіць свайго ўласнага шпіёна. А

заданне не было лёгкае. Вёсачка раскінулася за гарамі – за лясамі, далёка ад прымысловых цэнтраў, і шпіёны, не звяртаючы ўвагу на пабожныя жаданні мясцовых гарцэраў, зазіралі сюды вельмі-вельмі рэдка. Відаць, мала іх цікавіла: драўлянымі ці жалезнымі плугамі варочаюць зямлю аўтахтоны.

Усё-такі Алесю пашанцавала. Летам прыйшоў у вёску чалавек, і адразу было вядома, што гэта шпіён. Барадаты, у доўгім пінжалку, таямнічы мяшок з правага пляча перавешаны на левы клуб. Так апісваў шпіёнаў капрал Бароўскі, а як сам запэўніваў — шмат іх, падлюгаў, вылавіў і пад суд паставіў. І вось стаіць перад табою экземпляр родам з расказаў капрала Бароўскага ды яшчэ пытае, кудою найбліжэй дайсці на граніцу. Кожны добры гарцэр ведае, што рабіць у такім незвычайнym выпадку. Алесь таксама ведаў: шпіёна накіраваў у фальшывы бок, а сам шмыгануў да солтыса.

Пагранічнікі прыехалі на матацыкле маркі “ВФМ”.

— І дзе ён, гэты твой шпіён? — зрыфмавалася сяржант. Выпадкова хіба, бо паэзіяй ніколі ён, нават у школе, не займаўся.

Бацька гаварыў, што гэты сяржант у ніякую школу ніколі не хадзіў. І абяцаў Алесю, што калі далей будзе вучыцца так, як да гэтай пары, таксама трапіць у сяржанты. У бацькі пасля доўгай адсутнасці дома паявіліся схільнасці абагульняць складаныя праблемы ды перабольшваць малаважныя факты.

Аднак пра ўсё гэта трэба цяпер забыць: шпіён набліжаўся якраз у канец вёскі і нават не думаў спыняцца.

— Вунь там пайшоў, — папусціўшы вуздэчку фантазіі, Алесь бачыў ужо школьнью ўрачыстасць, натоўп равеснікаў і сябе, як перад гэтым натоўпам адбірае з рук нейкага камандзіра дыплом, а мо нават і ручны гадзіннік маркі “Заря”.

— Ты думаеш пра гэтага абадранца ў канцы вёскі?
— зарагаталі пагранічнікі. Іхнія жываты трэсліся пад зялёнымі мундзірамі, а Алесю здалося, што ад гэтых

жыватоў трасеца ўся зямля, і свет рассыпаецца, і прыгнітае ўсе дыпломы і ручныя гадзіннікі маркі “Заря”.

— Гэта прыдуркаваты Вова. Увесь павет яго ведае, — адазваўся сяржант. — Вова! Воў-ка, куды ідзеш?

— На гра-ні-цу! — адгукнуўся другі канец вёскі.

— Чысты прыдурак. Гэта ж зусім у другі бок. Давай пад’едзем, а то яшчэ заблудзіць, — сяржант садзіўся хуценька на “вуэфэмку”. — А табе, хлопец, дзякую.

Калі нехта гаворыць, што пекла выступіла з берагоў, ён безумоўна бачыў гэты катаклізм у Алесевай вёсцы, якраз на другі дзень пасля візіту Воўкі.

Чатыры межавыя слупы, каб было справядліва — два бела-чырвоныя і два чырвона-зялёныя — перанёс нехта далёка, трыццаць пяць метраў на ўсход. На адным з гэтих слупоў венер няспешна пагойдваў таямнічую торбу. Выглядала гэта так, нібы вялікая рука, апранутая ў агромную, зялёную рукавіцу, запрашала: хадзіце, ха-дзі-це.

Ноччу Польшча на трыццаць пяць метраў уварвала-ся ў жывы арганізм Савецкага Саюза, а пасля абеду сакратар Герэк быў ужо ў Москве. Алесь — абрабаваны на дыплом і ручны гадзіннік — канчаткова рагыў не ісці ў сяржантых, а згодна з ранейшымі намерамі запісацца ў капиталісты.

І сёняння гэты Алесь ставіць на майм століку два куфлі піва.

Поўдзень

Бар памаленьку запаўняецца. Адны прыходзяць, другія выходзяць, а ў сярэдзіне і так гусцей ды гусцей. У гэтых адносінах бар “У Алеся” можна параўнаны з нашай матуляй-зямеллькай. Сюды таксама прыходзяць людзі і выходзяць, а ў канчатковым рагэнні больш нас і больш. Адно якісці катаклізм, як патоп, землятрусы ці агульны мардабой адварочваюць на нейкі час гэтую дэмаграфічну небяспечную тэндэнцыю. У гісторыі зямлі канец свету здарaeцца вельмі рэдка. Апошні патоп наведаў нас так

даўно, што сёння гэты факт не мае ніякага значэння. У гісторыі Алесевага бару катаклізмы здараюцца значна часцей і заўжды абавязчаваюцца арханёльскім трубамі раз'юшаных жанок. Халасцякі выходзяць з катастрофы пераважна без шкоды. Аналізуочы вынікі шлюбнага сінтэзу, не спяшаюць з жаніцьбай.

Аднак сённяшні дзень спакойны, і можна мець надзею, што датрывае да канца непарушаным ніякім лішнім экспэсамі.

Вось забеглі два хлапчукі. Нічога не заказываючы, разлажылі на прылаўку свае картачкі актыўнасці беспрацоўных. Алесь прылажыў пячатку, а ў рубрыцы “прапанова працы” напісаў вельмі пажаданае слова “няма”. Хлопцаў таксама ўжо няма. Спяшаюцца вельмі, ледзь не збіваюць з ног лістаношу, які паявіўся якраз на парозе. Алесь не гневаецца. Ён ведае, што хлопцы адстаіць сваю чаргу ў РУП — установе па працаўладкаванні, а потым у банку, затым прыбягнуць сюды, каб і яму падзякаваць за вялікае дабрадзейства. Тым часам лістаноша вылузаў з натоўпу Амэльку і, спіскаючы ў руцэ нейкую паперку, накіраваўся ў яе бок.

— Амэлька! Амэлька, табе тэлеграма.

Дзяўчына бярэ паперу. “Я цябе патрабую. Стоп. Пайшлі. Стоп”, — чытае і сапраўды кіруеца да выхаду.

Гэты малады лістаноша Адам, бацька шасцярых малалетніх дзетак, ступае за Амэлькай і яшчэ не ведае, што выходзіць на зусім новую і незнаёмую сабе сцежку. Узлёты і падзенні, радасць і роспач, воля і зняволенне — усё станецца ягоным лёсам. Не ведае таксама, што сёння прамантачыць з Амэлькай пяць тысяч не сваіх златавак, а наступныя пяць тысяч украдуць у яго жулікі, калі досвіткам пакорны, з балючай душой будзе вяртацца ў жончыны абдымкі.

Пераступаючы турэмную браму, будзе каяцца і шкадаваць, а калі праз год пяройдзе гэтую ж самую браму, толькі ўжо ў адваротны бок, пачне шкадаваць, што шкадаваў.

Цераз ягоную камеру прамільгне доўгі карагод уся-

кай масці начальнікаў, бізнесменаў і міністраў, а кожны ў Адамавай памяці пакіне нейкі каштоўны дар.

Анасіс таксама пачынаў як афіцыянт, а дзяякуочы чуйным вушам стаў Анасісам. А мо Бог, дагледзеўшы сваю ранейшую халтуру, задумаў яшчэ раз, нягледзячы на шасцідзённы тэрмін, стварыць новага, лепшага Адама? Гэтым разам з дапамогай добрых людзей на высокіх пасадах.

Нічога наш лістаноша яшчэ не ведае. Дзядзька Кандрат пакуль што моцна спіць і таксама не здагадваецца нават, што Амэлька, на якую з рацыі свайго ўзросту даўно перастаў звяртаць увагу, сёня вечарам будзе пералічваць ягоную пенсію.

Пустое месца ў бары ў працоўны дзень пасля абеду выглядае як свежая дзірка ад вырванага зуба. Язык заўжды стараецца папасці ў гэтую дзірку, разведаць яе, абмацаць. Дзірка ў зубах нікому не прыбаўляе красы.

Калі Амэлька апынецца на тратуары, высокі, худы трывага поганядачага выгляду, у джынсавай уніформе адразу запламбует свабодную табурэтку. Гэта Пеця, здаўна перспектывы, ханя яшчэ не друкаваны паэт. Пецем можам не дурыць сабе галаву. Ён толькі што прыйшоў і раней чым у дзесьці вечара не выйдзе.

На вуліцы, невядома адкуль, вырваўся летні дождж. Алесь вельмі любіць такія неспадзянкі. Дзяякуочы не-прадбачаным летнім дажджам, не адзін паважны дзядуля, які выйшаў з хаты, каб насыціць прыгожым сонейкамі мо апошнія свае дні, зусім неспадзянавана стае перад Алесевым ablіччам. У першы момант здаецца яму, што гэта ўжо канец. Не ведае толькі, куды патрапіў: у рай ці ў пекла, і хуценька стараецца падсумаваць у думках усе свае добрыя і благія ўчынкі. Алесь у ніякім выпадку не нагадвае аднак ні святога Пятра, ні Антыхрыста, і дзядуля, адкрыўшы гэты факт, заказвае адзін, а калі вельмі шануе сваю чалавечую абalonку, тады нават і два або трох куфлі. Час адсее зерне ад мякіны. Некаторыя будуць сюды заглядаць ужо пастаянна, павялічваючы Алесеву славу і заможнасць, а пустату невядома куды панясе вецер.

Сённяшні дождж таксама прыганяе нечаканага госця. Акуратненькі старэча, пад гальштукам, у капелюшы, магчыма, што супраць ранейшых сваіх намераў апынуўся ля прылаўка.

— Толькі пад рыску налівай, — загадвае Алесю, і адразу ж зразумела, што чалавек служыў айчыне нейкім кан-траплёрам або інспектарам. Алесь заўжды напаўняе куфаль пад рыску. Можа, адвячоркам, калі і за акном, і ў вачах пачынае змяркаць, здараюцца невялікія памылкі, аднак апоўдні — ніколі.

— Адступі, дзед! — булаваты кавалер бесцырымонна прапіхаецца да прылаўка.

Любому чалавеку скажыце, напрыклад, так: “Адступіце, спадар таварыш кітайскі мандарын”, — і ён, праўдападобна, не раззлуеца. А паспрабуйце сказаць такому: “Адступі, дзед!”

Кажуць гісторыкі, што ад сямі куляў, выстраленых у горадзе Сараева, пачаўся вялікі, сусветны мардабой. Калі гэта праўда, што адно прымітывная асобені выклікаюць усякую калатнечу з дапамогай рэвалвераў, аўтаматаў або танкаў, калі ўсё гэта праўда, тады пра булаватага можна сказаць, што ён выдатны, тактоўны палітык. І малаважна, што не хадзіў у Кембрыджы ды Оксфарды. У нашым раёне Еўропы нават сярод презідэнтаў здараюцца самавукі і зусім папраўна спраўляюцца з патрабаваннямі высокай пасады. “Адступі, дзед”, — гэтых слоў не прачытаеце ў гістарычных падручніках, а ўсё-такі ведайце, што і яны, калі засеюцца на ўспрыімлівы грунт, змогуць адварнуць ход падзеі не менш паспяхова за тыя няшчасныя сем куляў, адрасаваных эрцгерцагу Фердынанду.

— Толькі не “дзед”! Толькі не “дзед”! Я на вайнे быў. Я ваяваў, калі ты... Калі цябе яшчэ на свеце не было, — паправіўся.

— Усе ваявалі, дзед. А дзе двух ваюе, там трый герой.

Кожны, хто цяпер бачыць гэтага ананімнага ветэрана, адразу разумее, чаму мы перамаглі ў апошнюю вайну. Адным позіркам змог бы ён прыціснуць да зямлі ўвесь варожы батальён. Раскірэчаны на кароценъкіх, моцных

нагах, рукамі малоціць паветра, а гальштук падскоквае, быццам бы хацеў дапамагчы свайму ўласніку.

— Я паўстанцам быў. А ты што? Ты хто? Дзе ты быў?!

— Амэлька! — булаваты адварочвае галаву, шукае ў натоўпе знаёму постаць. — Амэлька, хадзі, паглядзіш, які там у яго паўстанец!

Амэлькі, як ведаеце, ужо ў бары няма, і паўстанцкая вартасць незнёмага ветэрана застаецца неправераная.

Натоўп рагоча, і гэты рогат, вырваны з падмацевавых півам жыватоў, б'е аб сцены, калоціць столікамі. Там-сям бразгае куфаль і, пацалаўшы тэракотавы паркет, назаўжды пакідае хмелевы астрог. Ветэран тым часам, вырваўшыся з блытаніны чужых рук і ног, з вялікім здзіўленнем аглядае свой крышку прытаптаны капялюш, дрыжачымі рукамі стараецца вярнуць яму ранейшую форму. У рэшце рэшт, махнуўшы рукой, садовіць гэты дзіўны прадмет, які цяпер больш нагадвае разбуранае ветрам вароніна гняздо, на назначанае яму месца.

— Нічога... святога... няма для вас! — выстрэльвае апошнюю амуніцыю і пачынае адступаць на раней прабачаныя пазіцыі, гэта значыць, на вуліцу. Здаецца, другі раз сюды ён не заглянене.

Вечар

Летні вечар набліжаецца да горада вельмі неахвотна. Не тое, што асенні, які выскаквае з завулкаў, з цёмных падвалоў і шаст-праст — раптоўна акрывае ўсё чорным пінжаком. Летні вечар — гэта вопытны гурман; скаштую апошні праменьчык, праглыне кроплю першай расы і толькі тады, з элегантнасцю бывалага чалавека, асушыць вусны шаўковай хустачкай паўсятла. Летні вечар, мяркуючы па ягоных беззаганных намерах, блізкі сваяк графу Лікёру. Хто ад каго вывучыў добрыя звычай — цяпер ужо малаважнае. Галоўнае, што граф Лікёр уносіць у Алесеў бар павеў таямнічай экзотыкі, а можна сказаць:

нават набілітуе яго. Калі гэта праўда, што мастацтва змякаче звычай, тады графа Лікёра побач з літаратурай, музыкай і скульптурай можна смела залічыць у вялікую сям'ю мастацтва.

Ён ніколі не скажа: “Адступі, дзед!”

Лікёр — гэта не прозвішча, а проста герб. Вядома, што неафіцыйны і дарма шукаць яго ў геральдычных кніжках, тым не менш прысвоены простанароддзем, таксама мае сваё важкае значэнне. Хто чым ваюе, тым і пячатаецца. З грацыяй, якая заслугоўвае лепшага месца і часу, граф Лікёр пераступае Алесевы парогі. Часу, у які прыходзіцца жыць, чалавек, так сказаць, не выбірае, а калі ён інтэлігентны і добра выхаваны, месца не мае тут вялікага значэння.

Граф Лікёр кіруеца ў той бок, дзе паэт Пеця перажоўвае свой унутраны і vonkавы свет, час ад часу півам папіваючы больш жылістывія кавалкі.

Малады чалавек, які сядзіць насупраць Пеці, ведае, што яму пара ўжо збірацца дамоў. Ёсць час балбатні і ёсць час разумнай дыскусіі. Гэты першы якраз канчаецца.

Граф садзіцца зручна, па магчымасці найдалей выцягваючы свае доўгія, худыя органы руху. Цяпер гэта ўжо не звычайнія ногі. Цяпер гэта межавыя слупы, якім даручаны гонар стаяць на варце маленъкага, бо маленъкага, але ўсё-такі графства. Калісьці, дарэчы, было яно значна большае. Некалькі тысяч гектараў добрай зямлі, тэкстыльная фабрыка, гандаль збожжам, друкарня. Усё было, і на змарнаванне ўсё пад Ваўкавыскам засталося.

Я ніколі ў Ваўкавыску не быў, часам аднак думаю, што зямля там шматлавярховая, быццам блокі, што акружаюць Алесеў бар. А калі не, калі звычайнай яна там, як і ў кожным іншым месцы, тады колішняя Ваўкавышчына працягвалася куды далей за Мінск, за Москву, за Пецярбург. Падсумаваўшы расказаную ўласнасць усіх графаў і не-графаў, хочаш ці не, такі вось рахунак атрымліваецца. А з матэматацкай жартай няма, два і два ніколі не будзе шэсць.

Расставіўшы варту, граф Лікёр дабывае люльку, ты-

тунь, запалкі. Ён, падумае нехта, рыхтуеца закурыць. О, не! Люлька настале — гэта сакрэтны знак Алесю. Нібы звычайны, а ўсё-такі колькі ж далікатнейшы за нахабнасць званка ці напышлівае: “Яне, парасон!” Калі настале з’явіцца пяцідзесяціграмавая чарка мядовага лікёру — люлька, тытунь і запалкі павандруюць назад у кішэню. Сваё заданне яны сёння выканалі.

Граф Лікёр ведае пачуццё меры, і парог, за якім развітваюцца памяць і забыццё, ён ніколі не пераступае. Пакуль апарожніць сваю чарку, будзе яе нюхаць, смактаць, цалаваць, аглядаць з усіх бакоў. З такой самай цярплювасцю і асцярожнасцю падыходзіць да прынады лінъ, чым да белай роспачы даводзіць неспрактыкаванага рыбака. Алесь не нервуеца. Ён, так сказаць, вопытны капиталіст, ведае, што пастаянны, няхай сабе нават не надта марнатраўны кліент больш каштоўны за ўсіх аднаднёвых Ракфелераў, які раз на год пашанцавала вырвачца з жончыных кіпцюроў ды прамантачыць ладны кус дамашняга бюджету.

— Што там, спадар Пятро, у краіне лётнай думкі? — гэтае пытанне пачынае кожную іхнюю гутарку, а Пеця заўжды адказвае:

— Свет — гэта ілюзія.

Сёння, аднак, усё адбываеца інакш. Праўда, граф Лікёр, як і заўсёды, спытаў: “Што там, спадар Пятро, у краіне лётнай думкі”, аднак Пеця, замест сакраментальнага “Свет — гэта ілюзія”, узмацняе жэстам нешта зусім іншае, неспадзяванае:

— Жыццё — гаёно.

Асабліва гэтае другое слова і калечыць далікатнае, арыстакратычнае вуха, аднак граф на тое ёсць граф, каб не адразу паказаць, што ў ягоным нутры адбываеца.

Лінъ-Лікёр далікатна падымае мядовую прынаду, аглядае яе пад святлом. Няма куды спяшацца, няхай Пеця памаўчыцца, абдумаеца ды сам скажа, чаму на ягонай біржы жыцця наступіў такі гвалтоўны крах.

Пеця, быццам здагадваючыся, чаго ад яго чакаюць, пачынае расказваць.

— Няма Казіка. Не далей як учора ў “Жамчужыне” сядзелі ўтраіх... значыць я, Казік і Казікаў цесць, а сёня Казіка няма. І цешча ягоная — удава таксама... Піва заказалі... а там прыпынак аўтобусны недалёка. І раптам — страляе нехта, не страляе. Грук пранізлівы. І пабег Казік з цесцем глянуць, што такое робіцца. Потым высветлілася, што гэта паліцэйскі выйшаў пастраляць сабе крыху на аўтобусным прыпынку. І няма ўжо ні Казіка, ні ягонага цесця. Нат піва дапіць не паспелі. Жыццё — гаёно!

У бары робіцца маркотна.

Куфлі апаражняюцца яшчэ, але піва, запраўленае нейкім дзіўным сумам, не смакуе ўжо, як раней. Той-сёй адстаўляе пасудзіну, падцягвае нагавіцы і, настаяўшы хвіліну, кіруеца ў дзвёры. Яшчэ некалькі хвілін — і бар выплюне апошняга госця, а вуліца захопіць усіх і панясе каго куды. Адных завядзе ў хатні ачаг, іншых у нейкі падазрону прытон. А яшчэ іншыя будуць да белай раніцы вандраваць доўгімі вуліцамі і зоры лічыць дарма, бо гаснуць яны і распальваюцца без канца і пачатку.

Крах

Чацвёрты месяц сталуюся ў пана Метка. Прыходжу заўжды раней, пакуль рабочыя з нашай -- гэта значыць хімічнай – фабрыкі пачнуць улівацца менш ці больш шматлікімі групкамі, прыносячы з нагамі добра мне знёмы, хаця не вельмі прыемны смурод спаленага вугалю, перамешаны са смольным водарам шкіпінару.

Я і раней бываў тут, аднак не дзеля спажывецкіх мэт, а як і ўсе мае тагачасныя калегі, я заходзіў выпіць піва, пасядзець у вясёлай кампаніі і пабалакаць пра Марыніны ягадзіцы. Калісьці сказаў бы звычайна: “дупа Марыні”, цяпер аднак я – сярэдняга калібру служачы, вораг піву і безразважнай балбатні – маю абавязак паводзіць сябе адпаведна са сваёй пасадай. Мая лексіка сведчыць пра мяне, і як лібералам агідная планавая гаспадарка, так мне агіднае слова “дупа”.

Прысаджваюся з левага боку ад увахода, далёка ад цэнтра, там, дзе ніхто мяне не чапае, ды і я нікому не стаю на дарозе. Я не люблю, так сказаць, выступаць у святле юпітэраў – гэта першае, а другое – не хачу, каб хтосьці падумаў, што я такі, як і яны: рабочы хімічнай фабрыкі. Дзеля падкрэслення сваёй тут – звышпўнай – прысутнасці раскладаю на століку газеты “Палітыка” або “Літаратура”, перагортваю іх старонка за старонкай, стараюся вылавіць нейкі цікавы тэкст, які б развіваў індывидуальнасць. Палітыкай не займаюся. Слова “палітыка” не менш мне агіднае за слова “дупа”.

Рабочыя, прысёшы за столікамі, расшпільваюць “артальёны” і джынсы, пералічваюць гроши, сцішанымі

галасамі вядуць кароткія нарады. А потым п'юць піва, кураць папяросы, струменячы дым між жоўтымі зубамі. Гамоняць. Галасней і галасней, найчасцей пра фабрыку, кіраўнікоў і зарплаты. Не цяжка здагадацца, што ў апoведах іхніх кіраўнікі — ідыёты, а зарплаты — смешныя.

Мне непрыемна слухаць гэтыя гутаркі. У такіх выпадках паглыбляюся ў газету або стараюся аналізаваць прачытаную ў апошні вечар кніжку. Я і раней мала калі выходзіў адвячоркамі, а з гэтай пары, як закончыў вчаровы тэхнікум, аддаю перавагу кніжкам. Іншая справа, што вуліцы ў нашым мястэчку таксама не зусім бяспечныя. Не далей як у каstryчніку, якраз каля малога базара, наскочылі на мяне нейкія хуліганы. “Давай, — кажуць, — пулярэс, бздылю”. — “А я пулярэс не дам, калі б мяне нават і рэзалі”. Праўда, абышлося без нажоў, і я, пакамечаны крыху, затое з пулярэсам, павалокся ў паліцию. Высветліў справу, што было і як, а паліцэйскі кажа: “Адбівацца трэба, хулігандзе квітнее, а гэтак званае грамадства нат пальца за палец не запшмаргне”. А маё крэда такое: з ворагамі змагацца заўжды трэба з дапамогай інтэлекту, а кулакамі хай вядуць свае войны адно прымітыўныя асобені.

Рабочыя пачалі якраз аплёўваць бюракратыю, якую быццам бы даводзіцца гадаваць ім на сваіх грудзях. Мне стала прыкра. Лёгка сказаць — бюракрат! А спытайце ў гэтых, як пагардліва кажаце, бюракратаў, хто такі Гётэ, хто Пікаса, а хто Даастаеўскі! Спытайце, бо самі, пэўна, не ведаеце. Не ведаеш Гётэ, значыць, твае кваліфікацыі якраз адпаведныя, каб белавежскую жывіцу ператвараць у шкіпінар. А я вось ужо чатыры месяцы працую ў бюро. Не скажу, пасада пакуль што не вельмі важная, аднак і такія пасады не ляжаць на вуліцы, а ў школе. Хадзіў туды — значыць, ведаю. І дзякаваць, што, нягледзячы на саракоўку, якая набліжаецца шпаркім крокам, я не ажаніўся. Жанатаму значна далей у школу. Па дарозе бывае ж яшчэ жонка, дзеці ды іншыя некарысныя для паглыблення ведаў перашкоды. Зрэшты, трэба вам ведаць, што ў справе жаніцьбы ёсць у мяне свой, дакладна

абдуманы план: 1 — кватэра, 2 — адкукацыя, 3 — пасада, 4 — машина, 5 — жонка, 6 — дзеңі. Я прынцыпова тримаюся за тое, што сам сабе вызначыў і цяпер якраз выконваю пункт нумар чатыры.

Тым часам рабочая, павесяліўшыся акуратна, пакінулі сумныя прафесійныя праблемы ды ўчастлісія за дамска-мужчынскія справы, жэстамі рук, вельмі, зрэшты, выразнымі, паказываючы тое, што адбываецца час ад часу паміж мужчынам і жанчынай. Не магу змаўчаць, што карыстаючы пры тым вельмі прымітывнай лексікай, разпораз устаўляючы слова, якія пачынаюцца з п або х.

Мне сорамна за іхня прымітывныя паводзіны, тым болей, што і члены персаналу прымушаны выслухоўваць такія, чужбыя літаратурнай, культурнай, а нават цывілизаванай мове, дрындышкі. Пан Метэк, праўда, па прычыне свайго ўзросту — мужчына спрактыкаваны, аднак афіцыянткі Марыся і Аня — незамужнія дзяўчаты, і нахабнае грубіянства, безумоўна, пакідае след у іхняй слаба яшчэ сфарміраванай псіхіцы.

Я толькі заціскаю зубы ад бяссілля, бо ведаю, што няма тут спосабу абараніць дзяўчоцу няяннасць. Раней, калі я спрабаваў умяшашацца і абаперціся на паводзіны бліжэйшыя еўрапейскай гуманістычнай традыцыі, пачуў адрасаваны ў свой бок такія заўвагі: “казіны гарошак”, “авечы памёт” і “псеўдайдантэлігенцік”. Маю адвару сказаць, што ўспомненныя эпітэты не маюць ніякага дачыненія да маёй асобы, а ўжо апошніе, значыць, “псеўдайдантэлігенцік” — асабліва балючае і крайне далёкае фактычнаму становішчу. З гэтай пары, як працую ў буро, стараюся больш часу праводзіць з людзьмі сваёй кройкі. За апошнія чатыры месяцы я нядрэнна пасябраўваўся з інжынерамі Стручуком і Кашалюком, а таксама з паннай Рэнней, машыністкай. Спалучылі нас не толькі супольныя прафесійныя праблемы, але, так прынамсі мне здаецца, аднолькавы погляд на свет, жыццё, як і чалавечую ролю ў тым жа жыцці ды свеце. А гэта небанальныя вузлы.

Недзе пад восень інжынер Стручук запрасіў мяне на

імяніны. “Пара, пане Владку, — сказаў ён, — паказацца шырокай публіцы”. І я пайшоў. На пачатку я толькі сядзеў і слухаў, як іншыя гавораць, глядзеў на публіку ўважлівей, чым яна на мяне. Калі, аднак, гаворка сыйшла на Джэймса Джойса, надумаўся ўключыцца. Я сказаў, што, па-моему, Джэймс Джойс — абсолютны графаман: у ягоным “Улісе” няма ніякага сэнсу; апроч таго — быкі не брыюцца! Добра ведаю, бо хая ў нашай вёсцы не было быка, якога клікалі б Маліган, усё-такі былі быкі з іншымі, таксама ж замежнымі іменамі. Быў, скажам, Лорд, быў Чэмпіён, аднак ні брытвай, ні іншымі туалетнымі інструментамі ніколі яны не карысталіся. Увогуле — бык прымітыўна стварэнне і ўся ягоная актыўнасць заключаецца ў імкненні прадоўжыць свой быдлячы род. Пасля такога выступлення вочы ўсіх прысутных засяродзіліся на маёй асобе, а нехта, на жаль, я не прыкметіў хто, сказаў такое:

— Вельмі арыгінальны погляд на Джойса. Вельмі арыгінальны.

Мне зусім неспадзявана прыйшлося займець функцыю цэнтральнай тут асобы. Бывае такое: жыве чалавек спакойна, ніхто яго не ведае, і раптам лінія лёсу паварочвае ў другі бок, і апошні ў калоне ўзначальвае калону. Вось падышла і мая чарга.

Трэба вам ведаць, што падчас тae дыскусіі, як і частунку, мы не сядзелі за столом абы сядзець і абцяжарваць сябе ўсякім пітвом ды закуссю. Так паводзіць сябе можна адно ў пана Метка, а тут быў шведскі стол, няхай сабе і не зусім практычны ў трохпакаёвай кватэрэ, аднак людства ідзе ў цывілізаваным напрамку, і нам таксама трэба накроўвацца ў той жа бок, забываючы памаленьку нездаровыя славянскія схільнасці.

Мы ўвесь час шпацыравалі па пакоі, падымалі дрынкі за тое, што каму падабаецца, далікатна замочвалі губы і паходжвалі далей.

Уцякаючы з цэнтра, я не прыкметіў нават, калі апынуўся на кухні, не памятаю таксама — ужо была там пані Ліза ці прыйшла пазней за мяне.

Жанчыны, такія як пані Ліза, чамусыці мяне бянтэ-жаць. Беззаганныя манеры, манікюр-педыкюр, салонная лексіка. На вуліцы мінаюць цябе абыякава, моднымі капелюшамі адасабляюцца ад шэра-звычайнага бабства, здаецца, не ім гэта свет, а яны свету робяць гонар сваёй тут прысутнасцю. Часам здаецца мне, што такія жанчыны ніколі не робяць тое агідане, пра што рассказываюць рабочыя хімічнай фабрыкі, седзячы за півам.

Праціскаючыся між сталом і маёй асобай, пані Ліза моцна прытулілася да пярэдніх раёнаў майго цела, уважліва прытым угляджаючыся ў мой твар. Стаяла так, ягадзіцамі падпіраючы стол, і голасам хрыплым, ніzkім, дабытым недзе з-пад жывата, папрасіла:

— Пане Владку, раскажыце яшчэ пра сваіх быкоў.

Яе вусны, апухлыя і вільготныя, расхінуліся, і я здзівіўся: язык, які выслізнуўся з-за гэтых вуснаў быў зусім сухі, здаецца, вось-вось здранцве ён і пачне трэскацца, бы сухая кара нейкага чырвонага экзатычнага дрэва. Я сказаў некалькі слоў, вядома, многае забыў ужо раней, а шмат што і цяпер раптоўна ўцякло з маёй памяці. Аб'ект, здавалася, недаступны, амаль з чужое планеты, тут зусім адчувальна ўбіваецца ў маё цела! Мне стала горача-горача, і калі падняў руку, каб расшпіліць кашулю, натрапіў на напруженыя, ашчапераныя ў драпежнай гатоўнасці грудзі. А пані Ліза схапіла маю няз-грабную руку ў свае далоні і, працягваючы далікатным пальчыкам уздоўж лініі жыцця і лініі сэрца, гаварыла, бы сама да сябе:

— Такія моцныя далоні, такія мужчынскія. Мне здаецца, — тут пані Ліза раптоўна падняла маю далонь і прытуліла яе да сваёй шчакі, — мне здаецца, вымаглі б гэтымі рукамі паваліць самага вялікага быка! А для жанчын — якія яны?

Я не паспеў праверыць спраўнасць сваіх рук у адносінах да жанчын: увайшоў якраз інжынер Стручук, а пані Ліза, спалоханая, кінулася ўбок, адкрыла халадзільнік і руплівым вокам гаспадыні пачала разглядаць яго змесціва.

— Ах, вы тут, пане Владку. Ліза, — звярнуўся да жонкі інжынер Стручук, — ты забрала ў нас самага вясёлага кампаньёна. Давай, пане Владку, пайшлі. Без вас нам зусім нецікава.

У пятніцу, з самай раніцы, інжынер Кашалюк спытаў:

— Пане Владку, калі добра ведаю, вы жывяще на кватэры адзін?

Я адказаў, што гэта праўда, жыву пакуль што адзін, аднак у недалёкай перспектыве планую заснаваць сям'ю. Такія словаў ўсцешылі інжынера, і ён пытаў далей:

— А што вы думаецце рабіць у суботу вечарам?

Нічога асаблівага ў суботні вечар я не планаваў, так вось і сказаў:

— От, пачытаю кніжку, пагляджу тэлевізар, вядома, калі пакажуць нешта вартаснае. Хаця, самі ведаецце, у гэтих адносінах наша тэлебачанне...

У інжынера Кашалюка была, аднак, свая праблема, і ён, не ступаючы на тэлевізійную сцежку, пачаў мяне з гэтай праблемай знаёміць.

— А не думалі вы паехаць у вёску, бацькоў наведаць, знаёмых паглядзець?

Я, праўду сказаўшы, не думаў пра такую магчымасць. Па-першы, дадатковыя выдаткі, а гэта абазначае затрымку ў рэалізацыі пункта н-р 4. Па-другое, пачаў якраз, ідучы за падказкамі інжынера Стручука, засвойваць Фрэйда. Аўтар складаны, і я прымушаны ўвесы свабодны час і ўвесы у тэхнікуме набыты інтэлектуальны патэнцыял накіраваць вось у той бок.

— Бо, ведаецце, ёсць такая справа, — інжынер Кашалюк з прыемнай усмешкай рэкамендуе свае бел-белыя зубы, а далікатнымі пальцамі гладзіць мой плячук, быццам стрэсваў з пінжака нейкі ўяўны там пылок. Я так і падумаў, што мой халасцяцкі гардэроб не адпавядае неабходнай норме, і мне зрабілася ніякавата.

— У мяне вельмі-вельмі пільная праца. Такія там хімічныя вылічэнні, дыяграмы. Вы, зрешты, як работнік разумовай працы, самі ведаецце. А дома, разумееце, жон-

ка, дзееці, безупынная мітусня і куламеса. Проста — гала-ва не варыць.

У суботу я паехаў праведаць бацькоў, а інжынер Ка-шалюк у маёй кватэры да белай раніцы рысаваў дыяграмы і рабіў складаныя хімічныя падрахункі.

Мой план далёкага дзеяння спыніўся ў пункце н-р 4. З матарызацыяй нават дзяржава мае небанальныя пра-блемы, хаця ж ніхто яе не прымушае па ўсіх суботах каціць у глухія вёскі і мантачыць капітал на непатрэб-ныя білеты. А калі яшчэ і інжынер Стручук атрымаў так-сама ж пільныя і патрабуючыя як унутранага, так і вон-кавага спакою навукова-даследчыя працы, здаралася мне пабываць у бацькоў нават пасярод тыдня. Калі будуць прысвойваць ордэны за ўклад у развіццё дзяржаўнага транспарту, я спадзяюся на нейкую салідную, прынамсі сярэбраную бляшку.

Тым часам май аўто карыстаўся ўжо праўдападобна хтосыці іншы, хтось — у каго не было такіх адказных, ад-начасова абцяжараных працай сяброў.

Я пачаў задумвацца, ці не пераскочыць адразу да пункта н-р 5, рэалізацыю чацвёртага адтэрмінаваўшы на бліжэй неакрэсленую будучыню. Час уцякае, а ў чарзе яшчэ і дзееці, пра ўнukaў не згадваючы.

Кажуць — жаніцьба без кахання, як селядцы без солі.

Я не спрактыкаваны ў сямейным жыцці чалавек, ніколі яшчэ не жаніўся, аднак на ўсякі выпадак рашыў закахацца. Дзеля павелічэння эффекту юнасці ў пошуках адпаведнай для сябе нарачонай, падрыхтаваў я нават кароткі спісак. Памяціць там, вядома, пасля бязлігаснай з самім сабою кваліфікацыйнай размовы, усіх патэн-цыяльных кандыдатаў, а пані Ірэнка заваявала ў гэтым матрыманіяльным спаборніцтве вельмі адказнае, першае месца. Но таму, што яна суседка з трэцяга паверха, а мо проста таму, што ў апошні час пачала на маю асобу спа-глядзіць дзіўна ласковым і прыязным вокам. Калі раней праходзіла побач мяне так, як праходзіцца побач паветра, то цяпер першая дае “дзень добры” і нават усміхаецца і глядзіць услед мне. А сёння пані Ірэнка сказала:

— О-го-го, пане Владку! Учора ноччу такія водгаласы даходзілі з вашай кватэры, што ўвесь блок аж калыхаўся! Па самыя фундаменты. А сёння, чуць свет — і ўжо на ногах! Ну-ну, хто мог падумаць...

Вочы пані Ірэнкі цаля за цаляй абмацвалі маю постасць, стараючыся адшукаць той орган, які такім экстазам напаўняе ўвесь шматпавярховы блок.

Я толькі што вярнуўся ад бацькоў, была шостая гадзіна раніцы, а тут яшчэ і пераапрануща трэба, і туалет ранішні споўніць, і на фабрыку паспець. Узяў я пад развагу ўсе згаданыя акалічнасці, гутарка між намі не задоўжылася. Аднак гэтым “о-го-го” пані Ірэнка значна падмацавала сваю пазіцыю. Так значна, што пачаў я пра яе думакаў як пра афіцыйную сваю нарачоную. Усякія сікуны кажуць у такіх выпадках: “мая дзяўчына”, або “моja laska”, або — зусім ужо прымітыўна — “моja dupa”. А мне вось падабаецца нямоднае слова “нарачная”, і ніколі ад яго не адракуся. Не на тое стаў чалавек інструктарам па бяспечы і гігіене працы, каб цяпер адступаць перад усякімі, лішнімі, модамі.

У бюро было пуста і ціха. Адно панна Рэні сартавала якраз штодзённую карэспандэнцыю і, не перапыняючы сваю працу, паведаміла мне, што інжынер Стручук сёння ў водпуску, а інжынер Кашалюк на поўны месяц адкамандзіраваны ў сталіцу. Нейкае там, нікому непатрэбнае, абучэнне.

Я распрануўся і сеў за стол, каб таксама паглыбіцца ў паперы, аднак мае думкі, зусім нечакана, закружылі над галавою панны Рэні.

Белая кудзеркі, набухлыя вусны, і — вочы! Вочы каціныя, далікатна-зялёныя, замуглёныя няўлоўным вулем дзявочай таямніцы... З гэтых зялёных вачэй адна за другой выплывалі ўвішныя шчупальцы нябачнага васьмінога, лісліва прыпадалі да маіх рук і да маіх думак, каб бесцырымонна зацягнуць маё зямное і астральнае цела ў абдымкі панны Рэні. Агідная гэта справа — ваяваць на два франты. У думках прасіў я пррабачэння ў пані Ірэнкі, а потым, раз яшчэ нырнуўшы ў зялёную

бездань, страціў астаткі сумленнасці і падумаў: “Няхай будзе, што мае быць”. Вераломнасць спадарожнічае чалавеку, пачынаючы з першага, крадзенага ў райскім садзе яблыка, аднак, калі ты ў свае сорак усё яшчэ халасцяк, не думай, як змяніць свет ды якім чынам паправіць чалавечую натуру. А гадзіне трывацця я запрапанаваў панне Рэні схадзіць вечарам у кавярню, а яна, наўздрэзі лёгка, згадзілася. Ад такой нечаканасці я забыў пра абед. А зрешты — напляваць мне цяпер на Меткавы кулінары: сіняя ад холаду бульбіна і гуляш — пасля тыднёвых змаганняў са страйнікамі выпадковых спажыўцоў — сканцэнтраваны на маёй талерцы!..

Мы доўга сядзелі ў кавярні. Гутарылі пра мастацтва і пра цэны ў магазінах, жартавалі са знаёмых і незнаёмых, а каньянк маркі “Напалеон” падсоўваў новыя і выдаўжаў старыя тэмы. Мне здавалася — панну Рэню ведаю ад заўжды і толькі да сёняня раздзяляла нас празрыстая, халодна-шкляная шырма.

— Чалавек, — кажу, — я сталы. І хаця мне пад сорак, адчуваю сябе намнога маладзеўшым. Ёсьць у мяне кватэра, фінансавыя сродкі — няхай сабе і не самыя вялікія, — аднак басяком сябе не лічу.

Стандартныя какеткі ў такіх выпадках пачынаюць цікавіцца вашымі фінансамі, а вось, аказваецца, панна Рэні і не стандартная, і не какетка. Панна Рэні сказала, што тузін гадоў, які быццам бы нас раздзяляе, для яе не мае ніякага значэння. Найважнейшы — чалавек. І яшчэ сказала панна Рэні, што я чалавек прыстойны і што яна мне верыць. Больш верыць, чым інжынеру Кашалоку. Я не пазнаваў сам сябе: хай чэрці на касматых хвастах разнісуць усе планы, пасады і машыны! Галоўная справа: сённяшні дзень! І яго трэба лавіць, бо інайчай уцячэ беззваротна.

Мы не прыкметлі нават, што выйшаў апошні госць. І толькі тады, калі наблізіўся афіцыянт, каб і нас тактоўна адправіць дамоў, я глянуў на гадзіннік, а потым і на рахунак. Глянуў і здзівіўся: у майм нутры не заенчыла і не лопнула ніякая спружына, хаця ладны кусок аўтамашыны ад'язджаў у глыбокую кішэню афіцыянта.

Мы ішлі дамоў. Мы ляцелі, мы плылі, а горад глядзеў на нас, як усе маткі свету глядзяць на сваіх ад'язджаючых да шлюбу дзяцей. І калі на вуліцы Баторыя, якраз на супраць малога рыначку, прыклейтца нейкі разбэшчаны спіртам асобень, я адмалываў яму такі партрэт, што асобень той, не паспейшы і войкнуць, скруціўся ў цяні прыдарожнай ліпкі. Мне вельмі хацелася, каб быў гэта той самы тып, які ў кастрычніку здзекаваўся з майскіх асобы. А Рэнія пацалавала мяне ў вусны. У кватэры ўзяла мяне за рукі і павяла прама ў спальню. Я не паспей і падумаць, адкуль яна так дакладна ведае маю кватэру, бо свет, зварушаны Рэнінымі пацалункамі, расхістаны далікатнымі і якімі ж моцнымі далонямі, раз'юшаны яе дзявочым крыкам, зваліўся на мяне і на гадзіны прынамсі трывадліва здольнасць якога-небудзь цвярозага думання..

Тайныя спружыны ў майі упарадкованым нутры азваліся ў суботні поўдзені. Рэнія сышла не ведаю нат калі, пакідаючы па сабе цымяны водар замежнае парфумы. Я глядзеў у злашчасны рахунак, множыў, дзяліў і дадаваў малазразумелыя лічбы, усё-такі сума атрымоўвалася сумная: чвэрць месячнай зарплаты пайшла ў бліжэй неакрэсленым напрамку.

Не дурны сказаў, што жанчыны каштуюць. Дурны той, які гэта правярае ў кавярні “Цюльпан”.

Мінорны мой настрой працягваўся б хіба ў бясконцасць, калі б не пазваніў інжынер Стручук. — Ёсьць, — сказаў, — пільная справа, і нам трэба яе раскусіць. — Тады прыходзіце.

Мне не хацелася нікога бачыць, аднак сяброўству патрэбныя ўсікія выпрабаванні. У такіх выпадках міжчалавечыя сувязі трэба паставіць вышэй за маральнае ці фізічнае пахмелле.

А справа, аказалася, з тых жа добра мне вядомых. Інжынер Стручук збіраецца ў сталіцу, дзе, спалучыўшы свае сілы з сіламі інжынера Кашалюка, будуть расслаўляць нашу фабрыку. „Час, — кажа, — трапіўся нам нецікавы, наўкола капитализм, і той не прападзе, хто ўмее сябе ка-

рысна прадаць. А з парожнімі рукамі ў сталіцу не паеду, трэба падрыхтаваць прапагандысцкія і справаздачныя матэрыялы. А дома, як гэта дома — мітусня і калатнеча”.

Далей я мог не слухаць, і я — фактычна адключоўшчына, больш думаочы, дзе мне шукаць начлег. Ехаць у вёску не хацелася, ліміт непрадбачаных выдаткаў вычарпаўся, здаецца, на круглы год, а Рэння, як даведаўся, жыве ў адным пакойчыку з маці.

— Пане Владку, вы мяне не слухаеце...

— Але ж слухаю, пане інжынер, шчыра слухаю. Думаютолькі, куды мне падзецца нанач?

— Я прашу прабачэння, так неспадзявана ўсё складається... Але, разумееце...

— Што тут не разумець, — кажу. — Зрэшты, горад вялікі, не прападу. А калі ўсё гэта дзеля нашай фабрыкі...

Інжынер паглядзеў на мяне дзіўна неяк, не так, як начальнік глядзіць на свайго падначаленага. Ён спаглядаў на мяне так, як старэйшы брат спаглядае на малодшага, менш вопытнага брата.

— Пане Владку, — пачаў цяжка, сарамліва неяк, здаваючы слова. — Я абавязаны прызнацца вам у сваёй віні. Інжынер Кашалюк даўно ўжо згадвае, што вы заслугоўваеце больш, чым можа дাць гэтая інструктарская пасада, а я вось, бачыце, усё сумняваўся. Прыйнаюся, памыляўся я. Але, — уздыхнуў цяжка, разумеючы, відаць, сваю віну, — усё наперадзе. Здольны, інтэлігентны, а што галоўнае, адданы фабрыцы чалавек напэўна знайдзе належнае сабе месца.

Чакаючы належнае сабе жыццёвае і прафесійнае месца, я падаўся ў горад, каб разглянуцца за месцам куды больш празічным, а менавіта — за начлегам.

І так яно ўжо бывае, калі найбольш спадзяешся на разум, калі ўсю сваю надзею ўскладаеш на галаву, тады ў месцы вышэй шыпі паяўляецца праніzlівая пустэча, або — у найлепшым выпадку — нябачныя рэцэптары абвяшчаюць аварыю нервовай сістэмы.

Перамераўшы вуліцу Рэя, павярнуў я на Пілсудскага,

каб з нешматлікім ўжо пехацінцамі паплысці ўніз, да скрыжавання. Аварыя нервовай сістэмы зацягвалася, і нічога лепшага не заставалася, як брысці далей, на вуліцу 3-га Мая. Іду вось, а восеньскі дождж забівае ў зямлю апошнія асколкі маёй надзеі. Надзеі на якоенебудзь лагічнае заканчэнне суботняга дня.

Раздвойваючыся, плывуць асфальтам залатыя фары аўтамабіляў, чужыя людзі з'язджаюць у цёплыя кватэрны. “Так, папраўдзе, усе мне тут чужыя”, — падумалася, хаця ад гэтай разумнай думкі не стала ні крыху цяплей.

Скуль узялася тут пані Ліза — не ведаю. На пачатак пачуў я цёплае: “Пане Владку, а вы куды?”, а потым з-за мокрай шыбы ўсміхнуўся твар пані Лізы. Адзіны, здавалася, добры і адзіны ў горадзе знаёмы твар. А потым, у машыне, я многа гаварыў. Я гаварыў, што вельмі люблю шпацыраваць вечарамі, асабліва, калі ідзе дождж, і што такія прагулкі карысна ўпłyваюць як на фізічнае, так і псіхічнае самаадчуванне, і што чалавек у горадзе адзінокі. Пані Ліза маўчала, а я, баючыся спалохаць нешта незвычайнай, не глядзеў на яе — толькі ў луостэрка над лабавой шыбаю. И луостэрка ўсміхнулася мне вуснамі пані Лізы.

— Як вы дашчэнту прамоклі, — прашаптала пані Ліза, у кватэрны ўжо, расшпільваючы маю кашулю. — Трэба пераапрануцца.

А я сказаў, што не, што не трэба, і яшчэ, што можа ж вярнуцца інжынер Стручук, а тады нешта кепскае падумае пра мяне і пра яе, хаця яна такая добрая, і такая мілая, і прыгожая.

— Муж паехаў у Варшаву, — сказала пані Ліза, падсоўваючы мне шаўковую, сінюю ў белыя палоскі піжаму.

Чаму замест таго, каб сказаць, што інжынер Стручук усё яшчэ тут, у Гайнаўцы, узяў я і надзеў на сябе гэтую злашчансную паласатую піжаму? Так хіба было трэба. А пані Ліза засміялася: аформленая на патрэбы інжынера Стручука піжама ніякім способам не могла прыкрыць усе мае сто дзесяніста два сантиметры.

— Раней было значна лепей, — сказала.

Зняла з мяне дзіўную піжаму і кінула яе прэч. Цяпер выглядаў я зусім не смешна, і пані Ліза таксама перастала смяяцца. Стаяла насупраць, бы драпежная львіца, у любы момант гатовая скокнуць на мяне, зубамі ірваць і кіпциорамі, як у старажытным Рыме дзерлі на кавалкі першых хрысціянаў яе дзікія продкі.

Такое, страшнае, аднак, не здарылася.

Разбудзіў мяне голас інжынера Стручука. У першы момант я нават спалохаўся і засаромеўся: “Вось, — падумаў, — здрамнуў у бюро”. А потым, вярнуўшыся да поўнай свядомасці, засаромеўся яшчэ раз, і яшчэ раз, і яшчэ.

— Апранайся, — інжынер прама ў твар кінуў мне пакамечаныя нагавіцы, а сам пайшоў на кухню.

У той час, калі я апранаўся, на кухні адбывалася сямейная гутарка. Гаварыў муж, а жонка маўчала.

— Я ўсё разумею. І твае мазахісцкія схільнасці, і пошукуі першапачатковых прымітывізмаў, разумею нават твой культ фалічнага самца як прычыну і вынік існавання ажыўленай матэрый. Магу дараваць інкасатара з доўгім носам і булаватага камінара, але зразумець, чаму завалакла ты пад коўдру галоўнага ідыёта ў нашым горадзе — занадта вялікая, як на мой розум, задача!..

Так гаварыў інжынер Стручук, а пані Ліза рыхтавала ранішнюю каву. Я здагадаўся, што мяне гэтай кавай частаваць не будуць, і сышоў.

Перамена з інтэлігентнага, адданага фабрыцы чала-века ў апошняга ідыёта, якая за адну ноч адбылася ў спальні інжынера Стручука, была самай вялікай і найважнейшай трансфармацыяй у майм жыцці. Усё, што здарылася потым — вымова з папярэджаннем, паніжэнне на рабоце, а ў рэшце рэшт і звольненне з працы — я не лічу актам помсты. Гэта толькі лагічны вынік маёй ранейшай перамены.

Паклонніца літаратуры

Задаждылася каstryчніцкая субота. Нагінаючы да зямлі сырья, абшарпаныя крылы хмарын, кароткі дзень шпарка пайшоў на спад. Базарны гоман аддаляўся, расплываўся ў шэрых завулках і знікаў там, затаптанны спешнымі крокамі, заглушаны восенськім паветрам. Людзі пад парасонамі трушком спышалі дамоў, старанна прыбраючы апошнія клопаты дня.

Мястэчка пераступала той нябачны, але характэрны для ўсіх невялікіх мястэчак парог, за якім у восенськія і зімовыя адвячоркі існуе ўсё ва ўмоўным адно значэнні, а натоўп, раздзелены на паасобныя адзінкі, жуе ў задуме мінуўшчыну, зусім ігнаруючы цяперашні, як і будучы час.

Я таксама падумаў, ці не пара ўжо збірацца, апрануў паліто і надзеў капялюш, патушыў свято. Зрабілася ціха і Ѹёмна, і толькі вокны зялёным, у ліхтароў пазычаным, святлом разлажыліся на каменных паркетах. Ад гэтай зелені так і падумалася: ненатуральнае тут усё, нежывое, мінулае, як адбітак часу і здарэнняў у каменным лüstэрку. Над дзвярыма азваяўся званок і пабег на паркеты жывым іскрынкамі, збянтэжыў, разбудзіў каменную абыякаласць. І спыніў мае роздумы над тайным абліччам свету.

Дзвярэй у нас сотні, ключоў, можна здагадацца, у тры разы больш — і пакуль прыстасаваў я патрэбны ключ да адпаведнай дзіркі, званок паўтарыўся.

На парозе стаяла маладая дзяўчына. Дробная, невялікая, змораная дарогай, знясіленая дажджом і холадам.

— Я з Мінска, студэнтка, — сказала і назвала сваё

прозвішча. — Па фальклор хадзіла, ноткі запісвала. Не бач калі і дзень злящеў. Вось і шукаю начлег. А добрая людзі сюды накіравалі. Не адкінече, а? — усміхнулася, адсланяючы роўненъкі, беленъкі радок зубочкай.

У гэтым “не адкінече, а” было штосыці і па-дзіцячаму разгубленая, і па-жаноцку какетліае, ды яшчэ і тое не-названае, што загадала мне шырэй расчыніць дзвёры, правесці дзяўчыну на другі паверх і раскватараўаць яе ў гасцінным пакойчыку.

— Тут будзе ваш ложак, там вось шафа, а туалет — каўдорам налева, — сказаўшы ўсё, я адступіў крок назад, прытрымаўся на парозе. Хацелася паглядзець на яе маладосць, змораную, але ўсё ж такі жывую і з-за жывучасці гэтай ненатуральна дзіўную ў сырых, апусташэлых спеонах. Дзяўчына зняла з сябе паліто і прысела на ложак.

— Хвіліну пачытаю, а потым — спа-а-аць, — раскошна пазяхнула, раскрыжавала рукі, пацягнулася, аж напяліся, падаліся наперад маленькія ўзгоркі пад швэдрыкам. — Я, ведаецце, не засну, калі не прачытаю, прынамсі, дзве старонкі, — дастала з чамаданчыка нейкую кніжку, паклада яе побач сябе, хуценька, быццам бы сарамліва, так што на вокладцы паспелася толькі прыкметніць якісці твар з доўгім, высалапленым языком.

— Чытайце на здароўе, — сказаў я на развітанне і пайшоў.

На вуліцы церушыў дождж. Вечер, забягаючы з паўднёвага ўсходу, штурхануў у плечы. Нецярпліва, бесцырмонна. І вечер той, і самота каstryчніцкага надвячорка, і мігцение неонавай рэкламы, перамяшанае з водарамі кітайскай кухні, накіравалі мяне да пана Зэнака. Наогул стараюся абмінаць такія экзатычныя раскошы, лічу іх непатрэбнай выдумкай ды стратай часу, аднак у гэты каstryчніцкі, сумны вечар атрымалася іначай. Я сядзеў у беларускай частцы кітайскага рэстарана, запіваў арыентальныя вустрыцы польскім півам, а санлівасць — дашчэнту тутэйшая — сачылася з ліхтароў. У галаве таўклася дзіўная думка, што я забыў сказаць нешта важнае дзяўчыне. І думка тая набліжалася, падкрадва-

лася да высокіх дзвярэй свядомасці, здавалася — яшчэ крок, і пераступіць нябачныя парогі, і аб'явіща зразумелым зместам. А дзіўная сіла затрымлівала яе, загортвала ў чорнае палатно, адкідала назад, у бязмежныя прасторы забыцця. Перамагаючы санлівасць, я павалокся на той другі паверх. У шчыліне між дзвярыма і падлогай жаўцела святло. Значыць — не спіць яшчэ, чытае — падумалася і адразу зрабілася неяк жвавей, весялей. Ідуchy насустроч жоўтай шчыліне, мая рука застукала ў дзвёры, і калі нікто не адказаў, націснула клямку. Дзвёры падаліся. Дзяўчына, напалову седзячы, напалову лежачы, вачыма круглымі, як пяцізлатовыя манеты, углядалася ў дзвёры. Недачытаная кніжка выслізнулася са скамянелых рук і, з'ехаўшы па коўдры, шлённулася на падлогу.

— Ввв-ы мм-му-ззейнік, — ні то спыталі, ні то сцвердзілі яе пабялелыя вусны.

— У нейкім сэнсе так, — адказала мая санлівасць.

— Вы прыйшлі, каб мяне... каб мяне... каб... — шукала адпаведнае слова, але такое слова не прыходзіла ў яе галаву. Скурчылася, учапілася за мяжу святла і ценю, як разгубленая ластаўка, калі з-за вясёлай неасцярожнасці трапіць у незнаёмую клетку. Натапырыўшы пёркі, сачыла за кожным майм жэстам. — Не падыходзьце, — працягнула далоні, стараючыся затрымаць мяне на парозе. Не было ў гэтым ніякай цяжкасці. Я і не думаў набліжацца да яе, а ўсе сілы, фізічныя і інтэлектуальныя, аддаваў адной справе: успомніць прычыну, якая прывяла мяне ў гэтае месца.

— Гавораць, няма сэнсу змагацца супроць музейніка. Можа і няма. А я і дык буду змагацца. Буду баараніцца. Жывую мяне не возьмече! Я буду крычаць. Я ўжо крычу! Ратунку-ууу!

Пранізлівы крык пакаціўся калідорам і, паўтараючыся глухім рэхам, слабеў, патухаў, аж дащчэнту пабіты бетоннымі кулакамі, прысеў у ўёмных закавулках. За-крычала яшчэ раз і яшчэ, а вынік атрымліваўся такі, як і раней: голас заглыбляўся ў калідоры, у сцены, у мо-

рак і знікаў, не знаходзячы ні падтрымкі, ні водгаласу. Дзяўчына забілася глыбей пад коўдру, так што глядзелі цяпер на мяне адно вялізныя, знерухамелья вочы. Яе настрой раптоўна змяніўся. З беспардоннай, амаль адчайнай ваяйнічасці засталася адно пакорлівая, слухмяная абыякавасць. А можа здагадалася, што ўсякі крык на дапамогу і так задушаць, сущашаць тоўстыя абдымкі муроў? Непазбежнасць, няўхільнасць лёсу звалілася на яе з усіх бакоў. Цела напаўнялася цяжкім свінцом слухмянасці, і толькі вочы стараліся злавіць тую хвіліну, калі наканаванае ўсім жанчынам пачынае ператварацца ў відавочны факт.

— Хай ужо будзе, што мае быць... Але запомніце: я была супроць. А кніжку, калі ласка, дайце сюды. Схаваю пад падушку. Брыдка ўсё ж, каб валялася на падлозе.

Я ступіў крок наперад, падняў з падлогі тое, што прасіла дзяўчына.

„Дама... Дамаві... Сам чорт не разбярэцца, што цяпер пішуць маладыя. Вадалейства”, — падумаў я, і ў гэты момант успомнілася ўсё тое, што я раней забыў сказаць. Раптоўнае асвяленне зняло з маёй душы дзіўны, неназваны цяжар. Той цяжар, які не дазваляў мне ні вярнуцца дамоў, ні пасядзець у пана Зэнака. Цяжар, які прывёў мяне сюды, на другі паверх, у пакойчык незнаёмкі.

— Калі будзеце карыстацца туалетам, не забудзьце закручіць кран. Наш старшыня заўжды аб гэтым напамінае. А то, ведаецце, усяляк бывае з маладымі. А цяпер чытаіце на здароўе, — я падаў дзяўчыне кніжку і выйшаў.

Кароткая гісторыя Партыі кучараўых

Зачацце

Паважаныя партыі, партыі, якія маюць амбіцыю валодаць светам або, прынамсі, ладным гэтага свету каўлкам, пасяляюцца наогул у манументальных, грандыёзных гмахах, найлепей у цэнтральным пункце горада, ля галоўнай вуліцы. Спаглядаючы з-за высокіх, прыцягнелых вокнаў на шматлюдныя тратуары, партыйныя людзі наладжваюць штодзённы, зрокавы контакт са сваімі выбаршчыкамі. З кроکаў — шпаркіх або няскорых, з жэстаў, з позіркаў ловяць патрэбы, адгадваюць спадзяванні, ацэнъваюць удачы і няўдачы звычайнага чалавека. За таўшчэзнымі мурамі прымаюцца пастановы, якія вядуць ананімны натоўп у найлепшым напрамку. А потым партыйныя людзі апускаюцца ніжэй, у маленькія піўныя, у залежнасці ад светапогляду — або да пана Зэнка, або пана Валодзі, дзе за куфлем піва разважаюць аб сродках і кааліцыянах, заўжды неабходных для развіцця прынятай пастановы.

Каб зэканоміць на лішнія хадзе між кабінетамі, дзе нараджаюцца слушныя ідэі, і піўнымі, дзе тыя ж ідэі з папяровага быту пераўтвараюцца ў цалкам рэальнае існаванне, Партыя кучараўых пасялілася там, дзе ў цёплы, бязветраны чэрвеньскі вечар упершыню пабачыла свой свет. Месца называецца “Бар у Алеся”, і яно добра вядомае тым, хто мае жаданне заглянуць сюды, як і тым, хто шырокім колам стараецца абмінуць гэты храм нестандартнага спажывання часу.

Значыць, Партыя қучаровых нарадзілася. А зачацце адбылося цалкам звычайна, і калі нехта спадзяеца паслухаць тут пра палавыя зносіны, пра дамска-мужчынскія гульні, словам — пра ўсё тое, што супярэчыць агульна-прынятым хрысціянскім каштоўнасцям, той адыдзе з нічым. Людзі падымаюцца з праху традыцыйным, усім зразумелым спосабам, а вось партыі вылупліваюцца на свет іначай.

Сядзелі мы “У Алеся” — Тадзік Навіцкі, Валя Курапатка і я. Чэрвеньскі адвячорак, ўплыў і бязветраны, наліваў нам у парожнія куфлі шаўковістую радасць жыцця, перамешаную з задуменнасцю над яго непаўторнасцю і нядоўгатрываласцю. І нам захацелася зрабіць штосьці добрае і вялікае, што будзе між людзьмі нават тады, калі чэрвеньскі вечар пераўбасіцца ў каstryчніцкую слоту, набрыняющую холадам і парывістым ветрам.

Словам — хацелася ўдасканаліць і выратаваць свет.

Праўда, на добры пачатак маглі бі кінуць залатоўку або і дзве гэтай утаптанай у тратуар, схудзелай румынцы. Маглі бі дапамагчы пераправіцца на другі бок вуліцы пагорбленай бабульцы, калі яна стаіць і бяссільным зрокам углядзеца ў бясконную чаргу машины. Маглі бі, таксама, падняць з тратуара дзядзьку Антося, п’янага як шавецкі панядзелак, калі ляжыць там ніц, званітаваўшы пад сябе ўсё, што ў Алесевым бары найлепшае. Маглі бі, прынамсі, выцягнуць яго з непрыстойнай мазі. Маглі бі. Аднак усе тыя добрыя ўчынкі, па сутнасці, кароткачасовыя, ды іх уплыў на вобраз свету не мае рэальнага значэння. Румынка, атрымаўшы дапамогу, заўтра з’явіцца з чародкай малалетніх дзетак; бабулькі будуць клыпаць з тратуара на тратуар, быццам бы тое клыпанне было апошній мэтай іхняга жыцця. А Антось? А дзядзька Антось будзе ляжаць тут і заўтра, і паслязаўтра, а калі месца апарожніцца, значыць, сціплая дзяржаўная пенсія пацярпела паражэнне ў канфрантацыі з дашчэнту прыватным, узбуялым апетытам гэтага ж дзядзькі.

А нам хацелася перайначыць свет з далёкім разлікам.

— Адзінка свет не перайначыць, — Тадзік ікнуў у парожні куфаль.

— Адзінка — абсолютны нуль, — праёду, прыдбаную ў школьнія гады, падкінула Курапатка.

Гэтыя праёды, добра ўсім вядомыя, як і вядомы факт, што канчаткова яны абанкруціліся і выратаваць свет не ў сіле. Новы час патрабуе новыя ідэі, і я, паглыбіўшыся ў ёмістыва кішэні мазгавое матэрый, стараўся тыя ж ідэі адшукаць, ахвяраваць іх свету і сябрам. Аднак новае нараджаецца памаленьку і не бязбольна.

Даводзілася зваць на дапамогу Алесеву барменку — раз, другі і трэці — аж мазгі, сяк-так прылашчаныя і памякчэлыя, прамовілі чалавечым голасам:

— Трэба нам заснаваць партыю.

— Нам трэба незалежная партыя, — удакладніла думку Валя.

— Не правая і не левая, — рассудзіў Тадзік.

— Нам трэба партыя кучаравых, — сказаў я, паглядаючы на залатыя кудзеркі Алесевай памочніцы. — Хаця б вось такіх.

На ружовай сурвэце паспелі мы яшчэ напісаць кароткую аб'яўку: “Сёння начала дзейнічаць Партыя кучаравых. Сядзіба — тут. Чакаем спонсараў, членаў і сімпатыкаў. Подпіс. Тэлефон”. Сурвэту павесілі ў добра відочным месцы і з-за недахопу фінансавых сродкаў падаліся ў рээміграцыю. Сказаўшы больш зразумела — пайшлі дамоў.

Прэсавыя водгукі

З белай раніцы пазваніў тэлефон. У пошуках крыніцы нахабнага галасу мая рука, няўпэўненая і дрыготкая, скінула на падлогу будзільнік, акуляры, бутэльку з-пад мінеральнай вады, напаткала эбанітавую трубку і, вяртаючыся навакольнымі шляхам, абмінаочы коўдру, падушку ды нагавіцы, якія невядома чаму апынуліся на маёй галаве, данесла гэтую ж трубку да вуха. Трубка азвалася голасам Майсеевай скрыпачкі.

— Алё? Гэта сядзіба Партыі кучараўых? Я — рэдактар незалежнай беластоцкай газеты. Скажыце, калі ласка, якія галоўныя тээсіы вашай партыі?

“Якая сядзіба? Якая партыя?” — падумала мяне ў першы момант. Баліваў чалавек усю ноч, а цяпер вось шукае больш п’янага за сябе!

— Вы будзеце дзяліць ці аб’ядноўваць грамадства? — трубка не адступала.

Быццам з-за белага туману паплыла да маіх вачэй знаёмая ружовасць сурвэты. Разгортваючы густую імгу, з прорвы здэфармаванага часу выбраўся на свет і Тадзік і з абліччам чалавека, натхнёнага высакароднай ідэяй, яшчэ раз прыклейў ружовую аб’яву на сцяне Алесевага бара.

— Алё! Ці вы мяне чуецце?

— Чую, чую...

— Значыць, як: ці дзеліце, ці аб’ядноўваеце?

— Спачатку будзем дзяліць, а потым — аб’ядноўваць.

— А які ваш погляд на беспрацоў?

— Праца толькі працавітym, бабы — бабнікам, а віно — вінаватым, — каб апярэдзіць наступныя пытанні, я выкінуў з сябе ўсё, што якраз паспела прыдумаць не зусім яшчэ спраўная галава.

— Вінаватым у чым? — не зразумела трубка.

— Напішыце, як вам падыходзіць, — сказаўшы гэта, я адкінуў трубку і зваліўся ў незакончаны сон.

Апоўдні хтосьці пастукаў у дзвёры. Праўда, тады яшчэ я не ведаў — поўдзень гэта, раніца, а мо адвячорак? — і толькі разглядаючы канфігурацыю промняў на ваконным шкле, стараўся здагадацца: пакідае нас стары дзень ці сустракае новы?

Грукат у дзвёры паўтарыўся. Хтосьці даваў знак, што жыве і чакае, значыць — трэба адракацца ад касмічна-метэаралагічнай шарады, падняцца ды глянуць — хто і навошта патрабуе маю асобу.

— У горадзе — вайна, — два звычайнія слова паспей сказал Тадзік і амаль нежывы зваліўся на падлогу.

— А ў гэты раз хто? Новыя саюзнікі ці старыя? — нахіліўшыся над ляжачым, я стараўся выціснуць з яго

нейкую, прынамсі, элементарную інфармацыю. Тадзік ляжаў, аднак, бы той марафонскі бягун, які прабег кавалак свету, сказаў, што сказаць яму загадалі, а потым упаў і дзеля несмяротнасці сканаў, бы той апошні ідыёт.

Ляжаў Тадзік хвілін пяць. А потым — расплюшчыў вочы, ажыў — праўдападобна, ягоны маршрут быў значна карацеjшы за сорак кіламетраў. Вярнуўшыся да натурай прадбачанага стану, падсунуў пад мой нос газету: “На, чытай!”

Акуляры, шчаслівым выпадкам, стрымалі ранішнюю сустрэчу з падлогай, я мог карыстацца імі надалей, на тое хаця б, каб даведацца пра актуальную сітуацыю ў горадзе. А справы выглядалі так: “Учора ўзнікла новая партыя — Партыя кучараўых. Узнікла з мэтай падзяліць спакойнае грамадства на дзве супрацьлеглыя сілы. Нашых богабаязных жонак і дочак кінуць на волю распушным бугаям, а лепшыя штукі адправяць за мяжу, вядома — не за адно слова “дзякуюй”. І калі, дарагія суродзічы, запоўняцца арыентальныя гарэмы нашымі славянскімі нявінніцамі, ніхто — ні Бог, ні гісторыя не даруюць нам такі сорам!

Партыя кучараўых рыхтуе яшчэ іншае злачынства. Разглядаюцца праекты, каб усякай масці злачынцаў, зладзеяў і забойцаў у будзённыя дні частаваць напоем маркі “Швейк”, а ў дні святочныя, у дні душэўнага аднаўлення прыматаць гэтых нягоднікаў імпартным віном! Як можна здагадацца, пачастунак прадбачваецца за кошт сумленнага падаткаплацельшчыка”.

— Так страліяоць з правага фланга. А з левага таксама не маўчаць. Чытай во, чытай, — распасцёр Тадзік іншую незалежную газету.

“Партыя кучараўых у сваіх шматлікіх праграмных выступленнях абяцае занятак толькі і выключна працавітym. Тады пытаем вас, панове: а што з іншымі? Якая будучыня перад звычайнymі добрасумленнымі жыхарамі нашага горада? Перасяліць лянівых у далёкія краіны? Кінуць іх у абдымкі бяды і голаду? А мо адразу тых гультаёў расстраліць?! Панове Біндзюк, Лапаеў,

Какаліцкі ды іншыя грамадзяне — не ёсць нашым намерам палохаць вас! Калі, аднак, возьмеме ўладу Партыя ку- чаравых, пачынаючы з наступнага дня вы можаце шукаць сабе месца на гарадскіх могілках”.

Іншыя газеты пра нашу партыю не пісалі. Мо не ведалі пра яе існаванне, а можа, звычайна, не лічылі сябе незалежнымі?

Аднак і такая невялікая пропаганда зрабіла сваё. Людзі прыходзілі, неслі свае клопаты і радасці. Мы вельмі рады былі бачыць іх. І Алесь — таксама.

Гарэм

Летні час няспешна калыхаўся на захад. Збіраў з тратуараў яркія малюнкі і, як лішнє смецце, згортваў іх у паўзмрочныя падвалы горада.

Гэтаксама згортваюцца ў забытцё людзі, рэчы і здарэнні, калі нябачна канчаецца ахвяраваны ім добры час.

А мы — усё яшчэ заставаліся ў цэнтры здарэнняў. Нашы думкі давалі кшталт бесцялесным спрэвам, а людзі адпраўляліся на жыццёвый шляхі з нашым праклёнам або блаславеннем.

— Я не хачу ў гарэм, — жанчына родам з часоў ранняга Гамулкі прыпынілася побач і, пераступаючы з нагі на нагу, углядзала ў нас адцвіштым блакітам надзеі і разгубленасці.

— Якое “не хачу”? Няма “не хачу”, ласкавая пані. Мы ўжо апланавалі вас аднаму шэйху. Абяцалі, падпісалі адпаведныя дақументы і не будзем рабіць з рота халіву.

Жанчына зблізілася. Яе ўпараткованае жыццё, яе спрэвы, раскладзеныя па шуфлядах згодна з іерархіяй важнасці — усё раптам пераварочвалася дагары нагамі! Здавалася, хвіліна яшчэ — і ўпадзе яна на калені, каб з гэтай, спакон вякоў знаёмай пазіцыі, бараніць сваю будучыню. Аднак не ўкленчыла. Адступіўшы крок назад, дзесьці з кутка, з летняга паўзмроку выцягнула на святло ці не апошні свой аргумент.

— А ў мяне ёсць яшчэ і муж. Во, глядзіце.

— Так, так. У яе ёсць яшчэ і я, — аргумент заяўіў сваю прысутнасць.

Тадзік аналізаваў якраз свежападстаўлены куфаль. Яму здалося, што ўзровень беспрадуктыўнай пены значна перавышае ў ім нормы прыстойнасці, і дылема “ўносяць рэкламацыю ці не ўносяць” поўнасцю займала ягоную ўвагу.

— А так, дарэчы, ведаеце вы, што такое — шэйх? Нашта. Пальмы. Пляж. Даляраў — бы вады ў Семяноўцы...

— Даляры... Даляры ж не ўсё. Ёсць яшчэ і сорам...

— І нязручнасць, — выцягнуты на свято муж трывмаў фасон. Не адыходзілі, тапталіся ў месцы, стараючыся вычуць свой лёс з нашых непранікальных твараў.

— А як — багаты гэты шэйх? Багацейшы за Васю Шэшала? — ўсё ж такі нябачны, петрадалярамі прыхарашаны д'ябал засекаў у бабінай галаве маленъкае зярнітка граху і, наступаючы на спіну, далікатна, але і рапчуча папіхаў яе ў абдымкі пякельных віроў.

— Вось табе і парыўнанне! Шэшаль — у найлепшым выпадку! — можа гэтаму шэйху чаравікі глянцеваць.

— Значыць, калі б добра падысці, дык і нейкую кватэру можна было б з яго выціснуць? — пацікавілася кабета.

— Ну, хоць маленъкую... Хай сабе і аднапакаёвую. Нам, ведаеце... Што нам трэба! А вось дачцэ — было б хай. Памятка такая, — муж вудзіў думку асцярожна, каб не спалохаць. Падцягваў яе бліжэй, замацоўваў на здаўтай пазіцыі.

— А ты маўчи! — натапырылася жонка. — Бачыў что: нашай дачцэ — аднапакаёўку! І камяніца будзе, — круцілася ў месцы, то крок наперад ступаючы, то крок назад, быццам чырвоны, распалены вугельчык прыпякаў ёй пяты.

Тым часам Тадзік дайшоў да высновы, што ўсё-такі няма сэнсу пісаваць добрыя адносіны з гасцямі з-за невялікай іхній памылкі і, вярнуўшыся ў рэчаіснасць, цяпер толькі глянуў на сваіх субяднікаў. Стаяў перад вачыма ладны, жывы кус гісторыі чалавечства.

— Калі, ведаеце... — трэба ж было канчаць гэту дзіўную

сустрэчу ды шукаць спосаб, які паспяхова адправіць гасцей туды, адкуль яны прыйшлі. — Шэйх гэты, так сказаць — вельмі ж непрыгожы! Ну, што я кажу. Непрыгожы! Зусім ён брыдкі. А-гід-ны!

— А гэты бамбула, па-вашаму, дык прыгожы?! — паказала рукою кабета. І да мужа: — Ну, скажы сам: прыгожы ты?

— Рацыя. Куды мне там да прыгажосці, — муж вытарашчыў очы, стараючыся адагнаць ад сябе апошня доказы мужчынскай красы.

— Дык яшчэ, — Тадзік пачухаў патыліцу, — стары гэты шэйх. Ці не пад сотню набліжаецца?

— А тут што, маладосць? — жанчына зноўку махнула рукой. І да мужа: — Ну, скажы сам: маладзён ты?..

Пасля першай презентацыі муж і не паспеў паставіць очы на сваё месца. Выкліканы другі раз да адказу, ад нечаканасці не ведаў ён: пярэчыць ці пацвярджаць.

— А доўга жывуць яны, гэтыя шэйхі? — у бабінай галаве вокамгненна нараджаўся наступны план, новы вобраз, дзе яна, як шчырая ўдава, нясе свой горкі лёс з плачам, з енкам, з поўнай пакуты цярплівасцю.

— Наогул не так і доўга. Асабліва багатая — паміраюць раней. А гэты ваш... Як тут сказаць... Бачыце — абакруціўся якраз. А такія абакручаныя шэйхі, о-го-го, доўга яны мучацца на белым свеце. Бывае — дзве сотні і яшчэ адзін год цягнуць.

Пачуўшы такое, баба войкнула. Камяніца, у якую паспела ўжо амаль пасяліць дачку, раптоўна, цэгla за цэглай, сцяна за сцяной пачала ператварацца ў руіну.

— А я так і ведала, што ёсць тут нейкае ашуканства! Хопіць глянуць на ваши морды! Лепшае сваім прыхоўваеце. Падмазка, падкупка, хабар — вось яно, ваша крэда! Хадзі, стары, пайшлі!

Стары глянуў на нас позіркам, у якім было ўсё: расчараванне, спачуванне, нянявісць. І паплёўся ўслед за сваёй прадпрымальнай паловай.

На другі дзень з'явіліся ў горадзе погаласкі пра наш прадажны, з матчыным малаком высмактаны, характеристар.

Магіла

Біндзюк заўсёды быў інструктарам. Іншыя яго сябрэ ўзлазілі вышэй: ішлі ў кіраўнікі, у начальнікі, у дырэктары, каб там, засмакаваўшы ў бязмежнай прасторы, праваліца да апынуцца зноў у цеснай інструктарскай клетцы. А часам і яшчэ ніжэй.

Чалавечы арганізм кепска ўспрымае такія вандроўкі ўздоўж вертыкальнай лініі. Бунтуецца сэрца, стравік азываецца непрыемным голасам, разбэшчваецца қрывяны ціск, псіхіка западае ў дэструкцыю...

А вось Біндзюку не было прычыны хварэць. Ягоныя вандроўкі адбываліся па гарызантальных шляхах, і калі цярпеў ад гэтага падарожжа нейкі орган, толькі і выключчна — сарамлівае месца ніжэй спіны. І гэта зразумела. Іначай жа муляе крэсла інструктара аховы здароўя, іначай — інструктара скупкі малака, а яшчэ іначай — інструктара будаўніцтва. Біндзюкова спіна, як і блізкая гэтай спіне сваячка — добра знаёмыя ўсім інструктарскім крэслам у нашым горадзе.

Прайшоўшы такі вось жыццёвы шлях, дабрыў Біндзюк да магілы.

— Як гэта магчыма? — спыгаете. — Чалавек зрабіў жа ўсё, каб уцячы ад хваробы, і раптам апынуўся ў такім непрыемным становішчы?

А я скажу вам: прычыны ёсць. Праўда, да медыцыны яны ніякага дачынення не маюць, гэта чыста палітычныя прычыны, ды і магіла ж не такая, пра якую думаецце: копчык зямлі, уквечанае ўсё, з қрыжыкам у галовах. Біндзюкова магіла — абкладзеная бетонам яма, зусім яшчэ парожняя і, калі б не навакольны краявід, можна было б лічыць яе звычайнym, невялікім па памерах склепам на бульбу ці буракі.

— Тут вось будзем ляжаць. Месца прыгожае. Цэнтральная алейка, наўкол пушча, а паветра чыстае-чыстае... Ніякай серы, ніякіх двухвокісаў. Дыхай — на ўсе грудзі! — як актуальны інструктар аховы асяроддзя не мог Біндзюк абмінуць маўчаннем такі неабыякавы для сваёй будучыні факт.

— А суседзі?! Не якія — барані Бог! — п'яніцы?! — Біндзючыха не надта разбіралася ў складанай экалагічнай тэрміналогіі. У іерархіі неабходных для жыцця спраў добрую кампанію лічыла справай ці не найважнейшай.

— Суседзі — першы сорт. Як жа іначай. Па левы бок — Лапаевы, па правы — Сукачы, а ў галовах — начальнік Какаліцкі ва ўласнай асобе.

Спадабалася Біндзючысе суседства. Тысяча пяцьсот злотых за такое месца — зусім разумная цана.

Глядзела на мужа з захапленнем, а ў думках хваліла яго за разважнасць, за прадпрымальнасць, за ўсё тое, што ў вялікім свеце называецца адным словам: клас.

Прытуліўшыся, бы ў найлепшыя гады маладосці, пра-гульвалася спадарства Біндзюкоў, наведвалі знаёмых, разглядалі актуальныя напрамкі гранітнай архітэктуры. Завандравалі амаль пад капліцу. Усё-такі нейкая сіла спыняла іх, клікала. Мімаходзь вярталіся на гэтае — яшчэ не сваё, а ўжо і не чужое месца. Асцярожна, каб не перасяліца без пары на другі бок, заглядалі ў бетонную яму. Унізе, на гліністай мяжы паміж двума светамі, паблісквала жоўтым вокам калюжына.

— Але памятай, я буду зверху, — ад думкі, што давядзецца калі-небудзь класціся ў гліністую мазь, Біндзючысе зрабілася няёмка.

— Зверху-то буду я, даражэнская, — запярэчыў інструктар. — Не на тое чалавек стараўся ўсё жыццё, каб пасля смерці нейкія бабскія маслакі тапталі яго ў балота.

Апошняе не сказаў ён утолас, бо і навошта выклікаць ліхое, асабліва на парозе новага жыцця...

— Ой, не гневайся. Я ж жартавала. Яно вядома: хто першы, той знізу будзе. Лёс вырашыць.

— А прычым тут лёс? Я зверху, і так мае быць! І канец дыскусіі.

Інструктар зацяўся. У такіх выпадках усякае лагічнае тлумачэнне — зусім лішняе, і жонка, ведаючы пра гэта, адступілася.

Калі б не тое месца, калі б іншае сцэнічнае афарм-

лennenе, справа, магчыма, скончылася б нічым. Тут аднак, хто ведае — ці не апошняя нагода раз прынамсі паказаць сябе? І Біндзючыха паказала.

— Думай, што хочаш, а я пад табою і так ляжаць не буду!

— Не будзеш?!

— Не. Твая віна — лягай знізу. А віна твая і твайго гультайства. Нават найлепшия твае калегі гаварылі: месца гульгаёў — тут!

— Калі ўжо дакладна, то не калегі, а тыя кучараўыя засранцы! Трымайся фактаў. Яны, во, будучыню нам рыхтуюць! — Біндзюк кіўнуў на бетонны дол. — А ты памятай: усё магу сцярпець, а ілгунства — не!

Інструктар Біндзюк казаў праўду. З яго чалавечых слабасцей менавіта ілгунства было яму чужое і зусім агіднае. Ён ніколі б і не падумаў, што жанчына, якой аддаў трывцаць год свайго жыцця, свядома размінецца з праўдай! Яма, якою так цешыўся ў апошнія дні, здалася раптам чымсьці сумным і непатрэбным. Падсвядома здагадваўся, што жонка ўсё-такі застанецца пры сваім. Як жа тады класціся на ўсю вечнасць з кабетай, якая не табе верыць, а іншым — нейкім кучараўым, без гісторыі і без традыцыі?!

— Ну, тады шукай сабе асобнае месца! — не думаў нават, што калісьці давядзецца сказаць такія слова! Непрадоказальнае бывае ж жыццё!

Была гэта апошняя гутарка паміж Біндзюкамі адзін на адзін. Далей размаўлялі з дапамогай суддзяў і адвакатаў, а перш за ўсё пракліналі Партыю кучараўых, якая варварскім спосабам разбурыла яшчэ адзін асноўны грамадскі твор.

Югаславія

— А заўтра тут будзе Югаславія, — адвакат Нязгула склаў прачытаную газету, зручней уціснуўся ў старое крэсла і знерухомелым вокам упіўся ў столь.

— Езус-Марыя! — войкнула пані Анельця і таксама ж

прабегла вачыма за позіркам пана адваката. Можа, спадзявалася ўгледзець там сербскія самалёты, як у зграбным, сталёва-алюмініевым шыхце, запоўнішы неба злавесным гулам, спяшаюць бамбіць збунтаванае Косава? А можа, пасыплюцца са столі брудныя, непаголеныя парашутысты, каб з дзікім крыкам уварвацца ў пакой і раз яшчэ дашчэнту знішчыць збудаваную цяжкай працай сякую-такую стабілізацыю гэтага дома?!

Аднак ніякія дантаўскія сцэны не парушалі спакой на белай роўніці. Праўда, можна было прыкметіць нейкі рух, неровную мітусню, аднак усё, што адбывалася там, адбывалася не па мілітарных прычынах, а па чиста біялагічных: муха ўзлазіла на муху, праяўляючы неабвержную цягу да прадаўжэння крылатага роду. Можна такое рабіць, час ад часу нават трэба, аднак трэба ж ведаць і месца, і час, не гаворачы ўжо пра павагу да гаспадароў. У другім выпадку вынік можна аказацца зусім нязгодным з ранейшымі намерамі. І тут вось непрыстойнымі паводзінамі мушкиная пара падпісала сабе смяротны прыгавор. Сэрца пані Анерльці, добрае і чуллівае, выхаванае ў прыстайнай хрысціянскай сям'і, не магло сцярпець такую яўную парнаграфію, і рука, ідучы за голасам гэтага сэрца, скапіла прачытаную газету і ляслула ёю ў столь. Ад мух засталося тое, што застаецца ад жыхароў харвацкіх і мусульманскіх вёсак пасля сербскага пераходу. Скасаваўшы распусту ў самым яе зачатку, пані Анерльці пасвятлела, папрыгажэла, памаладзела на гадоў ці не дзесяць і, ганарыста выпінаючы грудзі, паплыла ў гардэроб падрыхтаваць пану адвакату яго святочны касцюм. Такія былі нядзельныя раніцы. Пані Анерльці рыхтавала касцюм, пан адвакат апранаў яго і Трэцяймайскай вуліцай маршыраваў на сустрэчу з Усявышнім. Мінаючы базар, сплёўваў трэ разы ў бок натоўпу, які замест таго, каб аддавацца духоўным раскошам, мітусіцца сярод малых, цялесных справаў.

Чым пан Нязгула жыў у будзённыя дні — цяжка згадацца. Вядома толькі, што адвакацкай практикай не займаўся. Свабодныя хвіліны ахвяраваў палітычнай

дзейнасці, удастойваючы сваёй асобай шэрагі нейкай маленькай правай партыі. Пра палітыку ведаў тое, што і іншыя грамадзяне нашай краіны, гэта значыць — усё.

Тым часам пані Анельца справілася са святочным гардэробам. Ачышчаны ад найменшай пылінкі пінжак спачыў на спінцы крэсла, там жа знайшлі сабе месца і нагавіцы, а з кашуляй, адпрасанай і свежай, пані Анельца паявілася перад абліччамі свайго дабрадзея. Пан Нязгула сядзеў у крэсле так, як раней мы яго тут пакінулі, і толькі замест столі зноўку глядзеў у злавесную газету.

— Заўтра тут будзе Югаславія. А ўсё — дзякую нацыяналістам.

— Езус-Марыя, — войкнула пані Анельца, бо гэта была добрая пані, і яна заўждывойкала, асабліва пачуўшы слова “нацыяналіст” або “Югаславія”.

— Хочуць дзяліць мястэчка на сваіх і чужых, — ляснуў кулаком адваткіт у раскладзеную газету.

Калі ў гэты момант патрэскаліся ўсе шыбы ў рэдакцыйных вокнах, не трэба адразу думаць пра ўздзейнне незямных ці замагільных сіл. Чалавечыя магчымасці таксама ж бываюць нязведеннымі і неабдумнымі.

— Але, хай сабе думаюць! О, не! Будзем змагацца, — трэнснуў Нязгула яшчэ раз у газету, і ў гэты раз пасыпаліся ў далёкай рэдакцыі жырандолі, а самы вялікі аскепак прадзіравіў галаву рэдактара, адказнага за палітычную старонку.

З-за ўсяго гэтага наступныя весткі пра Партыю ку- чаравых паявіліся ў перайначанай, моцна заблытанай форме.

Думаю, можна дараваць няшчаснаму рэдактару. Кожны ж ведае, што з дзіравай галавы думкі ўцякаюць, не паспеўшы дацягнуцца да сталага, разважлівага ўзросту. Але гутарка тут не пра ананімнага рэдактара, а пра пана Нязгулу. Пойдзем следам за ягонымі крокамі.

Ступаючы на местачковы базар у святочную раніцу, пан Нязгула адчуваў агіду да самога сябе. Ягоная душа, згвалтаваная навакольнай грубай мітуснёю, пахлёбва-

ючы і сёрбаючы носам, паслухмяна плялася за рэштай цела. Душа — самы разумны з чалавечых органаў, пэўна, і здагадалася, што змаганню за слушныя ідэі не абысціся без духоўных ахвяр і не перамагчы без дапамогі чыста фізічных рэквізітаў, такіх як вінтоўкі, танкі ці бамбазы.

Перасоўваючыся ад ларка да ларка, ад століка да століка, пан Нязгула пільна ўзіраўся ў хаатычна раскінутыя копкі таннай пакамечанай бляізны, там-сям запускаў далонь у горбы швэдраў, стараючыся вымацаць прыемную, сталёвую гладзь танкавага дула, уздуты, цяжарны жывот бамбаза, ці — у найгоршым выпадку — драўляны прыклад калашнікава. Аднак рука, заглыбляючыся ў гурбы трантаў, раз-пораз вярталася з нічым, а прадаўцы на канфідэнцыяльна паставяленае пытанне адказвалі: няма, не было, не будзе!..

А людзі ж кажуць: на базары, у рускіх, усё ёсць...

Значыць — змова. Значыць — змовіліся. Спазніўся. Усё даўно ў сербскіх руках!..

За базарнай агародкай азвалася скрыпка, гармонік падмацаваў мелодыю і, перамяшаўшы яе з вострым, крынічным голасам салісткі, кінуў у натоўп. З дапамогай гродзенскай капэлы левыя дэмакраты распачалі якраз выбарчу кампанію. Гэты неспадзяваны ўдар з левай канчатковая ашаламіў пана Нязгулу. Быў апошній кропляй, кропляй, якая перапоўніла чару горычы. Яму стала ўсё адно.

Сашпаркасцю, якой і сам у сабе не падазраваў, падхапіў пан Нязгула з-пад плоту анямелую ад нечаканасці румынку і кінуўся ў ашалелы, дзікі танец. З румынскага заполку пасыпаліся на тратуар мізэрныя медзякі і, пабразгваючы, падскокваючы ў рытм музыкі, паразбягаліся па ўсіх напрамках.

Імпартнае віно

— Віном маркі “Рызлінг” тут частуюць? — спытаўся моцны, басісты голас. Бас належыў лысаму асобеню,

які бесцырымона вырваў нас з одуму над таямніцамі палітычныі будучыні.

— У святочныя дні. І толькі — заслужаных, — адказаў Толік. Ён апошнім часам выконваў функцыю назіральніка незалежнай прэсы і з гэтай крыніцы чэрпаў інфармацыю пра планы, праграмы і актуальныя хады нашай партыі.

— Прабачце, не паспей адрэкамендацца, — лысы працягнуў руку і па чарзе знаёміўся з кожным з нас. — Прозвішча — Чатыры Забойствы. Імя — Сем Згвалтаванняў. У tym ліку — два калектывныя. Пра дробныя крадзяжы няма, бадай, патрэбы ўспамінаць. Дык як будзе з гэтым “Рызлінгам”? — і, не чакаючы запрашэння, заняў парожнёе месца і, усміхаючыся, перакананы ў дастатковасці сваіх заслуг, паглядаў нам у очы.

— Сёння будзённы панядзелак і...

— Каму будзённы, а каму і не, — лысун перабіў Тадзіка.

— Два годзікі адбубніў я ў Беластоку, ля вуліцы... як яго там.. Каперніка, о! Уяўляеце сабе? Два гады без віна, без жанчыны. А сёння ўжо на свабодзе, першы дзень. За добрыя паводзіны. Трэба ж лепшае свята?

Гаварыў ён зусім лагічна і пераканаўча, як сапраўдны палітык. Я нават падумаў, ці не спатрэбіўся б ён нам, у прапагандзе, такі асобень, ды яго прычоска не надта сыходзілася з назвай нашай партыі...

— Можна было б зрабіць маленькае выключэнне. Фінансы на такія нечаканыя выдаткі мы ж прадбачылі, — азвалася Валя Курапатка. Як генеральная касірша, яна найлепей ведала нашы фінансавыя магчымасці.

— Ну, што ж... Хай будзе, — згадзіўся Тадзік. — Каляндар ёсьць каляндар. Бываюць дзяржаўныя дні незалежнасці, чаму не быць і асабістаму дню свабоды?

Не чакаючы далейшых разважанняў пра будзённыя і святочныя дні, Валя падхапілася з месца і пабегла ў буфет.

— З імпарту ёсьць толькі італьянскі “Чачасан”. Можа быць?..

— Ага, — даў згоду чалавек, які на працягу двух апошніх гадоў не сустракаўся ні з віном, ні з жанчынай. — I, калі ласка, сядайце сюды, бліжэй.

Валя прысела і працягнула яму руку:

— А чаму вы так афіцыйна ўсё “вы” і “вы”? Я — проста Валя.

— Чатыры Забойсты Сем Згвалтаванняў, — госць паўторна назваў свае прозвішча і імя.

— Э там, адразу — сем! — не паверыла Курапатка.

— Клянуся памяцю роднай маткі, якую сам, гэтымі вось рукамі прыкончыў у свавольныя гады маладосці! Не шэсць, не восем, а менавіта — сем. Пакуль што, — падміргнуў, заглядаючи нашаму скарбніку ў очы.

— Хвалько, — засмяялася яна, але ў яе вачах зайгралі іскрынкі, якія часам гавораць больш, чым жанчына сама хоча сказаць. — Кажаш, гэтымі рукамі? — узяла інструмент злачынства ў свае далоні і пачала яго ўважліва разглядыць.

Мы тым часам паглыбліся ў службовыя справы. Выбарчая кампанія ступала вялікім крокамі, а нашы кандыдаты ўсё яшчэ заставаліся ў цяні як левых, так і правых канкурэнтаў. Хаця прагнозы не былі кепскія, а нават даходзілі да нас вельмі аптымістычныя весткі, лепей аднак хукаць на халоднае, чым потым франціць апечанымі пальцамі.

— Ой, я такая радая, — голас касіршы спыніў разважанні аб выбарчай стратэгіі. — Ці вы ведаецце? Ведаецце вы? — ад нечаканасці яна ўскочыла на ногі і з гэтай, вертыкальной пазіцыі апавяксціла нам радасную навіну: — Ён хоча ўступіць у нашу партыю!

Глянуўшы на расчырванелія шчокі, на агонь, які неўтایмавальным полымем бушаваў у Валіных вачах, можна было адразу дадуманацца, што наш госць займеў у ёй адданую, верную заступніцу.

— Вы хіба не разумееце... Наша партыя, гэта ж Партия кучараўых...

— Пра што вы? Пра гэта во? — паказаў лысун на свой пабліскваючы чэрап і выскаліўся бессаромна. — Дзе лысы, а дзе і кучараўы. Статут не ўдакладняе.

— Статут мо і добра ведаецце. Аднак нам і бліжэй пазнаёміцца трэба, праверыць сябе... Палітыка — вялікая справа. Словам — усё ў свой час.

— Дакладна так. Трэба праверыць сябе і пазнаёміца
бліжэй, — Валя са здзіўляючай рапушчасцю падтрымала
прапанову. — Бяру гэты цяжар на сябе. А заўтра будзем
працягваць размову.

Прыхаплішы няпоўную бутэльку італьянскага віна,
Валя і лысы кандыдат у Партыю кучараўых паплылі ў
цёплы фіялет лета.

Так і стаіць мне ў вачах наша касірша: з лысым фран-
там пад ручкі, з пляшкай італьянскага віна ў далоні, а ўсё
на фоне шаўковістай летній ночы...

Усякія пазнейшыя працэдуры, усе публікацыі ды
росшукі не далі станоўчага выніку. Нават лепныя пра-
зорцы, да якіх у той канчатковай роспачы звярнуліся мы
па дапамогу, таксама развязлі рукамі.

Партыя кучараўых адышла ў гісторыю. Забылі яе ся-
бры і непрыяцелі, і толькі пан Нязгула, які ў падбелас-
тоцкай псіхушцы паспей перакваліфікаўца з адваката
ў польнага гетмана, час ад часу пасылае нам інфармацыю
пра дасягненні ў барацьбе з варварскай сербшчынай. З
апошняга пісьма ведаем, што ён стрымлівае якраз вялікія
варожыя сілы дзесьці пад Дубінамі. Стрымлівае мячом
ды агнём, і, дзякуючы ягонай адвазе, Гайнаўка спіць спа-
койна.

Смутная гісторыя з гадзіннікам фірмы “Патэк”

Пан Марцін Ціхапук меў у сваім жыцці адно вялікае хобі: ён ніколі не займаўся палітыкай. Шанаваў усіх, каму пашанцавала змагацца за агульнае дабро, аднолькавай ласкай абдорваў як права-, так і леваручных і магчымістак, якіх было больш за іншых, менш выдатных змагароў. Аднак з поўнай адказнасцю за слова можна сказаць, што была гэтая любоў зусім платанічная. Ні суседзі, ні спецыяльныя службы ў сваіх рапартах адным нават словам не згадваюць пра блізкія адносіны між панам Марцінам і палітыкамі любой арыентацыі. Наткнётка Варвара, прагуляўшыся па шырокіх прасцягах сваёй памяці, вярнулася з пустымі рукамі. — Абсалютная *tabula rasa!* — сказала.

Бар “Стакротка”, які ў нашым горадзе выконвае функцыю палітычнай трывуны, усякае чуў і шмат бачыў. Тут мужчыны пасылаюць на сметнік свае зношаныя партыі, ствараюць новыя, спыняюць урадавыя кааліцыі, каб пад раніцу распароць усё, з вялікімі цяжкасцямі спынаюць і адступіцца ў апазіцыйныя траншэі. Тут каментуецца кожны няўдалы ход наших міністраў, а наяўныя афёры, як і іхнія бацькі, атрымліваюць належнае сабе імя. Калі б той ці іншы міністр пачуў закіды, якія ў яго адрас кіруе бар “Стакротка”, зараз жа схадзіў бы ў адпаведны магазін, дзе прадаецца доўгая і кароткая зброя, і сказаў бы: “Дайце мне пісталет, мой гонар — патаптаны!”

А калі б яму не захацелі прадаць пісталет, напрыклад, з-за слабога псіхічнага здароўя, папрасіў бы гэты

пісталет у свайго сакратара або найлепшага калегі. Мопаспей бы яшчэ напісаць развітальны ліст, падтрымаць у цяжкую хвіліну маладую ўдаву і малалетніх дзетак-сірот, а потым ба-бах! і — на суд гісторыі. Усе людзі горну — а ў нас толькі такі ідуць у палітыку — заўжды пускаюць сабе кулю ў лоб, калі над іхняй рэпутацыяй збіраюцца чорныя хмарыны.

Пан Марцін Щіхапук ніколі не сказаў ніводнага слова, якое завяло б нейкага палітыка ў магазін з пісталетамі. А гэта ўжо не абы-якая заслуга.

Бар “Стакротка” — адзінае ў свеце месца, дзе партрэты пана Пілсудскага і пана Леніна, і іншых яшчэ, усім вядомых паноў, глядзяць адзін на другога і не махаюць кулакамі ды зубамі не скрыгочуць, а толькі па-сяброўску ўсміхаюцца. Адзін аднаму і кліентам.

Калі вам падабаецца пан Ленін, можаце прысесці так, каб добрыя вочы правадыра Каstryчніцкай глядзелі на ваша аблічча. Калі вы аматар пана Пілсудскага — сядайце і спажывайце сваё піва разам з панам Камендантам.

А пан Марцін перш за ўсё паважае шчыры позірк пана Лукашэнкі, і гэта ягонае неаспрэчнае права.

У кожнага госця, які наведвае бар “Стакротка”, свае — сімпаты і антыпаты, і толькі мухі, якім не пашанцавала ўтапіца ў жоўтым бяздонні, з аднолькавай пашанай кладуць чорныя пункты на ўсіх, без выключэння, партрэтах. Вусы Пілсудскага, барада Леніна, замаскіраваная лысіна Лукашэнкі — ганарацца гэтымі пунктамі-кропкамі, як генералы пасля пераможнай вайны бліскучымі медалямі, а радавыя салдаты — свежымі, яшчэ ружовымі шрамамі. Сурова абыходзіцца свет са сваімі ўлюблёнцамі: людзі ім пляскаюць і б'юць паклоны, а іншыя зямныя кватаранты — робяць, што каму падабаецца.

Чаму нявінныя праавы мушынай творчасці прыняў пан Марцін у абрэзу — яго салодкая таямніца. Вядома адно — глядзець на такую разбэшчанасць ён не змог: чалавек вось стараецца, бярэ ў пазыку валасы з-за левага або правага вуха, прыхарошвае гэтай пазыкай сярэдзіну галавы, а потым абы-якая муха псуе вынік ягонай працы!

— Пане Юрка, — вуснамі Марціна Ціхапука прамовіў жаль, перамешаны з грамадзянскім пачуццём абавязку, з сорамам за некультурнасць мушынага роду, са злосцю і хто ведае з чым яшчэ.

— Пане Юрка...

Тым часам побач прылаўка сфарміравалася чарга з трох асобеняў, невялікая, але і дастаткова доўгая, каб даць пану Марціну час для абдумвання нецікавай сітуацыі. Папярэдняя ўлада на тое і вынайшла бясконцыя чэргі, каб гарачым галовам быў час і месца астынуць і задумашца. І калі ўжо астылі распаленыя мазгавешкі, дык першае, што прыдумалі — памяняць чаргатворчу ўладу. Адным словам — вынік з'ёў прычыну.

Адумаўся і пан Марцін. Яму прыпомніўся вядомы з літаратуры выпадак, калі неасцярожны сказ — “А мухі абасралі пана імператара” — прывёў зусім непалітычнага чалавека ў рады наскрозь палітычных вязняў.

— Я слухаю вас, — Юрка Басевіч, законны ўласнік гэтага інтэрэсу, спрэвіўся з чаргой з трох асоб і аддаваў свой час і сваю асобу ва ўладанні пана Марціна. А пан Марцін — падумайце толькі! — мог сказаць: “Я пратэстую супраць таго, каб мухі сралі на лысіну майго прэзідэнта!” Мог ён таксама і гукнуць: “Гэта скандал! Я аддам вас пад суд!” Такое вось мог сказаць пан Марцін. Але ён прамовіў: “«Дайліды» з сокам, як заўжды”.

Сказаў ён гэта з лёгкасцю чалавека, які, моцна спакушаемы, астаткамі волі перамог нячыстую сілу.

А піва ўсё-такі не пайшло. Нячыстая сіла, бы той пажар у тарфяніку, лакалізаваны, здаецца, і апанаваны, а тут раптам выпаўзае з-пад зямлі і пякучым дымам дзярэ вочы, душынць лёгкія, забівае дыханне. Запэцканая лысіна пана прэзідэнта гэтаксама прыцягвае позірк, як дзяўчына ў кароткай спаднічцы, калі яна сядзе побач і закіне нагу за нагу. І дарма разум асцерагае: “Не глядзі!”

Адзін мяснік з нашай вуліцы так калісці заварожыўся лыткамі сваёй маладзенькай памочніцы, што ненаўмысна адрезаў сабе ўсе пяць пальцаў левай рукі і прапусціў іх праз машынку, якая запіхала кілбаснае мяса ў папяро-

вую кішку; сваю памылку ён прыкметціў толькі тады, калі прыйшлося зашнураваць чаравікі. Бедны пан Зязюля басанож падаўся шукаць свае, гэтаксама ж бедныя, пальцы. Хадзіў ад крамкі да крамкі, і ўсё яму адказвалі: не бачылі, не чулі, не было.

Пан Ціхапук яшчэ раз глянуў у яснае ablічча пана Лукашэнкі і падумаў: "Max або промах!" З такой думкай японскія камікадзэ ўрэзваліся ў самыя высозныя хмарачосы Нью-Йорка, а пан Марцін, папляваўшы ў насоўку, наблізіўся да ўлюбёнага партрэта. Працягнуў руку высока-высока, аж з-пад рукава паказаўся самы прыгожы і самы пажаданы ў свеце гадзіннік фірмы "Патэк". І бачыл ўсе, хто хацеў гэта бачыць, як перад вачымі пана прэзідэнта кружыць рука, узброеная ў насоўку ды прыхарошаная гадзіннікам, і як ад гэтага кружэння святле і так ужо, сам па сабе, светлы твар. І трывалі пары вачэй, якія належалі мясцовым жулікам, прыліплі да гэтай рукі, і да насоўкі, а ўжо наймацней — да гадзінніка.

— Каторая гадзіна? — спытагаў незнайомы голас, калі пан Марцін павярнуў з вуліцы Першай Брыгады на вуліцу Першай Арміі. Гэтая першаармейская вуліца перажывала якраз доўгі і цяжкі занядоб — яе асвяляюць толькі ў выхадныя дні. Калі ў звычайны, будзённы вечар, на вуліцы Першай Арміі гжэчна спытаюць вас: "Каторая гадзіна?" — не хітрыце, што вы слаба бачыце або — што гадзіннік застаўся якраз дома, і не клічце на дапамогу выпадковых прахожых. Усё тут мае свой парадак: Богу — боскае, кесару — кесарава, а жулікам — ваш гадзіннік.

А потым можаце ісці ў паліцыю.

— У мяне ўкралі гадзіннік і я дамагаюся, каб вы гэты гадзіннік зараз жа знайшлі! — запатрабаваў пан Марцін Ціхапук, выклікаючы бязмежнае здзіўленне на твары вусатага сяржанта. Сяржант, не зусім давяраючы сваім вушам, паклікаў другога сяржанта. і цяпер яны, удвая большымі сіламі, стараліся зразумець, чаму гэты незнайомы чалавек парушае іхні, гарантаваны сяржанцкай канстытуцыяй, час сузірання і задумы. Памылкі, аказваец-

ца, не было. У чалавека фактычна спёрлі гадзіннік, і ён дамагаецца, каб дзяржаўная паліцыя зрабіла сваю чорную работу.

Калі б гаворка ішла пра “Форд”, “Мерседэс” ці нейкую іншую машыну, тады кожны паліцэйскі ведаў бы, як выканань сваю прафесійную місію. “З-за невыяўлення...” справа ідзе пад сукно, і ўсё ў найлепшым парадку. “Мерседэс” не жонка, якую ўкрадзе невядома хто, дзе і калі, а цераз тыдзень звоняць вам з гатэля “Грант” і пытаюць: “Высокая бландзінка ў зялёной сукенцы — ці не ваша ўласнасць?”

Быў на нашай вуліцы пан Сарока. Адны госці ад'язджалі, іншыя займалі іхніе месцы. Словам, чалавек ён быў гасцінны. І вось, аднойчы гасціваў у пана Сарокі добры сябрук. Тыдзень гасціваў, аж ноччу сеў у машыну і паехаў, забыўшыся высадзіць з багажніка чароўную гаспадыню. Пан Сарока праплакаў адзін дзень, і другі, а на трэці дзень папрасіў у госці панну Анелю, і яшчэ тры дні яны плакалі ўдваіх, аж шостага дня вярнулася законная гаспадыня — і на трэћі галасы заплакалі ад шчасця. А по-тym, уцякаючы ад маламестачковага каўтуна, пераехалі ў Беласток, дзе ўтраіх шчасліва жывуць. А ці доўга — час пакажа.

А “Мерседэсы” не вяртаюцца. Шукаць “Мерседэс” — тое ж, што шукаць легендарны келіх Грааль. Лішняя турбота.

А з гадзіннікамі цалкам іншая справа, не на колах яны, і — хто ведае — мо калісьці, у будучыні, пры нечаканай ды спрыяльнай нагодзе, выявіцца хранометр фірмы “Патэк”, прыдаючы паліцыі бліск і славу.

Вуліца Добрай Надзеі

Генезіс

Ёсьць у гарадах вуліцы, ахвяраваныя Дзяржынскім і Аntyдзяржынскім, імператарам і камісарам, магнатам і пралетарыям. Ёсьць вуліцы мучанікаў гісторыі і яе блазнаў.

Лёс такіх вуліц на добрае і благое сплятаеца з ідэалагічнымі шляхамі вашай дзяржавы. Бо дзяржавам здраеца звярнуць направа або налева, рухацца наперад або назад, а вуліцы абавязаны загадзя прадбачыць усе нечаканыя эвалюцыі і рэвалюцыі ды паспяхова справіцца з актуальнымі патрабаваннямі гісторыі.

Наша вуліца жыве сваім жыццём. Ні ідэалагічныя хістанні, ні палітычныя катаклізмы не прымушаюць яе мяніць імя ці пераапранацца ў чужыя транты. Вуліца Добрай Надзеі — так было, так ёсьці і будзе.

Калі ў хаатычнай вандроўцы цераз свет і жыццё давядзеца вам зачапіцца і за наш парог, не здзіўляйцеся, адкуль такая арыгінальная, амаль паэтычная назва. Паэтай у нас шмат, можна нават сказаць, што мы проста не людзі, а чистая, жывая паэзія. Значыць — не здзіўляйцеся. Пытайце. І калі лёс паставіць на вашай сцежцы цётку Варвару, усім праваднікам правадніка, значыць — вы шчаслівыя людзі. Вышэйшая сіла пасяліла цётку Варвару на самым пачатку нашай вуліцы, загадала вартаваць, прынамсі, восем гадзін у дзень, з падбародкам на штыкецінах брамачкі, ды ніколі не кіравацца прынцыпам “мая хата з краю”. Нават калі б тая хата была і сапраўды самай крайняй.

Людзі ў горадзе нічога наогул пра сябе не ведаюць. Спытаіце вось першага сустрэчнага чалавека, кудою дабраца на базар, на вакзал ці ў другое любое месца, і чалавек гэты, зусім выпадковы і чужы, набок адставіць прыватныя клопаты, дэталёва растлумачыць усе магчымыя падыходы, а мабыць, калі адышдзеце, адчакае хвіліну, наглядаючы над правільным развіццём вашага маршруту.

А спытаіце: “Як пажывае Косця, наймалодшы Пракопаў сын? Як шанцуе Юрачку Басэвічу? А Дзянісавіч Славік, ён як сябе паводзіць? Пакінуў, у рэшце рэшт, туго шлюбную Аньцю ды перабраўся да якоенебудзь са шматлікіх сваіх палюбоўніц?”

Спытаеце, а чужы чалавек паглядзіць на вас, бы на незямное дзіва, і нічога не скажа, або — што таксама ж праўдападобнае — якімсьці брыдкім словам, нецэнзурным зусім, апраўдаеца за сваю некампетэнтнасць у міжчалавечых справах. Мала пра сябе ведаюць жыхары горада!..

Вось і прыдумаў Усявышні цётку Варвару, каб дашчэнту не парваліся сувязі між людзьмі. Пад беленькай хустачкай памяшчаеца архіў куды больш камплектны за інфармацыйныя рэсурсы мясцовых органаў і — што таксама важнае — даступныя як у будзённыя, так і выхадныя дні. Мабыць, стрэнепце на сваёй спежцы белую хустачку і вочы выцвілыя ў пагодны блакіт, аплеценая сетачкай шматгадовай павуціны. Не мінайце абыякава гэтых вачэй. Адкрыйце ім сваю душу, раскажыце бяду сваю, а яны — як кажа паэт — і бяду ўракуць, і душу злагодзяць.

— Заўтра будзе лепей, — сучепыць цётка Варвара. — Вось нават і Славік палюбоўніцу кінуў, час у хаце бавіць. А Юрачка не п'е месяцаў трэ. Карпаваму Мікалаю сын нарадзіўся. Чатыры дочки, а цяпер, вось, бачыце — сын. Вялікая справа — надзея.

І так гэта з надзеі на лепшую будучыню нарадзілася наша вуліца. І з пагоні за прыгажэйшым жыщём, і са спадзяванняў на белы хлеб у белых далонях, і з пачутых у дзяцінстве казак пра мужыка, які, царом стаўшы, валодаў светам доўга ды справядліва.

Наша вуліца дзякуючы надзеі ўсё яшчэ разрастаетсяца і павялічваеца, а чарговыя ўцекачы з прыпушчанскай Безнадзеі якраз тут знаходзяць сваю прыстань.

Бежанства

Калі першага сустрэчнага чалавека папытаеце, з чаго пачынаеца дом, абавязкова пачуеце такі вось адказ: дом пачынаеца з фундаменту.

Не давайце веры стандартным адказам і — здавалася б — безумоўным праўдам. Не з фундаменту пачынаеца дом. Кожны, каму давялося паставіць цэглу на цэглу, ведае, што дом пачынаеца з прыбіральні ці — скажаўши вельмі дакладна — з нужніка. Яма ў голым полі, як-небудзь агароджаная неабгабляванымі дошкамі, з дзіркай у форме бубновай падушки або чырвеннага сэрца высока ў дзвярах беспамылкова вызначае месца, дзе новыя людзі рыхтуюць новае жыллё.

Падсілкавацца, вядома, можна абы-дзе: трава, стары плед, лішняя на першы погляд дошка — цалкам прыстойна выконваюць функцыю кухоннай мэблі, а дзівосная сіла натуры жоўтае сала, загорнутае ў пажоўклую штодзёнку “Gazeta Współczesna”, пераўтварае ў вэнджаныя паляндвіцы. А вось апошняя фаза стрававальныхных працэсаў адбываеца ў інтymнай ізалацыі, у цішыні, у самоце.

Цяпер ужо самі ведаеце, чаму з нужніка пачынаеца новы дом.

Летам 1980 года пачалі мы пераезджаць у горад. Невы-падкова кажу “пачалі пераезджаць”. У слове “пераехалі” бачу нейкае распачатае і закончанае дзеянне. Працэс нашага бежанства быў значна даўжэйшы і куды больш складаны. Гэта толькі перасяліцца з вуліцы на вуліцу — простая справа. Загрузіць чалавек мэблю і іншыя мэтлахі, і што яму — сеў ды паехаў. У нас быў свой, пакаленнямі нажыты баласт: кароўка, кабылка і іншыя яшчэ, як по-тym даведаюся, двух- і чатырохногія браты. І не мужыцкая справа — адным махам разрэзываць гордзіеў вузел.

У ліпені, неўзабаве пасля святых Пятра і Паўла, прычалілі мы да берага. Бераг называўся вуліца Добрый Надзея і значна кантраставаў з тым, што я да гэтай пары бачыў. Домікі як домікі ды брук такі ж самы, усё-такі шпацыравалі гэтым брукам не малодшыя, чатырохногія браты, а дзякуючы нястрымай эвалюцыі зусім ужо вертыкальна замацаваныя за зямную аснову браты старэйшыя — мяшчане.

Я сказаў — “шпацыравалі”, бо не адразу зразумеў, што людзі ў горадзе не валэндаюцца туды і назад без парадку і прычыны. Яны збираюцца ў толькі ім зразумелы строй, у цывільны стралковы ланцуг, ды ідуць на штодзённую вайну за бохан белага хлеба, за малыя і вялікія гонары, і за прывілей адпачынку пасля восьмігадзіннай барацьбы.

Як разведка, высоўваюцца радавыя слесары, столяры, вадзіцелі. Спяшаюць трушком, каўкаючы пространь, быццам бы наспех глыталі сваё ранішняе снеданне. З большай саноўнасцю пасоўваеца наперад сярэдняе начальства, стараючыся магчыма найдаўжэй удастоіць вуліцу сваёй тут прысутнасцю. Шмат таго начальства: кіраунікі, інструктары, інспектары. У падношаных партфелях валақуць адказнасць за даручаны сабе кавалак сусвету. Пра самае высокое начальства гаварыць не буду: калі не прымаць пад увагу дырэктара Кукулку, можна сказаць, што сапраўднага начальства на нашай вуліцы і няма.

Хто яго ведае? Мо высокапастаўленыя людзі, знаёмыя з яничэ вышэйшай сілай, здагадваюцца, што адно добрая надзея — не найлепшы пропуск у будучыню, і на ўсякі выпадак інвестуюць свой капітал у іншыя вуліцы. У вуліцы, якія вартуюць якраз справядлівыя анёлы.

Не валэндаюцца людзі ў горадзе без парадку і прычыны. Здараеца, аднак, што ў наваколлі першага або дзесятага дня месяца некаторыя асобені з гарадскога роду паводзяць сябе так, быццам наведала іх гвалтоўнае жаданне вярнуцца да найранейшых вытокіў. Такія індывиды дастаюць з сябе гукі, падобныя на мяўканне і кваканне; бывае, што прымаюць пляската-гарызантальную выпраўку, стараючыся, магчыма, найшчыльней прытуліцца да

ігнараванай у звычайныя дні зямелькі-матулі. У такіх вypadках прыбягаюць да іх, адзінныя тут, прадстаўнікі папярэдняй, менш дасканалай формы нашага існавання, усякія Шарыкі і Бурыкі, каб з дапамогай фізіялагічнага сакрэту пазначыць нехарактэрны дадзенаму месцу прадмет.

Раней бачыў я падобныя выпадкі і на вёсцы, не мелі яны, аднак, ніякага дачынення да канкрэтнага дня месяца, а ішлі ўпоруч з важнейшымі рэлігійнымі святамі, часам ступалі ўслед за бычкамі і кабанчыкамі, пасляхова адпраўленымі ў бойню.

Так вось пачаў я назіраць за жыццём новага для сябе асяроддзя, а бацькі яшчэ доўгі час курсіравалі між вёскай і мястэчкам, стараючыся разблытаць складаныя вузлы і ўзгаданы баласт перавезці на новае месца. Што ў натуральнай, а што ў ператворанай у грошы форме.

Першыя ўражанні, першыя назіранні, гэтаксама як і першае каханне — павярхоўныя наогул, а час бесцыры-монна выварочвае ўсё дагары нагамі, і з-пад бліскучай ды фальшывай скуры паказваецца дзяржнае, шорсткае палатно. Заглыбляючыся ў вуліцу, заглядаючы пад яе падшыўку, бачыши тое, што хочаш бачыць, а не тое, што табе паказваюць. І зусім нечакана даходзіш да высновы, што Шарыкі і Бурыкі — не адзінныя тут прадстаўнікі звярынага роду. З хлеўчыкаў, наспех змайстраваных, заканспіраваных у глыбіні панадворкаў, на курашаўскім дыялекце заяўляе свою прысутнасць — сыроваткай ад-кормлены — парсюк, зацягвае па-семяноўску певень, цвёрда, па-чаромхаўску замыкае кароўка.

А на вуліцы ўсё па-маленьку выгладжваеца, унифікуеца, саветызуеца. І семяноўскае “што”, і чаромхаўскае “шчо”, неахвотна, хаця непазбежна ўступаюць месца агульназразумеламу “ко там, пані, слышаць?”

Вайна

Танкі не прыяджаюць. Чацвёрты дзень працягваеца вайна, выпаўзае з тэлевізараў, трывожна бурчыць

вуснамі радыёпрыёмнікаў, а на нашай вуліцы — цішыня і спакой. Но толькі мужчыны пасталелі, раптоўна пахаладзелі, выпраставаныя брыдуць у заснежанае, ака-лелае ад холаду мястэчка, быццам бы ступаюць насы-праць сваёй, заўжды аднолькавай у ваенны час, муж-чынскай долі. І вопыт у вайсковай справе, які ў мужчын аб'яўляеца невядома адкуль, ці не сам па сабе нават, загадвае ім паглядаць на сябе недаверліва і падазронна. Вайна ж прадказваеца грамадзянская, ды не адгадаць, хто прыяцель тут, а хто вораг. Но заўтра ўжо пакліча радзіма, а сёння, пакуль што, ідуць на фабрыку. Дома развітваюцца з жанчынамі, ганарыста і жорстка, як га-нарыстыай і жорсткай бывае мужчынская ваенная справа. Пасля барацьбы, пасля перамогі — будзе час ласкі і пяш-чот, а цяпер, абмінаючы жаночыя вочы, на пытанне, што будзе далей, адказваюць: не плач, баба, нармальна буд-зе. И бабы не плачуць. Паглядзеўшы з-за фіранак на адыходзячыя ў замець постаці, канчаюць гатаваць сняданак, будзяць дзяцей і таксама адпраўляюцца ў свет. Зусім недалёка той бабскі свет. Абы-як пафарбаваны ў зялё-ны колер прадуктовы кіёск, бы пузаты цмок, акружаны бабамі, паўзе ў глыбокі снег, доўгім, пакручаным хвастом адбіваючыся ад белай, нахабнай мухаўні. Час ад часу вы-штурхне з сябе буханку хлеба або кілаграм солі, і бабы, скапшы і хлеб, і соль, зрываяцца з хваста, шыбууюць дамоў, усміхаючыся ад малога шчасця. А дом пухне ад солі, прасякае соллю, насычаеца. Бо соль вандруе шля-хам вайны і завітвае ў хаты раней, чым плач і смерць.

Тым часам дзеці, сяк-так накормленыя, рассыпаюцца ўздоўж вуліцы, цікуючы, адкуль прыедуць танкі. Ці ад Хітрай, ці ад Кляшчэляў? Вялікія гарады запаўняюцца танкамі, зелянеюць ад мундзіраў вуліцы, а тут хоць ты плач: цішыня, спакой, задрыпонія.

І толькі, прафануючы незвычайны, сур'ёзны час, у канец вуліцы, недзе ад хітранскіх палёў, папярэджа-ныя званочкамі, пад'язджаюць сані. Палоззе паскрыпвае, рэжка снег на дзве доўгія каляіны, а далікатны ветрык падбірае з шыткаў восеніцкі водар атавы ды развейвае

яго ўздоўж дарогі. І конь, схапіўшы гэты пах у раздутыя ноздры, штораз адварочвае галаву, аглядзецца на захутанага ў доўгі кажух гаспадара.

Чатыры салдацікі ў зялёных уніформах, з пачырванельымі ад марозу вушамі, вартуюць побач Варварынай хаткі. За размаляванымі ў вострыя, срэбныя кветкі шыбамі трymае варту і сама гаспадыня.

Конь, знохаўшы вайсковыя мундзіры, спыняецца. Генетычнымі камутатарамі з пакалення ў пакаленне трансмітецца конская пашана ваеннаму чалавеку. Што бачаць цёплыя карыя очы ў той суконнай зелені? Ганарысты парад легіёнаў? Маланкавую атаку Будзённага? Перамешваюцца конскія гены, блытаюцца, асабліва тут, на памежжы. Пераплятаюцца і людскія лёсы. На тое і ёсць вайна, каб наша аддзяліць ад чужога, ачысціць, удасканаліць.

Салдацікі абступаюць шыткі, і гаспадар, які ў сваім жыцці бачыў не адну вайну, здагадваецца, чаго ад яго патрабуюць. Скінуўшы рукавіцы, з-за пазухі дастае пашпарт, тлумачыць нешта, пільна заглядаючы ў капральскую очы. Мо стараецца выважыць з гэтых вачэй сваю будучыню? Капрал чытае зялёную кніжачку, слухае і ўжо ведае, што гаспадар называецца Аляксандр Марчук, і што едзе ён да дачкі, і што дачка яго жыве на гэтай якраз вуліцы. Даўно не быў, дык і едзе паглядзець, як тут ёй вядзецца.

Астатнія салдаты капаюцца ў санях, і, здаецца, мала іх цікавіць асоба Аляксандра Марчука. Рыюцца дакладна, метадычна, а калі адслоняць пучок сена, разгорнуць куль саломы, у чырвоныя вайсковыя тварыкі, выскаліўшы доўгія жоўтыя зубы, засмяецца сарамлівая, ваксовая морда свежаасмеленага кабана. Мабыць, здагадваецца, што ў сур'ёзны ваенны час, без адпаведных дазволаў нельга падарожнічаць каму і куды заманіцца, а ўжо асабліва такім, як ён, кабанчыкам. Нават да роднай дачкі свайго гаспадара.

Многае нельга. Нельга валэндацца пасля дзесятай вечара, нельга групавацца на вуліцы, нельга слухаць эр-

ву-э. Не дазвалеяцца, і баста! Дазвалеяцца толькі мерзнуць салдацкім вушам пад скупымі зялёнymі шапкамі. І салдаты, прытанцоўваючы ад холаду, круцяцца наўкол саняў, пакуль найадважнейшы, а па прычыне капральскага звання і камандзір, не спытае:

— А што-небудзь да гэтай закускі ёсць?

Пытанне, можна сказаць, зусім лішняе. Не першая ж гэта вайна ў Аляксандравым жыцці, і хто як хто, а ён дасканала ведае, што ў такі час поўная пляшка — дакумент лепшы за ўсе пропускі, ахоўныя граматы, а нават і дэпутацкія білеты.

Салдаты, атрымаўшы жаданую рэч, падаюцца ў свой бок, шукаюць нейкае зацішнае месца, дзе не дагледзяць іх вочы шпіёнаў і не пачуюць вушы дыверсантаў. Толькі дзеці, не дачакаўшыся танкаў, прыглядаюцца, як з дапомагай Аляксандравай пляшкі абаронцы дзяржаўнага ладу даводзяць свае змерзлыя вантрабы да належнай чалавечаму гатунку тэмпературы.

Пан Казік

Ніхто на нашай вуліцы нават не прыкметіў, калі зачончылася вайна. А можа, ніколі яе тут і не было? Можа, не знайшоўшы вялікай падтрымкі, накіравалася яна недзе ў іншы бок, туды, дзе больш ахвотна хапаюцца за віントоўкі і штыхі і дзе спакон вякоў вядзецца горды жаўнерска-паўстанчы род? Можа і так. Хто яго цяпер ведае?

— Гэта польска-польская завіруха, і нашэ дзело тут ні пры чым, — сказаў аднойчы бацька.

— І маеш рацыю, — падтакнуў пан Грынько. — Маё сто!

Яны гулялі якраз у тысячу, таргавалі адзін у аднаго, выкідалі на стол тузы і каралі, і гэты занятак, здаецца, цікавіў іх больш за ўсе грамадзянскія ці сусветныя войны.

Раней, калі яшчэ пан Ярузельскі абвясціў апошнюю ў сваёй кар'еры баталію, сустрэчы пры картах адбываліся ў крыху шырэйшай кампаніі. Апрача пана Грынько, заходзіў у наш дом пан Казік. Размяшчаліся найчасцей на кухні

— бацька садавіўся пад сцяну, пан Грынько каля дзвярэй, а пан Казік займаў месца пад акном. Гульня, здаралася, зацягвалася і да поўначы, але бывалі і такія дні, калі займацца картамі не вельмі ім хацелася. Згуляўшы тады адну ці дзве раздачы, хтосьці — найчасцей пан Грынько — падымаўся ад стала і маршыраваў да цёткі Варвары, якая сярод шматлікіх сваіх абавязкаў знаходзіла час на патаемны гандаль спрятнымі прадуктамі. Цэны ў яе былі, вядома, крышку вышэйшыя, чым у дзяржаўных крамах, аднак у супрацьлегласць ад афіцыйнага гандлю ніколі не здараліся там ні аб'ектыўныя цяжкасці, ні непрадбачаныя перабоі ў дастаўках, ні карткі з надпісам Remanent.

Пан Грынько выконваў сваю місію заўжды паспяхова, а калі вяртаўся, на стале чакалі ўжо гарачая яечня, ружо-вае сала і шклянкі моцнай, пякучай гарбаты. Між гэтага добра рашучым жэстам пераможцы пан Грынько ставіў стройную, успатнелую ад расы бутэльку, а на ўсякія сло-вы належнай, зрэшты, пашаны нязменна адказваў: “Я каб не дастаў? Добры жарт”.

Гарэлка разлівалася ў слухмяна падстаўленыя кілішкі, нарастаяў гоман, мацнеў смех, ружавелі мужчынскія шчокі. Часам здаралася пану Грынько злётаць да цёткі Варвары і другі раз, а вяртаючыся, з парога ўжо, ён кідаў у кухню добра ўсім вядомае “Самогонэ, самогонэ, чом тэбэ тэпэр нэ гоняйт...” Як наяўны доказ, што і песьня можа памыляцца, за гэтым разам даставаў з-за пазухі закаркаваную газетай паўтарачку, ставіў яе на стол і, ве-села падміргнуўшы, выцягваўся, бы струна, прыкладаў далонь да футравага брыля, рапартаваў: “Рэкамендую панству найnavейшы твор цёткі Варвары”.

Выказаўшы стандартную фразу, працягваў вакальную аповесць пра самагонку, ад якое быццам бы адракліся сучасныя майстры кулінарнага мастацтва, а бацька і пан Казік спраўна ўключаліся ў мелодыю, падтрымлівалі яе, узбагачалі, імправізавалі, даючы такім чынам новае гу-чанне старому шлягеру.

Я любіў слухаць гэты спеў. Асабліва здзіўляла мяне, а можа, крыху і смяшыла, наша мова ў выкананні пана

Казіка. Ён, аднак, стараўся не выломлівацца з кампаніі і, калі нават перакручваў ці забываў нейкае слова, малай-цавата крочыў за больш спрактыкованымі запяваламі.

Адбубніўшы некалькі ваеных або саўгасна-народных твораў, мужчыны мянялі рэпертуар. Пачыналі співаць пра дзевачку, што ішла до лясёчка, пра Каралінку, і пра гураля, і цяпер ужо пан Казік высоўваўся на чало вакальнай калоны, але і бацька, і пан Грынько таксама ж адважна трymаліся абранага маршруту, зредку толькі бlyтаючы складаную партытуру. А потым доўга развітваліся ў брамцы.

Ярузельская вайна першым апаражніла месца пад акном. І непрыкметна ды невядома чаму зрабілася пану Казіку не па дарозе ў наш дом.

Напачатку, амаль да канца снежня, ён заглядаў яшчэ, аднак у карты ўжо не гулялі. Праседжвалі наогул моўчкі, а калі што-небудзь гаварылі, то найчасцей пра мароз — люты, трыццаціградусны, які ў снежні не так ужо часта і здараецца.

— Zima wasza, wiosna nasza, — сказаў аднойчы пан Казік, паглядаючы ў замець за акном.

Ці сапраўды чакалася яму тая абязаная пара, калі сыдзе снег, пераменіць усё, ці толькі так паўтарылася дзесьці пачутае? Хто можа ведаць? Бацька паглядзеў на пана Казіка вельмі здзіўленым позіркам, задумаўся.

— Нашы, Казік, адно такарныя станкі. Гэтыя, ведаеш, у фабрыцы. І зімой, і вясною. Круглы год.

Ад гэтага здарэння прайшло гадоў шэсць. І бацька, і пан Казік далей працуець на старым месцы, вітаюцца раніцай, развітваюцца пасля поўдня, часам нават — у большай кампаніі — заходзяць на супольнае піва. Да “Валодзі” або пад “Трынаццатку”.

А я ўсё-такі не ведаю, калі кончылася гэтая дзіўная вайна. А можа, яна ўсё яшчэ працягваецца? Мо прагульваецца ноччу вуліцай Добрай Надзеі, хаваецца ў глыбіні панадворкаў, з лістападаўскіх моракаў падкрадаецца пад цёпла-жоўтыя вокны?

Пані Зося

Прыёмнай дырэктара фабрыкі драўляных упаковак валодае пані Зося. Так ужо ён уладкаваны, гэты свет: аднаму сляпы лёс даручае каралеўства, іншаму — армію жывых людзей, а вось пані Зося атрымала пакойчык, пісьмовы стол, крэсла ды шмат патрэбнай, як і зусім лішній паперы. Хай яно ўсё і не ад слянога лёсу; дзядзька Юра, як сакратар фабрычнай партыйнай арганізацыі, таксама ж зрабіў, што трэба зрабіць, дзеля павышэння статусу вясковай пляменніцы, аднак ці варта гаварыць пра метад, калі канчатковы вынік атрымаўся цалкам прыстойны? А, дарэчы, хто сёння памятае партыю, а тым больш яе сярэдняга каліbru сыноў? Ніхто. Натані пані Зося, калі ўжо спытаць яе пра прафесійныя задаткі, успамяне беластоцкую гастронамічную школу, прыгадае і ліцэй у Дубінах, уваскрэснуць у яе памяці добрыя і благія здарэнні з камп'ютэрных курсаў у Гайнайцы. А вось пра дзядзьку Юру не пачуеце ад яе ні слова. Няўдзячнасць? Бадай не. Калі ж ёсьць нейкія прычыны гэтай кароткай памяці, то перш за ўсё трэба падумаць пра апалітычнасць прафесіяналаў. А яна — прафесійнасць — вышэй за ўсякія сваяцкасці. Такім чынам, сундукуватая постаць дзядзькі Юры адышла ў забыццё. Час ад часу стрэнеце яе, гэту постаць, у мясцовы парк. Разгортваючы прытаптанымі чаравікамі сухое лісце, яна няспешна брыдзе ў халодную імглу, задумоўваючыся, пэўна, над падманлівасцю жыцця, над нетрываласцю ўлады і яе моцы. І над несмяротнасцю Няўдзячнасці. А ў парку прытуляюцца, абдымаюцца, цалуюцца маладыя. І не

пачуеш слова падзякі за свой бескарыслівы рэвалюцыйны труд.

— Каву? Гарбату? — спытае пані Зося, калі ўжо пераступіце парог яе пакойчыка.

Вядома, далёка не кожнаму такое пытанне ставіцца. Прыёмная дырэктара фабрыкі драўляных упаковак усётакі не гастронамічна гаспадарка, дзе першы лепшы бадзяга, ледзь расчыніўшы дзвёры, выяўляе жаданне дагадзіць свайму жывату, а чуйныя афіцыянткі, здаецца, чытаюць у думках сваіх кліентаў.

Калі аднак пані Зося, крыху прынамсі, ведае вашу асобу, можаце спадзявацца на традыцыйнае: “Каву ці гарбату?”

Вы, пэўна, прыкметлі ўжо, што ў горадзе ўсе сустрэчы, як прыватныя, так і афіцыйныя, службовыя, пачынаюцца піццем кавы або, прынамсі, гарбаты. Асабліва моцна трymаюцца за гэты абраd маладыя жанчыны, якія не так даўно прыехалі сюды з навакольных вёсак. Занадта рана ablажыўшыся патомствам і хатнімі, празаічнымі абавязкамі, мрояць пра вялікі, бліскучы, бачаны ў тэлевізары свет. І апошній ніткай, якая спалучае іх з гэтай тэлевізійнай ілюзіяй, з'яўляецца кубак ранішняй кавы. Так яно бывае з паспалітымі, шэрымі жанчынамі. А вось у пані Зосі жаданне пачаставаць вас гарбатай мае зусім іншыя прычыны, бо справа тут не ў комплексах, але ў звычайнай гасціннасці, далікатнасці і культурнасці. Такая ўжо яна, пані Зося.

Другі год адыходзіць у нябыт, як дантыстычны тэхнік Апенька зрабіў ёй шлюбную прапанову, а пані Зося з-за далікатнасці не адказвае ні так, ні не. Староння людзі, бо толькі яны ўсё і пра ўсіх ведаюць, пашэнтваюць тайком, што Зосіна сэрца назаўжды захапіў непрысутны ўжо ў горадзе мастак Шура. Мо і праўда, каханне іхняе, безумоўна, было найвышэйшага гатунку і справы ішлі туды, куды трэба, значыць — пад вянец.

— А акварэль, гэта рыба марская ці прэснаводная?
— спытала дзяўчына, не здагадваючыся нат, што такі нявінны, на першы погляд звычайны сказ перайначыць

і сённяшні дзень, і так дакладна абдуманую будучыню. Мастак Шура натужліва якраз змагаўся з Зосіным актам, дабываючы з уяўлення (зласліўцы кажуць, што не толькі з яго) дзявочыя грудзі, каб перанесці іх у раёны, даступныя і іншым пачуццям. Пачуўшы ад Зосі такое пытанне, спачатку ён збялеў, потым пачырванеў раптоўна, а яшчэ пазней, элегантна паклаўшы пэндзаль, заявіў пра неадкладную патрэбу сходзіць у кіёск па папяросы. І больш яго ў мястечку не бачылі.

Хваліўся пасля наш мясцовы цырульнік, што сустрэў аднойчы Шуру ў Варшаве на Ружыцкім базары. У парвым пінжаку, апчацінелы, ён прагульваўся між ларкамі, час ад часу пакрыкваючы:

— Макрэль — акварэль — селядцы! Акула — бамбула — кіт!

Людзі праходзілі абыякава, часам толькі той ці сёй спыняўся, каб больш дакладна распытаць пра выгляд ці харчовыя звычайі незвычайнай рыбы бамбулы.

Пані Зосі, у памяць раптоўна закончанага кахання, застаўся выразна незакончаны партрэт: там, дзе жанчыны звычайёва носяць грудзі, калечыць вочы парожнія месца. І, магчыма, як цяпер задумліваюцца спецыялісты, хто і чаму акалечыў мілоскую Венеру, так у далёкай прышласці нейкі аматар мастацтва задумаецца: хто і чаму адняў грудзі Зосі з Гайнаўкі?

Колька, які лётаў над мястэчкам

Заўжды паўтараў, што будзе лётаць. Здаецца — і якое ж тут дзіва? У дзіцячыя гады ўсе мы лётчыкі, касманаўты, матросы ці — у самым горшым выпадку — камандзіры партызанскіх атрадаў, якія цёмнымі начамі падымаюць сваіх падначаленых у бясконцы бой за праўду і за Радзіму.

З часам мроі мяняюцца, курчацца, аж зняслаўленыя з'едлівымі языкамі рэчаіснасці сыходзяць у падпольную краіну сноў, куды толькі час ад часу зазіраюць дарослыя людзі.

— Буду лётаць як птушка, — Колька, задраўшы галаўу, глядзеў у летніе неба. — Або як вецер.

У такіх выпадках Пеця прыкладваў вялікі палец да скроні, а з чатырох апошніх складваў жавае крылца і ўсю туую ацэнку Колікавых планаў падмацоўваў пранізлівымі свістамі. Мы згаджаліся з Пецем. Можна ж адараўца ад зямлі на самалёце, на аэрастаце, ну, няхай сабе і на крылах, бы Ікар, пра якога ў школе талковала пані настаўніца. Аднак крыліцца вось так, з сябе самога? Не здаралася падобнае ні ў нашым мястэчку, ні нават у вялікіх гарадах.

— Я буду лётаць на ТУ-154, — талкова абвяшчаў Сенік.

— А я на ТУ-155, — Пеця, як заўжды, стараўся ступіць крок далей. А потым брылі мы ў гурнянскія лугі, дзе гулялі ў мяч або ў чатырох танкістаў, і калі над мястэч-

кам стаяла невыносная спякота, лягалі ў высокай траве і, звычайна, глядзелі ў неба.

Час вылузвае чалавека з кароткіх штонікаў і забівае яго ў доўгія нагавіцы ды ў яшчэ даўжэйшы ланцуг што-дзённых клопатаў. Пеця і Сенік не стрэліся на паднебных шляхах. Напароліся на сябе пад брамай фабрыкі, якую ў мястэчку называлі папросту тартак, а потым сустракаліся там ужо заўсёды. Пасля працы ішлі ў бар “Экспрэс”, выпівалі два-тры півы, чарапчу гарэлкі. А часам, у дні, калі іхніх жанчын асабліва даймаў свет, і калі жанчыны без лішняй цырымоніі адпачвалі свету той жа манетай, у такія вось дні чарапчака ператваралася ў бутэльку, а важныя мужчынскія гутаркі зацягваліся да глыбокай ночы.

Колька паехаў у далёкі свет, і пра яго тут забылі, тым болей, што мы ўсе паспелі жаніцца і ва ўсіх наших жанчын час ад часу здараліся благія хвіліны.

* * *

Вясна выпаўзла з пушчы белымі стужкамі анемонаў, разлілася фіялетавымі пралескамі, дзьмухнула ўплым, шаўкавістым ветрам, і нас, закарузлых у зімовым здранценні, пацягнула на гурнянскія лугі. Не шмат засталося з прызыбытага дзялінства. Палі, якія пачыналіся амаль з Вжасовай вуліцы і ператвараліся ў заліўныя лугі, у хісткія балоты ды, абмінаючы крутымі сцежкамі Старую Юдзянку, беглі дзесяці пад Барок, пад Пасечнікі, пад Пярэева, цяпер там і сям зарасталі мураванымі дамамі. На панадворках, бы экзатычная птушка ў клетцы, раскладала крылы роўненъка падstryжаная трава.

— Жыцце прыгожае, — як відавочны доказ банальному ўсё ж такі сцвярджэнню, Гжэсь расклаў здабытую на цесцях каўбасу. Сядзелі мы ва ўтульным закавулку за Старою Юдзянкаю і гулялі ў карты, папівалі ўплае піва, разважалі пра беспрацоўе, якое ў мястэчку пашыралася, бы інфекцыйная хвароба, не абмінаючы і нашай кампаніі. Дзень па-маленьку хіліўся на заход. Верабей, што прысеў у цяністым нутры ляшчыны, задрамаў

ад няма чаго рабіць і, страціўшы раўнавагу, шлённуўся на сухую траву. Падхапіўся засаромлены, паправіў дзюбаю ўскудлачаныя пёркі, разглянуўся і, супакоены нашай абыякавасцю, вярнуўся ў ляшчынавы цень.

— А да мяне зноў цепча звалілася, — сказаў Сенік.

Хлопцы кіўнулі галовамі ў знак, што ўсё разумеюць і спачуваюць, аднак выказвацца ўголас нікому не хацелася. Стомленыя цяплотаю, півам і картамі, драмалі.

Сонную цішыню парушыў далікатны шоргат, затым працяглы свіст паветра, быццам не верабей ужо, а нейкая большая птушка звалілася на зямлю. Хочучы не хоучучы, паднялі мы галовы. Атрасаючы з пінжака нябачны пыл, стаяў перад намі Колька. Стаяў і ўсіхіаўся.

— А ты тут адкуль? — Пеця падняўся, прысеў на кукішкі.

— Прыляцеў. Адтуль во, — Колька паказаў на чыстае неба.

— Як гэта — прыляцеў? — цяпнер і мы адзін за адным выпаўзалі з сухое травы, падыходзілі да яго бліжэй.

— Звычайна, прыляцеў і ёсё. Абяцаў жа...

— Значыць, што? Гоп-гоп, падскочеў і прыляцеў?

— Ага. Не адразу, вядома. Доўгія гады цяжкай працы былі. Не верыце, га?

Мы, праўда, не давяралі Колікам словам. Ён хіба і здагадаўся. Таму, узяўшы салідны разбег, падскочеў раз і яшчэ раз, раскінуў шырокі далоні, левай нагою адштурхнуўся ад стаптанай травы і ўзняўся над нашымі галовамі. Зрабіў шырокі круг па-над лугам, над лесам, накіраваўся да мястэчка. За высокім комінам малачарні павярнуў направа, абліцеў купалы новай царквы, успырхнуў над чырвонымі дахамі лясніцтва, над Вжасовай вуліцай і вярнуўся.

— І як? — спыталі паружавелыя ад ветру ягоныя шчокі.

— Ну, нічога сабе, — пакруціў галавою Гжэсь.

— Значыць, лётаеш, — ні то спытаў, ні то пацвердзіў Пеця. Ён не глядзеў на Коліка. Сачыў за чымсьці ў высокай траве і, адшукаўшы, схапіў тое штосьці зубамі,

змагаўся хвіліну з упартай матэрыяй капсулі, плюнуў і працягнуў Коліку сагрэтую на сонцы бутэльку. — За твой палёт! І за сустрэчу.

— Дзякую. Але — самі разумееце, калі лётаю — не п'ю. Нават піва. А зрэшты, — паглядзеў у неба. — Позна ўжо. І на вечер паказвае. Дзьмухне — не паляціш. Упоцемкі таксама ж...

Мы маўчалі. Бываюць людзі, якіх сустракаеш штодзённа і нагаварыцца з імі не паспеш. Бываюць і другія, стрэнеш такога раз у гадоў дзесяць — і адно, што табе прыходзіць на думку, — гэта маўчанне.

— Ну, хлопцы, мне пары. Справы чакаюць, — як і раней узяў ён шпаркі разбег, адштурхнуўся, праз хвіліну бачылі мы на фоне чыстага неба яркі зялёны пункт, а потым зелень Колікавага пінжака злілася з маёвым блакітам і знікла.

— Паляцеў, — Гжэсь сказаў тое, што і так усім было вядома.

— І х..й з ім, — груба падсумаваў Сенік.

— Вось табе і лётчык. Ветру баіцца, цемры баіцца, піва баіцца, — Пеця ўліваў у сябе апошнюю бутэльку. Па-над гладкай кругласцю цёмна-карычневага шкла паглядаў у пустое неба. А можа, так толькі, для зручнасці, дзеля спраўнейшага апаратнення сагрэтай на сонцы пляшкі, адкінуў назад галаву ды зусім і не сачыў за лётчыкам у зялёным пінжаку?

— І не пагаварылі. Цікава вось, што там у Коліка. Жонка, дзееці, — пашкадаваў Гжэсь.

— Якая там жонка! Патрэбны каму такі чудак?

— І праўда. Чудак. Заўжды разявам быў.

— І, пэўна, камуняк... Бачылі? Над царквою ляцеў і не перахрысціўся.

— Дурных не возяць, дурныя самі лётаюць, — Пеця адкінуў у траву парожню бутэльку. Мядзяны заходні прамень пакаўзнуўся на шклі і, спалоханы, пабег між ляшчын, між соснаў, у морак.

Крыжык

Бываюць дні, калі чалавека дастасе жыццё. Абыходзіць з левага боку, перакрывае сцежку з правага. Штурхаете каленам у задніцу. І толькі адзін праход пакідае свабодным – наперад, у прорву. І тады хочацца чалавеку намаляваць вечнасць. Узяць лісток звычайнай паперы, сціснуць у пальцах аловак і намаляваць яе, незразумелую і бязмежную.

І калі ўзнікне ў вас такое жаданне, і задумаецце даць сваёй вечнасці жаночы твар, не шукайце стройныя мадэлі. Яны падманваюць час джогінгамі, аэробікамі, каштоўнымі ліфтывнгамі. Махніце рукой на цыцатых прыгажуняў, што ў імкненні да дасканаласці ў свае грудзі, у гэтую самапяявучую паэму прыроды, у гэтую чистую бочку мёду, без залішніх сумневаў гатовыя да-даць ложжу сіліконавага дзёгцю. Толькі натуральная прыгажосць бывае вечнай. І таму дайце сваёй вечнасці твар бабкі Марусі. Ёсць у гэтым твары ўсё, што трэба. Паўзмрочныя маршчыны ад ста апошніх войнаў і светлыя промні ста перамір'яў, і бестурботныя радасці ўсіх летніх ранкаў, і разумныя смуткі восеніцкіх адвячоркаў. Ёсць у твары бабкі Марусі ўсе слова, з першага да апошняга. Гэтыя слова, у якіх паэты і празаікі перабіраюць, як у грушках-гнілушках, складаючы новыя вершы і аповеды. Пра ўзрост бабкі Марусі не пытайце. Старэйшым жыхарам вёскі застаецца ён неразгаданай таямніцай, а бугхалтарам, адуکаваным у матэматычных справах, атаясамліваецца з лічбай блізкай бязконцасці.

У гэтым годзе дванаццаты дзень лістапада настаў у нядзелю. Прыгожая была нядзеля, выведзеная на лістападаўскі свет такім жа жартам натуры, які час ад часу непрыгожым бацькам дорыць дзяцей – херувімаў. Сонца вандравала па-над зямлёй, як добры гаспадар, да прыходу зімы зазірала ў чорную бездань комінаў, ласка-ва да��раналася да дахаў драўляных дамкоў. І яшчэ на ўсялякі выпадак знітоўвала залатымі промнямі залатыя купалы царквы. Кругленыя, як і яно, сонца, купалы, што вызначаюць цэнтр мясцовага сусвету. А тутэйшы сусвет стаяў у межах немалой вёскі, сасланай прысусдам гісторыі ў своеасабліве месца. Калі б паглядзея на ўсход, ад беларускай мяжы адмяжоўвала вёску пала-са карлікавых соснаў. Сосны вырасталі сцяной, і гэтыя два бар'еры, натуральны і ўзведзены чалавечымі рукамі, дапаўнялі адзін аднаго. Можна б падумаць: вось тут і за-канчаеца свет.

Натура заўсёды вызначала чалавеку межы і ставіла бар'еры. Разгортвала шырокія акіяны і ўзводзіла высокія горы. І нават неба падняла вышэй ад зор, каб маглі мы дайсці да яго не раней, чым апошнім позіркам.

Але ў гэтым месцы натура пашчыравала лішне. Хто мог адсюль збегчы, даўно ўжо збег.

Тым часам з захаду ішла Еўропа. Падыходзіла маруд-на, нага за нагой.

З усходу вёска пачыналася адной вуліцай. Сціснутая абапал аднапавярховымі дамкамі, цягнулася кіламетр на захад, за некалькі дзесяткаў кроکаў да сядзібы мясцовай улады раздзялялася на два асфальтавыя струменьчики. Адзін браў напрамак на поўдзень, другі на поўнач. На бе-разе паўднёвага струменьчыка прысеў на кукішках бар “Капрыё”. Раней месцілася тут дзяржаўная крама, звы-чайны кубік. абшастаны далонямі часу і рукавамі натоўпу, збітага ў штодзённай чарзе. Але новы ўласнік памяняў усё. Прыладзіў стромы казырок, а побач з франтовай сця-ной, на ўсёй яе даўжыні з'явілася веранда. І цяпер скла-

далася ўражанне, нібыта дамок польскага горскага газды ўскараскаўся на маленькую іспанскую гацыенду, і на век вечны застылі яны, знерухомелі ў міжнародным капуляцыйным акце. Але насамрэч за сценамі, размалёванымі ў карычнева-жоўтую шахаўніцу, хаваўся бар. Залай, дзе раней прапанаваліся на продаж бляшаныя вёдры, цвікі і сталёвыя зубы баронаў, авалодаў прылавак з двумя піўнымі кранамі.

З левага боку прылаўка новыя гаспадары ўладкавалі эстраду. Хапала там месца бубнару, двум гітарыстам і найважнейшаму ў аркестры, клавішнаму інструменту. Інструменты напаўняліся жыццём раз на тыдзень, у суботу вечарам. Яшчэ ў дзевяностыя гады дваццатага стагоддзя ўсе суботнія вячоры гаманілі музыкай. Цяпер, у выніку рашучай круцыяты бацюшкі Тараса, канцэрты і танцы абмежаваліся да суботніх вячораў, не пазначаных у календары чорным, посным колерам. Ды і шарэнгі ахвотных да танца скараціліся значна, і аркестр часцей за ўсё іграў дзесятку старых халасіякоў, што на спіне трываюць сцены бару, а ў руках куфлі з півам.

У суботнія вячоры заходзіў у бар “Капрыё” і мясцовы дэпутат Сальцісон. Жонка, назіраючы, як, падаўшы кароў, мые рукі, як голіцца, як папляваўшы на пальцы, папраўляе прычоску, выходзіла з'едлівым пытаннем:

– Ты што, зноў у бар?

– У бар, ясна, што бар. Дурная ты баба. Сёння ў бар, а заўтра ў царкву сходзім. Не бывае палітыкі без ахвяраў. У дэмакраты месца палітыка побач з электаратам.

Дэпутат Сальцісон у маладосці таксама дакрануўся быў да чароўнага свету музыкі і гармонікам увёў у сяменае жыццё не адну мясцовую пару. Гэты факт даваў яму правы лічыць сябе экспертом і ў музычнай прасторы, і Сальцісон, дапіваючы сёмае піва, кідаў у бок падмосткаў:

– Хлопцы, а вы “Кацюшу” зайграйце. З мяне піва, для ўсяго аркестра, калі ў вас атрымаецца.

І тады гітарысты адступалі пад сцяну, бубнар адкладаў свае палачкі, а Валік Кот, майстар па клавішах,

ганарлівым позіркам агортваў залу, націскаў патрэбны гузік і нават, для фасону, перабіраў пальцамі па клавішах. Маленькая, плоская дошка адгукалася голасам гармоніка. Другі гузік пераўтвараў яе ў скрыпку, яшчэ іншы ў саксафон, флейту або ў анёльскую арфу. І ў сваім бяздонным рэпертуары дошка знаходзіла і “Кацушу”, і “Каробушку”, і “Ярмаркі-краскі”, і ўсе гіты самага апошняга Еўрабачання.

– О-бана! О, тэхніка! Гэта ж разумнейшае за Майсеву скрыначку, – не давяраючы сваім вушам, Сальцісан смутнеў і ныраў у восьмы куфаль, і з кожнай ноткай прыходзіў да слушнай высновы, што розум і ўяўленне гміннага дэпутата ў канфрантацыі з інтэлігенцыяй электроннай машыны прысуджаныя на руйнуючу паразу. І ўжо не прапанаваў аркестру піва ўзамен за песню пра яблыні і грушы, што наліваюцца белым квеццем у прыгожы майскі час.

Другое памяшканне бару “Капрыё” таксама дасканала захавала ў памяці той вясёлы час за Народнай Польшчай, калі ўсе людзі былі роўныя і, сціснутыя ў чарзе па цукар і курыны паштэт у бляшанцы, вельмі сабе блізкія. Гэтым памяшканнем валодалі дванаццаць квадратных столікаў. Часам гэтыя столікі разбягаліся па ўсёй плошчы залы, а часам па падлозе з мармуровай крошкі з'язджалі пад сцены, ствараючы такім чынам пространь для танцаў.

Калі б глянуць на вёску з птушынага палёту, можна б прыйсці да адзінай высновы: ролю галоўнага архітэктара заўсёды выконваў тут выпадак. Менавіта ён на бэрэзе паўночнага асфальтавага струменьчыка і ўзвёў пажарніцкае дэпо. Але ў гэтым будынку жыццё ішло марудным крокам. І пачынаючы з дня, калі адзіны мясцовы піраман Ванька Стэцюк патрапіў за краты, чырвоная баявая машына пажарнікаў вытыркалася на белы свет толькі пры нагодзе народных фэстаў, што адбываліся за вёскай на штучным вадасховішчы. Першым турам ցягнула на вадасховішча народных спявачак, загорнутых у вышыва-

ныя касцюмы, другім – скрыні піва, каўбасу звычайную, сасіскі і гарчыцу, а ў выпадках вельмі важных – нават маленькага сімпатычнага кабанчыка. І гэты кабанчык, калі ўжо пасадзілі яго на ражно, круціўся ў танцы не менш спраўна, чым прысадзістыя народныя вакалісткі.

За апошнімі будынкамі асфальт раптоўна знікаў, нібыта пад зямлю правальваўся, накрываўся мяккай пярынай пяску, на ўзгорачку, за могілкамі выходзіў дзвюма калінамі, размежаванымі доўгай стужкай травы, і, спраўна абыходзячы могілкі, бестурботна плыў на захад, у Еўропу.

Аднак гэты прыгожы дзень паціху пераўтвараўся ў саноўны лістападаўскі вечар. Дакладна так, як чорныя, густыя чутрыны хлопцаў ахуноўца ў сівізну, і гарачая прыгажосць уступае поле сакрэтнай і халоднай прыгажосці мужчынскай спеласці.

Сонечныя промні спаўзалі на стрэхі хатаў, на царкоўныя купалы, саслізгвалі з іх, падалі ў траву ля падмуркаў і засыналі там да наступнага ранку.

У гэты вечар бабка Маруся прысела на кухні, паглыбілася ў тоўстую кнігу, апраўленую ў пацёrtую скрупу, упрыгожаную пазалотаю і замыславатымі бляшанымі кветкамі. Зжоўклыя старонкі кніжкі і моцна абшастаная скура на вокладках сведчылі, што маем справу з моцна зношанай аднагодкай хрысціянства.

Жанчыны, якім у маладосці здарылася безразумна прагулянца слядамі зрынутых анёлаў, з ходам гадоў паддаюцца неверагодным метамарфозам. Сціраючы старыя сарамлівия сляды, горача аддаюць час святым кнігам. І чым больш такіх слядоў трэба выкінуць з памяці святога Пётры, tym больш кніжак накопліваеца ў іхніх хатках.

У хаце бабкі Марусі папера, задрукаваная гісторыямі з таго і гэтага светаў, запоўненая біяграфіямі святых і грэшных, завальвала паліцу побач з кафлянай печкай, валялася на стале і пад столом, і наўпрост з падлогі вырастала да столі. Можна падумаць – а што, калі б не столь, падбітая лямцевай плытай і памаляваная белай

алейнай фарбай? Святыя кніжкі сягнулі б воблакаў і, як драбіна Іакава, спалучылі б свет зямны і свет нябесны.

Адвячоркам дванаццатага лістапада дзве тысячы шостага года, не запальваючы святла, бабка Маруся вандравала сонечнымі далінамі Абязанай зямлі. Вандравала па вобмашку, на пальцах рук, бо вочы даўно ўжо адмовіліся служыць сваёй гаспадыні. Вандравала з аднаго азіса ў другі, не дапамагаючы сабе ні компасам, ні геаграфічнымі картамі. Нават вочы і электрычнае свято былі для яе лішнімі. У гэтым рэгіёне свету яна ведала кожны закавулак, і ў адрозненне ад прарока Майсея, не мусіла марнаваць ажно сарака гадоў на тое, каб перайсці бяскрайнюю гарачую пустыню. Спынілася якраз на береze Чырвонага мора. Стайшы дыханне, назірала за ізраільцянамі, што збягаяюць з егіпецкай няволі. Бачыла паднесены конскімі капытамі туман пылу і бліскучую сталь мячоў і чула дудненне капытоў і галасы егіпецкай пагоні. Аддалася дашчэнту экспрэсіі абразка, калі раптам нехта грукануў у дзверы.

Калісьці, даўно таму, калі мясцовы свет быў яшчэ малады, не грукалі тут у дзверы. Першыя жыхары былі знаёмымі ад заўсёды, усё пра сябе ведалі, і пазнавалі аднаго па кроках, па паходцы, па інтанацыі голасу і маўчання. І калі не навучыліся чытаць свае думкі, дык праста таму, што іх думкі былі кропля ў кроплю падобныя, і калі б гэтыя думкі, дзеля гульні або праз няўлагу памяняць, ніхто б таго не заўважыў. Аднак з прыходам эпохі тэлевізараў, менавіта адсюль, з драўляна-шкляных скрынак людзі ўзялі шмат дзіўных звычаяў. Вывучылі польскую мову, бульбу пачалі спажываць відэльцамі, мыцца ў ванне і грукаць у дзверы. Вось і цяпер Сальцісон грукнуў. З другога боку дзвярэй адказ не прыйшоў, і Сальцісон націснуў клямку.

– Добры вечар, бабка Маруся.

– А хто ж там прыйшоў, – не аглядаючыся, запытала бабка.

– Я, – адказаў Сальцісон.

— Мы прыйшлі, — дабавіў слова і другі прышэлец. Высунуўся з-за спіны першага і, працягнуўшы шыю, зазірнуў у кніжку. — А што ж чытаеце, бабка?

Другі мужчына называўся Коля Чокун. У маладосці працаўаў у мясцовым калгасе, было ў яго сваё сядзельца на трактары і свае талончыкі на цукар і вяндліны. І гэтыя талончыкі сведчылі пра чалавечую прысутнасць у свеце жывых не горш за царкоўныя або загсаўскія метрыкі.

Даўно было. Сёння нават прозвішча Колькі, чорным атрамантам запісаное ў пашпарце, сцёрлася, пайшло ў няпамяць, а мянушка зжылася з імем, як з векавай бярозай зжывaeaцца амяла, пераплятаеца з бярозавым лісцем, утульваеца ў галлё і п'е жывы сок наўпрост з каранёў. І толькі калі бяроза засонхе і згубіць апошняе лісцё, толькі тады амяла выходзіць на свет і коле ў вочы ненатуральнай чужасцю. І калі праз гады Колька аддасць апошняе дыханне, калі бацюшка Тарас праз адчыненыя насцеж дзвёры Псалтыра вывядзе яго на бязмежныя прасторы неба, калі суседзі над жоўтым узгорачкам паставяць драўляны крыжык і замацуюць таблічку, прачытаем: Мікалай Каляда, жыў, памёр, спакой душы ягонай. Прачытаем яшчэ раз і яшчэ, і запытаем у думках: “То Колька не Чокун быў? То Колька быў Каляда?” І адступім тры крокі ўбок, заходзячыся ад здзіўлення: штосьці тут не так.

Мовазнаўцы з заплюшчанымі вачыма распрануць да костачкі кожнае чалавече слова, парэжуць яго на склады, на марфемы і паасобныя гукі. Настаўнікі гісторыі патлумачаць дзеткам, чаму Баляслаў стаў Хробрым, Іван Жахлівым, і чаму аб грудзі Рышарда білася ільвінае сэрца. Але не пытайце ні гісторыкаў, ні мовазнаўцаў, адкуль прыйшлі на свет Чокуны. І не губляйце час на гарантнне тоўстых кніжак. Прысядзьце за стол з мясцовымі мужчынамі і пачакайце таго моманту, калі адчыніяцца іх сэрцы, і калі ў брацкіх абдымках сплятуцца іх душы. І ў доказ мужчынскага адзінства Колька ўздыме чару, і скажа Васільку і ўсім астатнім: “Ну што, хлопцы, чокнем!” Не

прапусціце той қароткі момант, калі ўзнятыя па-над сталом кілішкі аб'ядноўваюцца ў чыстым, як шкло, пацалунку.

Ігнаруючы вагу малых спраў, бабка намацала свой абшастаны кіёк, узніяла яго над галавой і загадала:

– А ну-ка, расступіся, мора!

Праз прачыненае акно заляцеў на кухню бадзёры лістападаўскі вецер. Хістануў фіранку, перакінуў колькі старонак кніжкі, размежаваў марскія хвалі, і, уцікаючы ад егіпецкай няволі, ізраільскі народ пайшоў сухой на-гой на другі бераг.

Бабка правяла ўцекачоў вачыма і толькі цяпер, упэўненая, што нічога ім не пагражает, закрыла кніжку. Паклада кіёк на стол і спакойна сказала:

– Святло засвяціце. Там во, побач з дзвярыма ўключалка. З левага боку.

Колька вярнуўся да дзвярэй, намацаш пstryчак – і зрабілася светласць. І бабка запытала:

– А чаго прыйшлі?

– Бо ведаецце, бабка, ёсць справа. Трэба схадзіць у адно месца. Тут, цалкам блізка, – Чокун пачухаў патыліцу і зірнуў на гадзіннік. Набліжалася пятая вечара.

– А якое ж гэта месца? У царкву, можа б, я і схадзіла, але не магу. Ногі адняло. А бацюшка Тарас, калі пасля Калядаў заходзіць з малітвай, заўсёды пытае: “Марыя, а чаму вы ў царкву не заходзіце?” І я заўсёды адказываю: “Ой бацюшка! Гадоў ужо ці не дваццаць нос за парог не высоўваю. На гэтых маіх гірах толькі ў рай ужо пайду, нікуды болыш. Але ці прымуць мяне туды?” – сказала і задумалася над апошнім пытаннем.

– Прымуць, бабка. Каго ж там прымаць, калі не вас? Нават святы Пятро столькі царкоўных кніжак не перачытаў, як вы, – Чокун абвёў вачыма хаатычную бібліятэку, хрумкнуў, збіраючы слова, і дадаў: “Прымуць як піць даць. На ўсё будзе час. А сёння не святому Пётру, сёння вы нам, жывым. патрэбная.

– Я? А навошта я каму?

– Як, навошта? – Сальцісон таксама зірнуў на гадзіннік

і, ляснуты па спіне яго бязлітасным цікannем, прыйшоў Чокуну з падтрымкай. – Ды вы бабка што, тэлевізар не глядзіце? Выбары ж сёння, і кожны грамадзянін павінен выканаць свой абязязак. А вы грамадзянка ці не? – запытаў і сам адказаў на пытанне: грамадзянка, ды не абы якая – самая старэйшая ў вёсцы!

– Тэлевізар не гляджу. Гадоў ці не трыв, як вецер зламаў антэну, і не гляджу. А гэтыя выбары, значыць што? – не зразумела бабка.

– Выбары, бабка, значыць трэба схадзіць у дом культуры і паставіць крыжык побач з прозвішчам нашага войта. І за мяне пры нагодзе можна голас аддаць. Як за дэпутата ў гмінную раду.

– Ага, – уздыхнула бабка. Лістанула запісаныя ў памяці абрэзкі і запытала: – А войтам хто ў нас цяпер? Той, што заўсёды быў? Памятаю, Герэк у Варшаве настаў, а ён у нас.

– Той жа, бабка. Дык навошта нам другі? А Герэк, бабка, дык даўно памёр ужо, – удакладніў Сальцісон.

– Так? – бабка склала далоні як да малітвы і войкнула: – Госпадзі, усё малодшыя ды малодшыя сыходзяць з белага свету. Але, кажаш, наш жыве?

– Жыве бабка, жыве.

– Дзякую Богу. Прыгожы мужчына. Калісьці я да яго па шыфер хадзіла. Заходжу ў кабінет і кажу: дайце асігнату на шыфер, пан начальнік. Бо тады яшчэ не войты, начальнікі тады былі. А ён адказвае: “Няма шыфру, бабка Маруся. Не давезлі. А я ж не магік, ваду ў віно вам не пераўтвару”. Гадоў пяць я абівала там парогі, а ён усё рукамі разводзіў. Няма і няма. Аж нарэшце кажа: “А, напе, упартая жанчына”. Не ведаю, ці давезлі шыфру, ці я яму абрыдла? А можа вывучыў, як пераўтвараць ваду ў віно, бо і пакінуў гэтых сваіх камуністаў і ў царкву пачаў заходзіць. Добры чалавек.

Сальцісон, заахвочаны апошнімі словамі, схіліўся да бабчынага вуха і, дыхаючы ў квяцістую хустку, ні то запытаў, ні то заяўвіў: – Дык пайшлі, бабка.

– Не пайшлі, не пайшлі, – запратэставала бабка Маруся. Ногі не панясуць. У царкву вось я схадзіла б, але не змагу.

– Ну бабка! Як жа так? Вы ж сама сказалі, чалавек добры, і шыфер калісці даў, і на галаву не цячэ вам.

– А якраз крыху і працякае. О, там, – схапіла кіёк і пацэліла ў месца, дзе столь сыходзіцца з комінам. – Псалтыр так скруціла ад сырасці і зжоўк, што ўжо чытаць немагчыма. Добра, што я яго раней напамяць выучыла.

– Ой, бабка. Дзірка ля коміна заклеіцца. І пры нагодзе антэна паставіцца, тэлевіzar зноў зможаце глядзець.

– Так? – Пацікавілася бабка. – А хто і калі?

– Ну, заўтра, або калі там будзе час. Я сам, сваімі рукамі ўсё зраблю, – Сальцісон падышоў да печкі, задраў галаву і вачыма ўяўлення ўбачыў сябе, як сунецца да коміна, як стогне абымшэлы шыфер і скрыпяць кроквы пад напорам буйнога жываціска. І Сальцісон вярнуўся на сярэдзіну кухні.

– Вы толькі прагаласуйце, бабка. Івойт, і я, як дэпутат, мы ўжо давядзем справу да канца. Скажацца Васільку, або Чуме, адрамантуюць. І так дындаюць наўкол бару, пальцам за палец не зачапіўшы. Да зімы і следа не застанеца.

– Э, там. Усе толькі абяцаюць, ды абяцаюць. А чакаць зноў гадоў пяць давядзеца, – буркнула бабка і, знеахвочаная недасканаласцямі гэтага свету і ягоных жыхароў, адкрыла кніжку і вярнулася да няскончанай вандроўкі. А яны прыслі каля бабкі, на лаве, прыткнёнаі да стала на ўсю яго даўжыню. У аглушальнай цішыні гаманіў гадзіннік. І калі даўжэйшая стрэлка выструнілася на зважай, над цыферблатам адчыніліся маленькія дзверцы і адпусцілі на свет зязюлю, мабыць, не малодшую за гаспадыню гэтай хаты. І зязюля кукала і кукала, у бясконцасці. Госці, падцягваючы рукавы балоневых куртак, згінаючы ў лакцях руکі, раз пораз зіркалі крадком на гадзіннікі.

У звычайнія дні ніхто тут не сочыць за ходам часу.

У доўгай епархii важных і важнейшых спраў час займае ці не апошнje месца. Гэта ж свой, мясцовы час. Увязаны як сабака на ланцугу, кружыць па невялікай акрузе мясцавага далягляду, часам нават знікае з поля зроку, але адвячоркам заўсёды вяртаецца. І падкуліўшы хвост, пабрэхвае знаёмым голасам, і лашчыцца аб нагавічыны, за-сунутыя ў халівы гумофільцаў. Аднак і ў гэтым самым спакойным закавулку свету бываюць дні асаблівия. Да-лёка, на лініі далягляду прачыняюцца нябачныя дзвёры, і ў шчыльную, стабільную пространь прарываюцца подыхи няўпэўненасці і хвалявання. Нешта заўжды прысут-нае можа сысці і ніколі не вярнуцца.

Зязюля замоўкла, вярнулася ў сваю клетку. Бабка Маруся гартанула кніжку і патрапіла пад першыя кроплі дажджу, прадракаючыя вялікі патоп. Ной тым часам справіўся з загрузкай жывога інвентару і якраз паставіў крок на свой хітры каўчэг, калі раптам пачуў голас бабкі Марусі: “А пра курачкі ты не забыў?” Ной спыніўся, авбёў позіркам даўгі на трыста і шырокі на пяцьдзесят локцяў борт і адкрытай далоняй ляснуўся па галаве: “Маецце рацыю, бабка! На смерць забыўся. От, склероз стары. Яшчэ момант – і пазбавіў бы чалавецтва такіх прысмакаў, як яечня на скварках і печаная на ражне курачка”.

– Ну бачыш, – усміхнулася бабка. – Ганяй за чубат-кай.

– Што кажаце, бабка? – Сальцісон схіліўся і праз плячо зазірнуў у кніжку, але бабка махнула толькі рукой, нібыта адбіваючыся ад назойлівай мухі:

– Ціха сядзі, калі хочаш яшчэ паабедаць булёнчыкам на кураціне.

Сальцісон зірнуў на Чокуна, Чокун – на Сальцісона.

– І што робім?

– Пачакаем. Пачытае і памякчэе. Праз пятнаццаць хвілін свет не праваліцца, – пазяхнуў Колька. Склаў далоні на грудзях, выгодна выцягнуў ногі, зноў пазяхнуў. У гэты момант ён быў як палярнік, што

няўхільна набліжаецца да міфічнага полюса. Ужо бачыць у далечыні мэту вандроўкі, ноздры ўжо ловяць пах перамогі, ужо ўпэўнены ў поспеху. І тады спыняецца, раскладае апошніе вогнішча, каб спапяліцся ў жывым агні усе сумневы і дрэнныя моманты вандроўкі, усе ахвяры і нягоды. З вогнішча выходзіць цяпло, лашчыць ступні, плечы, а промні маюць упэўненасць і чуллівасць жаночых далоняў, што замінаюць цеста на святочныя пернікі і макоўцы.

Часам, закрываючы вейкі, адчыняем дзвёры ў мінуўшчыну – прызабытую, але ж не мёртвую, бо мінулае бывае, як трава, што ніколі не памірае. І хопіць зварушыць з месца камень, каб зноў паднялася да сонца.

Добры анёл сну яшчэ раз крануў вейкі Чокуна, Колька мацней заціснуў вочы і ўсміхнуўся праз сон. Галава схілілася на плячо, утулілася ў гладзь балоневай курткі. І Колька яшчэ мацней пачуў цяпло, што выходзіць з вогнішча памяці. І яшчэ пачуў, як паміж шчакой і курткай упіхаецца жаночая далонь. Спачатку вялікі, пасля ўказальны палец. Увайшлі і знерухомелі. А Колька расплыўся ў поўнай усмешцы. Успрымаючы ўсмешку, як дазвол і заахвочанне, да двух першых, спраўна далучыліся тры апошнія пальцы. І цяпер цэлая далонь гладзіла непаголеную шчоку. Спрабаваў мацней перакуліць галаву і вуснамі дакрануцца да жаночай далоні. Але не атрымалася. Замест пацалунку вусны азваліся пахрапваннем. Мяккім, тонкім і цэплым, як варкаванне голуба, што спакушае распятыю ў палёце галубку. На такі сігнал левая далонь жанчыны прызямлілася на правае мужчынскае плячо, і Колька, не расплющваючы вачэй, раптам зразумеў, што яго заносяць у танец. І ён плыве ў танцы. Уздымаецца на пальцы, ападае на левую ступню, у той момент кончык правага чаравіка, на адзін міг, кароткі, як палёт матыля, дакранаецца да падлогі з мармуровай крошкі. І Колька перасыпаецца з такта ў такт, як пясочны гадзіннік пе-

расыпае пясок з аднае хвіліны ў другую, збягаючы ад мінулага ў будучае.

— Танец — простая справа, — падумаў Колька. Куды прасцей, чым вадзіць трактар. Ці не ў школе я танчыў апошні раз? А тут, глядзіце, як у мяне атрымліваецца!

— Ты прыгожа танчыш, — сказала жанчына, і Колька праз заплюшчаныя вочы адказаў пачутае ў думках: — Бо танец зусім простая справа. Танчыць прасцей, чым вадзіць трактар. Але і ты, Таццяна, таксама прыгожа танцуеш, — дадаў і толькі цяпер, ад здзіўлення, адкуль ведае яе імя, расплюшчыў вочы. На вышыні твару цёплай хвалій калыхаліся пышныя жаночыя грудзі. Зняволенныя, замкнёныя ў аковах чырвонай блузачкі, поўнай сваёй сілай напіралі на гузікі, і праз адзін такі гузік нават удалося ім прарвацца. Колька неахвотна адвёў вочы ад чароўнай з'явы, пабег позіркам праз залу. На маленькай эстрадзе Валік Кот перабіраў пальцамі магічныя клавішы, Сальцісон ад вуха да вуха расцягваў мяхі акардэона, а войт нешта крычаў у мікрофон. Аднак ягоныя слова знікалі ў музычнай прорве. І войт схіляўся яшчэ бліжэй да мікрофона, ягоныя вусны дакраналіся да срэбнай сетачкі.

— Цішэй там! Цішэй, грайкі, — гукнуў, і аркестр змоўк.

— Танцуйце каханыя. Танцуйце і кахайце адзін аднаго. Усё для вас.

Паставіў крок назад і, акрылены бязмежнай радасцю, хапіў Сальцісона за вуха: — А не казаў я? Не казаў, што ўсіх тут пажаню? А я як скажу, дык скажу. Ці не так, Сальцісон?

— Так, панвойт. Вы як скажаце дык скажаце, — паслушліва пацвердзіў Сальцісон. — Іншыя толькі нара-каюць ды бядуюць. Маўляў, жанчын у нас няма. Маўляў, у горад усе паўцякалі. Каму няма, таму няма. А нашвойт, калі ласка, шах-мах — і ёсьць жанчыны. Поўны аўтобус бабаў з Беларусі прыташчыў. Вось галава!

— Ну, ведаеш, Сальцісон. Хочаш быцьвойтам, трэба галаву мець на сваім месцы. І кантакты за мяжой. Адзін тэлефон у Пружаны і па справе, — пальцамі правай далоні

згарнуў пот з лысіны, ухапіў мікрофон і, зніжаючы голас пад Леанарда Коэна, завёў на замежную ноту: *Dans mi, dans mi, dance mi, až po miłości kres.*

Разгублены Сальцісон сам ужо не ведаў, іграць, ці не іграць, перабіраў пальцамі клавішы гармоніка і гузікі басоў, на ўсялякі выпадак не расцягваючы мех. А зал кружыў у танцы. Танчылі ўсе, хто даўно забыў, што такое танец. Старэйшыя халасцякі калыхаліся ў вальсе, малодшыя, спатыкаючыся на здрадлівяя парогі рытму, затоптваючы ў падлогу паасобныя ноты, ішлі да шчасця ўласнымі, прыдуманымі на гэты адзін вечар танцевальнымі фігурамі. Танцам вярталіся ў маладосць, у тыя хвіліны, калі ў вёсках і малых мястечках усе людзі роўныя, бо ў іх ёсць надзея. У такім танцы музыка лішняя, дастаткова ўласных думак.

Тым часам Колька вярнуўся да грудзей, пагойсваючых перад вачыма, і з радасцю ўбачыў, што грудзі Таццяны справіліся з другім гузікам і пасцяхова бяруцца за трэці. Яшчэ хвіліна – і выйдуць на волю.

– Ты, адбіваны, – пачуў моцны штуршок у плячо. Намагаўся павярнуць галаву, але яна, як ні дзіўна, засталася на ранейшым месцы. – Адбіваны, кажу. Ты чуеш? – цяпер ужо дакладна распазнаваў голас Сальцісона, а чарговы штуршок, маднейшы, пайшоў у вуха, і Колька пачуў, як галава, раней непаслухмяная і нерухомая, зрываецца з шыі і, нібыта футбольны мячык, ляціць наперад, і спадае ў цёплую, мяккую пуховую чырвань блузачкі. Раптоўна расплюшчыў вочы і спатыкнуўся вейкамі на тоўстую ваўнянную душагрэйку бабкі Марусі.

– Ты што, спаць сюды прыйшоў? Ты ўжо забыўся, навошта нас сакратар у свет паслаў? – голас Сальцісона западаўся ў чорную студню і вяртаўся адтуль гучным лакаматывам.

– Нічога я не забыўся. От, найшла дурная дрымота, – Колька праціраў вочы.

Пасля поўдня ў бары “Капрыё” гмінны сакратар паставіў на столік дзве бутэлькі гарэлкі “Зуброўка”.

Расхіліў крысё пінжака, спраўным эквілібрисцкім руham выцягнуў іх на дзённае свято, як маг дастae з капелюша белага труса. Чмокнуў шклом аб школу, павярнуў дномверх, каб не захліснуцца паветрам пры адкрыванні, спраўна зняў капслі і паралельна, з дзвюх рук наліў дзея шклянкі, затым яшчэ дзея.

— Хлопцы, не скажу, справы не стаяць цалкам дрэнна, але ж і называць сітуацыю добрай было б рызыкоўна. Давайце ў дом культуры ўсіх, хто жывы і яшчэ не прагаласаваў. Спіс атрымаеце ў старшыні камісіі. Чума, Васілёк, Чокун, Сальцісон — цяпер усё ў вашых руках і ваших нагах. Пераможам, не пашкадуеце, — на апошнім слове сцішыў голас, пакідаючы іхняму ўяўленню ўсе прывілеі і гонары, належныя пераможцам вялікіх і маленъкіх войнаў. — Ну ўсё, давайце. Хто не зможа на сваіх нагах, цягніце на спіне. А калі трэба падмацаўца, заходзьце сюды. Барменка ў курсе, усё за кошт гміны. Толькі, вядома, у разумных мерах, бюджет у нас небагаты.

Вочы беспрацоўнага Васілька заславаліся бліскучым шклом. Шкло зліося ў празрыстую жамчужыну, і жамчужына пакацілася па шчацэ, шлённула ў шклянку. Агаломшаны Чума адным глытком заліў у горла пякучае змесціва, а Чокун зморшчыў лоб, шукаючы ў памяці той дзень, калі апошні раз свет звяртаўся да яго па дапамогу.

І толькі гмінны дэпутат Сальцісон, нечаканым ходам здарэння ўключаны ў гэты народны партызанскі атрад, сачыў сваю порцию малымі, арыстакратычнымі глыткамі. І як пакрыўджае дзіця, зіры ў на барменку Валянціну, на прыпісаных лёсам таварышаў нядолі, на сакратара. На адзін кароткі міг іх позіркі перасякліся. Сакратар, збягаючы ўслед за неадкладнымі справамі, быў ужо ў дзвярах. Але ж спыніўся, вярнуўся назад. Моўчкі паціснуў чатыры далоні, гладка паголенай шчакой крануў чатыры шчачністыя шчакі. Дакладна так славутыя правадыры пасылаюць у бой сваіх лепішых

гвардзістаў. Далонь Сальцісона сакратар паціснуў мацней і прытрымаў даўжэй.

– Не мушу гаварыць, разумееце самі, Сальцісон, на вас, як на гмінага дэпутата, войт ускладае найбольшую адказнасць і асаблівым спадзяванні, – сакратар папесціў цёплым, бацькоўскім позіркам усе чатыры фігуры і дадаў: – Ідзіце і перамагайце.

І яны адставілі чатыры парожнія шклянкі і пайшлі.

– Ты спаць сюды прыйшоў? – голас Сальцісона паўтарыўся загушчаным рэхам. Лішне, Колька поўнасцю ўжо выкараскаўся з абдымкаў сну і прыходзіў да берагоў рэчаіннасці, акружаны воўчым стадам страшных думак: “Божанькі, гэта ж заўтра ўжо! Заўтра наш войт можа не быць войтам! І ўсё, як заўсёды тут, памяняецца да горшага. Прыйшлі Валенса з Бальцаровічам, і што? І адразу мой трактар чэрці на хвастах паняслі. Цяпер прыйдзе новы войт і навядзе свае парадкі. А Таццяна з'ехала і не вернеца ніколі. Казаў жа Сашка Карчук, што гэты новы кандыдат ніякіх ходаў па другі бок мяжы не мае. З дэмагратамі іхнімі тузыеца і Лукашэнку абяляць імкненца. І вось, барані Бог, і туды завітае Еўропа з сваёй дэмагратыяй, і калгасы ляснуцца, як і ў нас было, дык і Таццяна збяжыць у якісьці Брэст, або і Парыж. А ў Парыжы напляваць на Кольку Таццяне, – халодная, лістападаўская маланка тузанула Кольку з лавы, кінула на падлогу, на калені. Ён кленчыў, узіраючыся ў очы бабкі Марусі. У гэтых старых, як свет, вачах кандэнсаваліся ўсе найлепшыя хвіліны гісторыі ўсяго чалавецтва. Пампей, знікаючыя ў попелах Везувія. Рым, адным жэстам, адным словам імператара Нерона пераменены ў найбуйнейшыя вогнішча старажытнага свету. І нават луг пад Грунвальдам быў там. Цёплы луг, зам-глёны папарваочымі копкамі чырвонага сена. Але звычайнія людзі, хто не імкненца жыць вечна на каменных пастаментах і ў папяровых лабірынтах гістарычных падручнікаў, – яны не шукаюць у сумеснай памяці мост, расцягнуты па-над ракой крыві і ахвяраў. Мост з гор-

шага берага да лепшага. Яны шукаюць вядомае толькі сабе, імгненні і хвіліны, што капляй сэрца згубіліся ў прыдарожных васільках, у польных маках. І ў вечных вачах бабкі Марусі Колька адшукаў стары аўтобус на беларускіх нумарах. Аўтобус марудна і неахвотна, кашляючы чорным дымком, кіраваўся на мяжу, на Палоўцы, Пяшчатку і далей, у Пружаны. І ўбачыў Колька, як праз заднюю шыбу аўтобуса жаночая далонь махае хустачкай на развітанне. І халоднымі дрыготкамі ўскalыхнулася душа, і прытулілася да цёплага страёніка. Як і тады, працягнуў руку ў кішэню. Але хустачкі памахаць у адказ там не знайшлося. І пальцы заціснуліся мацней на пачку папяросаў, безразумна пакамечылі дзве апошнія “прымкі”, днём раней набытыя ў кантрабандыстаў.

– Бабка, а калі б мы вас заняслі ў дом культуры?

– Як, заняслі? На руках?

– На руках. На гэтых вось, – у голасе Чокуна прагучала дэсперацыя. Стрэлкі гадзінніка пайшлі насустрэч чарговай гадзіны і, не спыняючыся, ішлі далей, да акна, на вуліцу, да прачыненай на мяжы гарызонту фортачкі ў невядомае.

– Калі на руках, я падумаю.

– Думайце, бабка. Думайце, абы хутка.

– Розныя калісьці мяне на руках наслі. Хто толькі ў сіле быў, той і насіў. Ніхто не адказваўся, – усміхнулася сваім думкам, цукеркавая слодыч усплыла на яе вусны. Але раптам замоўкла, адступіла ў сябе. Дакладна так адступае чалавек, што вышпарыцца наперад у радаснай гонцы, забываючы пра парваныя на задніцы нагавіцы, што ўсміхаюцца свету белымі зубамі кальсонаў.

– Ну як, бабка? Ідзэм паставіць крыжык? – ад хвялявання, каб не прапусціць доўтачаканае слова, Чокун завіс вачыма на вуснах бабкі Марусі.

– Нікуды не пайду. У царкву пайшла б, свечку б паставіла, за майго Арцёма і за ўсіх родных. А крыжыкі мне навошта? – цяпер зачынілася ў сабе на тры замкі. Аблакацілася на стол, паставіла падбародак на далонях

і глядзела ў акно, на сваё адлюстраванне, размалёванае паўсвятлом на паўэмрочным шкле.

– Блін, прыдумай што-небудзь, – Чокун тузануў Сальцісона ў спіну. – А восьмай зачыняць участак – і канец песні.

– А нібыта чаму я?

– Чаму, чаму. А хто гмінны дэпутат? Я ці ты?

– Ну, я.

– Значыць, табе і падумаць трэба. А можа, ты сядзіш там дваццаты год, пярдзіш у крэсла і ўзіраешся ў войта, як бабка ў святую книжку? І чакаеш, ці не абдорыць войт чарговым дыпломам.

– Ты не бойсь. Мне даваў войт дыпломы і яшчэ дасць. Бо і варта. А ты пабачыш дыплом, як вуха ад селянца, – адрэзаў Сальцісон. На вусны ціснуліся слова аб беспрацоўных трактарыстах, сноўдаючых з раніцы да вечара навакол прадуктовай крамы ў чаканні шчодрага донара, што ўпрыгожыць дзень бутэлькай піва або віна маркі “віно”. Аднак у апошні момант Сальцісон укусіў сябе за язык, заціснуў зубы. “Стой, Сальцісон. Палітык ніколі не павінен гаварыць усё, што думае. А ты ж палітык. Ты быў калісці на вогнішчы з прэм'ер-міністрам. Заедзеш у Гайнаўку, выпадкова на вуліцы сустрэнеш павятовага старасту, і ён табе першы пацісне руку. А войт узяў цябе калісці на сустрэчу з ваяводам. Гутарка ішла там пра такія складаныя справы, што нат ты, гмінны дэпутат, не ўсё зразумеў. А што зразумеў бы такі вось прасцяк? Нічога. Ад стрэсу памёр бы. Зірнуў на ўжленчанага Чокуна і цяжка ўздыхнуў, як палітык, загружаны абавязкам складаных перамоваў з апазіцыяй.

Вядома, можна аддацца сумневам: а што ж значыць гмінны дэпутат у параўнанні з прэзідэнтам Амерыкі, панам Джорджам Бушам, што пstryчкам пальцаў можа прыбраць з зямлі цэлы горад? І ці можна паставіць таго, дэпутата нават на адну вагу з падляскім ваяводам, што бестурботна бавіць час у кабінече сталёвашклянай будынкі, за сцяной вартуюць дзве прыгожыя сакратаркі, адна яму варыць каву, другая гарбату, а на

вуліцы кіроўца сваёй слінай паліруе ў бясконцасць службовае аўто? Ці можна ў рэшце рэшт пасадзіць такога дэпутата за адзін стол з павятовым старастам, што, стомлены пяцідзённай цяжкай працай, у пятніцу пасля поўдня тэлефануе другім старастам і важным дырэктарам і, пазхаючы, кажа ў слухаўку: “Хлопцы, а давайце стрэлім заўтра якога дзіка або зайчыка”. І на досвітку саджае на галаву каплюш з паўлінным пяром, засоўвае ў кінену пляскатую бутальку французскага каньяку, вешае праз плячо дубальтоўку і знікае ў пушчанскай гушчэвіне да нядзельнага вечара.

Малы каменьчык, гмінны дэпутат – падумаюць дыленты. Але кожны, хто хаця б адным пальцам дакрануўся да палітыкі, ведае – на такіх каменьчыках і грунтуеца ўся піраміда ўлады. Камяні зверху і камяні знізу павінны трymацца ў адной кучы, каб напярэдадні важных выбараў не рассохся, не выкрышыўся нябачны клей, званы голасам народа. У другім выпадку абрынеца піраміда, разыдуцца дробным макам камяні, і кожны, хто захоча, нават такі Колька Чокун, зможа таптаць іх, плюючы пад ногі чорнымі семушкамі.

– Ты мне дыпломамі не даганяй. Даў войт, значыць заслужыў я. Такія, як я, кормяць усіх гарадскіх гультаёў. І не адно гарадскіх, – у голасе Сальцісона прагучала тонкая алюзія, закід усялякім Чокунам, што не сеюць і не жнуць, і толькі беспрадуктыўна пераапрацоўваюць кісларод у вуглякіслы газ.

Стаялі шарэнгай. Найлепшыя вытворцы малака ад усяе гміны. Было іх сем. Сем цудоўных мужчын у чорных і цёмна-сініх гарнітурах па дзвесце трыццаць золотых кожны. Пад напорам шырокіх плячэй шывы падыходзілі да межаў вытрымкі, а кадыкі, раздражнёныя пахамі, якія цягнуліся з суседняга пакою, трапяталіся, нібыта дзікія птушкі, замкнёныя ў цесных клетках галыштукаў.

– Віншую, – зграбна стаўляючы левы бліскучы боцік да правага, войт крочыў уздоўж шарэнгі. Моц-

на, па-мужчынску паціскаў далоні, і ў кожнай далоні заставаўся насычаны залатымі прыгажосцямі дыплом. На адвароце, у самым цэнтры, віднеў надпіс, старанна выкалаграфаваны рукой гміннай сакратаркі: “Найлепшаму вытворцу малака”. Вышэй стаяла дата, а знізу круглая пячатка з арлом і размашысты аўтограф гаспадара гміны. Калі б павярнуў Сальцісон свой залаты дыплом на другі бок, знізу, у правым куточку, знайшоў бы авальнью фіялетавую, як спелая сліва, пячатку: “Зроблена ў кааператыве інвалідаў “Будзь здароў”. Цана адзін злоты дзвеянства дзеяць грошаў”. Але пакуль нацешыў вочы залатымі зігзагамі, пакуль пышчотным дотыкам тройчы пералітараваў слова “найлепшаму”, пакуль прывітаўся з арлом у кароне на чырвонай пячатцы, адчыніліся дзвёры ў вялікую залу гміннага ЗАГСа, з прыхаванай у кутку гаварылкі сарваўся “We Are the Champions” гурта “Квін”, і высокі голас Фрэдзі Мерк'юры, растрасаючы па баках шкло і парцяльну, прабегся па сталах, загарнуў кампанію і павёў за сабой. Сальцісон асцярожна скрунуў дыплом у рулончык, засунуў яго ва ўнутраную кішэнню пінжака, падхапіў пад руку шлюбную жонку. Жонка фарсіла новай сукенкай і пахла свежымі вяндлінамі. У дадзены момант вяндліны красаваліся на сталах, а яшчэ ўчора ўсе гэтая паляндвіцы, каўбасы і беконы выразала з суседкамі з кабана, купленага на сённяшнюю нагоду найлепшымі ў гміне вытворцамі малака ад найлепшага ў гміне вытворцы мяса.

– Войт запрашае, а мы нібыта галышы? – два дні раней Сальцісон адчыняў тайныя абраады лепшых вытворцаў малака, скліканыя на хуткую руку ў сябе дома.

– Слушная заўвага, – падтакнуў Сашка Карчук, па прычыне буйнога росту званы Асадкай. – Не галышы мы і ў гості да войта з парожнімі рукамі не пойдзем.

– Не пойдзем! – падтрымаў Сашку згодны хор галасоў.

– Дык што? Бярэм у Алёшкі кабанчыка? У яго іх сотня, на кожны густ і кішэню. У мяне стукнем, вянджарня свая, бабы, калі іх добра прыжмем, да заўтрашняга веча-

ра справяцца і з каўбасамі, і з кумпякамі, – кінуў пра-панову Сальцісон. Не губляючы час на лішнія дыскусіі, прынялі праграму праз акламацыю, селі на трактары і падаліся за вёску, дзе месцілася ферма лепшага ў гміне вытворцы свініны.

– Вось гэта ўсё для вас, даражэнкія. Чым гміна ба-гата, – працягваючы руکі,войт прэзентаваў багацце мясцовай кухні. – Улада павінна служыць грамадству і ўзнагароджваць найлепшых, – зняў са стала першую па чарзе бутэльку, сваімі рукамі запоўніў кілішкі, што сарамліва падсоўваліся з усіх бакоў. А калі запоўнілася шкло,войт узняў тост: – Дарагія грамадзяне! Хто, калі не мы, стварае лепшую будучыню? Нашыя міністры зверху, ваяводы крыху ніжэй,войт пасярэдзіне, а вы знізу, на са-май важнай, першай лініі змагання! – адставіў кілішак, левую далонь заціснуў у кулак, абняў гэты кулак правай далоняй, прэзентуючы сілу еднасці.

Варта жыць дзеля такіх хвілінаў. Чалавече жыццё складаюць дні, месяцы і гады, але ж адно нешматлікія хвіліны маюць сапраўднае значэнне. Гэтыя хвіліны, калі адчуваеш сябе неабходнай часцінкай магутнай махіны, што мяняе ход гісторыі. Захоча, паскорыць крок падзеяў, захоча – прымарудзіць. Паверне направа або налева. Калі ў сваёй біяграфіі чалавек знайдзе такія хвіліны, ён не памірае поўнасцю.

Пасмоктваючы з кілішка пякучую самагонку, Сальцісон падумаў пра прэм'ер-міністра Цімашэвіча. Ля вогнішча, у вёсцы Тапіла ён ні ў чым не быў падобны да прэм'ер-міністра, вядомага з тэлевізара. Пад вачыма тонкімі маршчынкамі размалёўваліся клопаты не чужыя і гміннаму дэпутату, і як усе смяротныя, засунутай на кіёк каўбаскай ныраў у вогнішча. Полымя танчыла з ветрам, і той жа вечер адной рукой чохраў валасы прэм'ер-міністра, а другой расчэсваў буйную чупрыну старшыні гміннай рады, што карміў агонь бярозавымі і грабавымі

паленамі. І яшчэ прыйшлі Сальцісону на думку іншыя прэм'ер-міністры і прэзідэнты. У тэлевізары яны таксама выглядаюць, як постаці з незямнога свету, а вось пры вогнішчах, пры грылях, сумесна з сваімі амерыканскімі, французскімі, нямецкімі гміннымі дэпутатамі складаюць адну вялікую сям'ю. І ўсе разам, таксама і ён, Сальцісон, рухаюць зямны шар у вызначаным напрамку.

— Дамоў пайшлі. Тож усё малако на пашы засталося. Скісне, як піць даць, — жонка нясмела торгнула мужаў рукаў. Аднак жаночы голас пралятаў міма, знікаў у бездані вечара, запаўзаў пад пёплую пярыну ночы, пад пергаментную прасціну белага досвітку. Цяпер Сальцісон аддаў думкі Чокуну, Васільку, Чуме і ўсім астатнім няўдачнікам, што топчуща з кутка ў куток бара “Капрыё” ў чаканні чужой ласкі і гатовых рэцэптаў лепшай будучыні.

— Ну, даражэнкія, яшчэ па адным. Па капельцы. Сам я гэты рагытэт учора прывёз з пушчы. Праўда, цукроўка. На жаль, як ведаецце, няма ўжо ў нашай гміне жытніяй. І аппараты іржа з'ела, і майстры звязліся. Але гэта лепшая цукроўка пад сонцам, пад мой асабісты заказ. Бо і вы найлепшыя. І вы, Сальцісон, найлепшы. І я найлепшы. Даць нам такія грошы, як Варшава мае, мы не адзін, мы два Палацы культуры збудавалі б. І яшчэ на метро пад вёскай засталося б, — ікнуў, горлышка бутэлькі цокнула аб край кілішкі, а войтава далонь ляпнула плячо Сальцісона.

І Сальцісон пачаў раптам, як гэтая далонь перадае яму моц і сілу ўсіх прэзідэнтаў, прэм'ер-міністраў і ўсіх у свеце дэпутатаў. Выструніў грудзі, трэнснуў абцасам аб абцас, узняў кілішак над галавой, аддаў гонар усяму свету і гадзінніку. А гадзіннік няўмольна крочыў да чацвёртай гадзіны раніцы.

— Так пан войт! Я заўсёды з войтам. Вы ўжо, мабыць, і не памятаеце, вы ўжо, мабыць, і забылі. Но і спраў на вашай галаве — ог-го-го колькі, і даўно было, яшчэ ў

васьмідзесятая. Талон вы на трактар мне далі. Цяпер я за войтам і ў агонь пайду!

— Яны, спадзяюся, таксама. Выбары не за гарамі, — буркнуў войт і шматзначным поглядам акінуў кампанію, сонна вальсуючую паміж сталамі.

— Ну, вы што, пан войт? Мы ўсе як адзін з вамі. Калі хто да нас з дабром, мы яму ў сто разоў. Такі мы, праваслаўны народ. Вось, прыкладам, трактар мой даўно на металаломе, а я не забыў. А сваёй дарогай, навычваралі з гэтай дэмакратыяй, ой, навычваралі. Дзе ні глянь, адно выбары і выбары. Раней усё было простае. Улада казала, што рабіць, і людзі рабілі. І кожнаму занятак быў. А цяпер усе палітыкуюць і ў начальнікі ішлі б. Або лахудры празідэнтура мроіцца, або і на войтава крэсла пнецца.

— Нічога не зменіш, Сальцісон. Час такі прыйшоў. Ды ладна, яшчэ адзін тэрмін — і да пенсіі дажывем, — вочы войта прыгасіла смутку і стомленасці.

Пасля, збіраючыся ў малыя групкі, уваходзілі ў Еўропу, пакідалі яе, падпісалі пакты з усходам і захадам, не забываючы і пра Амерыку, якая замест таго, каб узяцца за работу і прыбраць сламсы з уласнага панадворка, імкненіца авалодаць усім светам і пры кожнай нагодзе дапячы Расіі.

— Ты пабачыш, усё ўчараашняе малако пойдзе ў каналізацыю. Поўныя чатырыста літраў, — жонка тузнаула Сальцісона ў локаць якраз у той момант, калі ён дакладаў Сашку Карчуку бязглуздасць амерыканскіх генералаў, што мантачаць час і гроши на руйнаванне бомбамі пяску наўкол горада Багдад.

— А Афрыка галадае і ад прагі памірае, — Сальцісон завяршаў даклад, калі знянацку прыйшоў гэты здрадлівы штуршок. З напоўненага пад завязку кілішка абарвалася крапля самагонкі і ўпала на гмінны дыван — жоўты і сухі, як пустыня Аль-Джазіра. Уліў у сябе астаткі з кілішка, падэшваю пантофля затаптаў дыван дакладна там, дзе перламутрам рассыпаліся краплі самагонкі. Затоптваў іх дакладна, як затоптваецца месца злачынства, як замыва-

юцца плямы на гонары. Далікатна, але станоўча падхапіў жонку пад руку і адвёў тры кроki ўбок.

— Мы не можам сысці першымі. Што войт аб нас падумае? Дурное малако важней нам за войта? Разумееш? Гаўно ты разумееш, баба дурная. Абы каго сюды не запрашаюць. Ты хочаш быць, як Чуміха? А можа з Насцяй Васільковай больш табе зручна складаць кампанію, а? Можа надаеў табе вялікі свет?

— Але ж чатырыста літраў, — ціха, праз слёзы хліпнула жонка. Нібыта на злосць, нібыта заўпарцілася да казаць усяму свету, што нічога-нічога не разумее, ні рэчаіснасці, ні прынцыпаў, па якіх вызначаецца чалавеку месца ў мясцовай іерархіі.

І тады пацягнуў жонку за дзвёры. Разглянуўся па калідоры і адкрытай далоняй ляснуў па галаве, аж андуляцыя, кладзеная працаўіта ўсю раніцу на бігудзі, разышлася на чатыры вятры.

Чарговага дня апоўдні, на радасць усім вакольным сабакам і чорным варонам, што кружылі над лугамі, шасцёра найлепшых у гміне вытворцаў малака злівалі ў меліяратыўную канаву белую кіславатую вадкасць. Сальцісон пад'ехаў апошнім. Выключыў матор, злез з трактара, падышлоў да цыстэрны і шарпніў кран. Цыстэрна хлюснула белаю густаватасцю, і Сальцісон выгукнуў з захапленнем:

— Ну як, хлопцы? Свой чалавек, наш войт. І сам вып'е, і другім не шкадуе. І каго трэба ўшанаваць, ушануе. Трыццаць гадоў пры ўладзе, а не сапсавала яго ўлада.

— Што праўда, тое праўда, — адказаў хор з шасці галасоў.

А цяпер усяму можа прыйсці канец. Знікне вядомы, зразумелы парадак, з'явіцца новы. А будзе ў гэтым новым свеце месца Сальцісону? Не акажацца апошнім гэты не першы дыплом? Хто ведае, можа, новая, невядомая сіла зрыне яго з арбіты, выштурхне на пабочыну, накіруе ўслед за Чумой, за Чокунам? Сальцісон заплюшчыў

вочы і ўбачыў сябе ў пары з беспрацоўным Васільком, як гоняцца навыперадкі за акуркам, кінутым ананімнай рукой на тратуар. Заціснуў здрэнкі яшчэ мацней і апынуўся пад сцяной дома культуры. З-за беларускай мяжы, акірэчышы хрыбет сонца, высоўваўся панядзелак. Першыя промні ўпалі на сцяну і на прышпілены да яе пратак выбарчай камісіі. У ранішнім сонцы таптаўся белы, як тая папера, сакратар гміны. Адыходзіў, вяртаўся, углядаўся з недаверам у напісаное і рваў з галавы вала-сы.

— Адным голасам прайгралі. Адным адзіным голасам! — упаў на траву, падняўся, сеў на кукішках. Працягнуў рукі да нябёсаў і завывёў: — Сальцісон, сабачы сыну! А дзе ж голас бабкі Марусі?

Гэты аброзок, намаляваны мёртвай будучыні, і падарваў Сальцісона на ногі. Разглянуўся, страпянуўся і рушыў.

— Бабка, давайце зробім так. Спярша заняsem вас у дом культуры, споўнім грамадзянскі абавязак. Затым злётаем у царкву, і споўніце свой абавязак хрысціянскі. А свечак паставіце колькі захочаце і за каго захочаце.

— Э, там. Спіць ужо, напэўна, бацюшка Тарас. Або папівае з матушкай гарбатку на плябаніі. Царква зачыненая, — у голасе бабкі Марусі прагучалаў абурнаваны жыццёвым вопытам сумнёў.

— Калі спіць, разбудзім. І царкву адчынім. Святыня для людзей быць павінна кругласутачна. І голас дэпутата таксама не апошні ўёсцы. Ці не так? — разгарнуўшы крылы абражанай амбіцыі, Сальцісон ляцеў па-над верхавінамі найвышэйшых гор, а ў такія хвіліны чалавек забываеца на цэлы свет і таксама на тое, што ў нашыя часы слова божага слугі бывае найважнейшым словам, закрываючым або адкрываючым дарогу да ўсіх почасцяў і гонараў.

— Кажаш, разбудзім? — упэўнілася бабка.

— Без сумнення, бабка. Разбудзім і на ногі паставім!

— Хм. Кажаш, разбудзім. Калі так, нясіце мяне. Дайце толькі кожушок. Там, побач з дзвярыма, вісіць, — рассела-

ся пасярэдзіне лавы, зацінула пад падбародкам кончыкі хусткі, склала далоні на грудзях. Загарнулі бабку ў ка-жушок, апусціліся на калені. Адну пару рук спялі за яе спінай, другую ніжэй, пад сцёгнамі.

– Устаем? – запытаў Чокун.

– Устаем. На раз-два-тры, – даў каманду Сальцісон.

Напружваючы мускулы рук і ног, сантиметр за сантиметрам лавілі вертыкальную пазіцыю.

– Ну, ужо нашая, – застагнаў Чокун.

Падышлі да дзвярэй.

– Блін, зачынены. Чаму раней не адчыніў, – гыркнуў Сальцісон.

– А нібыта чаму мне аб усім думаць? А твой дэпутацкі розум дзе? Ніжэй спіны? – Колька не застаўся ў даўгах.

– Ладна, шкада часу. Давай назад, – Сальцісон зацінуў зубы і замоўк. “Чорт лысы. Вось давялося, вось блін, дажыўся! Плячо ў плячо з Чокунам бізнес рабіць, за лепшую будучыню змагацца. А хто ж ён? Былы трактарыст. Нават бабы сваёй не мае”.

Зноў пасадзлі бабку на лаву, асцярожна, як сапёры ўкладаюць на кузай машыны пакінутую саветамі або немцамі праіржавелую міну. Сальцісон адчыніў дзвёры ў сенцы і другія, на вуліцу. Свежы лістападаўскі холад забег на кухню. Цырыманіял ладкавання бабкі ў жывы кошык паўтарыўся, але вынікам трэніроўкі цяпер усё пайшло куды хутчэй. Выишлі. Прыйшлі на ганачку. Чокун тузануў каленам дзвёры, і дзвёры зачыніліся. Скальхнуўшыся, схапіўшы раёнавагу, сінхранізуючы рытм крокаву, пайшлі да фортачкі.

У кошычку, сплеченым з мужчынскіх далоняў, сядзелася бабцы Марусі не менш выгодна, як імператарцы Клеапатры на сваім караблі, калі спяшала на сустрэчу з Маркам Антоніем. Борт карабля быў пазалочаны, вёслы срэбныя, а па-над бортам стаялі пурпурныя ветразі. Галаву Клеапатры прыхарашвала залатая карона, а на шыі пабразгвалі сапраўдныя жамчужыны.

Тут, калі б прысесці на кукішках, калі б глянуць знізу,

і ўкласці ў позірк жменьку ўяўлення, таксама можна б падумаць, што на галаве бабкі Марусі зіхаціць карона, адлітая з месяца, а абапал квяцістай хусткі дындаюць навушніцы з зор. Аднак ні Чокун, ні Сальцісон нічога аб Клеапатры не ведалі, бо ніколі раней не чыталі Старэйшага Плінія, які западазраваў егіпецкую каралеву ў карыстанні начнымі посудамі з сапраўднага золата. І не здагадваліся ў існаванні паэта Праперцыя, які складаў вершы пра Клеапатру – прастытутку, што аддаецца раскошам у горадзе Канопас. І ні слова не чулі пра Віктара Аўрэлія. Шкада, бо на думку Віктара Аўрэлія, Клеапатра была вельмі прыгожая, і шмат якія мужчыны ахвяравалі жыццём за адну ноч у яе пасцелі.

Бабка Маруся таксама была прыгожая ў маладосці. І бывала, Косцік, сусед з-за плоту, або другі сусед, Юзік, бралі яе на рукі і заносілі ў вялікі ложак, высланы канічынай, паучуны мятай і рамонкамі, абсыпаны жамчузынай вечаровай расы. І цяпер, хаця час прыбраў прыгажосць, сядзела выгодна ў кошычку, сплеценым з плячэй Сальцісона і Колькі Чокуна, і яны не шкадавалі ахвяраваць пазваночнікамі, рукамі і нагамі, абы даставіць бабку ў дом культуры, дзе разлажылася аблогай гмінная выбарчая камісія.

– Ужо і не памятаю, калі апошні раз на руках мяне насілі, – едуchy квяцістай хусткай праз залатыя каляіны Малочнага шляху, бабка войкнула ад захаплення. – Байдай што да шлюбу. Тады Косцік і Юзік знялі мяне з фурманкі і панеслі, аж затрашчалі царкоўныя сходы. А мой Арцём ужо чакаў у прытворы і ўсміхаўся вясёла. А прыгожы быў, як які кароль.

– І дурны, як асёл, – праз сціснутыя зубы буркнуў Сальцісон. – Калі ўжо накарысталіся, колькі ўлезе, калі абрыдла ім, як гнілая рэдзька, узялі і ў царкву завалаклі. Арцёму аддалі.

– Што кажаце? – бабка раптоўна апусціла галаву, збіваючы з Малочнага шляху загубленую зорку.

– Нічога, бабка, нічога. Выгодна вам?

– Ой выгодна. Яшчэ як выгодна. Ах, які быў прыго-

жы мой Арцём. Праўда, гадоў за мяне на дваццаць старэйшы, але ў шлюбным касцюме, ну праста біблейскі імператар.

Вядома, магла б у той момант бабка Маруся аддаць сябе ў валоданне ўяўленню і на гэтую ціхую, рассветленную ліхтаром месяца вуліцу пакліаць імператара Марка Антонія, і ўлавіць яго гуллівы хлапечы позірк, якім вылазвае Клеапатру з яе сціплых паталашкаў, з незлічоных жамчужыннак, залатых званочкак і дыяментавых зорачак. Такія адкрытыя і бездапаможныя хвіліны не частаываюць у жыцці імператараў. Бо ніколі не спяць ворагі і фальшывыя сябры, і трэба вачэй навокал галавы і каменны позірк, каб у зародку пагасіць кожную бунтарскую думку і абрэзаць далонь здрадніка, што сціскае за спінай халоднае лязо мяча або нажа.

Але ж і яна, бабка Маруся, самая старэйшая ў гэтым закавулку свету, не дакраналася памяцю дастаткова да-лёка, каб улавіць там Марка Антонія. І едуchy хусткай праз Млечны шлях, усміхалася шлюбнаму Арцёму, які пры жыцці працаваў дрыгасекам у Белавежскай пушчы і аднойчы спіўся так, што заснуў у мяккай, утульнай снежнай пярыне. Толькі праз тыдзень знайшлі яго гаёвия, здымоючы пасткі, паставленыя на зайцаў і аленяў. Усё-ткі гэта легішная смерць за імператарскую, з рукі Брута, або іншага сябрука.

– Цяжкая халера. Як камянімі набітая. Пад сто дзесяць будзе. У скучы пайшла б у першы клас. Або і ў экстра, – Сальцісон падзарабляў калісці класіфікатарам на скучы жывіны, і хача прайшлі гады, вагу ўсяго, што рухаецца на двух і чатырох нагах, вызначаў беспамылкова. У крайнім выпадку мог прамахнуцца на кілаграм, паўтара кілаграма.

– Усё-такі на машыне трэба было, – уздыхнуў Чокун.

– А піць трэба было? – рытарычным пытаннем адказаў Сальцісон.

— А тож і напіліся! Дзве бутэлькі на чатырох. Калісъці, як ездзіў я на трактары ў саўгасе, здаралася прыняць літр на мазгі і ехаць. І да мэты даехаць. Вып'ем на ўсю катушку, калі войт стрымае абяцанне.

Прайшлі моўчкі метраў пяцьдзесят, і Чокун запытаў:

— Як думаеш, стрымае?

— Захоча, стрымае.

— Добрая справа – улада. Можа абяцаць і даць, а можа абяцаць і не даць. І нічога не зробіш.

— Стрымае, стрымае. Не хвалойся. У яго слова дара-жэй за грошы. Памятаеш, абяцаў калісъці: “Пакуль я тут, ніякай у нас вайны не будзе”. І што? Югаславію збамбілі, Ірак збамбілі. Нават дурным амерыканцам дзве найпры-гажэйшыя вежы разбурылі. А ў нас спакойна.

— Я не пра тое, – уздыхнуў Чокун. Я вось думаю, ці на маім вяселлі здорава пап'ем. Войт бабу мне абяцаў.

— Бабу? Рускую? Гэту, з кім ты, нібыта маладзён, у танцы ў “Карыё” выкручваў?

— Ага, Таццяна яе завуць.

— Э, там – скрывіўся Сальцісон. Рускія бабы нічога не вартыя. Тоўстыя і ўвогуле, – калі б не бабка Маруся, Сальцісон махнуў бы пагардліва рукой і плюнуў бы пад ногі. Але ў дадзеным становішчы ўсю свою знеахво-чанасць да жанчын з-за ўсходній мяжы ён уклаў у два слова: “Э, там”.

— А мне падабаюцца тоўстыя. Тоўстая і сноп на фурманку закіне, і ноччу ёсьць да чаго прытуліцца. А ты нібыта эксперт па рускіх бабах?

— Коля, катлетаў ты за жыццё столькі не з'еў, колькі я золата з саюза перавёз. Рускае рускім. Не тое, што нашае.

— Але ж мы таксама рускія.

— Ну, нібыта так. Але не аж так.

— А як? – Чокун не адступаў.

— Крыху менш, – Сальцісон гортаў думкі ў пошу-ках сэнсоўных аргументаў, але нічога на хуткую руку не знайшлося.

Пакрыўджаны неадэкватнай кампаніяй, раззлаваны

нахабніцтвам Чокуна, сказаў: “Рускія бабы без Бога выхаваныя. Ніверныя яны”.

І Чокун замоўк. Апошнія слова ўліліся ў сэрца чарай гаркоты, а нябачная крошка сумневу ўпала на дно душы. Адчуваў яе кожным крокам, як камень у чаравіку. Бачыў Таццяну, як аддаецца цялесным раскошам, недзе там, за лесам, за мяжой, у маленъкім мястечку Пружаны, аб якім нічога не ведаеш, акрамя таго, што яно ёсць. І аддаецца гэтым раскошам, дзе пападзе і калі захочацца, шмат разоў за дзень, бо няма ў ёй ні веры, ні страху перад Богам. Касяком зірыў на Сальцісона, і накаплялася злосць, адчайнай прага – кінуць усё наўпрост на асфальт, парваць далоні, звязаныя ў кошык пад пульхнымі ягадзіцамі бабкі Марусі. І няхай будзе, што вызнаўцы лёс. Але з кожным крокам гэты чорны, намаляваны словамі Сальцісона партрэт Таццяны расплываўся, выблякаў, губляў вастрыню. І з лістападаўскага мораку выходзіў зусім іншы абрэз.

– Ой які ў цябе прыгожы гадзіннік, – сказала Таццяна, калі правяраючы час, што застаецца да балочага развітання, зірнуў крадком на руку. – Пакажы.

– Ваш. Ракета называецца.

– Але час паказвае няправільна. Гадзіну да майго спазняеца. Дай, навяду, – Колька падставіў руку, а яна спраўна распіліла спражку, адным рухам пальцаў пратуляла даўжэйшую стрэлку па поўнай дыстанцыі цыферблата. – Цяпер добра. Цяпер мой час належыць табе.

Аўтобус знік за паваротам, і Колька зноў зірнуў на гадзіннік. Стрэлкі стаялі ў мёртвым знерухоменні. Сэрца старой “Ракеты”, прымушанае ў адзін міг прабегчы поўную гадзіну, спынілася на заўсёды. Нехта ляпнуў Кольку ў плячо. Пакуль паспей павярнуць твар, пачуў радасны голас войта: – Ну што, паехала? Не сумуй, Коля. Паехала, прыедзе. Я,войт, табе абяцаю.

І Колька яшчэ месяц насіў на руцэ мёртвым гадзіннік, сімвал часу, неіснуючага, спыненага да чарговай сустрэчы з Таццянай. З ім засынаў. І снілася Кольку Таццяна,

як па другі бок мяжы раз за разам правярае гадзіннік, і выструньяе вушы, ці не азавецца тэлефон, ці не прагучыць у слухаўцы ўсплы голас польскага войта: пані Таццяна, запрашаю ў госці. Зноў будуць танцы, і ўвогуле будзе ўсё.

Падыходзілі да цэнтра вёскі. Па правы бок вуліцы драмаў пляц былога калгаса. Загорнуты ў морак, затоплены да каленаў у траву, крапіву і лопух. Наўскос праз вуліцу, за паваротам стаяў бар “Капрыё”.

— Памятаеш, там калісьці крама была, — адазваўся Сальцісон.

— Пытаеш, як малога. Вядома, памятаю.

— А Анельцю, прадаўшчыну? Чацвёртакай яе звалі, памятаеш?

— Ну як жа забыць такія грудзі. Ведаеш, па-мойму ў Таццяны таксама чацвёрты памер, — усміхнуўся Колька.

— Добрая жанчына была, Анельця. Крама дзяржаўная, а яна на спытак давала.

— Што кажаце? — бабка схіліла галаву, а месяц закінуў яе ценъ на наскі ботаў, што сунулі асфальтам. А асфальт у месячным паўсвятле нагадваў сома, хвілінай раней выцягнутага з вады, абцякаючага напаўбелым, жывым, і напаўмёртвым, уваходзячым у шэртань, срэбрам.

— Нічога, бабка, нічога. Сядзіце, калі вам добра, — зноў уздыхнуў Колька. І збягаючы ад упіваючагася ў далоні баласту, павандраваў думкамі ў той час, калі трава на калгаснай пляцоўцы не падымала галаву вышэй за косткі, бо тапталі яе штодзень колы трактароў, а крапіву, загнаную ў самыя недаступныя закавулкі, нават там знаходзіў вартаунік Казік і спраўна збіваў касой.

Час быў прыгожы. А пятнаццатай ставілі трактары на пляц, дыспазітар забіраў карту працы і ключыкі, а сонца свяціла так хітра, што ўсе промні перасякаліся на сцежцы ў краму. І клаліся ў залатыя каласы, у жоўтыя кветкі, у экзатычнае лісцё. І ногі самі неслі па гэтым дыване, якога ніколі не бачыў і не таптаў бліскучымі ботамі на-

ват першы ў краіне чалавек. А гэты прыгожы час выспеў, дайшоў да межаў звышпрыгажосці, калі ў вялікай машыне дзяржаўнага гандлю нешта захрабатала, закашляла, застагнала. І махіна спынілася. На паліцах, яшчэ месяцам раней запоўненых дзесяткам асартыментаў гарэлкі, застаўся адзін адзінокі албанскі канъяк “Skanderbeu”. Бралі гэты графскі напітак, хто бутэльку, хто дзве, засоўвалі ў кішэні паучуных нафтай куртак, або ў халявы гумофільцаў. Затым кіраваліся за краму і лягалі ў высокай траве. Васілёк працягваў руку па скураную рапартоўку, часам знаходзіў там колца каўбасы, часцей ладны кусок сала. Доўгі, на далонь каваля, тоўсты на тры пальцы. У рэшце рэшт рапартоўка так насыцілася пахам сала, што ў крайнім выпадку, у галодны час, пры адсутнасці нармальнай закускі, можна было б піць гэты канъяк і падманваць страўнік, панюхаўшы выпраўленую свінную скуру.

Дапівалі канъяк да апошняй кроплі і, зачапіўшыся за пярэстыя воблакі, адплывалі ў іншае, недаступнае вачам вымярэнне неба. І не здагадваліся, што менавіта так пачынаецца калапс, смерць зоркі, якая толькі ўяўна атрымала вечнае жыццё. А насамрэч, як і ўсё астатніе, мае свой пачатак і канец. У апошнім дыханні надзімаецца да небасяжных памераў, на адзін міг захапляе сусвет феерый вогненных языкоў – залатых, пякучых, як албанскі канъяк. А пасля раптоўна курчыцца, ападае сама ў сябе і пераўтвараецца ў дзіру, такую чорную, як гэтая мясціна. Вядома, пройдзе час, і мёртвая матэрыя можа даць жыццё новай зорцы. Так старая дзяржаўная крама нарадзіла бар “Капрыё”. Але пад новай зоркай, пад новым небам усё будзе іншае.

– Ну і цяжкая халера. Я ўжо не магу. Дацягнем да твайго слупа і адпачнем, – застагнаў Сальцісон.

– Да якога майго – слупа?

– Добра ведаеш, да якога. Насупраць бара. Ты ж яго калісьці касілкай скасіў.

– А ты адкуль ведаеш? – здзвіўся Чокун.

– Усе ведаюць. Ведалі і тады. Аж дзіўна, ніхто язык

не высалапіў. А дапытвалі міліцыянты, ой дапытвалі, хто тут такі рэйдавы кіроўца. І мяне выклікалі ў міліцыю. Памятаю, пытае камендант: “Як думаеце, Сальціон, можа гэта дыверсія якая, можа нейкі амерыканскі сабатажыст электрычнасць нам перакрывае? Можа гэта помста за ваеннае становішча?” А я кажу каменданту: “Ну які дыверсант, пане камендантце? Ні адзін тут не пракаўзнецца, зловім у тры міга. От, кажу, наплісія хлопцы і з паваротам не справіліся”. Так кажу каменданту. А яму камень з сэрца, што ўсё ў нас як і раней, усё нармальна.

Пасадзілі бабку на лаўцы, Чокун уздыхнуў з палёгкай і абцёр ад поту лоб.

— А ведаеш ты, Сальціон, я тады ўвогуле не быў п'яны. Усяму вінаваты албанскі канъяк. Страўнік з-за яго так разбалеў, аж у вачах сцямнела. Я толькі махнуў кіраўніцай, трактар пайшоў налева, касілка направа, і ўсё, быў слуп і няма слупа. А ў краме то на два дні святло згасла і каўбаса ў лядоўні засмярдзела, і Анелька раз'юшылася. Але раскупілі, праўда — ужо не на карткі пайшла.

Чокун падышоў да слупа, пагладзіў яго пяшчотна, грукнуў, нібыта ў дзвёры мінуўшчыны. Насычаная чорнай смалой драўніна адгукнулася здаровым голасам. Быў гэты слуп не як ўсе астатнія. Зломаны на вышыні метра ад зямлі і на нова зрошчаны адмысловай металічнай абоймай, трываў у доўгім ланцугу электрычных правадоў і другіх слупоў. Не быў прыгожы зневиасцю. Ён быў прыгожы сваім нутром, пратай жыцця, імкненнем стрыманаць крок за другім, меней пакрыўданымі лёсам.

— Паглядзі ты, які дзіўны наш свет. Міліцыя пайшла ў паліцыю, калгас праваліўся, сацыялізм праваліўся, нават тую касілку іржа з'ела. А слуп стаіць, — Колька ўсміхнуўся з зачараваннем і вярнуўся на лавачку. Глядзелі праз вуліцу на жоўтыя вокны бара “Капрыё”.

— Як думаеш, хто там можа быць цяпер? — спыніў маўчанне Чокун.

— От і загадка, — паціснуў плячыма Сальціон. — Ба-

ран, напэўна. Чума з Васільком, калі панасілі свае бабы, таксама, пэўна, там.

– Забяжым на хвілінку? – Нейкая струна, кранутая неасцярожным пазногцем успамінаў, азвалася з дна душы, і Чокуну раптоўна захацелася ўбачыць яшчэ раз Анельку Чацвёрачку, утапіцца ў натоўп, сціснуты ў чарзе, пачуць языком горкі, пякучы пацалунак албанскага каньяку.

– Ты ведаеш, і я аб тым падумаў. Але дамаўляемся – адно піва і пайшлі. Час бяжыць, – Сальцісон зірнуў на гадзіннік.

Цяпер не гублялі час на сплятанне кошычка. Лёгка сагнуўшы ногі ў каленах, прыселі абапал бабкі, схапілі яе пад рукі і павалаклі праз вуліцу.

– Мы ўжо ў царкве? – закінутая раптоўна ў светласць бара бабка ад здзіўлення разявіла рот, працерла очы, зірнула праз плячо, у той бок, адкуль лагоднай, цёплай хвалій выходзіла музыка. – Божанькі, які цяпер у нас прыгожы хор. Малайчына, бацюшка Тарас.

Але не хор быў крыніцай гэтай прыгожай музыкі. На прылаўку побач з барменкай Валянцінай стаяў сабе магнітафончык і цёплым голасам падляскага вакаліста пераконваў усіх тут прысутных: “Маруся ты Маруся, ты чорна як цыганка. То шчэ й полюбіла, то шчэ й полюбіла, чорняваго Іванка”.

– О маць прасвятая! Нават бабку Марусю вывалаклі, – Чума падарваўся з крэсла, скокнуў да дзвярэй, прытрымаў іх, бо дзвёры, прывязаныя да спружыннага механізма, нахабна вярталіся да касяка, не зважаючы на чалавечыя пяткі.

– Па-дурацку, хлопцы, вы працу спланавалі, – Васілёк вышчырыў ва ўсмешцы жоўтыя ад папяросаў зубы. – На пачатак трэба было браць тоўстыя, а худыя пакінуць на канец.

– Ага, цяпер і ты разумны. А хто мог падумаць, што так усё складзецца і давядзецца ўсіх старух праветрыць?

— Факт, — кіўнуў галавой Чума. — Мы з Васільком дванаццаць штук заташчылі. Баран з Фёдарам таксама дванаццаць. Фёдар бедны так нацягаўся, што заснүў за сталом. Нядаўна жонка дамоў павалакла. Укінула ў тачку і паехалі. Добра мець у хаце сільную бабу. А вы колькі злавілі?

— Гэтая во, трынаццатая, — кіўком галавы Сальціон паказаў на Марусю. Бадай апошняя, хто ў жывых застаўся.

— Разам трыццаць сем, — спраўна падвёў Чума. — Думaeце, хопіць? Пераможам?

— Ну і пытанне! Дэмакратыя дэмакратыяй, а перамога, як заўсёды, на нашым баку, — пацвердзіў Сальціон і, павярнуўшы твар да прылаўка, загадаў: — Валя, два светлыя. За кошт гміны, ведаеш.

— Ведаю, вedaю, — падтакнула барменка Валянціна. Напоўніла два куфлі, тузанула іх на супрацьлеглы край прылаўка і паставіла чатыры рыскі на пакамечанай паперы. Працавала тут ці не трэці месяц. Раннім летам зачончыла беластоцкі ўніверсітэт, як магістр гісторыі вярнулася на бацькаўшчыну і ў чаканні лепшага занятку ўладковалася за прылаўкам бару “Капрыё”.

У вялікіх дзеях чалавецтва крынецца шмат пераможных баталіяў і столькі ж прайграных бітваў. Аднак нешматлікія застаюцца ў сумеснай памяці народаў, а ў школьнага падручніка маюць гонар патрапіць толькі акупленыя невычэрпнымі струмянімі крыві і ахвярнасці. І барменка Валянціна стаўляла рыскі на паперы, падвойвала іх, безумоўна, маючи на ўвазе хвалу пераможцаў. Праз сто або і дзвесце гадоў, нястомныя даследчыкі мінуўшчыны дакапаюцца да жоўтай паперы і, узрадаваныя незвычайнім адкрыццём, войкнуць: “Паглядзіце, вось і яны, хто, не зважаючы на асабісты кошт, вялі чалавецтва да лепшай будучыні”.

— На мой густ, маглі бы такія выбары і штотыдзень адбывацца. Добрая справа, дэмакратыя, — Васілёк нырнуў у куфаль, пацягнуў здаровы глыток.

– А ты нібыта ведаеш! Пабалатуйся, пабачыш, які гэта стрэс, – слоўцам, пачутым калісь у ваяводы, кінуў Сальцісон. І спытаў: – А гэтага новага, што пхaeцца на месца нашага, ведаеш?

– Каму стрэс, каму піва на халяву. Новага не ведаю. Раз бачыў. Быў на сустрэчы, шмат чаго абяцаў. Казаў – мы цяпер у Еўропе, а там грошаў хоць адбаўляй. Прауда, шукаць трэба, рухацца. А не сядзець на дупе, як сядзіць наша гмінная рада.

– Так сказаў? На дупе рада сядзіць?

– Ну, можа між радкамі. Але хто разумны, той зразумеў.

– Ага, а гэтая іхняя Еўропа нібыта за так дае ўсім? Як, не раўнуючы, бабка Маруся ў маладосці?

– Што там балбочаце? Можна ўжо запаліць свечку?

– бабка расплюшчыла вочы, затрапатала вейкамі, адганяючы салодкую дрымоту.

– Ды нічога, бабка, нічога. Спіце спакойна, мы скажам, калі свечку паставіць, – Колька пяшчотна пагладзіў галаву, загорнутую ў квяцістую хустку.

Васілёк запаліў папяросу, задраў галаву, дзьмухнуў сіней стужкай у суфіт.

– Я не ведаю, мая хата з краю. Ён так сказаў. І яшчэ хваліўся, што мовы ведае, з ангельцамі, з французамі яму не праблема дамовіцца.

– Xi-xi. Мовамі ён валодае? – хіхінуў Чума. А з простым народам дамовіцца не ўмее. Калі б так прыйшоў, калі б сказаў па-нашаму: “Так і так, хлопцы. Пераможам, аддзячу. Вы дапаможаце мне, я вам не пашкадую”. А тут адразу бачна – навонта яму Васілёк, Чума, нават дэпутат Сальцісон. Калі ласка, хай спадзяецца сёння на сваіх французаў.

– Паглядзела жаба, коней куюць, і яна лапу падсоўвае, – буркнуў Сальцісон.

– Але навычвараў дык навычвараў. Як п'яны заяц у капусце. Галасуюць за яго ўсё-такі, – уставіў Чума.

– Ага, галасуюць. А хто? Маладыя. А чаму? Бо дурнья, як то маладыя. Дзякую Богу, няшмат іх. Зможам, пераможам.

— Наш мне бабу абяцаў. З Беларусі, — паўголасам кінуў Чокун і пільна паглядзеў на сабраных.

— Рускую? — Васілёк адассаўся ад куфля і з зацікаўленнем глядзеў на Чокуна. — Адзін мой знаёмы ўзяў сабе рускую. Ну ніяк ажаніцца не мог. Пяты крыжык на спіну звалоўся, а ён нежанаты. Аж брат малодшы з горада прыехаў і кажа: “Давай, я табе з Беларусі праз інтэрнэт пашукаю”. Не ведаю, што такое той інтэрнэт, але неблагая штучка. Праз месяц прыехала. Здалёк, з-пад нейкага Віцебска. І па сённяшні дзень мужык нацешыцца не можа. Кіпцюры — кажа — не малюе, па суседках не лётае. А працаўтая, як сам чорт. Нават кароў даіць ужо вывучыла. Паедзе да маці ў госці, з парожнімі рукамі ніколі не вяртаецца. Ташчыць бутэльку або і дзве і папяросаў на месяц. Жыць не паміраець.

— Чуеш, Сальцісон? Нібыта і дэпутат ты, а трындзіш дурніцу, — Колька адчуў раптоўны прыплыў аптымізму і энергіі і са смакам пацятнуў з бакала.

Сальцісон не адказаў. Зірнуў на гадзіннік і неахвотна падняўся з крэсла.

— Ладна, Чокун. Жаніцца будзем пазней. Трэба, нават і на гармоніку пайграю на вяселлі. А цяпер бярэмся за справу, у нас дзесяць хвілін.

Пусціліся на калені, сплялі далоні, пасадзілі бабку ў жывы кошык.

— Чума, трымай дзверы, — рагушчым голасам загадаў Сальцісон. І Чума трymаў дзверы.

Цяпер крочылі моўкі. Былі як дзве розныя партыі, аб'яднаныя на кароткі час, дзеля ўтрымання ўлады, для супольнага змагання з дакучаючай на кожным кроку апазіцыяй. Калісьці, у будучыні, іх сцежкі размінуцца, можа нат і ўхопяцца за чупрыны, усё гэта ў будучыні. Пакуль што ідуць згодным крокам, несучы цяжкое бярэмя ўлады.

Жоўтымі прамавугольнікамі вокнаў выходзіў з мораку гмінны дом культуры, і ў той момант бабка прашаптала:

— Паміраю.

- Што, бабка? – не зразумеў Сальцісон.
- Паміраю. Падыходзіць крэс маёй вандроўкі.
- Бабка! Так нельга. Столькі працы, столькі выслілку!

А вы раптам – паміраю. Так нячэсна.

Уваходзілі ў залаты круг, раскладзены лямпай над дзвярыма.

– Дыхае? – запытаў Сальцісон. Астаткам сіл падыма-
ліся на паверх.

– Бадай што яшчэ цёплая, – адказаў Чокун. І дадаў
на паўголоса: – Прыдуркі дэпутаты. Выбарчы ўчастак на
другім паверсе ўладкавалі.

Сальцісон толькі мацней сціснуў зубы. У думках
пералічваў прыступкі, што заставаліся да жаданай мэты.

Тым часам жыццё вылівалася з бабкі Марусі, як з даш-
чэнту праіржавелага вядра цячэ вада. Лілося праз пальцы,
сплеценыя ў кошык, усё большымі і большымі каплямі
ападала на прыступкі сходаў, і як ні дзіўна, з кожнай пры-
ступкай бабка налівалася дадатковым баластам.

– Як камяніямі набітая, – застагнаў Сальцісон. Задраў
галаву як мага вышэй, стараючыся вызначыць дыстан-
цыю да мэты вандроўкі. Заставалася некалькі прыступак.
Меў уражанне, што гэта найважнейшыя прыступкі, заве-
шаны ў паўэмроку канат жыцця, з якога можна ўпасці ў
бясконную халодную цемру або ўзнесціся ў таксама бя-
сконную цёплую светласць.

Паўэмрочныя сходы завяршаліся цесная клеткай, да-
лей былі дзвёры, за дзвярыма рассветленая дзесяткамі
неонавых лямпаў зала, на гэты адзін дзень замененая
ў выбарчы ўчастак. Чокун тузануў каленам дзвёры, і
ўвайшлі ў светласць.

На гэтае незвычайнае відовішча выбарчая камісія
ўзарвалася на ногі. Можна б падумаць, вось гісторыя
паўтараецца колам, і на нашых вачах, наўпрост з
паўэмрочнай старажытнасці трохгаловым гібрыдам вы-
тыркаецца міфічны пасланец і нясе радасную навіну пра
марathonскую вікторыю.

Сцёбнутая яркім святлом неона, бабка вярнулася ў свет жывых. На адзін момант, на адзін кароткі міг, неабходны души, каб пазбыцца ад грэшных спакусаў, засяляющих чалавечася цела ад стопаў па макушку:

— Арцём, госпадзі, як тут прыгожа! І якая музыка! І колькі тут светлых анёлаў. Я заўсёды ведала, ведала я, што тут цябе знайду, — у асобе старшыні выбарчай камісіі бабка Маруся знайшла раптам свайго шлюблнага мужа, што паўстагоддзя ўжо бестурботна гойсаў у заземскіх прасторах. А затым вочы яе адышлі ў імглу, а галава безуладна ўпала на грудзі.

— А, каб цябе чэрці! Тысячу гадоў жыла ўсім лішняя, а калі спатрэбілася, вось табе і на, узяла і напруцілася. От, час падабрала. Крэсла давай! Давай крэсла, — завішчаў Сальцісан убок старшыні камісіі.

Пасадзілі бабку на крэсла. Чокун, забываючыся на смяротную стому, кашэчым рухам нырнуў за спіну бабкі Марусі. Схапіў падбародак і ўзняў свінцовую галаву. Сальцісан уваткнуў асадку ў пальцы, што наліваліся воскам, узняў далонь бабкі над лістком паперы і, выціскаючы апошнюю каплю жыцця з халодных пальцаў, у квадраціку побач з прозвішчам кандыдата паставіў скошаны крыжык.

— Нічога я не бачыў. Нічога а нічога. Мянене тут не было, — паўтараў спалоханы старшыня выбарчай камісіі. І на ўсялякі выпадак запіхаў кулакі ў вочы.

Імгла стомленасці і радасці прысела на зренках Сальцісона, і Сальцісан зусім не ўцяміў, што ў шаленчай гонцы з часам намаляваў крыжык побач з прозвішчам чужога кандыдата. А ў вачах Колькі стаяла Таццяна, і Колька сагнуў бюлетэнь напалам, пад першыя такты марша Мендэльсона праляцеў залу і засунуў у скрыню гэты самы каштоўны, расплачаны цяжкой працай голас.

Бабка Маруся, мабыць, і бачыла ў той момант усё, але, падымаючыся да райскіх дзвярэй па вытканай са святых кніжак прыступках Якубавай драбіны, не дурыла сабе галаву зямнымі дробязямі.

Змест

Граніца.....	5
Уладзімір.....	15
Мястэчка.....	23
Дзядзька Ваня.....	32
Коля.....	41
Антон.....	53
Сашка.....	62
Валодзя.....	70
Сонька.....	81
Гравітацыя.....	87
Клёсы.....	97
Цягнік.....	103
Дзяўчына.....	113
Нос.....	121
Шафа.....	130
Клаксон.....	135
Верш.....	142
Сустрэча.....	148
Ветэраны.....	154
Знічка.....	161
Дом.....	167
Фірма.....	174
Гульня ў каханне.....	188
Бар “У Алеся”.....	196
Крах.....	208
Паклоніца літаратуры.....	221
Кароткая гісторыя Партыі кучараўых.....	225
Смутная гісторыя з гадзіннікам фірмы “Патэк”.....	242
Вуліца Добрай Надзеі.....	247
Пані Зося.....	257
Колька, які лётаў над мястэчкам.....	260
Крыжык.....	264

Літаратурна-мастацкае выданне

Бібліятэка Саюза беларускіх пісьменнікаў
“Кнігарня пісьменніка”

Выпуск 7

Андрасюк Міхась

Вуліца Добраў Надзеі

Апавяданні

Адказны за выпуск Уладзіслаў Сілянкоў
Рэдактары Барыс Сачанка, Але́сь Пашкевіч

Мастак Яўген Мальдзіс
Карэктар Вольга Рухлевіч
Вёрстка Людміла Фомчанка

Здадзена ў набор 16.03.2010. Падпісаны да друку 17.04.2010.
Фармат 84x108 1/32. Папера афсетная. Гарнітура Petersburg.
Друк афсетны. Ул. выд. арк 12, 6.
Наклад 500 асобнікаў. Замова 263.

Выдавец і паліграфічнае выкананне:
сумеснае таварыства з абмежаванай адказнасцю «Медысонт».
ЛИ №02330/0133391 ад 19.07.04.
ЛП №02330/0150444 ад 22.01.04.
вул. Ціміразева, 9, 220004, Мінск.